

УПОВНОВАЖЕНИЙ ІЗ ЗАХИСТУ
ДЕРЖАВНОЇ МОВИ

РІЧНИЙ ЗВІТ
Про стан дотримання
Закону України
"Про забезпечення функціонування
української мови як державної"
у 2024 році

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	3
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН, СТАНУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАКОНУ ПРО ДЕРЖАВНУ МОВУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ	7
РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ УПОВНОВАЖЕНОГО ІЗ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ У 2024 РОЦІ	70
РОЗДІЛ 3. ЗАСТОСУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ У СФЕРАХ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ	94
3.1. ДЕРЖАВНА МОВА В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	94
3.2. ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В СУДОЧИНСТВІ	110
3.3. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОСВІТИ	118
3.4. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ НАУКИ	140
3.5. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ КУЛЬТУРИ	147
3.6. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ МЕДІА	175
3.7. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ КНИГОВИДАННЯ ТА КНИГОРОЗПОВСЮДЖЕННЯ .	214
3.8. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОБСЛУГОВУВАННЯ СПОЖИВАЧІВ	227
3.9. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ТРАНСПОРТУ	240
3.10. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ РЕКЛАМИ ТА ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ОЗНАЙОМЛЕННЯ	254
3.11. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	263
3.12. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	271
РОЗДІЛ 4. УКРАЇНІЗАЦІЯ ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ (РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД)	289
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	334

ВСТУПНЕ СЛОВО

Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", впровадження якого розпочалося 16 липня 2019 року та припало на час російсько-української війни, став фундаментальним як у питаннях справжнього посилення інтересів держави, дійсного зміцнення національної ідентичності, рішучих консолідаційних процесів у суспільстві, активізації міжнародної співпраці, так і дієвим інструментом тотальної протидії численним злочинам РФ як країни-агресора, котра продовжує посилювати загарбницьку русифікаторську політику, особливо в тимчасовій окупації, чинити геноцид проти українського народу, тероризувати країну й увесь світ брехливими заявами щодо дискримінації "прав російськомовних". Тотальний перехід на українську мову громадян України, зростання кількості скарг на порушення своїх мовних прав, значні результати щодо усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою – демонстрація важливих трансформацій у суспільстві, які потребують підвищеної уваги як до динаміки мовної системи, так і якісної, позбавленої маніпуляцій і популізму, мовної політики в державі.

Слід визнати, що 2024 рік став значущим як для утвердження української мови в контексті завершення перехідного п'ятирічного періоду Закону, так і помітного посилення національних пріоритетів. Норми історичного документа стосувалися, зокрема, створення перших в історії України мовних інституцій: призначення Уповноваженого із захисту державної мови та обрання членів Національної комісії зі стандартів державної мови; запуску перших державних мовних іспитів; обов'язкового застосування державної мови у ключових сферах, як-от: обслуговування, культури, медіа, інтернету; змін до КУПАП щодо адміністративної відповідальності за порушення законодавства, чим посправжньому забезпечено правове поле для всеохопного захисту державної мови та її функціонування. Це означає, що підтримана державою і суспільством наступальна українізація на марші, і вона цілком відповідає конституційному статусу української мови як державної в Україні, завданням Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", рішенням Конституційного Суду України щодо його конституційності, завданням Уповноваженого із захисту державної мови, нашим міжнародним зобов'язанням. Загалом кажучи, нарешті за роки Незалежності України ми здобули той дієвий захист української мови як державної та прав громадян України, який став справжнім фактором єдності та національної безпеки.

Незважаючи на реальні досягнення, зафіксовані в попередні роки, особливо з початком повномасштабного вторгнення, мушу констатувати ознаки

помітного уповільнення українізації в окремих сферах суспільного життя, що стало наслідком неоднорідних процесів як на регіональному, так і державному рівнях. Зокрема, це стосується збереженої двомовності в містах-мільйонниках і деяких обласних центрах, що фіксується в інтернеті, зовнішній рекламі, обслуговуванні, освіті, охороні здоров'я, діяльності органів місцевого самоврядування, культурі та медіа. Вважаю, що серед важливих факторів подолання проблем із виконанням Закону про державну мову, які зафіксовані у всіх п'яти щорічних звітах, повинно стати всеохопне виконання висновків та рекомендацій Уповноваженого щодо механізмів забезпечення ефективної реалізації державної мовної політики, спрямованих на захист державної мови, всебічний розвиток і функціонування державної мови у всіх сферах суспільного життя на всій території України, сприяння задоволенню мовних потреб українців, які проживають за межами держави. Також не вчинено всіх важливих для країни дій, визначених рішенням Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Серед помітних проблем – збережена неоднозначність у питанні офіційного перекладу Європейської мовної хартії українською мовою, а також інших, взятих Україною, зобов'язань, оскільки наявна юридична непорядкованість підриває дієвість приписів окремих статей Конституції України, залишаючись причиною тривалих маніпуляцій з боку країни-агресора.

Минув рік, як 15 березня 2024 року за мого наполягання Кабінет Міністрів України ухвалив провідний мовно-політичний документ воєнного часу: Державну цільову національно-культурну програму забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року. Попри те, що вона мала бути розробленою і затвердженою ще у 2020 році, як це передбачено Законом про державну мову, за цей стислий час вдалося зробити чимало кроків задля утвердження державної мови та зміцнення її конституційного статусу. Серед помітних результатів реалізації програми, що віддзеркалює стратегічні цілі та завдання мовної політики в Україні, а також постійного контролю з боку Уповноваженого із захисту державної мови за багатьма процесами як у державі, так і далеко за її межами, стали: інформаційно-комунікативні кампанії щодо популяризації української мови; культурно-мистецькі заходи у закладах освіти та культури; формування мережі курсів з вивчення української мови; відновлення підтримки книговидавничої справи в Україні, зокрема видання книг українською мовою, перекладної літератури; підвищення конкурентоспроможності української книжкової продукції в Україні та світі; реалізація програми надання громадянам України державної допомоги на

придбання книжкових видань державною мовою "єКнига"; організація національних стендів України та інформаційних кампаній на міжнародних книжкових ярмарках і виставках; популяризація української мови за кордоном. Переконаний у тому, що синхронність її виконання з природним бажанням громадян України вільно володіти державною демонструватиме позитивну динаміку і надалі. Водночас для подальших трансформацій у питаннях реалізації державної мовної політики потрібні додаткові, лідерські зусилля як з боку виконавчої, так і законодавчої влади. Серед таких важливих кроків - створення Комітетом Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики робочої групи з підготовки законодавчих змін до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" задля усунення помітних прогалин в питаннях посилення захисту прав громадян України, про що йдеться у щорічних звітах Уповноваженого.

Невід'ємним компонентом державної мовної політики стала її регіональна складова. За моєї безпосередньої співпраці з обласними та міськими військовими адміністраціями, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями тільки протягом 2024 – початку 2025 років ми досягли важливих за роки Незалежності України результатів. Так, затверджено рекордні 248 програм, а загалом по Україні (з 2021 року) – понад 480 обласних та місцевих мовних програм з відповідними показниками, фінансуванням і здобутками. Серед тих областей держави, всі чи переважна більшість громад яких ухвалили такі суспільно-важливі документи, що передбачили відкриття мовних курсів і розмовних клубів, закупівлю сучасної літератури та книжкові виставки, соціальну рекламу та вистави українською, вирізняються Закарпаття, Черкащина, Херсонщина, Миколаївщина, Київщина, Рівненщина, Запоріжжя, Одещина, Дніпропетровщина, Харківщина та Сумщина. Поза тим ми продовжили збирати тисячі книжок для зруйнованих ворогом сільських та міських бібліотек Херсонщини, Донеччини, Луганщини та Миколаївщини, раділи прем'єрам вистав у Києві, Одесі, Тернополі, Львові, Хусті та Береговому, захоплювалися грою акторів в укриттях Херсона, Миколаєва, Чернігова, Білої Церкви і Харкова, тішилися метрошколам, мовним курсам для військових та освітнім фестивалям, надихалися здобутками переміщених університетів, коледжів та будинків культури, вітали переможців мовних конкурсів та предметних олімпіад, відкривали прифронтові книгарні та культурні події, переглядали історико-документальні стрічки про мову та кляли російських злочинців за мововбивство на наших, тимчасово окупованих землях. Хочу наголосити на тому, що ефективна регіональна мовна політика, яку вдалося налагодити за ці роки, принесла значні результати як у питаннях зміцнення мовної ситуації, так і в утвердженні української мови як державної.

Все це – результат системної взаємодії з органами влади і громадянським суспільством, усвідомленого подолання мільйонами громадян України причин і наслідків асиміляційної двомовності та русифікації, завзятої протидії ворожій дезінформації, докорінного знищення спроб російської пропаганди продемонструвати "лояльність" співгромадян до мови країни-терористки. Наголошую на тому, що тимчасово окуповані території України стали справжнім полігоном для знищення всього українського: і громадян, і культури, і мови. Згадаймо документальний фільм режисера Мстислава Чернова "20 днів у Маріуполі", який у 2024 році отримав "Оскар", продемонструвавши геноцид російської армії. Провідне в нашій боротьбі за свою державу – це усвідомлення консолідаційної функції української мови в питаннях зміцнення самототожності нації. На думку академіка, директора Інституту мовознавства імені О.О. Потебні НАН України Богдана Ажнюка, саме завдяки цьому державна мова залишається опорним пунктом української ідентичності, запорукою виживання українського народу й збереження його національного обличчя. Адже вона, на думку вченого, – справжня екзистенційна категорія, невід’ємна ознака громадянської та національної ідентичності.

Йдучи назустріч викликам, ми твердо стоїмо на варті української мови як державної, а також на захисті права громадян України на отримання державною мовою інформації та послуг у сферах суспільного життя на всій території України, долаючи численні перешкоди, усуваючи виявлені обмеження та порушення у забезпеченні державною мовою. Наступальна українізація дає помітні результати, адже діє Закон про мову, чиниться екзистенційний опір ворогові, а стійка мовна свідомість мільйонів сучасників, яка черпає сили з незламності, переконань та мовної ідеології, утворює основи національної ідентичності.

Переконаний у тому, що результати виконання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2024 році цілком відповідають національним інтересам, світовим засадам мовної політики, а також тим глобальним викликам, які стоять перед усіма нами. Захищаючи територіальну цілісність України, поважаючи статус української мови, зміцнюючи єдність незламної нації, ми продовжуємо робити великий внесок у розбудову нашої держави.

Слава Україні!

**Тарас Кремінь –
Уповноважений із захисту державної мови**

РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН, СТАНУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАКОНУ ПРО ДЕРЖАВНУ МОВУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ

У 2024 році Закону про державну мову виповнилось 5 років – час, якого, за задумом його розробників, мало бути цілком достатньо для реалізації визначеної ним мети: створення належних умов для забезпечення і захисту мовних прав і потреб українців.

Так, передбачалось, що за цей час наберуть чинності фактично усі його норми (крім норми щодо мови ЗНО, яка об'єктивно потребує тривалої підготовки та набирає чинності з 1 січня 2030 року); повноцінно функціонуватимуть нові мовні інституції, покликані реалізовувати передбачені законом функції; будуть вжиті інші організаційні заходи, які сприятимуть утвердженню української мови як державної, її статусу та авторитету.

Фактично Закон про державну мову, а також передбачені його перехідними положеннями закони "Про корінні народи України" (ухвалений 2021 року) і "Про національні меншини (спільноти) України" (ухвалений 2022 року), а також ухвалений в 2024 році закон "Про застосування англійської мови в Україні" сформували нормативне підґрунтя для нової державної мовної політики.

Нижче в цьому розділі буде проаналізовано законодавчі зміни, ухвалені парламентом в 2024 році, інші нормативно-правові акти в сфері мовної політики, що ухвалювались та набрали чинності в 2024 році, або робота над якими тривала впродовж року. Окремо буде акцентовано увагу на стані виконання відповідними органами окремих заходів, передбачених частиною восьмою Прикінцевих та перехідних положень Закону про державну мову та Рекомендаціями Уповноваженого, про важливість яких наголошувалось у попередніх Річних звітах.

Також буде проаналізовано діяльність державних інституцій у звітному році, на які покладено виконання основних завдань Закону про державну мову, стан реалізації окремих інструментів мовної політики та вказано на деякі важливі аспекти, що сприяють утвердженню державної мови, а також окреслено окремі проблемні питання, виявлені за результатами практичної діяльності Уповноваженого.

Нормативні акти, ухвалені в 2024 році

Закон України "Про застосування англійської мови в Україні"

27.06.2024 набрав чинності Закон України "Про застосування англійської мови в Україні" (№ 3760-ІХ від 04.06.2024), який визначає англійську мову однією з мов міжнародного спілкування на всій території України у виокремлених ним сферах суспільного життя.

Ним передбачені зміни до Закону про державну мову.

Зокрема, визначається, що у діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань може застосовуватися англійська мова як мова міжнародного спілкування (стаття 15 Закону про державну мову доповнена частиною другою).

Стаття 16 Закону про державну мову доповнена частиною другою, відповідно до якої з особою, яка не розуміє державної мови, працівник органу правопорядку, розвідувального органу, державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями може спілкуватися англійською мовою або іншою мовою, прийнятною для сторін, а також за допомогою перекладача.

В частині четвертій статті 21 Закону про державну мову англійська мова виокремлена серед інших мов міжнародного спілкування як така, що забезпечується державою для її вивчення у закладах освіти незалежно від форми власності.

Також була внесена зміна до частини четвертої статті 23 Закону про державну мову, а саме було визначено, що інформація про публічне виконання та/або публічний показ театральної вистави іншою мовою, ніж державна, та її супровід перекладом державною мовою завчасно доводиться до відома глядачів.

Водночас, важливо зауважити, що з фінальної редакції Закону була вилучена норма щодо запровадження можливості демонстрування мовою оригіналу з субтитруванням державною мовою іноземних фільмів, мовою оригіналу яких є англійська мова, замість обов'язкового озвучення або дублювання їх державною мовою.

Ухвалення цієї норми могло призвести до стримування розвитку і звуження застосування державної мови у сфері кінематографії та мало б негативні наслідки для розвитку кінопрокату, культурних індустрій, пов'язаних із перекладом, озвучуванням та дублюванням українською мовою іноземного аудіовізуального продукту, суттєво обмежило б гарантоване чинним законодавством право громадян України на отримання послуг державною мовою. Окремі категорії глядачів могли бути позбавлені можливості перегляду

іноземних фільмів в кінотеатрах (малолітні діти з недостатніми навичками читання, особи з вадами зору тощо). На неприпустимості цього наголошував Уповноважений. Детальніше про підготовку законопроекту та зауваження Уповноваженого йдеться в Річному звіті за 2023 рік.

Ухвалений у фінальній редакції закон враховує зауваження Уповноваженого, відтак створюючи сприятливі умови для опанування громадянами України англійської мови як мови міжнародного спілкування в Україні, не звужує застосування української як державної у сферах суспільного життя та не призводить до обмеження гарантованих Конституцією та чинним законодавством прав громадян на отримання інформації та послуг державною мовою.

Закон України "Про дошкільну освіту"

У 2024 році Уповноважений здійснював аналіз законодавчих ініціатив, що стосувалися застосування державної мови в освітній сфері. Одним із таких документів став проєкт Закону України "Про дошкільну освіту", яким, зокрема, пропонувалося надати приватним закладам дошкільної освіти, які діють за кошти фізичних та/або юридичних осіб (тобто не отримують публічного фінансування), право вільного вибору мови освітнього процесу, за умови забезпечення опанування вихованцями української мови відповідно до державного стандарту.

Уповноважений у своєму висновку звернув увагу на те, що ця норма не відповідає та суперечить нормам статті 21 Закону про державну мову, а також відповідним нормам спеціальних законодавчих актів у сфері освіти. Внаслідок реалізації даної норми різні законодавчі акти України, які формально мають однакову юридичну силу, передбачатимуть різні підходи до застосування державної та інших мов в освітньому процесі, що є неприпустимим та суперечитиме принципу правової визначеності. Натомість існування єдиного підходу до застосування державної та інших мов у освітньому процесі відповідатиме положенням Конституції України щодо проголошення України правовою державою (ст.1), забезпечення відповідності законів Основному Закону України (ст. 8), гарантування рівності конституційних прав і свобод громадян України (ст. 24).

Враховуючи ці зауваження, 06 червня 2024 року Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про дошкільну освіту" (№3788-IX) з урахуванням пропозицій Уповноваженого. Закон набрав чинності 07 липня 2024 року.

Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Методології використання мов національних меншин (спільнот) України в населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот) України, або в яких такі особи складають значну частину населення" від 9 лютого 2024 р. № 181

У 2024 році завершився процес розробки та затвердження Методології використання мов національних меншин (спільнот) України в населених пунктах, де вони традиційно проживають або становлять значну частину населення. Документ розроблено на виконання Закону України "Про національні меншини (спільноти) України". Проект постанови, підготовлений Державною службою України з етнополітики та свободи совісті, був надісланий Уповноваженому на розгляд.

За результатами розгляду ним висловлено низку зауважень до положень, які передбачали можливу мовну дискримінацію при доборі посадовців, використання мов меншин у топоніміці, залежність прийому звернень від наявності відповідних працівників, переклад актів на сайтах місцевих органів влади та надання результатів публічних послуг мовами меншин, що суперечило принципам законності й прозорості. Після узгоджувальної наради за участі Уповноваженого та Державної служби зауваження було враховано повністю або частково. 9 лютого 2024 року Кабінет Міністрів України затвердив Методологію постановою № 181.

Детальніше про роботу над проектом йшлося у Річному звіті за 2023 рік (Розділі І. Аналіз змін до нормативно-правових актів щодо функціонування державної мови).

Проекти деяких важливих нормативно-правових актів, які опрацьовував Уповноважений у 2024 році

Проект Закону України "Про деякі питання у сфері міграції щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України"

У 2024 році Президент України В. Зеленський подав на розгляд Верховної Ради України два законопроекти, спрямовані на реформування порядку набуття та припинення громадянства України:

- Проект Закону № 10425 від 22 січня 2024 року "Про деякі питання у сфері міграції щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України";

- Проект Закону № 11469 від 7 серпня 2024 року "Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України".

Обидва законопроекти мають схожі положення, які стосуються спрощення набуття громадянства України для певних категорій осіб, зокрема визначаються держави, громадяни (піддані) яких набувають громадянство України у спрощеному порядку, а також особливості набуття громадянства України деякими категоріями осіб. Крім того, вони пропонують зміни до регулювання правового статусу таких осіб та до Закону про державну мову.

За результатами опрацювання Уповноважений не підтримав законопроект № 10425 від 22 січня 2024 року та направив до Верховній Раді України відповідні пропозиції та зауваження. Зокрема, звернуто увагу на те, що пропоновані зміни щодо відтермінування складання іспитів з основ Конституції України, історії України та на визначення рівня володіння державною мовою для набуття громадянства України іноземцями, які є громадянами (підданими) держав, включених до переліку держав, громадяни (піддані) яких набувають громадянство України у спрощеному порядку, є неприпустимим та дискримінаційним по відношенню до іноземців, які набувають громадянство України на загальних підставах, визначених частиною другою статті 9 законопроекту. Також пропоновані зміни не визначають механізму контролю за результатами складання зазначених іспитів та не передбачають підстав втрати громадянства України особами, які набудуть громадянство України у спрощеному порядку та не виконають зобов'язання щодо складання зазначених іспитів, а саме яким чином будуть відслідковувати таких осіб та до повноважень якого органу будуть віднесені зазначені повноваження, що є неприпустимим та неприйнятним.

Одночасне надання громадянства України великій кількості осіб, які не володіють законодавством України, не знають її мови та історії, може становити загрозу національній безпеці, в тому числі використано для отримання одноразових економічних преференцій та неправомірної вигоди.

Також у законопроекті пропонуються зміни щодо строку опанування державною мовою особами, які отримали громадянство України: в абзаці другому частини другої статті 7 Закону про державну мову у другому реченні слово "двох" пропонувалось замінити словом "трьох". Таке відтермінування обов'язку опанувати державну мову на рівні, визначеному законодавством, з двох років з дня набуття громадянства України до трьох нічим необґрунтовані, а тому теж не підтримані.

Верховною Радою України 17 грудня 2024 року прийнято за основу проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення

реалізації права на набуття та збереження громадянства України (№ 11469 від 07.08.2024). Уповноваженим підготовлено зауваження аналогічного змісту до цього законопроекту та направлено на адресу Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнародних відносин для врахування їх під час розгляду Комітетом законопроекту при підготовці до другого читання.

Проект Кодексу України про адміністративні проступки

25 квітня 2024 року Міністерством юстиції України було винесено на розгляд Урядового комітету з питань економічної, фінансової і правової політики, паливно-енергетичного комплексу, стратегічних галузей промисловості та правоохоронної діяльності проект Кодексу України про адміністративні проступки.

За результатами аналізу встановлено, що вказаний проект акта потребує доповнень в частині врахування правових аспектів Закону про державну мову, зокрема створення належних умов для захисту на отримання державною мовою інформації та послуг у сферах суспільного життя на всій території України, а також збереження повноважень щодо застосування адміністративних стягнень, закладених у чинному КУпАП.

В цьому проекті акта відсутня відповідальність за порушення Закону про державну мову, що в подальшому може негативно вплинути на запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, а також усунення порушень порядку застосування державної мови.

За результатами опрацювання Кабінету Міністрів України надано пропозиції та зауваження до проекту Кодексу України про адміністративні проступки. Інформація про подальшу роботу із проектом закону не надходила.

Однак 28 червня 2024 року у Верховній Раді України було зареєстровано поданий народними депутатами проект Кодексу України про адміністративні проступки (№ 11386 від 28.06.2024), що в частині відповідальності за порушення вимог Закону про державну мову містить норми, аналогічні урядовим.

Цей документ створює умови для забезпечення правопорядку в суспільстві та реалізація принципу верховенства права в адміністративних відносинах, що виникають між фізичними і юридичними особами – з одного боку, та публічною адміністрацією (органами державної влади, органами

місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами) – з іншого.

Серед основних новацій є об'єднання в КУАП всіх норм, які передбачають склади адміністративних проступків. Проте, при підготовці вказаного проєкту не враховано правові аспекти Закону про державну мову та наявні на теперішній час статті 188⁵², 188⁵³ та п. 24 статті 254 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), що в свою чергу суперечить меті прийняття акта.

За результатами аналізу проєкту КУАПу встановлено, що останній потребує доповнень та доопрацювання в частині врахування правових аспектів Закону про державну мову, зокрема:

- не передбачена відповідальність за невиконання законних вимог Уповноваженого із захисту державної мови під час здійснення ним державного контролю за застосуванням державної мови, що в подальшому може негативно вплинути на запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі неухильного додержання Конституції і законів України, а також усунення порушень Закону про мову;
- положення частин першої-четвертої статті 383 проєкту КУАП, на відміну від статті 188⁵² Кодексу про адміністративні правопорушення, не містять можливості застосування за вчинення адміністративних проступків стягнень у вигляді штрафів, які в свою чергу обмежують Уповноваженого із захисту державної мови застосувати жорсткішу санкцію, а саме штраф до осіб, які категорично відмовляються усунути порушення та дотримуватися в подальшому закону про мову;
- застосування адміністративних стягнень до фізичних осіб, запропонованих Уповноваженим, а саме у разі накладення штрафу другої категорії, сума штрафу буде значно меншою, ніж та, яка існує в діючому КУпАП, та послаблюватиме відповідальність за вчинення адміністративного проступку.

Тому, Уповноважений наголосив на необхідності створити належні умови для захисту на отримання державною мовою інформації та послуг у сферах суспільного життя на всій території України та зберегти дискреційні повноваження Уповноваженого із захисту державної мови щодо застосування того чи іншого виду адміністративного стягнення, закладені в діючому КУпАП, оскільки послаблення відповідальності за вчинення адміністративного проступку є недопустимим.

Вичерпні пропозиції Уповноваженого із захисту державної мови надіслані на адресу Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики. Ці пропозиції розміщені на офіційному вебсайті

Верховної Ради України у відповідній картці законопроекту (<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44507>).

Проект Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про освіту" щодо забезпечення створення українськомовного освітнього середовища в закладах освіти"

В 2024 році зареєстровано проект Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про освіту" щодо забезпечення створення українськомовного освітнього середовища в закладах освіти" (реєстр. № 12086 від 01.10.2024).

Як йдеться в пояснювальній записці до нього, метою і завданнями ухвалення цього законопроекту є закріплення на законодавчому рівні чітких обов'язків суб'єктів освітньої діяльності, їхніх засновників, керівників та працівників створювати у закладі освіти українськомовне освітнє середовище, підтримувати та забезпечувати його існування. Тобто умови, за яких учасники освітнього процесу спілкуються між собою лише державною мовою як під час формального освітнього процесу, так і під час неформальної та неструктурованої взаємодії між собою у приміщеннях та на території суб'єкта освітньої діяльності.

Він спрямований на введення в українське законодавство поняття (терміну) "українськомовне освітнє середовище", а також "закріплення на законодавчому рівні чітких обов'язків суб'єктів освітньої діяльності, їхніх засновників, керівників та працівників створювати у закладі освіти українськомовне освітнє середовище, підтримувати та забезпечувати його існування. Тобто умови, за яких учасники освітнього процесу спілкуються між собою лише державною мовою як під час формального освітнього процесу, так і під час неформальної та неструктурованої взаємодії між собою у приміщеннях та на території суб'єкта освітньої діяльності".

На думку авторів законопроекту ухвалення акта сприятиме подальшому захисту української мови як державної, посиленню її ролі в освітньому процесі, розповсюдженню обов'язку робочого спілкування українською мовою на весь час перебування на території закладу освіти, а не тільки безпосередньо під час занять, уроків, пар тощо. Водночас, запропонований підхід до розв'язання проблеми має певні недоліки, на яких доцільно наголосити.

Автори законопроекту в пояснювальній записці вказують на те, що відповідно до статті 7 Закону України "Про освіту" мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. При цьому вони виводять поза "формальні межі" освітнього процесу взаємодію учасників освітнього процесу "на перервах, в учительських кімнатах, на території закладу освіти після занять,

уроків, пар тощо". Такий підхід, на думку Уповноваженого, не є достатньо обґрунтованим. Закон України "Про освіту" визначає освітній процес як систему науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей; педагогічну діяльність - як інтелектуальну, творчу діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямовану на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей.

Відповідно до статті 60 Закону України "Про освіту" робочий час педагогічного працівника включає час виконання ним навчальної, виховної, методичної, організаційної роботи та іншої педагогічної діяльності, передбаченої трудовим договором. Робочий час науково-педагогічного працівника включає час виконання ним навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи.

Відтак освітній процес як система науково-методичних та педагогічних заходів не обмежується лише діяльністю під час навчальних занять (уроків, лекцій, практичних, семінарських, гурткових занять тощо), а триває й під час 3 перерв, виховної, позакласної роботи, спілкування зі здобувачами освіти, батьками як на території закладів освіти, так і поза ним.

Такий підхід підтримує і Міністерство освіти і науки України. Зокрема в листі МОН "Про застосування державної мови у сфері освіти" від 27 жовтня 2023 року № 1/16742-23, адресованому керівникам органів управління освітою та закладів освіти, наголошується "на необхідності застосування державної мови в робочий час науково-педагогічними, педагогічними та іншими працівниками закладів освіти. Державна мова має використовуватися в рамках освітнього процесу, під час проведення навчальних занять (крім занять з навчальних предметів, які згідно з освітньою програмою закладу освіти викладаються іноземними мовами або мовами корінних народів і національних меншин), у спілкуванні вчителів, викладачів, іншого персоналу закладів освіти як зі здобувачами освіти (вихованцями), так і між собою".

Додатково слід зауважити, що статтею 9 Закону про державну мову встановлено, що володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків зобов'язані керівники закладів освіти всіх форм власності, педагогічні, науково-педагогічні і наукові працівники, а також посадові та службові особи підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності.

Уповноважений із захисту державної мови звернув увагу на актуальність проблеми та очевидну необхідність удосконалення нормативно-правового

регулювання застосування державної мови в освітньому процесі та запропонував уточнити визначення поняття "освітнього процесу", а також доповнити встановлений Законом перелік обов'язків керівників закладів освіти, науково-педагогічних, педагогічних працівників, батьків та здобувачів закладів освіти обов'язком дотримуватись державної мови в освітньому процесі.

Також зауважив, що вимога до здобувачів освіти застосовувати державну мову в рамках освітнього процесу поза навчальними заняттями, зокрема у спілкуванні між собою, є обґрунтованим і законним педагогічним методом формування необхідних для успішної самореалізації компетентностей, що є метою освіти відповідно до Закону України "Про освіту". Однак законопроект потребує ґрунтовного аналізу щодо ефективності його впливу, інструментів практичної реалізації та повинен бути доопрацьований Комітетом з питань освіти, науки та інновацій з урахуванням наведених застережень і пропозицій.

Станом на квітень 2025 року законопроект перебуває на розгляді комітету.

Проект Закону України "Про професійну освіту"

На адресу Уповноваженого Міністерством освіти і науки України був надісланий проект Закону України "Про професійну освіту". За результатами опрацювання встановлено, що запропоновані норми зазначеного проекту Закону звужують застосування української мови як державної у сфері професійної освіти. З огляду на це запропонований проект Закону не був погоджений, Уповноважений скерував свої зауваження розробнику.

Уповноважений у своєму висновку звернув увагу на зміст абзацу 4 частини третьої статті 15 Законопроекту: те, що "У групах, у яких здобуття професійної освіти здійснюється на умовах державного та регіонального замовлення, якщо в такій групі більше 8 студентів на момент вступу виявили бажання, за рішенням засновника освітній процес може бути організований мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу" є неприпустимим та суперечить Конституції України, Закону про державну мову, Закону України "Про освіту" та Рішенню Конституційного Суду України. А також ця норма створюватиме підґрунтя для настання для громадян України, які є представниками національних меншин (спільнот) України, несприятливих обставин у вигляді можливої непрямой дискримінації через неможливість їх реалізувати професійні компетентності за певною професією у відповідній галузі, проходження практики, а також в подальшому здобувати вищу освіту, саме через недостатній рівень володіння такими особами державною мовою. А це з огляду на вимоги частини другої статті 24 Конституції України та частини

першої статті 7 Закону України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні" є неприпустимим та неприйнятним.

Також Уповноважений наголосив на тому, що є неприпустимим і таким, що суперечить частині шостій статті 21 Закону про державну мову, абзац 5 частини третьої статті 15 законопроекту, в якому зазначено, що у групах, у яких здобуття професійної освіти здійснюється за кошти юридичних осіб, освітній процес може бути організований мовами відповідних корінного народу чи національної меншини, які є офіційними мовами Європейського Союзу із забезпеченням при цьому вивчення державної мови як окремої навчальної дисципліни. Оскільки, відповідно до частини шостої статті 21 Закону про державну мову заклади освіти створюють можливості для вивчення за бажанням здобувачів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти мови корінного народу, національної меншини України як окремої дисципліни, а не здійснюють освітній процес мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу.

Така ситуація матиме наслідком повернення на рівні професійної освіти до системи, яка має сегрегаційний характер, на неприпустимості чого так само наголошує Конституційний Суд України у своєму висновку щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", викладеному у Рішенні від 14.07.2021 № 1-р/2021.

Конституційний Суд, вважає, що результатом існування освітньої моделі навчання осіб з числа національних меншин (спільнот), за якої забезпечується навчання виключно їх рідною мовою, а державна мова вивчається як окремий предмет, є "низький рівень розуміння державної мови та володіння нею; використання російської мови, а не державної, як засобу міжетнічного спілкування; утворення спільнот (громад), ізольованих від участі в загальносуспільному житті та демократичному процесі" і, як наслідок, "лінгвальне самообмеження населення, яке послуговується лише російською або іншою мовою національної меншини і не прагне оволодівати українською мовою" (п.п. 13.6 та 13.7 рішення від 14.07.2021 № 1-р/2021).

А тому навчальний процес в Україні на всіх рівнях має забезпечувати вивчення громадянами-здобувачами освіти державної мови з метою володіння (опанування) нею на належному рівні, необхідному для реалізації професійних компетентностей за певною професією у відповідній галузі, а також в подальшому для здобуття вищої освіти.

Оскільки, як зазначив у пункті 7 рішення від 14.07.2021 № 1-р/2021 Конституційний Суд України, особа, яка не володіє державною мовою, потрапляє в неоднакові умови порівняно з тими, хто нею володіє, і, як наслідок,

може бути виключеною з окремих ділянок повноцінного суспільного життя. Незнання державної мови, до того ж на належному рівні, автоматично обмежує можливості особи повноцінно реалізовувати весь обсяг прав і свобод, що їх має громадянин держави.

Тому, пропоновані зміни (абзац 4, 5 ст. 15 Законопроекту) в такій редакції Уповноважений не підтримав.

Щодо абзацу 6 статті 15 Законопроекту, в якому зазначено, що заклади професійної освіти приватної форми власності мають право вільного вибору мов навчання, які є офіційними мовами Європейського Союзу, із забезпеченням при цьому вивчення державної мови як окремої навчальної дисципліни слід зазначити, що законодавство України, зокрема Закон України "Про корінні народи України", Закон України "Про національні меншини (спільноти) України" передбачає інструменти захисту з боку держави конкретних категорій громадян, а зазначена норма звужуватиме порівняно із чинним законодавством застосування державної мови у цих сферах, оскільки це, фактично, звужуватиме зміст та обсяг права громадян України на отримання інформації та послуг державною мовою. Тому від повноцінного функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя залежить майбутнє української державності та збереження української національної ідентичності.

Відтак, пропонована редакція вказаної норми щодо надання права вільного вибору мови освітнього процесу приватним суб'єктам освітньої діяльності, що забезпечують здобуття професійної освіти за кошти фізичних та/або юридичних осіб (крім тих, що отримують публічні кошти), звужує застосування української мови як державної у сфері освіти, а також окремі її норми прямо суперечать рішенню Конституційного Суду України від 14.07.2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності), Закону про державну мову, Закону України "Про освіту", що є неприпустимим в умовах повномасштабної війни, яку держава Україна веде за свою незалежність, суверенітет, територіальну цілісність та своє існування проти держави-агресора.

Отже, Уповноважений наполягав на вилученні із проекту Закону України "Про професійну освіту" норм, які загрожують статусу української мови як єдиної державної мови в Україні.

Проект постанови Кабінету Міністрів України "Про внесення змін у додаток 1 до Порядку передачі в оренду державного та комунального майна"

Фондом державного майна України розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України "Про внесення змін у додаток 1 до Порядку передачі в оренду державного та комунального майна", затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 3 червня 2020 р. № 483.

Згадані зміни передбачають доповнення переліку документів, що подаються потенційними орендарями державного та комунального майна для отримання в оренду майна без проведення аукціону, в зв'язку з прийняттям Закону України "Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій" та постанови Кабінету Міністрів України від 19.01.2024 № 66 "Про внесення змін до Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України" (далі – Постанова).

На підставі Постанови втратила чинність постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 № 597 "Про затвердження Порядку визначення обсягу книжкової продукції державною мовою, підготовка, випуск та/або розповсюдження якої здійснюються вітчизняними видавництвами і підприємствами розповсюдження книжкової продукції, для укладення договорів оренди приміщень". Оскільки частиною другою статті 15 Закону України "Про оренду державного та комунального майна" передбачено, що право на отримання в оренду державного та комунального майна, що не міститься в Переліку першого типу, без аукціону мають вітчизняні видавництва та підприємства книгорозповсюдження, що забезпечують підготовку, випуск та (чи) розповсюдження не менш як 50 відсотків книжкової продукції державною мовою, то виникла необхідність отримання інформації від компетентних органів щодо підтвердження обсягу книжкової продукції державною мовою, а також про відсутність порушень потенційним орендарем частин четвертої та п'ятої статті 26 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

Проектом Постанови пропонується отримувати інформацію державної установи у сфері видавничої справи та інформаційної діяльності, заснованої на державній власності, метою діяльності якої є державна бібліографічна реєстрація та централізована каталогізація всіх видів видань, випущених в Україні, щодо кількості виданих вітчизняним видавництвом примірників українською мовою та їх відсотка до загальної кількості (за винятком видань рекламного та еротичного характеру). Наразі такі функції згідно зі статутом

виконує Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Також пропонується отримувати інформацію Уповноваженого із захисту державної мови або його представника про відсутність адміністративних стягнень за порушення потенційним орендарем частин четвертої та п'ятої статті 26 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Крім того, пропонується отримувати довідку потенційного орендаря про усунення порушень (у разі їх наявності) чи відсутність виявлених порушень частин четвертої та п'ятої статті 26 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

За результатами опрацювання пункт 11 проекту Постанови не підтриманий в такій редакції, тому запропоновано викласти цей пункт у редакції такого змісту: "...інформація Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови про те, що порушення потенційним орендарем (крім державних видавництв) частини четвертої статті 26 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" за останній календарний рік Уповноваженим із захисту державної мови чи його представником не встановлювалося; інформація Секретаріату Уповноваженого із захисту.

За результатами узгоджувальної наради за участі керівництва Фонду державного майна України, Міністерства юстиції України, Уповноваженого, Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Асоціації міст України було повністю враховано подані зауваження.

Кабінет Міністрів України ухвалив постанову "Про внесення змін у додаток 1 до Порядку передачі в оренду державного та комунального майна" від 24 січня 2025 р. № 74.

Аналіз нормативно-правових актів та практики застосування законодавства про державну мову центральними органами виконавчої влади

Уповноваженим здійснено аналіз нормативно-правових актів та практики застосування законодавства про державну мову центральними органами виконавчої влади.

За результатами проведеної роботи та перевірки інформації, що міститься у зверненнях громадян було виявлено 25 нормативно-правових актів, в яких допускається вибір мови, зокрема української та/або російської мови, що уможливорює використання російської мови, а також надання російській мові статусу робочої тощо, що суперечить вимогам Закону про державну мову та

Рішенню Конституційного Суду України від 14.07.2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України про державну мову.

З метою доопрацювання та невідкладного приведення таких нормативно-правових актів у відповідність до Закону про державну мову, а у разі необхідності - забезпечення їх скасування, Уповноважений звернувся з відповідними рекомендаціями до Кабінету Міністрів України. Результати їх розгляду подано нижче у таблиці.

№ з/п	Назва НПА	Стан виконання
1	Наказ Міністерства оборони України від 14.01.2014 № 25 "Про затвердження Інструкції з водозахисних робіт у Збройних Силах України", зареєстрований в Мін'юсті 24 лютого 2014 р. за № 306/25083	Приведено у відповідність до Закону про державну мову шляхом виключення норми щодо допуску до експлуатації іноземної водозахисної техніки за наявності інструкції з експлуатації російською мовою. (зміни затверджені Наказом Міністерства оборони України від 19 грудня 2024 року № 847, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 23 грудня 2024 року за № 1978/43323).
2	Наказ Державної інспекції ядерного регулювання України від 05.08.2013 № 83 "Про затвердження Правил з радіаційної безпеки прискорювачів електронів", зареєстрований в Мін'юсті 21 серпня 2013 р. за № 1442/23974	Приведено у відповідність до Закону про державну мову, зокрема внесено зміни до пункту 3.1 розділу III Правил з радіаційної безпеки прискорювачів електронів, в якому слова "або російською" виключено. (зміни затверджені Наказом Державної інспекції ядерного регулювання № 1403 від 23.12.2024, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 27 грудня 2024 року за № 2019/43364).
3	Наказ Міністерства інфраструктури України від 08.05.2013 № 292 "Про затвердження Положення про морських лоцманів", зареєстрований в Мін'юсті 10 червня 2013 р. за № 920/23452	Приведено у відповідність до Закону про державну мову. (зміни затверджені Наказом Міністерства розвитку громад та територій № 1492 від 30.12.2024 (у редакції наказу Міністерства розвитку громад та територій України від 06 січня 2025 року № 10), зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 01 січня 2025 року за № 4/43410).

4	Наказ Міністерства інфраструктури України від 08.05.2013 № 291 "Про затвердження Порядку надання послуг з регулювання руху суден", зареєстрований в Мін'юсті 24 травня 2013 р. за № 807/23339	<p>Приведено у відповідність до Закону про державну мову шляхом вилучення російської мови як робочої мови радіообміну між суднами (кораблями) та ЦРПС з використанням стандартних фраз ІМО для спілкування на морі.</p> <p>(зміни затверджені Наказом Міністерства розвитку громад та територій № 1492 від 30.12.2024 (у редакції наказу Міністерства розвитку громад та територій України від 06 січня 2025 року № 10, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 01 січня 2025 року за № 4/43410).</p>
5	Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 27.12.2012 № 1130 "Про затвердження Порядку проведення підтвердження відповідності умов виробництва лікарських засобів вимогам належної виробничої практики", зареєстрований в Мін'юсті 21 січня 2013 р. за № 133/22665	<p>Не приведено у відповідність до Закону про державну мову.</p> <p>Не повністю враховано пропозицію Уповноваженого, викладену в листі № 6077/05/3-Вих. від 25.12.2024, зокрема в абзаці другому пункту 12 розділу IV Порядку не передбачено обов'язковості наявності у відповідному протоколі наради перекладу українською мовою зауважень, викладених Заявником (представником Заявника) та/або виробником англійською мовою".</p> <p>У абзаці другому пункту 12 розділу IV Порядку слова "українською, російською або англійською мовами" замінено словами "українською або англійською мовами".</p> <p>(зміни затверджені Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 2158 від 25.12.2024, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 27 грудня 2024 року за № 2027/43372).</p>
6	Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.12.2012 № 1378 "Про затвердження Правил проведення Всеукраїнського учнівського конкурсу з російської мови "Лукомор'я", зареєстрований в Мін'юсті 25 грудня 2012 р. за № 2160/22472 (коментар: проводиться щороку)	Втратив чинність на підставі Наказу Міністерства освіти і науки № 1772 від 20.12.2024.
7	Наказ Міністерства фінансів України від 03.12.2012 № 1266 "Про затвердження Порядку використання електронних замків з функцією GPS - GSM навігації", зареєстрований в Мін'юсті 18 грудня 2012 р. за № 2110/22422	Втратив чинність на підставі Наказу Міністерства фінансів № 663 від 25.12.2024.

8	Положення про Міжнародну природознавчу гру "Геліантус", затверджене наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 12.10.2012 № 1101, зареєстроване в Мін'юсті 30 жовтня 2012 р. за № 1813/22125 (коментар: проводиться щороку на добровільних засадах)	Приведено у відповідність до Закону про державну мову, зокрема затверджено нову форму заяви. (зміни затверджені Наказом Міністерства освіти і науки № 1772 від 20.12.2024 (Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 7 від 03.01.2025), зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 26 грудня 2024 року за № 2008/43353).
9	Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.08.2012 № 961 "Про затвердження Положення про Всеукраїнський юнацький фестиваль "В об'єктиві натураліста", зареєстрований в Мін'юсті 17 вересня 2012 р. за № 1593/21905 (коментар: проводиться щороку на добровільних засадах)	Приведено у відповідність до Закону про державну мову (зміни, затверджені Наказом Міністерства освіти і науки № 1772 від 20.12.2024 (Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 7 від 03.01.2025), зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 26 грудня 2024 року за № 2008/43353)
10	Наказ Міністерства інфраструктури України від 17.08.2012 № 521 "Про затвердження Порядку затвердження конструкції транспортних засобів, їх частин та обладнання та Порядку ведення реєстру сертифікатів типу транспортних засобів та обладнання і виданих виробниками сертифікатів відповідності транспортних засобів або обладнання", зареєстрований в Мін'юсті 14 вересня 2012 р. за № 1586/21898	Не приведено у відповідність до вимог Закону про державну мову. Наказом Мінінфраструктури від 26.12.2024 № 1477 внесено зміни до Порядку затвердження конструкції транспортних засобів, їх частин та обладнання, затвердженого наказом Міністерства інфраструктури України від 17 серпня 2012 року № 521, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 14 вересня 2012 року за № 1586/21898, зокрема в абзацах сьомому та дев'ятому пункту 1.10 слова "чи російською" виключено, у пункті 7.2 слова "або російською" виключено. Однак вказані зміни не приводять у відповідність до вимог Закону про державну мову цей нормативно-правовий акт, оскільки текстові частини комплексу документів, який містить інформаційну підшивку, а також документи окремих затверджень, протоколи випробувань та інші документи, що їх додають до інформаційної підшивки уповноважений орган або технічні служби під час виконання своїх функцій, які складені мовою держави, резидентом якої є виробник, дублюються англійською мовою, а не українською..
11	Наказ Міністерства інфраструктури України від 25.07.2012 № 415 "Про затвердження Правил плавання та лоцманського проведення суден у зоні дії поста регулювання руху суден "Маріуполь", зареєстрований в Мін'юсті 3 вересня 2012 р. за № 1479/21791	Приведено у відповідність до Закону про державну мову, зокрема вилучено "російську мову" як робочу мову радіообміну між суднами і ПРПС "Феодосія". (зміни затверджені Наказом Міністерства розвитку громад та територій № 1492 від 30.12.2024 (Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства

		розвитку громад та територій № 10 від 06.01.2025), зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 01 січня 2025 року за № 4/43410).
12	Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 11.06.2012 № 671 "Про затвердження Положення про Всеукраїнські учнівські Інтернет-олімпіади", зареєстрований в Мін'юсті 27 червня 2012 р. за № 1074/21386 (коментар: проводиться щороку)	<p>Приведено у відповідність до Закону про державну мову, зокрема наказом МОН № 7 від 03.01.2025, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 07 січня 2025 року за № 37/43443 в абзаці другому пункту 3 наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 11 червня 2012 року № 671 "Про затвердження Положення про Всеукраїнські учнівські Інтернет-олімпіади", зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 27 червня 2012 року за № 1074/21386, слова ", російської мови та літератури" виключено".</p> <p>Водночас, цей наказ втрачає чинність 01.06.2025 у зв'язку з затвердженням Положення про учнівський олімпіадний та турнірний рух (наказ МОН від 30.12.2024 № 1820, набирає чинності 01.06.2025).</p>
13	Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 07.05.2012 № 553 "Про затвердження Положення про Всеукраїнський фізичний конкурс "Левеня", зареєстрований в Мін'юсті 24 травня 2012 р. за № 820/21132 (коментар: проводиться щороку)	<p>Приведено у відповідність до Закону про державну мову, зокрема виключено:"Завдання Конкурсу пропонуються Учасникам Конкурсу на вибір українською або російською мовами відповідно до надісланих заявок."</p> <p>(зміни затвержені Наказом Міністерства освіти і науки № 1772 від 20.12.2024, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 26 грудня 2024 року за № 2008/43353).</p>
14	Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 07.05.2012 № 552 "Про затвердження Положення про Міжнародний математичний конкурс "Кенгуру", зареєстрований в Мін'юсті 24 травня 2012 р. за № 819/21131	<p>Приведено у відповідність до Закону про державну мову, зокрема абзац сьомий пункту 3.3 розділу III Положення про Міжнародний математичний конкурс "Кенгуру", викладено в такій редакції: "Завдання другого етапу Конкурсу пропонуються Учасникам українською та англійською мовами відповідно до надісланих заявок." Виключено "російською" .</p> <p>(зміни затвержені Наказом Міністерства освіти і науки № 1772 від 20.12.2024, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 26 грудня 2024 року за № 2008/43353).</p>

15	Наказ Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України від 03.05.2012 № 169/391 "Про взаємодію Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України в питанні розшуку осіб", зареєстрований в Мін'юсті 21 травня 2012 р. за № 804/21117	Втрата чинності на підставі Наказу Служби безпеки України № 644/881 від 31.12.2024.
16	Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 29.12.2011 № 1561 "Про затвердження Положення про Міжнародний інтерактивний учнівський природничий конкурс "КОЛОСОК", зареєстрований в Мін'юсті 23 січня 2012 р. за № 86/20399 (коментар: проводиться щороку)	Приведено у відповідність до Закону про державну мову шляхом вилучення вибору мови щодо виконання завдань учасниками конкурсу (абзац шостий пункту 3.2 розділу III та у таблиці додатку графу "Мова" виключено). (зміни затверджені Наказом Міністерства освіти і науки № 1772 від 20.12.2024, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 26 грудня 2024 року за № 2008/43353).
17	Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2011 № 649 "Про затвердження Правил розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту", зареєстрований в Мін'юсті 05 жовтня 2011 р. за № 1146/19884	Приведено у відповідність до Закону про державну мову. (зміни затверджені Наказом Міністерства внутрішніх справ № 875 від 30.12.2024, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 01 січня 2025 року за № 7/4341).
18	Положення про апеляційну комісію Українського центру оцінювання якості освіти, затверджене наказом Міністерства освіти та науки від 06.12.2010 № 1207, зареєстрованим в Мін'юсті 4 січня 2011 р. за № 6/18744	Втрата чинності на підставі Наказу Міністерства освіти і науки N 1772 від 20.12.2024
19	Наказ Міністерства освіти та науки від 01.11.2010 № 1042 "Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс рукописів підручників для учнів 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів", зареєстрований в Мін'юсті 16 листопада 2010 р. за N 1112/18407	Втрата чинності на підставі Наказу Міністерства освіти і науки N 1799 від 27.12.2024
20	Наказ Міністерства транспорту та зв'язу України від 03.02.2009 № 115 "Про затвердження Правил плавання та лоцманського проведення суден у Феодосійській затоці, на рейдах Феодосійського морського порту та на підходах до нього", зареєстрований в Мін'юсті 26 березня 2009 р. за № 280/16296	Приведено у відповідність до Закону про державну мову, зокрема вилучено "російську мову" як робочу мову радіообміну між суднами і ПРПС "Феодосія" для спілкування на морі (IMO STANDART MARINE COMMUNICATION PHRASES). (зміни, затверджені Наказом Міністерства розвитку громад та територій № 1492 від 30.12.2024, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 01

		січня 2025 року за № 4/43410)
21	Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 01.08.2007 № 655 "Про затвердження Правил плавання і лоцманського проведення суден у північно-західній частині Чорного моря, Бузько-Дніпровсько-лиманському та Херсонському морському каналах", зареєстрований в Мін'юсті 05 жовтня 2007 р. за № 1150/14417	Приведено у відповідність до Закону про державну мову, зокрема вилучено "російську мову" як робочу мову під час радіообміну між суднами і ПРРС. (зміни затверджені Наказом Міністерства розвитку громад та територій № 1492 від 30.12.2024, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 01 січня 2025 року за № 4/43410)
22	Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 01.03.2006 № 110 "Про затвердження Правил будови і безпечної експлуатації атракціонної техніки", зареєстрований в Мін'юсті 7 квітня 2006 р. за № 405/12279	Приведено у відповідність до Закону про державну мову, зокрема у пункті 6.2 розділу 6 Правил будови і безпечної експлуатації атракціонної техніки, затверджених наказом Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 01 березня 2006 року N 110, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 07 квітня 2006 року за N 405/12279, слова "українською або, як виняток, російською мовою" замінено словами "українською мовою". (Зміни затверджені Наказом Міністерства економіки № 28557 від 31.12.2024, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 02 січня 2025 року за № 9/43415)
23	Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 10.02.2004 № 52 "Про затвердження Положення про порядок оформлення та видачі Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України дозволів на реекспорт товарів іноземного походження та товарів українського походження", зареєстрований в Мін'юсті 2 березня 2004 р. за № 270/8869	Приведено у відповідність до Закону про державну мову, зокрема в абзаці першому пункту 2.2 слово "(російську)" виключено; у пункті 4.1 слово "(російською)" виключено.. (зміни затверджені Наказом Міністерства економіки N 27915 від 16.12.2024, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 24 грудня 2024 року за № 1986/43331)
24	Наказ Міністерства юстиції України та Фонду державного майна України від 24.11.2003 № 142/5/2092 "Про затвердження Методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів", зареєстрований в Мін'юсті 24 листопада 2003 р. за № 1074/8395 (коментар: щодо виноски 2 додатку 6 до	Приведено у відповідність до Закону про державну мову, зокрема у примітці 2 додатка 6 до Методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів, затвердженої наказом Міністерства юстиції України, Фонду державного майна України від 24 листопада 2003 року № 142/5/2092, зареєстрованої в Міністерстві юстиції

	Методики)	України 24 листопада 2003 року за № 1074/8395 (у редакції наказу Міністерства юстиції України, Фонду державного майна України від 24 липня 2009 року № 1335/5/1159), слова "чи російську" виключено. (зміни затверджені Наказом Фонду державного майна України 12.12.2024 № 3584/5/2782, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 12 грудня 2024 року за № 1907/43252)
25	Наказ Міністерства транспорту України від 05.09.2002 № 626 "Про затвердження Правил плавання кораблів і суден у бухтах, на рейдах м. Севастополя і на підходах до нього", зареєстрований в Мін'юсті 18 жовтня 2002 р. за № 834/712	Приведено у відповідність до Закону про державну мову, зокрема вилучено "російську мову" як робочу мову радіообміну між суднами (кораблями) та ЦРРС. (зміни затверджені Наказом Міністерства розвитку громад та територій України № 1492 від 30.12.2024, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 01 січня 2025 року за № 4/434100

Міністерство культури та стратегічних комунікацій

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну мовну політику, є Міністерство культури та стратегічних комунікацій. Положенням про Міністерство, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2019 р. № 885, визначено, що серед іншого воно здійснює нормативно-правове регулювання, визначає перспективи та пріоритетні напрями розвитку в сфері державної мовної політики, вживає заходів для забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, забезпечує дотримання мовних прав українців.

Також Міністерство визначено державним замовником Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року, затвердженої розпорядженням КМУ від 15 березня 2024 р. № 243-р.

Відтак саме від діяльності Мінкультури значною мірою залежить ефективність реалізації державної мовної політики, утвердження статусу державної мови, її поширення та популяризація.

Як неодноразово наголошував Уповноважений за результатами аналізу мовної політики, у попередні роки в питаннях імплементації та виконання завдань Закону про державну мову бракувало лідерства Мінкультури. Утвердження державної мови, всупереч вимогам часу, не перебувало в

пріоритеті діяльності відомства, свідченням чого була кількарічна затримка із ухваленням таких важливих документів як Державна мовна програма, порядок проведення мовної експертизи, нової редакції Європейської хартії регіональних мов або мов меншин / Європейської хартії регіональних або міноритарних мов. Важливо зауважити, що з 2019 року жодного разу не зібралась Експертна група з питань мовної політики, що створена постановою КМУ від 19 вересня 2018 р. № 761. Експертна група – це тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, утворений для розгляду проблемних питань, пов'язаних з реалізацією державної мовної політики. З 2021 року її очолює Міністр культури.

Ситуація дещо змінилась в 2024 році, коли питанням реалізації мовної політики було приділено більше уваги. Важливо зауважити, що нарешті в структурі Міністерства було створено окремий спеціальний підрозділ – Управління державної мови.

Його основними завданнями визначено:

- забезпечення формування та реалізація державної мовної політики;
- аналіз застосування державної мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, виявлення проблем та вироблення варіантів їх розв'язання;
- моніторинг та оцінювання результатів реалізації державної мовної політики, розроблення пропозицій щодо її продовження, коригування та удосконалення;
- забезпечення нормативно-правового регулювання у сфері державної мовної політики;
- проведення та підтримка мовно-просвітницьких заходів, спрямованих на розширення українського мовного простору та утвердження української мови як державної, як мови міжетнічного спілкування, інструмента об'єднання суспільства, основи державної єдності та незалежності України.

Відтак є підстави очікувати активізації в питаннях державної мовної політики, координації реалізації заходів, зокрема в межах Державної мовної програми.

Національна комісія зі стандартів державної мови

Однією з важливих мовних інституцій, створення та засади діяльності якої визначені Законом про державну мову, є Національна комісія зі стандартів державної мови – центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом. Її завданням є збереження та розвиток державної мови через встановлення стандартів державної мови і методів перевіряння рівня володіння державною мовою, необхідного для набуття громадянства чи зайняття визначених законами посад. Діяльність Комісії спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра освіти і науки України.

В межах визначених законом повноважень в 2024 році Національна комісія забезпечувала проведення та постійне вдосконалення якості іспиту на визначення рівня володіння державною мовою; було розпочато системну роботу із напрацювання та затвердження стандартів державної мови; надавала експертні висновки про відповідність запропонованих органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями назв окремих населених пунктів до стандартів державної мови. Про кожен із цих напрямків детальніше йтиметься нижче в цьому розділі.

Відповідно до Закону України "Про державний бюджет України на 2024 рік" та з урахуванням змін, що вносилися впродовж року до кошторису на 2024 рік для Національної комісії за бюджетною програмою за КПКВК 2207010 "Керівництво та управління у сфері стандартів державної мови" за загальним фондом було передбачено бюджетні призначення в обсязі 44322,1 тис. грн., що на 11320 тис.грн більше, ніж в попередньому році. Фактичні видатки склали 38027,7 тис.грн – 86% від запланованих (в 2023 році – 58%). Основною причиною невикористання коштів в повному обсязі було зменшення кількості претендентів на складання іспиту, що зумовило зменшення витрат на відшкодування послуг із його проведення.

У штатному розписі Комісії передбачено 29 посад державної служби, з них 9 - посади членів Комісії, які є державними службовцями категорії "А". Станом на 31 грудня 2024 року в Комісії працює 27 державних службовців, з них 9 - члени Комісії.

Загалом у 2024 році відбулося 104 засідання Комісії, на яких ухвалено 391 рішення.

Важливим досягненням 2024 року в діяльності є, безумовно, початок практичної роботи над стандартами державної мови. Після кількох років підготовчого етапу врешті можна констатувати про отриманні перші результати: затверджено стандарт "Українська мова як іноземна. Рівні загального володіння А1-С2", напрацьовано другу редакцію правничої термінології в галузі

конституційного права, напрацьовано першу редакцію стандарту з термінології у сфері безпеки державного кордону.

Водночас гостро стоїть питання інституційного посилення Національної комісії, про що Уповноважений неодноразово наголошував в своїх рекомендаціях та зверненнях до КМУ. Штатна чисельність Апарату Комісії не дозволяє інтенсифікувати роботу над розробкою стандартів та змін до правопису української мови

Інші державні інституції

В грудні 2024 року Уряд перейменував Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України на Міністерство національної єдності України.

До його головних завдань віднесено, зокрема, забезпечення формування та реалізація державної політики з питань національної єдності України та спільного розвитку, з питань української національної самосвідомості; сприяння в координації з МЗС задоволенню національно-культурних, освітніх і мовних потреб осіб, які виїхали за кордон, а також сприяння утвердженню української національної ідентичності та української громадянської ідентичності. В сфері його управління створено також державне підприємство "Агенція національної єдності".

З огляду на те, що фактично міністерство розпочало свою діяльність в кінці 2024 року, положення про нього затверджено лише в січні 2025 року і на цей момент відсутні будь-які дані та інші нормативні документи щодо його практичної діяльності, детально робота Міністерства аналізуватиметься уже в наступному Річному звіті Уповноваженого.

Державна програма сприяння опануванню державної мови

Одним із важливих інструментів реалізації державної політики є державні цільові програми - документи, що затверджуються парламентом або урядом, і містять в собі систему взаємопов'язаних завдань і заходів, спрямованих на вирішення проблеми та досягнення певних цілей. Показники державних цільових програм обов'язково враховуються при плануванні державного бюджету на відповідний календарний рік.

Враховуючи це, статтею 5 Закону про державну мову було передбачено, що Кабінет Міністрів України затверджує і забезпечує виконання Державної програми сприяння опануванню державної мови. Програма має визначити основні стратегічні цілі та пріоритетні завдання державної політики щодо підтримки державної мови впродовж відповідного періоду часу, а також заходи, що планується здійснити для досягнення зазначених цілей і реалізації

завдань. Відповідно до пункту 8 перехідних положень Кабінет Міністрів України повинен був затвердити Державну програму протягом шести місяців з дня набрання чинності законом - тобто до 16 січня 2020 року.

Однак лише у травні 2021 року урядовим рішенням було затверджено Концепцію Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року, і лише у березні 2024 року – власне державну програму (розпорядження КМУ від 15 березня 2024 р. № 243-р), тобто через чотири роки після завершення терміну, визначеного Законом про державну мову.

Таке зволікання призвело до зменшення ефективності імплементації Закону про державну мову в перші роки його функціонування, продовжило перехідний період та зробило його більш болісним для окремих цільових груп. Затвердженню програми передувало кілька етапів її підготовки. На адресу Уповноваженого Мінкультури, як розробником, надсилались декілька проєктів програми, які, однак не були погоджені через велику кількість зауважень.

Уповноважений протягом 2021-2023 років неодноразово звертався до Кабінету Міністрів України з проханням вжити додаткових заходів для пришвидшення розробки та затвердження Державної програми сприяння опануванню державної мови. Детальніше про розробку державної програми йдеться в Річних звітах Уповноваженого за 2022 та 2023 роки.

Метою державної мовної програми є забезпечення додержання конституційних гарантій і створення умов для всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, сприяння опануванню української мови та підвищення престижу використання, посилення її ролі в українському суспільстві як засобу зміцнення державної єдності, захисту національного мовно-культурного та мовно-інформаційного простору.

Серед головних завдань програми:

- зміцнення державного статусу української мови, її захисту, розвитку та популяризації;
- забезпечення реалізації громадянами права на одержання інформації та послуг українською мовою, зокрема через засоби масової інформації, рекламу, розширення україномовного інформаційного простору, у тому числі за кордоном;
- забезпечення дотримання посадовцями органів державної влади та органів місцевого самоврядування вимог закону;
- покращення якості викладання державної мови в закладах освіти;

- запровадження і проведення іспитів на рівень володіння державною мовою, а також міжнародного сертифікаційного іспиту з української мови як іноземної;
- сприяння проведенню наукових досліджень у сфері українського мовознавства та соціолінгвістики, а також української жестової мови;
- розвиток національної словникової бази та забезпечення вільного доступу до неї користувачів;
- збільшення кількості та покращення якості українськомовного культурного продукту, в тому числі для дітей, підтримки книговидавничої справи.

Серед іншого, державна програма передбачає:

- запровадження та популяризацію безкоштовних курсів, зокрема, онлайн, з вивчення української мови для різних категорій громадян, в тому числі для ветеранів війни, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, а також громадян, які не вивчали українську мову;
- реалізацію пілотного проекту "Українська мова - офіційна мова Європейського Союзу";
- затвердження стандарту з української мови як іноземної та розробку освітніх програм "Українська мова як іноземна";
- затвердження стандартів української термінології;
- реалізацію всеукраїнського проекту "Національна словникова база";
- надання державної допомоги на придбання книг;
- створення та розповсюдження навчальних посібників для викладання української мови закордонним українцям;
- сприяння проведенню наукових досліджень у сфері українського мовознавства та соціолінгвістики, а також української жестової мови.

Видатки на виконання Програми здійснюватимуться за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством. Загальний орієнтовний обсяг фінансування Програми становить 7768,867 млн. гривень, у тому числі 7573,711 млн. гривень - за рахунок коштів державного бюджету, 187,056 млн. гривень - місцевих бюджетів та 8,1 млн. гривень - за рахунок міжнародної технічної допомоги.

Попри те, що затверджена програма не враховує повною мірою зауваження Уповноваженого, зокрема її заходи охоплюють не усі сфери, де потрібна додаткова увага, фактично відсутні заходи, спрямовані на інтеграцію та створення єдиного мовного та культурного простору із українцями, що перебувають за кордоном, а також на окупованих територіях, тим не менш її ухвалення – це важливий крок для збільшення ефективності державної мовної

політики. Програма пропонує додаткові механізми та інструменти для посилення статусу української мови в Україні та світі.

Державним замовником програми визначено Мінкультури, виконавці заходів програми: Мінкультури, МОН, Мінветеранів, Держкомтелерадіо, Український інститут національної пам'яті, Національна комісія зі стандартів державної мови, Уповноважений із захисту державної мови (за згодою), Національна академія наук (за згодою), Київська міська, обласні державні адміністрації (військові адміністрації). Також до реалізації заходів залучені Український інститут книги, Український інститут, Національна суспільна телерадіокомпанія України.

Інформація щодо виконання заходів програми у 2024 році, міститься у підготовленому Мінкультом звіті та пояснювальній записці до нього.

В 2024 році були заплановані заходи на виконання усіх 13 завдань програми. Серед найбільш значимих результатів реалізації завдань та заходів Програми у 2024 році у звіті про її виконання відзначено:

- у межах завдання із зміцнення державного статусу української мови, вироблення дієвого механізму її захисту, розвитку та популяризації: проводились інформаційно-комунікативні кампанії щодо популяризації української мови; здійснювалося періодичне інформування щодо дотримання посадовими і службовими особами органів влади вимог законодавства щодо обов'язковості використання державної мови під час виконання своїх обов'язків та недопущення її дискримінації; регулярно проводився моніторинг дотримання норм законодавства щодо мови освітнього процесу та проведення культурно-мистецьких заходів у закладах освіти та культури; Українським інститутом національної пам'яті підготовлено інформаційно-просвітницькі стенди про мововбивство як складову геноцидної політики росії (<http://surl.li/scvukb>), виставка мала медійний резонанс і демонструвалася протягом місяця;
- у межах завдання з розроблення та створення мережі курсів з вивчення української мови (зокрема дистанційних та онлайн-курсів) для різних категорій осіб, у тому числі на безоплатній основі, здійснення інших заходів щодо сприяння опануванню державної мови: МКСК підписано меморандум про взаємодію та співпрацю із громадською організацією "Українська гуманітарна платформа" у межах Всеукраїнського руху "Єдині" задля створення умов для всебічного розвитку та поширення української мови як державної, підвищення престижу її використання, посилення ролі в українському суспільстві як засобу зміцнення державної єдності, а також популяризації за кордоном. Серед основних напрямків діяльності, зазначених у меморандумі, — ведення інформаційно-

- роз'яснювальної роботи серед мешканців України та українців закордоном для залучення аудиторії до курсів і розмовних клубів проєкту "Єдині"; розроблено та затверджено наказом Міністерства культури та стратегічних комунікацій України від 02 серпня 2024 року № 536 Методичні рекомендації щодо запровадження та функціонування розмовних клубів з української мови на базі бібліотечних закладів (https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2024/08/536_nakaz.pdf);
- у Національній бібліотеці України для дітей працює щотижневий розмовний клуб "Говоримо українською", в Одеській національній науковій бібліотеці (знаходяться у сфері управління МКСК) – мовно-літературний клуб "Дивослово", в регіонах на базах бібліотечних закладів запроваджуються та діють розмовні клуби;
 - у межах завдання із запровадження і проведення іспитів на рівень володіння державною мовою, а також міжнародного сертифікаційного іспиту з української мови як іноземної на підставі затверджених вимог до рівнів володіння українською мовою як іноземною А1 – С2 відповідно до загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (вивчення, викладання, оцінювання) для іноземців, які виявили бажання вивчати українську мову, розроблено та затверджено Стандарт державної мови "Українська мова як іноземна. Рівні загального володіння А1 – С2" (рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від 29 серпня 2024 року № 279, (<https://mova.gov.ua/news/standart-zatverdzheno>));
 - у межах завдання із подальшої підтримки книговидавничої справи в Україні, зокрема видання книг українською мовою, перекладної літератури, підвищення конкурентоспроможності української книжкової продукції як на вітчизняному книжковому ринку, так і за межами України МКСК спільно з державною установою "Український інститут книги" розпочато реалізацію програми надання громадянам України державної допомоги на придбання книжкових видань державною мовою "єКнига" (постанова Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2024 року № 1385); організовано національні стенди України та проведено промоційні кампанії на Вільнюському, Лондонському Лейпцизькому, Франкфуртському книжкових ярмарках, Брюссельській книжковій виставці, Болонському ярмарку дитячої книги, Міжнародному книжковому ярмарку у Варшаві;
 - у межах завдання із створення умов для підвищення обізнаності громадян про порядок застосування норм законодавства про державну мову у відповідних сферах, забезпечення реалізації громадянами права на одержання інформації та послуг українською мовою, зокрема через медіа,

рекламу, розширення україномовного інформаційного простору та підтримки популяризації української мови за кордоном: на сайті Українського інституту у розділі "Українська мова" розміщено перелік онлайн-ресурсів для вивчення української мови <https://ui.org.ua/sectors/language/>; наказом Міністерства освіти і науки України від 16 травня 2024 року № 701 затверджені Рекомендації щодо використання модифікованих (скорочених) програм з української мови, української літератури, історії України, географії для закладів загальної середньої освіти (модифіковані навчальні програми адресовані тим учням, які пропустили навчання або навчалися не за українськими освітніми програмами протягом тривалого періоду, а також усім, у кого є необхідність надолужити або повторно опрацювати навчальний матеріал); на освітній платформі "Всеукраїнська школа онлайн" (<https://lms.eschool.net.ua/>) розміщено відеоуроки, зокрема з української мови, літератури, що сприяють наданню рівного доступу до якісної шкільної освіти учням за державними стандартами України. Національна платформа з вивчення української мови МКСК (<https://speakukraine.net>) зібрала в одному місці ефективні онлайн та офлайн ресурси, а також мобільні додатки з вивчення української мови, як для українців, які хочуть підвищити рівень володіння українською мовою, так і для іноземців, які прагнуть її вивчити "з нуля".

Кількісні показники виконання завдань програми подані у таблиці.

Найменування завдання	Найменування показників виконання завдання	Одиниця виміру	Очікувані результати	Фактично досягнуто
1. Зміцнення державного статусу української мови, вироблення дієвого механізму її захисту, розвитку та популяризації	кількість заходів з популяризації української мови	одиниць	74	1817
2. Забезпечення дотримання посадовими і	кількість прийнятих нормативно-	одиниць	-	-

службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування, іншими посадовими та службовими особами вимог закону щодо обов'язковості використання державної мови під час виконання своїх посадових обов'язків, недопущення її дискримінації	правових актів			
	кількість осіб, охоплених відповідними заходами	тис.осіб	200	33,6
3. Мотивування населення України до вивчення, навчання та спілкування українською мовою, запровадження та реалізації відповідних проектів	кількість проектів /заходів	одиниць	165	4867
	кількість осіб, охоплених відповідними заходами	тис.осіб	10,106	123,9
4.Розроблення та створення мережі курсів з вивчення української мови (зокрема дистанційних та онлайн-курсів) для різних категорій осіб, у тому числі на безоплатній основі, здійснення інших заходів щодо сприяння опануванню	кількість майданчиків з вивчення української мови	одиниць	100	257
	кількість осіб, охоплених відповідними заходами	тис.осіб	33,6	26,251

державної мови				
5. Покращення якості викладання державної мови в закладах освіти	кількість програм/проектів	одиниць	1	25
	кількість відповідних заходів	одиниць	175	224
	кількість проведених заходів/слухачів	тис.осіб	9	11
6.Запровадження і проведення іспитів на рівень володіння державною мовою, а також міжнародного сертифікаційного іспиту з української мови як іноземної на підставі затверджених вимог до рівнів володіння українською мовою як іноземною А1-С2 відповідно до загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (вивчення, викладання, оцінювання) для іноземців, які виявили бажання вивчати українську мову	кількість розроблених нормативно-правових актів	одиниць	1	1
7. Сприяння проведенню наукових досліджень з питань	кількість напрацьованих матеріалів	одиниць	-	-

українського мовознавства та соціолінгвістики, а також української жестової мови				
8. Розвиток національної словникової бази та забезпечення вільного доступу до неї користувачів	кількість слововживань державного лінгвістичного корпусу	млн.одиниць	-	-
	кількість укладених та виданих словників	Одиниць	0,83	1
	середньостатистична кількість користувачів ресурсів національної словникової бази	тис. осіб	-	-
9. Підтримка інновацій та розвиток сучасних культурних індустрій, покращення якості україномовного культурного продукту на телебаченні, радіо, у кіно- та відеомережі, забезпечення доступу глядачів до кращих творів європейської та світової кінематографії, зокрема стимулювання	кількість доступного україномовного продукту	одиниць	284	130

дублювання українською мовою творів класики світового кінематографа				
10. Сприяння створенню інформаційної, зокрема медійної, україномовної продукції для дітей	кількість створеної інформаційної україномовної продукції для дітей	одиниць	5*	2
11. Сприяння запровадженню освітніх теле- та радіопрограм, відкритих онлайн-курсів з української історії та культури	кількість випусків відповідних теле- та радіопрограм	одиниць	318	116
12. Подальша підтримка книговидавничої справи в Україні, зокрема видання книг українською мовою, перекладної літератури, підвищення конкурентоспроможності української книжкової продукції як на вітчизняному книжковому ринку, так і за межами України	кількість реалізованих програм і заходів	одиниць	135	251
	кількість придбаних/ виданих книг	тис.примірників	130	629,9
13. Створення умов для підвищення обізнаності громадян	кількість створених інформаційних	одиниць	16	27500

про порядок застосування норм законодавства про державну мову у відповідних сферах, забезпечення реалізації громадянами права на одержання інформації та послуг українською мовою, зокрема через медіа, рекламу, розширення україномовного інформаційного простору та підтримка і популяризація української мови за кордоном	продуктів			
--	-----------	--	--	--

Важливо зауважити, що планові обсяги фінансування програми у 2024 році склали 1 040 646 тис. гривень за рахунок коштів державного бюджету, 16074 тис. гривень – місцевого бюджету та 4500 тис. гривень – за рахунок міжнародної технічної допомоги.

Фактично ж було використано за рахунок коштів державного бюджету 299 490 тис. гривень та за рахунок місцевих бюджетів 99 515 тис. гривень.

За результатами опрацювання звіту про виконання державної програми у 2024 році та пояснювальної записки до нього можна зробити ряд висновків та спостережень:

- окремі показники були суттєво перевиконані. Наприклад показник "кількість створених інформаційних продуктів" на виконання завдання 13 – перевиконано у понад 1700 разів; у 25 разів перевищено показник "кількість заходів з популяризації української мови" за завданням 1; у 29 разів – показник "кількість проектів/заходів" за завданням 3. Зважаючи, що 2024 рік – це лише перший рік реалізації програми, то такі перевиконання свідчать не стільки про ефективність програми, скільки

про проблеми із її плануванням. Ймовірно мають місце різні підходи до визначення та розуміння показника залученими організаціями;

- не досягнуто ряду важливих показників: "кількість осіб охоплених заходами" за завданням щодо створення мереж курсів з вивчення мови (26,3 тис.осіб замість запланованого 33,6), за завданням 9 в частині створення україномовного продукту показник складає лише 130 із 284 запланованих, кількість теле- та радіопрограм (завдання 11) – 116 зі 318 запланованих; деякі інші. Серед причин невиконання зазначено триваючу воєнну загрозу, періодичні енергетичні виклики, а також міграційні процеси, які впливають на учасників заходів. Однак варто звернути увагу на те, що програма була затверджена в березні 2024 року – тобто уже за вказаних умов. Таким чином невиконання ряду заходів, є, більш ймовірно, результатом некоректного планування їх показників та неналежної уваги з боку виконавців в звітному році. Такий підхід доцільно змінити, а показники, за потреби – скорегувати;
- низький рівень використання коштів державного бюджету – лише 28,78% від планового показника. Вочевидь така ситуація спричинена тим фактом, що державна програма була затверджена в березні 2024 року – тобто посеред бюджетного року. Відтак розпорядники коштів мали обмежені можливості перерозподілу коштів в межах уже сформованих бюджетів. Очевидно цей фактор є однією із причин невиконання частини показників. Детальніше проаналізувати планування та використання виконавцями заходів програми планових видатків можна буде уже за результатами виконання програми у 2025 році;
- частина заходів, про які йдеться у звіті, є щорічними (наприклад диктант національної єдності), здійснюються різними органами влади поточно в межах повноважень (моніторинг виконання Закону про державну мову), або були реалізовані у 2024 році, але їх підготовка почалась раніше, до затвердження державної програми (наприклад розробка стандарту "Українська мова як іноземна. Рівні загального володіння A1 – C2"). Такі заходи, безумовно, є важливою складовою державної програми та мовної політики загалом. Та саме через такі заходи слід мати на увазі, що при визначенні ефективності державної програми, особливо в перші роки її виконання, усі зміни в мовній ситуації не є наслідком виключно її виконання;
- важливим компонентом державної програми, як визначено статтею 5 Закону про державну мову є створення та забезпечення діяльності мережі державних, комунальних курсів з вивчення державної мови громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, створення умов для

розвитку суб'єктів освітньої діяльності, які дають змогу кожній особі опанувати державну мову, в тому числі шляхом неформальної та інформальної освіти. Російська збройна агресія спричинила масштабні процеси відторгнення російської мови не лише з публічних сфер, але й з повсякденного спілкування мільйонів людей, які потребують фахової допомоги в опануванні та підвищенні рівня володіння державною мовою. В умовах відсутності мережі державних курсів, реагуючи на запит людей, з початком повномасштабної війни по всій Україні почали створюватися на волонтерських засадах сотні мовних курсів, розмовних клубів, які не в змозі задовольнити зростаючий попит. Українське суспільство чекає на системне державне рішення, яке врегулює окреслену проблему. Уповноважений наголошував на тому, що створенню такої мережі державних курсів програмою приділено недостатньо уваги ще на етапі її розробки. Суттєве занепокоєння викликає також той факт, що джерелом фінансування заходів щодо створення мережі визначено виключно міжнародну технічну допомогу;

- заходами державної програми охоплено лише окремі сфери суспільного життя. Закон про державну мову визначає порядок застосування державної мови в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, державних та комунальних підприємств, установ та організацій, у тому числі судочинстві, у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, в органах правопорядку, розвідувальних органах, державних органах спеціального призначення з правоохоронними функціями, у багатьох публічних сферах, серед яких також сфера трудових відносин, транспорту, охорони здоров'я, спорту, телекомунікацій та поштового зв'язку, обслуговування споживачів, інформації для загального ознайомлення тощо. Однак програмою не передбачено здійснення заходів у більшості з перелічених сфер, а відтак перелік виконавців на загальнодержавному рівні обмежується лише центральними органами державної влади та інституціями, пов'язаними з гуманітарною сферою (МКСК, МОН, Держкомтелерадіо, Мінветеранів, НАН України, УІНП, Національна комісія зі стандартів державної мови тощо);
- програмою не передбачено заходів, спрямованих на розв'язання однієї з найбільш болючих проблем, яка може мати небезпечні для України соціальні наслідки, – необхідності задоволення мовних потреб українців, які внаслідок війни опинилися за межами України, насамперед необхідності створення для дітей можливостей вивчати українську мову та навчатися нею;

- окремі заходи уже потребують актуалізації, про що йшлося на зустрічах Уповноваженого і представників МОНу та Національної суспільної телерадіокомпанії України.

Важливо рекомендувати виконавцям програми активізувати реалізацію передбачених заходів, забезпечити належне планування пов'язаних з цим витрат в рамках бюджетного процесу, а також здійснювати постійну роботу із визначення ризиків та розробки заходів впливу.

Також доречним вважається рекомендувати Мінкультури як державному розробнику програми посилити координацію та контроль за виконанням її заходів; винести Звіт про виконання програми на розгляд Експертної групи з питань мовної політики; за результатами такого розгляду ініціювати уточнення показників програми, строків виконання окремих її заходів і завдань, змісту та об'єму тих заходів, що дублюються або сформульовані нечітко; доповнити програму заходами у сферах, що не охоплені нею; забезпечити внесення відповідних змін.

Про затвердження порядку проведення мовної експертизи

Мовна експертиза – один із інструментів, передбачених Законом про державну мову, що може бути застосований з метою встановлення факту порушення встановлених ним вимог.

Так, відповідно до статті 55, під час опрацювання інформації, викладеної в скаргах, що надходять на його розгляд, Уповноважений може ухвалити рішення про здійснення мовної експертизи в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Станом на квітень 2025 року такий порядок не ухвалено.

Відсутність порядку здійснення мовної експертизи не дозволяє Уповноваженому в повному обсязі виконувати вимоги Закону про державну мову, зокрема статті 53, у частині захисту державної мови як невіддільного елемента конституційного ладу, а саме захисту державної мови від публічного приниження чи зневажання, від навмисного спотворення державної мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисного застосування її з порушенням стандартів державної мови, а також від нехтування вимогами обов'язкового застосування державної мови.

Особливо це стосується ситуацій, коли при усному спілкуванні, мовці використовують одночасно слова та мовленнєві конструкції, що є характерними для різних мов, змішуючи їх в довільному порядку (насамперед це стосується української та російської мов). Відтак встановити, яка саме мова використовувалась і чи мало місце порушення вимог Закону про державну

мову, без проведення спеціальної експертизи не є можливим. Практика роботи зі скаргами за 2020-2024 роки свідчить, що такі випадки не є поодинокими.

Відтак порядок проведення мовної експертизи був предметом неодноразових робочих зустрічей та нарад Уповноваженого із представниками Мінкультури – органу влади, відповідального за мовну політику. Детально про історію питання йдеться також у Річних звітах Уповноваженого за 2023 та 2023 роки.

За результатами кількох спроб напрацювання відповідного акта, ще у 2023 році Міністерство розробило і подало на погодження проєкт закону, яким було передбачено внесення змін до Закону про державну мову в частині віднесення проведення мовної експертизи до повноважень Національної комісії зі стандартів державної мови. Однак він не був погоджений комісією та Міністерством фінансів.

Відтак, у червні 2024 року Міністерство поінформувало Уповноваженого про необхідність уточнення інституції, яка буде відповідальною за проведення такої експертизи, а також висловило позицію щодо доцільності зміни статусу Національної комісії – визначити, що Комісія є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра, який очолює центральний орган виконавчої влади у сфері державної мовної політики. Нагадаємо, що на даний момент Національна комісія координується Міністром освіти і науки. Міністерство наголосило, що такі пропозиції потребують широкого обговорення та залучення всіх заінтересованих сторін.

Станом на квітень 2025 року інформація про вжиття Міністерством культури будь-яких заходів щодо розробки порядку проведення мовної експертизи відсутня, інші проєкти нормативних актів на погодження до Уповноваженого не надходили.

Оновлення перекладу Європейської хартії регіональних мов або мов меншин / Європейської хартії регіональних або міноритарних мов

Детально про проблему із наявністю двох версій перекладу ратифікованої в Україні Європейської хартії регіональних мов або мов меншин / Європейської хартії регіональних або міноритарних мов, причини та наслідки такої неоднозначності, а також про позицію Конституційного Суду щодо цього йшлося у Річних звітах Уповноваженого за 2022 та 2023 роки.

Цими ж документами Уповноважений рекомендував Верховній Раді, Кабінету Міністрів України та Міністерству закордонних справ виконати рекомендацію КСУ, викладену в рішенні у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності до Конституції України

(конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 №1-р/2021, та невідкладно встановити однозначність у питанні офіційного перекладу Хартії.

Нагадаємо, що поняття "міноритарна мова" та "мова національної меншини" не є тотожними. Україна, змінивши в 2006 році офіційну назву Хартії на "Європейська хартія регіональних та міноритарних мов" стала єдиною країною, що послуговується саме цим терміном. Усі інші переклали назву та текст Хартії дослівно – використовуючи "міноритарні", - що повною мірою відображає її суть.

Звертаємо увагу, що заміна одного терміна на інший, фактично, призвело до підміни суті документа. Адже, як підкреслено в пояснювальній записці, Хартія не має на меті захисту прав національних меншин, а лише покликана захищати та промотувати мови як такі, регіональні та міноритарні – тобто ті, якими спілкується менше осіб, особливо зважаючи на той факт, що окремі з них перебувають на межі зникнення.

Послуговування ж в Україні терміном "мови національних меншин" призвело до некоректного розуміння суті норм Хартії та взятих на себе державою зобов'язань: і замість обов'язку захищати та сприяти розвитку певних мов, була запроваджена мовна політика, яка дозволила закріпити за російською мовою поруч зі статусом мови національної меншини також статус регіональної з неприбутими такій мові функціями. Під приводом "захисту мови національної меншини" відбувалось повне заміщення нею державної мови.

Відтак, оновлення перекладу та послуговування коректною термінологією є актуальним кроком, що внесе однозначність в розуміння зобов'язань, взятих на себе Україною.

На виконання рекомендацій Уповноваженого та за результатами тривалих обговорень та узгоджень, Міністерство закордонних справ України виконало оновлений переклад Хартії, виклавши її назву як "Європейська хартія регіональних або міноритарних мов".

Наприкінці 2024 року Кабінет Міністрів України, як суб'єкт законодавчої ініціативи, вніс до парламенту розроблений Мінкультури законопроект "Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з оновленням офіційного перекладу Європейської хартії регіональних або міноритарних мов" (реєстр.№12364 від 26.12.2024).

Законопроект унормовує термінологію безпосередньо в ратифікаційному законі, а також в інших актах (ЗУ "Про національні меншини (спільноти)", "Про медіа"), де згадується Хартія. Крім того, з переліку мов, щодо яких Україна бере на себе зобов'язання, пропонується виключити російську (як таку, що не є

загроженою) та молдовську мови. Нагадаємо, що з 2023 року державною мовою в Республіці Молдова визначено румунську мову. Таким чином проектом передбачено, що положення Хартії застосовуватимуться до кримськотатарської, гагаузької, новогрецької, німецької, болгарської, польської, румунської, словацької, угорської, чеської, білоруської мов та івриту.

Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики рекомендував ВРУ за результатами розгляду в першому читанні прийняти законопроект за основу і в цілому.

Проект закону включено до порядку денного сесії, однак, станом на квітень 2025 року, він все ще парламентом не розглядався.

Напрацювання та затвердження стандартів державної мови

Одним із важливих елементів унормування застосування української мови є розробка та впровадження її стандартів.

Серед причин, чому це критично важливо, є як історичні фактори, насамперед необхідність подолання наслідків радянської політики щодо штучного уподібнення української мови до російської, так і динамічний розвиток і суспільства, і мови.

Відтак підтримка української мови шляхом сприяння її застосування відповідно до вимог правопису та інших стандартів визначено одним із завдань Закону про державну мову.

Згідно з частиною другою статті 13 проекти нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування складаються відповідно до стандартів української правничої термінології, що встановлюються Комісією. Ця норма набирає чинності одночасно з набранням чинності рішення Національної комісії зі стандартів державної мови про затвердження стандартів української правничої термінології (абзац третій пункту 1 Розділу IX "Прикінцеві та перехідні положення" Закону про державну мову).

Аналогічно з урахуванням стандартів державної мови складаються і тексти судових рішень (стаття 14), а заклади охорони здоров'я використовують у своїх документах медичну термінологію відповідно до затверджених стандартів (стаття 33).

Важливо звернути увагу, що навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови може бути оскаржене до Уповноваженого та тягне за собою відповідальність. Однак ця норма є унеможливленою через незатвердження Кабінетом Міністрів України порядку проведення мовної експертизи.

З огляду на важливість стандартизації, Уповноважений у кожному зі своїх щорічних річних звітів рекомендував Кабінету Міністрів України забезпечити невідкладне затвердження Національною комісією української правничої, медичної термінології, а також опрацювати питання щодо розробки української термінології у галузях інформаційних технологій, косметології та інших галузях, в яких використовується міжнародна номенклатура або вживаються спеціальні іншомовні терміни (у звіті за 2023 рік така рекомендація є за номером 15).

Попри те, що вперше така рекомендація з'явилась ще у звіті за 2020 рік, практична діяльність із розробки стандартів розпочалась лише у 2024 році після затвердження Національною Комісією Порядку напрацювання, затвердження, уведення в дію, перегляду стандартів державної мови та внесення змін до них (рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від 16 листопада 2023 року № 421, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 04 грудня 2023 року за № 2107/41163). Підготовчий етап тривав декілька років, що негативно вплинуло на реалізацію згаданих норм Закону про державну мову.

Водночас, за інформацією Національної комісії, у 2024 році робота над стандартами суттєво активізувалась, було досягнуто таких практичних результатів:

- Затверджено Стандарт державної мови "Українська мова як іноземна. Рівні загального володіння A1 – C2". Стандарт був ухвалений Національною Комісією 31 липня та набрав чинності 6 вересня 2024. Це важливий документ, що створює нові можливості для вивчення і популяризації української за кордоном, зокрема при розробці навчальних програм, створенні підручників і словників, відкритті мовних центрів, а також закладає основу для проведення сертифікаційних іспитів з української як іноземної мови.
- Напрацьовано другу редакцію стандарту правничої термінології в галузі конституційного права. Проект стандарту розроблявся спеціально створеною робочою групою, до складу якої увійшли також представники фахових наукових інституцій, закладів вищої освіти, органів влади. Перша редакція стандарту пройшла громадське обговорення. Станом на початок 2025 року друга редакція документа надіслана на опрацювання до профільних інституцій та триває його допрацювання.
- Напрацьовано першу редакцію стандарту з термінології у сфері безпеки державного кордону.
- Визначено потреби щодо напрацювання стандартів української термінології у сфері кримінального права, кібербезпеки, медицини

(зокрема фізичної та ментальної реабілітації), а також військової галузі. Робота над цими стандартами розпочнеться у 2025 році.

Забезпечення перекладу й опублікування міжнародних договорів

Відповідно до статті 19 Закону про державну мову міжнародні двосторонні договори України укладаються державною мовою та мовою іншої сторони, якщо інше не передбачено таким міжнародним договором. Міжнародні багатосторонні договори укладаються мовами, погодженими сторонами. Абзацом шостим підпункту 3 пункту 8 Розділ IX "Прикінцеві та перехідні положення" закону Кабінету Міністрів України протягом шести місяців з дня набрання чинності цього Закону (до 16.01.2020) було доручено забезпечити переклад та опублікування державною мовою міжнародних договорів України, які не оприлюднювалися державною мовою станом на день набрання чинності цим Законом. Однак це доручення і досі залишається невиконаним.

Нагадаємо, що за інформацією, наданою на запит Уповноваженого Апаратом Верховної Ради України, станом на 2022 рік на офіційному вебсайті Верховної Ради України було розміщено 625 міжнародних документів, що потребують перекладу на українську мову. Ще 336 міжнародних документів не були розміщені на офіційному вебсайті Верховної Ради України та також потребують перекладу на українську мову і подальшого оприлюднення. Тоді ж Уповноважений звернувся до Кабінету Міністрів із рекомендацією вжити невідкладних заходів щодо перекладу таких актів, оскільки їх відсутність державною мовою порушує право громадян на отримання відповідної інформації.

Відтоді стан виконання цього завдання був предметом особливої уваги з боку Уповноваженого у 2023, детально про це йдеться у розділі 2 Річного звіту за 2023 рік, та у 2024 роках.

За результатами роботи, в 2023 році перекладено та розміщено на сайті ВРУ відповідно 32 та 90 актів з числа зазначених вище. При цьому констатовано проблему відсутності правого механізму перекладу міжнародних договорів, до яких України приєдналася до набрання чинності Законом про державну мову. Про це інформували у своїх листах МЗС, МОН, Мінкультури та інші заінтересовані органи.

Незважаючи на неодноразові звернення Уповноваженого щодо необхідності розроблення відповідного порядку та забезпечення зваженої та чіткої координації, у 2024 році ситуація із перекладами на державну мову міжнародних договорів, згода на які була надана Україною до набрання чинності Закону про державну мову, не змінилась і залишається критичною.

Так, за результатами узагальнення інформації, наданої центральними органами виконавчої влади, можна підсумувати, що у 2024 році на державну мову було перекладено незначну кількість таких договорів.

При цьому слід відзначити, що здійснюється системна робота із перекладу на державну мову інших міжнародних актів та проектів договорів. Так, з початком переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу гостро постало питання перекладу нормативно-правових документів, пов'язаних із виконанням євроінтеграційних зобов'язань України.

Тож постановою від 2 травня 2023 р. № 451 Кабінет Міністрів України затвердив Порядок здійснення перекладу на українську мову актів Європейського Союзу *acquis communautaire* та на англійську мову актів законодавства України, пов'язаних з виконанням зобов'язань України у сфері європейської інтеграції.

Згідно з Порядком переклад актів *acquis* ЄС та актів законодавства України здійснюються державною установою "Офіс із залучення та підтримки інвестицій" (далі - державна установа) за рахунок коштів, передбачених з цією метою в Державному бюджеті України на відповідний рік, або за рахунок коштів міжнародної технічної допомоги. Щорічно урядовим комітетом, до компетенції якого належать питання європейської та євроатлантичної інтеграції, затверджується орієнтовний план перекладу.

За інформацією, наданою Апаратом Верховної Ради України, у період з березня 2024 року по березень 2025 року до Апарату надійшли від державної установи "Офіс із залучення та підтримки інвестицій" переклади 9 актів ЄС, які оприлюднено на офіційному веб-сайті парламенту. Також оновлено переклади 27 міжнародних актів, розміщених на веб-сайті протягом попередніх періодів, з урахуванням результатів термінологічних перевірок та рішень робочої (експертної) групи з питань оцінки якості перекладу актів *acquis* ЄС та актів законодавства України.

Впродовж 2024 року питання перекладу документів *acquis* ЄС та актів законодавства України неодноразово було предметом міжвідомчих нарад. А у грудні уряд створив державну установу "Офіс перекладів".

Додатково МЗС проінформувало, що протягом 2024 – першого кварталу 2025 року ним було здійснено переклад 30 багатосторонніх міжнародних договорів, серед яких: Конвенція про міжнародний захист повнолітніх осіб, Угода про заснування Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку, Конвенція про міжнародний доступ до правосуддя, Протокол до Угоди про міжнародні нерегулярні перевезення пасажирів автобусами (Угоди INTERBUS), який стосується міжнародних регулярних і спеціальних регулярних перевезень пасажирів автобусами, Міжнародна Конвенція про

боротьбу з підробкою валюти, Статут Європейської комісії з боротьби з ящуром, Угода про заходи держави порту з недопущення, стримування та ліквідації незаконного, непідзвітного та нерегульованого рибальства, Договір про спільні закупівлі заходів медичного захисту, Угода про привілеї та імунітети Глобального фонду для боротьби зі СНІДом, туберкульозом та малярією, Рамкова конвенція Ради Європи про штучний інтелект і права людини, демократію та верховенство права, Протокол про ліквідацію незаконної торгівлі тютюновими виробами, Рішення № 1/2023 Спільного комітету Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження від 7 грудня 2023 року щодо внесення змін до Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження, Рішення №2/2024 Спільного комітету Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження від 12 грудня 2024 року щодо внесення змін до Рішення №1/2023 Спільного комітету з метою включення перехідних положень до змін до Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження, Конвенція № 185, якою переглянуто Конвенцію про посвідчення особи моряків. Також здійснено переклад 116 двосторонніх міжнародних договорів з міжнародними фінансовими організаціями та 124 міжнародних договорів у рамках СНД.

Встановлення рівня володіння державною мовою

Стаття 9 Закону про державну мову визначає перелік осіб, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків. Це, зокрема, топ-посадовці, державні службовці, особовий склад Національної поліції та інших правоохоронних та розвідувальних органів, педагоги та науковці, прокурори, судді, медичні працівники, посадові особи підприємств державної та комунальної власності та деякі інші.

Відповідно до статті 7 особа, яка має намір набути громадянство України, також зобов'язана засвідчити відповідний рівень володіння державною мовою. Національною комісією зі стандартів державної мови було визначено, що особи, які мають засвідчувати рівень володіння державною мовою для виконання службових обов'язків, мають володіти державною мовою на рівні вільного володіння першого або другого ступеня, а для набуття громадянства – не нижче середнього рівня першого ступеня.

В окремих випадках, які визначені частиною третьою статті 10 Закону про державну мову, рівень володіння може бути засвідчений документом про повну загальну середню освіту за умови, що такий документ підтверджує вивчення особою української мови як навчального предмета (дисципліни).

Однак в усіх інших – державним сертифікатом про рівень володіння державною мовою, що видається Національною комісією зі стандартів державної мови за результатами проведеного іспиту.

Нагадаємо, що іспит на рівень володіння державною мовою, проводиться відповідно до порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 409. Перші іспити були складені в липні 2021 року.

Окремо варто звернути увагу на те, що 20 травня 2022 року набрали чинності норми частин шостої і сьомої статті 10 Закону України "Про правовий режим воєнного стану", згідно з якими під час воєнного стану особи, які претендують на зайняття політичної посади, посади державної служби, посади в органах місцевого самоврядування, посади керівника суб'єкта господарювання державного сектору економіки, посади керівника комунального підприємства, установи, організації, можуть не подавати сертифікат про рівень володіння державною мовою, як це передбачено статтею 10 Закону про мову. Натомість це треба буде зробити протягом трьох місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану, у разі якщо такі документи не були подані ними раніше.

Детально про підготовку до запровадження іспитування, особливості його перебігу та зміни, яких зазнавала процедура, йшлося у Річних звітах Уповноваженого за 2021-2023 роки.

З 1 січня 2024 року набрав чинності оновлений порядок проведення іспиту, яким було враховано рекомендації Уповноваженого. Так, документом розширено діапазон іспитових завдань (додається написання тексту) та збільшено оптимальний час тривалості іспитів.

Тривалість іспиту для осіб, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків збільшено з 30 до 60 хвилин, а для осіб, які мають намір набути громадянство України, іноземців та осіб без громадянства, які мають намір підтвердити свій рівень володіння українською мовою зі 120 до 150 хвилин.

За інформацією, наданою Національною комісією зі стандартів державної мови, за результатами складених іспитів у 2024 році видано 48912 державних сертифікатів особам, які мають засвідчувати рівень володіння державною мовою для виконання службових обов'язків (для порівняння: у 2023 році було видано 71983 таких сертифікатів, у 2022 – 62578, у 2021 – 83870). З них 36 020 (73.6%) – це сертифікати про рівень вільного володіння першого та другого ступеня, який є достатнім для зайняття визначених законом посад. Важливо звернути увагу, що в 2023 році відсоток сертифікатів про вільне володіння був значно вищим – 86,1. Очевидно, це результат запровадження додаткового завдання – написання тексту.

Нагадаємо, що скасування цього завдання в 2021 році викликало критику з боку Уповноваженого. Ще тоді Уповноважений інформував Кабінет Міністрів України про свою позицію щодо внесених змін, які підривають довіру до процедури проведення іспитів і до їх результатів, а також позбавляють можливості у повному обсязі визначити рівень володіння державною мовою особою-претендентом на посаду державної служби, що, у свою чергу, може негативно впливати на оцінку здатності такої особи до написання текстів офіційно-діловим стилем при підготовці проєктів відповідних документів і, відповідно, належним чином виконувати свої посадові обов'язки. Відтак, повернення цього завдання є цілком виправданим і доречним кроком.

Також у 2024 році 118 осіб з числа кандидатів отримали державні сертифікати про володіння державною мовою на середньому рівні, що є достатнім для отримання громадянства (722 у 2023 та 745 у 2022 роках).

Загалом станом на кінець 2024 року іспит на встановлення рівня володіння державною мовою можна було скласти в 53 уповноважених установах, в усіх областях України, крім Донецької, Луганської та Херсонської, а також Криму. Найбільше таких установ знаходиться в Києві – 13, в ряді областей діють по одній уповноваженій установі лише в обласному центрі. Виходячи з наданих Комісією даних, наявних місць та можливостей є достатньо для задоволення потреб бажаючих скласти іспит. У 2024 році організацію та супровід іспитів здійснювали 185 інструкторів.

До оперативної перевірки виконаних учасниками іспиту завдань залучались 124 екзаменатори. Загалом було перевірено 99436 завдань усної частини та 76365 завдань письмової частини іспиту.

У співпраці з Вищою школою публічного управління Комісія напрацювала спеціальну короткострокову програму підвищення кваліфікації "Основи теорії та практики розроблення і цензурування тестових завдань для іспитів з української мови" (затверджено наказом Вищої школи публічного управління від 13 листопада 2024 року №116-ОД/24. І уже 2-13 грудня за підтримки Українського центру якості освіти було проведено перший такий курс підвищення кваліфікації для 45 потенційних авторів та рецензентів.

Увідповіднення окремих категорій власних назв стандартам державної мови

Розділ VI Закону про державну мову визначає порядок застосування державної мови у власних назвах.

Так, відповідно до його норм державною мовою виконуються офіційні назви органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та

органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності.

Така ж вимога міститься і щодо географічних назв (а такими зокрема є назви адміністративно-територіальних одиниць), а також назви скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів та інших об'єктів топоніміки населених пунктів.

Водночас з історичних причин топонімічний простір України містить велику кількість власних назв, що не відповідають стандартам української мови, часто є "кальками" з російської або виконані згідно з попередніми версіями правопису. Відтак, проблема їх увідповіднення була у фокусі уваги Уповноваженого від 2020 року. Про необхідність зміни таких назв Уповноважений неодноразово наголошував у своїх рекомендаціях та зверненнях до перших осіб держави, органів центральної та місцевої влади, місцевого самоврядування. Також вони містяться у Річному звіті за 2022 та 2023 роки.

Нормативним підґрунтям та поштовхом для процесу перейменування став ухвалений в березні 2023 року Закон України "Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії".

Серед іншого, законом передбачено приведення географічних назв у відповідність до стандартів державної мови, що відповідає вимогам статті 41 Закону про державну мову. Зокрема, законом внесено зміни до статті 5 Закону України "Про географічні назви", згідно з якими невідповідність назви географічного об'єкту стандартам державної мови є підставою для її обов'язкової зміни. Також Закон встановив строки та процедуру перейменування усіх населених пунктів, назви яких не відповідають стандартам державної мови.

Відтак, у 2024 році продовжилась робота щодо увідповіднення власних назв. Перших відчутних результатів вдалось отримати в частині зміни назв населених пунктів: своїм рішенням від 19 вересня 2024 року Верховна Рада України перейменувала 331 населений пункт, з них 10 міст, 4 райони, 317 селищ та сіл, назви яких містять символіку російської імперської політики або не відповідають стандартам державної мови. Ще два міста отримали нові назви 9 жовтня. Загалом 94 назви були змінені через невідповідність стандартам мови.

Однак це ще не всі назви, що потребують зміни, і робота триває. За інформацією Національної комісії за стандартів державної мови, в 2024 році до неї продовжували надходити звернення органів місцевого самоврядування щодо відповідності пропозицій про перейменування назв стандартам державної

мови. Загалом впродовж року комісія надала 366 висновків щодо назв населених пунктів та 7 – щодо назв районів, а також двічі вносила зміни до Переліку сіл, селищ, міст, назви яких не відповідають стандартам державної мови, та рекомендацій щодо приведення назв таких сіл, селищ, міст у відповідність до стандартів державної мови. Загалом станом на квітень 2025 року до Переліку внесено 363 назви населених пунктів, з них 269 все ще потребують перейменування. Серед них, зокрема, міста Синельникове та Первомайськ.

Також у 2024 році членами профільного комітету Верховної Ради було розроблено законопроект щодо перейменування низки судів. Нагадаємо, Уповноважений, починаючи з 2023 року, неодноразово наголошував на необхідності приведення назв судів у відповідність до вимог чинного законодавства. Відповідні звернення були надіслані до Президента України Володимира Зеленського, а також до Голови Верховної Ради України Руслана Стефанчука.

Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо зміни найменування місцевих загальних судів" було ухвалено парламентом уже 26 лютого 2025 року (реєстр.№4273-IX). Ним перейменовано 106 судів в Автономній Республіці Крим, у Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Харківській, Херсонській, Черкаській, Чернігівській областях, у містах Севастополі та Чернівцях.

Також Законом доручено Державній судовій адміністрації України протягом 30 днів з дня набрання ним чинності здійснити заходи, пов'язані з перейменуванням місцевих загальних судів, та вчинити дії щодо державної реєстрації змін до відомостей про місцеві загальні суди, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань.

Тривала також робота і щодо перейменування місцевих топонімів. За інформацією обласних військових адміністрацій щонайменше 17 тис. місцевих топонімів були змінені. Детальніше про результати такої роботи в окремих громадах йтиметься з Розділі 3.12. Особливості забезпечення функціонування державної мови на регіональному рівні.

Поширення української мови у світі та сприяння задоволенню мовних потреб закордонних українців і громадян України, які перебувають за межами України

У 2024 році здійснювалася низка цілеспрямованих заходів для підтримки і розвитку української мови за межами України, а також задоволення мовних прав закордонних українців і громадян України, які вимушено опинилися за межами країни через повномасштабне вторгнення. Ця робота охоплювала кілька ключових напрямів: взаємодія з громадськими організаціями закордонних українців, фінансова підтримка освітніх і культурних проєктів, забезпечення освітніх потреб тимчасово переміщених осіб, популяризація української мови через культурну дипломатію та розширення мережі українських студій.

Протягом звітнього періоду Міністерство закордонних справ України співпрацювало з 565 громадськими організаціями закордонних українців та 346 суботніми/недільними школами, що діють при цих організаціях. Зокрема, за фінансової підтримки Міністерства у розмірі 211990 дол. США, організовано та проведено 207 заходів у 40 країнах, які передбачали, серед іншого, популяризацію української мови, літератури, культури, історії та традицій українського народу.

Навчальні заклади, осередки культури та громадські організації забезпечувалися підручниками, книгами, іншою друкованою, фото- та аудіопродукцією, предметами національної символіки. Також, для громад закордонних українців надавалася допомога у виданні наукових, публіцистичних, художніх творів та збірок. Підтримувалися проєкти з трансляції теле- та радіопрограм, а також функціонування інтернет-ресурсів громад. Організовувалися дитячі табори для закордонних українців, які ознайомили учасників з національними традиціями, літературою та історією України, покращили рівень володіння українською мовою тощо.

З метою забезпечення права на освіту українською мовою МЗС взаємодіяло з державами-членами ЄС та Канадою. Зусилля були спрямовані на створення умов для проведення вступної кампанії до українських закладів фахової передвищої та вищої освіти (складання мультимедійного тесту). З 2022 року Міністерство забезпечило передачу понад 2600 документів про базову середню освіту та повну загальну середню освіту.

Крім того, завершено роботу над узгодженням тексту і підписано Меморандум про наміри між Міністерством освіти і науки України, Департаментом освіти, молоді та сім'ї Сенату землі Берлін (Федеральна Республіка Німеччина) щодо розвитку Німецько-української школи землі Берлін (НУШЗБ). По закінченню навчання школа видає 2 освітні атестати -

український і німецький. У Латвії відкрито освітній Центр ім. Е. Вірзи у Ризі для підготовки дітей за програмою МУШ (ПУ в Латвії). Обміну досвідом між педагогами суботніх і недільних українських шкіл та питанням інтеграції дітей до нового соціокультурного середовища при збереженні зв'язку з Україною, була присвячена Всефранцузька учительська конференція українських суботніх та недільних шкіл Франції, організована за сприяння Посольства України.

У 2024 році низка закордонних дипломатичних установ України організували та провели заходи, спрямовані на популяризацію української мови, літератури та культури, серед них: літературні зустрічі, фестивалі, презентації книг та поетичні читання. Значну увагу приділено творчій спадщині Тараса Шевченка. Поетичні зустрічі, тематичні уроки в українських школах присвячені 210-літтю від дня народження поета проведено установами у понад 70 країнах. Крім того, різноманітні фестивалі української культури та музики, благодійні фести, форуми, дні української культури, творчі вечори, презентації українських книжкових стендів, конкурс декламування поезії Тараса Шевченка, концерти українських виконавців організовувалися у США, Канаді, Німеччині, Індонезії, Литві, Польщі, Грузії, Хорватії, Італії, Латвії, Молдові.

Також діяльність зосереджувалася на створенні можливостей для вивчення української мови за кордоном та забезпечення академічної присутності української мови в освітніх закладах інших країн. Зокрема, за сприяння Посольства України в Німеччині Європейський університет Віадрина (Франкфурт-на-Одері) подав заявку до Робочої групи мовних центрів при університетах ФРН на сертифікацію української мови та отримав німецький мовний сертифікат на підставі програми для рівнів А1-А2 та В1. Мовну програму уклала викладачка університету Віадрина професорка Олеся Лазаренко, спираючись на вимоги Стандарту державної мови "Українська мова як іноземна. Рівні загального володіння А1-С2". Посольство України в Італії ініціювало проведення мовних клубів у Флоренції та Римі, а Посольством України в Латвії організовано курси з вивчення української мови та українознавчі студії у Латвії.

З метою популяризації України в світі, МЗС активно долучалося до розширення мережі українських студій в різних регіонах світу в рамках Глобальної коаліції українських студій, старт якої було оголошено під час візиту Першої Леді України Олени Зеленської до Вашингтона для участі у науковій конференції "Українсько-американське партнерство в освіті та науці: сильніші разом". Коаліція має об'єднати українознавчі центри, академічні програми та наукові інститути з усього світу. Понад 50 іноземних закладів вищої освіти подали заявки на участь в коаліції.

Крім того, у 2024 році МЗС продовжило роботу з реалізації магістральних проєктів культурної дипломатії, спрямованих на популяризацію української культури та мови за кордоном: "Українська книжкова полицка" та ініціатива із запровадження україномовних аудіогідів у провідних музеях та пам'ятках світу.

Проєкт "Українська книжкова полицка" є спільною ініціативою МЗС, МКСК та УІК, що реалізовується під патронатом Першої Леді України Олени Зеленської. Проєкт було започатковано ще до повномасштабного вторгнення, і його первинною метою було наповнення бібліотек світу сучасною українською літературою, сприяючи таким чином популяризації українського слова за кордоном. Після повномасштабного вторгнення ініціатива набула додаткового значення у контексті забезпечення доступу до книг українською мовою для сімей, які були вимушені залишити Україну. Сьогодні "Українська книжкова полицка" допомагає українцям у різних куточках світу зберігати культурний зв'язок із Батьківщиною. Станом на березень 2025 року проєкт реалізовано у 54 країнах та штаб-квартирі ЮНЕСКО. У рамках ініціативи функціонує вже 230 книжкових полицок, що стали осередками україномовної літератури у всіх куточках світу. У 2024 році у межах цього проєкту було відкрито 40 полицок.

Під патронатом Першої Леді у 2024 році продовжено ініціативу із впровадження україномовних аудіогідів у провідних музеях, а також у культурних та історичних пам'ятках світу. За інформацією МЗС, проєкт, започаткований у 2019 році, став важливим інструментом культурної дипломатії, популяризації української мови та підтримки українців за кордоном, особливо в умовах війни. Він спрямований на те, щоб українська мова звучала в провідних культурних осередках світу, роблячи їх доступними для україномовних відвідувачів і зміцнюючи присутність України на міжнародній арені. Станом на березень 2025 року діє 95 аудіогідів у 51 країні на всіх континентах, охоплюючи музеї, археологічні парки, палаци та туристичні маршрути, що дозволяє широкому колу відвідувачів почути українську мову. У 2024 році відбувся запуск таких 18 україномовних аудіогідів за кордоном. Ця ініціатива не лише робить світ доступнішим для українців, але й відкриває Україну світові, доводячи, що українська мова гідна звучати в найвизначніших місцях планети.

Заходи, спрямовані на інтеграцію української культури у глобальний контекст та популяризацію української мови та літератури за кордоном, здійснювалися і Українським інститутом. Протягом 2024 року установа, серед іншого, розробила один з напрямів стратегічного плану своєї роботи — "Українська мова" на 2025-2029 роки. Проведено перший етап дослідження стану і потреб викладання української мови як іноземної, зокрема проаналізовано законодавство та функції державних органів, проведені

експертні інтерв'ю з викладачами української мови як іноземної, які працюють в Україні.

З метою залучення міжнародної аудиторії до українського мистецтва, літератури та культурного дискурсу, Український інститут підтримував та співпрацював з перекладацькою спільнотою. Зокрема, проведено мистецький конкурс для перекладачів з української мови на мови світу Drahoman Prize 2024 та першу едіцію міжнародної перекладацької школи у Німеччині. Започатковано міжнародну перекладацьку школу у Франції. Крім того, переклади української літератури розміщено на Insight UA (<https://insight.ui.org.ua/> - англomовний інтернет-путівник українською культурою, особистостями та подіями).

Також за підтримки інституту Україну представлено на книжкових ярмарках у Лейпцигу, Франкфурті, Гвадалахарі та Празі. Проведено серію літературних зустрічей у Вроцлаві.

Окремо докладалися зусилля для організації показів фільмів та вистав українською мовою. Серед них: театральні вистави "Калігула" (показ у Франції), "Місто Марії" (Франція та Литва), "Веселка на Салтівці" (Німеччина), "Nobody died today" (Литва), "Жираф Монс" (Німеччина). Українські фільми були представлені у програмах кінофестивалів Cinacity Brighton Film Festival (Великобританія), Trieste Film Festival (Італія). Документальні кінопроекти у співпраці з французько-німецьким мовником ARTE презентовані у Німеччині та Нідерландах, а також у Естонії в рамках Європейської культурної столиці 2024.

Зазначимо, що збереження національної ідентичності та культурних зв'язків з діаспорою і громадянами України, які через повномасштабне вторгнення були змушені покинути Україну, є одним з першочергових завдань держави. Ця діяльність є надзвичайно складною, адже вимагає системної координації зусиль владних інституцій, дипломатичних установ, залучення значних фінансових і людських ресурсів, а також врахування культурних, правових і соціальних особливостей країн-перебування. Водночас забезпечення мовних прав українців за кордоном є ключовим для збереження їхньої ідентичності, спадкоємності поколінь і захисту культурної пам'яті. Українська держава має послідовно підтримувати ці процеси на всіх рівнях — законодавчому, інституційному, дипломатичному, освітньому та гуманітарному. Успіхи, досягнуті у 2024 році, зокрема через проекти культурної дипломатії, демонструють потенціал для подальшого розвитку, але потребують додаткових ресурсів та розширення міжнародної співпраці для збереження зв'язків з мільйонами українців.

З метою виконання своїх повноважень щодо моніторингу виконання Закону про державну мову Уповноважений неодноразово звертався до Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо надання актуальної інформації про стан виконання рекомендацій, поданих у Річному звіті за 2023 рік. Узагальнену інформацію про виконання повного переліку минулорічних рекомендацій Уповноваженого станом на квітень 2025 року подано у Таблиці.

Кабінету Міністрів України	
<p>1.1. Продовжити роботу із виконання абзацу шостого підпункту 3 пункту 8 Розділу IX "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" та забезпечити переклад і опублікування державною мовою міжнародних договорів України, які не оприлюднювалися державною мовою станом на день набрання чинності цим Законом.</p>	<p>Виконано частково.</p>
<p>1.2. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проект закону щодо внесення змін до Виборчого кодексу України та до Закону України "Про всеукраїнський референдум", яким передбачити, що: особи, які претендують на обрання на пост Президента України, на обрання депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, районної у місті, міської, селищної, сільської ради, на посаду сільського, селищного, міського голови, в обов'язковому порядку подають до відповідної виборчої комісії копію документа, що підтверджує відповідний рівень володіння державною мовою відповідно до статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", а неподання копії такого документа є підставою для відмови в реєстрації; однією з підстав дострокового припинення повноважень члена окружної, територіальної, дільничної виборчої комісії, члена окружної, дільничної комісії з всеукраїнського референдуму, дільничної комісії з електронного голосування з всеукраїнського референдуму є повторне протягом року вчинення ним порушення вимог Закону України "Про</p>	<p>Не виконано.</p> <p>Центральна виборча комісія листом від 12.09.2024 № 21-41-2373 поінформувала про напрацювання законодавчих пропозицій щодо порушених питань та надіслано їх Кабінету Міністрів України.</p> <p>Прем'єр-міністром України надано доручення від 27.03.2025 № 14076/21/1-24 з урахуванням попередніх резолюцій Прем'єр-міністра України щодо розроблення проекту закону МКСК.</p> <p>МКСК поінформувало, що опрацьовуються пропозиції центральних органів виконавчої влади стосовно внесення змін до законодавства України, якими пропонується передбачити, що особи, які претендують на відповідні посади, в обов'язковому порядку подають копію документа, що засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до статті 10 Закону.</p> <p>Станом на 30 квітня 2025 р. відповідний законопроект на погодження Уповноваженого не надходив.</p>

<p>забезпечення функціонування української мови як державної" у процесі виборів та референдумів, встановлене Уповноваженим із захисту державної мови відповідно до закону; додатково унормувати обов'язкове використання державної мови під час проведення передвиборної агітації та агітації всеукраїнського референдуму у будь-якій з форм, визначених Кодексом та Законом, у тому числі з використанням мережі Інтернет, а також передбачити обов'язкове виконання будь-яких агітаційних матеріалів державною мовою.</p>	
<p>1.3. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", яким віднести до повноважень органів місцевого самоврядування підтримку, популяризацію, у тому числі шляхом поширення знань про українську мову та її роль у розвитку української та європейської культур, та створення умов для розвитку і використання державної мови у відповідних адміністративно-територіальних одиницях.</p>	<p>Не виконано.</p> <p>Станом на 30 квітня 2025 р. відповідний законопроект на погодження Уповноваженого не надходив. Інформації про стан розроблення акта немає.</p>
<p>1.4. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкти законів про внесення змін до Законів України "Про Кабінет Міністрів України", "Про Національну поліцію", "Про Державну кримінально-виконавчу службу України", "Про Раду національної безпеки і оборони України", "Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим", "Про місцеві державні адміністрації", "Про культуру", якими передбачити, що особи, які беруть участь у конкурсі (доборі) на відповідні посади або які призначаються на відповідні посади для участі у такому конкурсі (доборі) або перед призначенням на посаду, в обов'язковому порядку подають копію документу, що засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".</p>	<p>Не виконано.</p> <p>Прем'єр-міністром України надано доручення від 27.03.2025 № 14076/21/1-24 з урахуванням попередніх резолюцій Прем'єр-міністра України щодо розроблення проєктів законів МКСК.</p> <p>МКСК поінформували, що опрацьовуються пропозиції центральних органів виконавчої влади стосовно внесення змін до законодавства України, якими пропонується передбачити, що особи, які претендують на відповідні посади, в обов'язковому порядку подають копію документа, що засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до статті 10 Закону.</p> <p>Станом на 30 квітня 2025 р. відповідні законопроекти на погодження Уповноваженого не надходили.</p>
<p>1.5. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної",</p>	<p>Не виконано.</p> <p>Станом на 30 квітня 2025 р. відповідний законопроект на погодження Уповноваженого не</p>

<p>зокрема до частини шостої статті 27: 1) вимоги щодо обов'язкової наявності інтернет-представництв політичних партій, виконаних державною мовою, із можливістю існування версій таких інтернет-представництв, виконаних іншими мовами; 2) інтернет-представництва медіа незалежно від факту реєстрації мають бути виконані державною мовою; до статті 13: мовою нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії, діловодства і документообігу підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності є державна мова</p>	<p>надходив. Інформації про стан розроблення акта немає.</p>
<p>1.6. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про публічні закупівлі", якими передбачити, що мовою тендерної пропозиції є державна мова, а документи, які до неї додаються та не готуються учасником, подаються державною мовою або іншими мовами із забезпеченням автентичного перекладу на державну; невідповідність тендерної пропозиції до цієї вимоги – підстава для її відхилення.</p>	<p>Не виконано.</p> <p>Мінекономіки поінформувало, що буде проведено додаткову роботу щодо пошуку оптимальних шляхів запровадження пропозицій, зазначених у листі, та розглянуто можливість внесення змін до Закону.</p> <p>Разом з тим у проєкті Закону про публічні закупівлі № 11520 від 23.08.2024, який прийнято за основу, не враховані рекомендації Уповноваженого.</p>
<p>1.7. Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про внесення змін до Закону України "Про професійну (професійно-технічну) освіту", яким передбачити, що мовою освітнього процесу в закладах закладів професійної (професійно-технічної) – державна мова.</p>	<p>Не виконано.</p> <p>КМУ було розроблено та зареєстровано альтернативний проєкт Закону про професійну освіту № 13107-2 від 24.03.2025, який суперечить положенням Закону про державну мову і звучує застосування української мови як державної в освітньому процесі.</p> <p>Законопроєкт включено до порядку денного та заслухано. Проте, за основу був прийнятий інший альтернативний законопроєкт № 13107-д від 11.04.2025, який також звучує застосування державної мови.</p>
<p>1.8. Внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 08.09.2004 № 1181 "Деякі питання спорудження (створення) пам'ятників і монументів" та забезпечити внесення змін до Порядку спорудження (створення) пам'ятників і монументів, затвердженого наказом Державного комітету України з будівництва та архітектури, Міністерства культури і мистецтв України від</p>	<p>Виконано частково.</p> <p>Проєктом Закону про внесення змін до деяких законів України щодо пам'яток Другої світової війни 1939-1945 років № 9536 від 27.07.2023 пропонується внести зміни в статтю 4 Закон України "Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років", в якій передбачено, що "написи на пам'ятках Другої</p>

<p>30.11.2004 № 231/806, якими передбачити, що розміщення будь-яких написів та іншої інформації на пам'ятниках і монументах державного і місцевого значення здійснюється державною мовою та за потреби може дублюватися іншими мовами; при цьому розмір шрифту тексту або напису будь-якою іншою мовою не може бути більшим за розмір шрифтів тексту або напису державною мовою.</p>	<p>світової війни 1939- 1945 років виконуються державною мовою. Написи на пам'ятках Другої світової війни 1939-1945 років, виконані державною мовою, можуть дублюватися іншими мовами, при цьому напис іншою мовою не може бути більшим за обсягом, розміром та шрифтом, ніж напис державною мовою. Написи, виконані іншою мовою, ніж державна, подаються з правого боку або внизу."</p> <p>Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти поінформувало, що розроблено проєкт нового Порядку спорудження (створення) пам'ятників і монументів із врахуванням пункту 8 частини I Рекомендацій. Протягом 2024 року проведено відповідні узгоджувальні процедури з Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України та надіслано листом від 09.01.2025 № 1.2/55/2.1/2-25 з пропозиціями щодо оновленого Порядку до Міністерства культури та стратегічних комунікацій України для подальшого розгляду.</p>
<p>1.9. Внести зміни до Порядку проведення конкурсу на зайняття посади керівника державного, комунального закладу охорони здоров'я, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1094, якими передбачити, що для участі у конкурсі особа подає конкурсній комісії копію документа, який засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до частини третьої статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної"</p>	<p>Виконано.</p> <p>Постанова Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2008 р. № 777 і від 27 грудня 2017 р. № 1094" від 23 липня 2024 р. № 840.</p>
<p>1.10. Внести зміни до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 285, Ліцензійних умов провадження господарської діяльності банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 286, та Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими</p>	<p>Не виконано.</p> <p>МОЗ листом від 18.06.2024 № 16-01/24946/2-24 поінформувало, що у червні 2023 року було проведено узгоджувальну нараду. За результатами обговорення було прийнято рішення щодо необхідності вилучення з даного проєкту постанови КМУ змін, що стосуються мови (інформація на вивісках ліцензіатів).</p> <p>Разом з тим МОЗ листами від 14.06.2024 № 16-01/24368/2-24; № 16-01/24366/2-24; № 16-01/24364/2-24; 16-01/24362/2-24 звернулося до керівників структурних підрозділів з питань</p>

<p>засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 929, якими передбачити, що інформація на вивісці, інформаційній табличці із зазначенням найменування ліцензіата подається державною мовою та за потреби може дублюватися іншими мовами; при цьому розмір шрифту, яким така інформація подається державною мовою, не може бути меншим за шрифт, яким подається інформація іншою мовою, ніж державна</p>	<p>охорони здоров'я обласних та Київської міської військових адміністрацій та закладів охорони здоров'я щодо вжиття заходів, зазначених у Річному звіті про стан дотримання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2023 році.</p>
<p>1.11. Затвердити порядок проведення мовної експертизи, передбаченої пунктом 1 частини третьої статті 55 Закону</p>	<p>Не виконано.</p>
<p>1.12. Внести зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 р. № 710 "Про ефективне використання державних коштів", якими передбачити у заходах щодо ефективного та раціонального використання державних коштів, передбачених для утримання органів державної влади та інших державних органів, утворених органами державної влади підприємств, установ та організацій, які використовують кошти державного бюджету, можливість розробки та затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями.</p>	<p>Не виконано.</p>
<p>1.13. Затвердити Державну програму співпраці із закордонними українцями на наступний період</p>	<p>Не виконано.</p> <p>МЗС у травні 2024 року поінформувало, що розроблення Державної цільової програми співпраці з закордонними українцями на наступний період буде продовжено після закінчення воєнного стану.</p>
<p>1.14. Внести зміни до пункту 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1993 року № 301 "Про трудові книжки" в частині затвердження бланків трудової книжки і вкладиша до неї та викласти зразок трудової книжки та вкладиша до неї тільки державною мовою.</p>	<p>Не виконано.</p> <p>Листом від 19.06.2024 № 4705-12/44162-07 Мінекономіки поінформувало, що розроблено проєкт постанови Кабінету Міністрів України "Питання ведення трудових книжок" та після прийняття зазначеної постанови проєкти нормативно-правових актів</p>

	<p>міністерства будуть приведені у відповідність. Проектом постанови пропонується затвердити зразки бланків трудової книжки і вкладиша до них, порядку ведення трудових книжок працівників та визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 27.04.1993 № 301 "Про трудові книжки працівників".</p>
<p>1.15. Забезпечити затвердження Національною комісією зі стандартів державної мови української правничої, медичної термінології, а також опрацювати питання щодо розробки української термінології у галузях інформаційних технологій, косметології та інших галузях, в яких використовується міжнародна номенклатура або вживаються спеціальні іншомовні терміни</p>	<p>Не виконано.</p> <p>Упродовж 2024 року Комісією напрацьовано другу редакцію стандарту правничої термінології в галузі конституційного права та першу редакцію стандарту з термінології у сфері безпеки державного кордону.</p> <p>Також визначено потреби щодо напрацювання стандартів української термінології, які охоплюють проблемні питання засадничих правничих термінів, термінології у сфері кібербезпеки, кримінального права, медичної термінології (зокрема фізичної та ментальної реабілітації), а також термінів військової галузі. Окреслено склад робочих груп та внесено до Плану роботи.</p>
<p>1.16. Забезпечити внесення Міністерством освіти і науки України змін до Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 р. №367 в частині зарахування до класів з навчанням мовою національної меншини та корінного народу дітей, які належать до відповідної національної меншини чи корінного народу, та передбачення форми подання батьками клопотання про забезпечення такого права.</p>	<p>Не виконано.</p> <p>Листом від 29.03.2024 № 1/5477-24 МОН поінформувало, що не вважає за доцільне внесення змін у додаток 1 Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 № 367.</p>
<p>1.17. Забезпечити внесення змін до Порядку розміщення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, затвердженого наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 21.10.2011 № 244, якими передбачити, що ескіз фасаду тимчасової споруди має відповідати вимогам Закону України "Про забезпечення функціонування</p>	<p>Не виконано.</p> <p>Мінінфраструктури листом від 31.05.2024 № 919-Вх. поінформувало, що це питання врегульовано чинними нормативно-правовими актами.</p>

<p>української мови як державної", а невідповідність ескізу вимогам зазначеного Закону є підставою для ненадання паспорту прив'язки тимчасової споруди</p>	
<p>1.18. Забезпечити внесення змін до Порядку затвердження конструкції транспортних засобів, їх частин та обладнання, затвердженого наказом Міністерства інфраструктури від 17.08.2012 р. № 521, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 14 вересня 2012 р. за № 1586/21898, передбачивши наступне: 1) текстові частини інформаційної підшивки, які складено українською мовою, можуть дублюватися іншими мовами. Якщо текстові частини інформаційної підшивки виконані мовою держави, резидентом якої є виробник, то необхідно здійснити дублювання такої текстової частини інформаційної підшивки державною мовою; 2) інформаційний пакет документів – комплект документів, який містить інформаційну підшивку, а також документи окремих затверджень, протоколи випробувань та інші документи, що їх додають до інформаційної підшивки уповноважений орган або технічні служби під час виконання своїх функцій, текстові частини яких складено українською мовою, можуть дублюватися іншими мовами. Якщо текстові частини комплекту документів, який містить інформаційну підшивку, а також документи окремих затверджень, протоколи випробувань та інші документи, що їх додають до інформаційної підшивки, виконані мовою держави, резидентом якої є виробник, необхідно здійснити дублювання такої текстової частини інформаційної підшивки державною мовою</p>	<p>Не виконано.</p> <p>Наказом Мінінфраструктури від 26.12.2024 № 1477 внесено зміни до Порядку затвердження конструкції транспортних засобів, їх частин та обладнання, затвердженого наказом Міністерства інфраструктури України від 17 серпня 2012 року № 521, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 14 вересня 2012 року за № 1586/21898, зокрема в абзацах сьомому та дев'ятому пункту 1.10 слова "чи російською" виключено, у пункті 7.2 слова "або російською" виключено.</p> <p>Однак вказані зміни не приводять у відповідність до вимог Закону про державну мову цей нормативно-правовий акт, оскільки текстові частини комплекту документів, який містить інформаційну підшивку, а також документи окремих затверджень, протоколи випробувань та інші документи, що їх додають до інформаційної підшивки уповноважений орган або технічні служби під час виконання своїх функцій, які складені мовою держави, резидентом якої є виробник, дублюються англійською мовою, а не українською.</p>
<p>1.19. Забезпечити внесення змін до Тимчасового порядку оформлення і видачі паспорта громадянина України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.06.2019 р. № 456 (зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14.06.2019 р. за № 620/33591), шляхом вилучення з підпункту 2 пункту 2 розділу II відомостей про внесення російською мовою даних на другій сторінці паспортів громадянина України зразка 1994 року</p>	<p>Не виконано.</p> <p>Станом на 30 квітня 2025 р. інформації про стан розроблення акта немає.</p>

<p>(у формі книжечки). Затвердити нову форму бланка паспорта громадянина України (у вигляді паспортної книжечки).</p>	
<p>1.20. Розробити та затвердити новий національний стандарт на заміну ГОСТ СРСР 11677-89 та нову редакцію Правил з охорони праці в целюлозно-паперовій промисловості замість Правил НПАОП 21.0-1.01-87, що мають бути виконані державною мовою</p>	<p>Не виконано.</p> <p>Листом від 16.04.2025 № 3411-08/30699-07 Мінекономіки поінформувало, що рішення щодо перегляду Правил охорони праці в целюлозно-паперовій промисловості замість (НПАОП-21.0-1.01-87) доцільно розглядати після схвалення проєкту Закону України "Про безпеку та здоров'я працівників на роботі"</p>
<p>1.21. Забезпечити внесення Міністерством економіки України змін до Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників, затвердженої наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29 липня 1993 р. № 58, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 17 серпня 1993 р. за № 110, передбачивши наступне: в пункті 2.1 "Трудові книжки і вкладиші до них заповнюються у відповідних розділах українською мовою", в абзаці четвертому пункту 4.1: "Трудова книжка заповнюється українською мовою".</p>	<p>Не виконано.</p> <p>Листом від 19.06.2024 № 4705-12/44162-07 Мінекономіки поінформувало, що розроблено проєкт постанови Кабінету Міністрів України "Питання ведення трудових книжок", тож після її ухвалення проєкти нормативно-правових актів міністерства будуть приведені у відповідність. Документом пропонується затвердити зразки бланків трудової книжки і вкладиша до них, порядок ведення трудових книжок працівників та визнання такою, що втратила чинність, постанову Кабінету Міністрів України від 27.04.1993 № 301 "Про трудові книжки працівників". Підпунктом 2.1 пункту 2 Порядку ведення трудових книжок працівників передбачається, що трудові книжки і вкладиші до них заповнюються українською мовою.</p>
<p>1.22. Забезпечити вжиття Міністерством освіти і науки України заходів із запровадження використання Українського правопису в освітньому процесі.</p>	<p>Виконано.</p> <p>МОН листом від 04.06.2024 №1/9900-24 поінформувало, що Український центр оцінювання якості освіти повідомив, що всі завдання, включені до сертифікаційних робіт зовнішнього незалежного оцінювання 2020-2021 років та національного мультипредметного тесту 2022-2024 років, відповідають вимогам чинної Програми зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання з української мови і</p>

	<p>літератури, здобутих на основі повної загальної середньої освіти (частина "Українська мова"), затвердженої наказом МОН від 26.06.2018 року № 696.</p> <p>Також МОН повідомило Український центр оцінювання якості освіти, що відповідно до наказу МОН від 29.07.2019 № 1033 "Про впровадження нової редакції Українського правопису" у 2024 році закінчується п'ятирічний перехідний період введення нового Правопису та просило надалі, починаючи з 2025 року, враховувати його норми при укладанні завдань незалежного оцінювання з української мови.</p>
<p>1.23. Вжити необхідних заходів для підвищення інституційної спроможності Національної комісії зі стандартів державної мови для ефективної розробки передбачених законом стандартів та Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови для забезпечення повноцінної постійної роботи представників Уповноваженого із захисту державної мови в більшості областей України, звідки надходять найбільша кількість звернень та скарг громадян щодо порушення їхніх прав.</p>	<p>Не виконано.</p>
<p>Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України та Міністерству закордонних справ</p>	
<p>1. Виконати рекомендацію Конституційного Суду України, викладену в рішенні у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 № 1-р/2021 [Справа № 1- 179/2019(4094/19)], та невідкладно встановити однозначність у питанні офіційного перекладу Європейської хартії регіональних мов або мов меншин / Європейської хартії регіональних або міноритарних мов.</p>	<p>Частково виконано.</p> <p>КМУ підготував та подав на розгляд ВРУ проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з оновленням офіційного перекладу Європейської хартії регіональних або міноритарних мов № 12364 від 26.12.2024.</p> <p>Надано висновок Комітету про розгляд 13.01.2025.</p> <p>Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики ухвалив рішення рекомендувати Верховній Раді України: 1) включити до порядку денного сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з оновленням офіційного перекладу</p>

	Європейської хартії регіональних або міноритарних мов (реєстр. № 12364), поданий Кабінетом Міністрів України; 2) за результатами розгляду в першому читанні прийняти законопроект за основу і в цілому
Верховній Раді України	
1. Забезпечити перейменування населених пунктів та районів, назви яких не відповідають стандартам державної мови.	Частково виконано. Змінено 94 назви. Ще 269 потребують перейменування.
0. Ухвалити закон, який визначатиме порядок та особливості застосування української жестової мови у різних сферах суспільного життя;	Не виконано. Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики створив робочу групу з розроблення законопроекту про українську жестову мову
0. Ухвалити закон, який уможливить перейменування судів, назви яких не відповідають вимогам частини другої статті 39 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" та інших нормативних актів.	Виконано. Прийнято Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо зміни найменування місцевих загальних судів" № 4229-IX від 11.02.2025, яким перейменовано 106 судів.
0. Внести зміни до Прикінцевих та перехідних положень Закону України "Про захист прав споживачів" (№ 3153-IX від 10.06.2023), передбачивши набрання ним чинності не пізніше, ніж у 2025 році.	Не виконано.
0. Внести зміни до Положення про паспорт громадянина України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 26.06.1992 № 2503-XII, якими передбачити, що паспорт складається державною мовою згідно з частиною першою статті 8 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної",	Не виконано.

<p>громадяни України, рідна мова яких відмінна від української, мають право на транскрибований запис своїх прізвища та імені відповідно до своєї національної традиції в документах, що посвідчують особу громадянина України, відповідно до статті 40 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".</p>	
<p>Органам місцевого самоврядування</p>	
<p>У нормативних документах, якими регламентуються правила розміщення зовнішньої реклами та інформації для загального ознайомлення, правилах благоустрою у відповідному населеному пункті України, передбачити: обов'язкове подання інформації на таких вивісках і табличках державною мовою із дублюванням за потреби іншими мовами; при цьому розмір шрифту, яким подається така інформація не може бути меншим за шрифт, яким подається інформація іншою мовою, ніж державна; у випадку подання на вивісці чи табличці інформації лише іншою мовою, ніж державна, за відсутності поруч із такою вивіскою чи табличкою вивіски чи таблички, на 318 якій відповідна інформація подана державною мовою, вивіска чи табличка з інформацією іншою мовою підлягає обов'язковому демонтажу, крім випадків, якщо така інформація є торговельною маркою (знаком для товарів і послуг), якій відповідно до законодавства надано правову охорону.</p>	<p>Виконано частково.</p>
<p>Органам державної влади, органам місцевого самоврядування</p>	
<p>1. Забезпечити перейменування географічних об'єктів, назви яких не відповідають стандартам державної мови.</p>	<p>Виконано частково.</p>
<p>0. Привести у відповідність до стандартів державної мови назви підприємств, установ, організацій державної та комунальної форми власності.</p>	<p>Виконано частково.</p>

РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ УПОВНОВАЖЕНОГО ІЗ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ У 2024 РОЦІ

Ухвалення Закону про державну мову 25 квітня 2019 року, який набув чинності 16 липня, стало справді історичною подією, яка закріпила статус української мови як визначального чинника і головної ознаки ідентичності української нації. Він не лише відобразив прагнення українського народу до утвердження своєї культури й мови, а й запровадив дієві інструменти захисту мовних прав громадян. З цією метою на всій території України діє Уповноважений із захисту державної мови, який відіграє ключову роль у контролі за дотриманням мовного законодавства.

Відповідно до Закону про державну мову Уповноважений є посадовою особою, яку призначає Кабінет Міністрів України строком на 5 років. Він здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб. На підставі Розпорядження Кабінету Міністрів України № 852-р від 8 липня 2020 року цю посаду обіймає Тарас Кремінь — кандидат філологічних наук, доцент, народний депутат України VIII скликання.

Серед основних завдань Уповноваженого: сприяння функціонуванню української мови як державної у всіх сферах суспільного життя; захист державної мови та забезпечення права громадян на отримання інформації та послуг українською мовою; усунення перешкод у користуванні державною мовою; контроль за виконанням законодавства про державну мову та реагування на його порушення.

Для реалізації зазначених завдань Уповноважений наділений низкою повноважень, зокрема: внесення пропозицій Кабінетові Міністрів України щодо вдосконалення законодавства у сфері мовної політики; проведення моніторингу дотримання законодавства про державну мову; розгляд скарг громадян щодо порушення їхніх мовних прав; здійснення заходів державного контролю, у тому числі застосування санкцій до порушників; надання висновків та рекомендацій органам державної влади й місцевого самоврядування щодо застосування державної мови; підготовка висновків щодо випадків публічного приниження чи зневажання державної мови тощо.

Організаційне, аналітичне, правове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Уповноваженого здійснює Секретаріат Уповноваженого із захисту державної мови. Для забезпечення виконання своїх повноважень Уповноважений призначає представників, кожен із яких — працівник Секретаріату Уповноваженого. Зокрема, відповідно до пункту 24 частини першої статті 255 КУпАП представники Уповноваженого складають протоколи про адміністративне правопорушення за невиконання вимог Закону

за місцем вчинення відповідних адміністративних правопорушень, зокрема й у регіонах України. Станом на квітень 2025 року Уповноважений призначив шістьох представників, які територіально знаходяться в Києві, Дніпрі, Одесі та Сумах.

Постановою Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 року № 530 було встановлено граничну чисельність працівників Секретаріату Уповноваженого у кількості 50 осіб. Однак відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2023 року № 1410 (набрала чинності 1 квітня 2024 року) цю чисельність скорочено до 35 осіб. Зміни внесені на виконання пункту 16 Прикінцевих положень Закону України "Про державний бюджет України на 2024 рік", який зобов'язав Кабінет Міністрів у 2024 році зменшити граничну чисельність працівників органів виконавчої влади.

Уповноважений звернувся до КМУ з аргументацією, що за такої чисельності (35 осіб) він не може повною мірою виконувати завдання, визначені законодавством, зокрема забезпечити діяльність Представників Уповноваженого навіть у найбільших містах України. Завдяки вжитим заходам Міністром Кабінету Міністрів України Олегом Немчиновим було внесено відповідний проєкт урядового рішення: Постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2024 року № 834 "Про внесення змін до пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 530" граничну чисельність працівників Секретаріату збільшено до 40 осіб.

Законом України "Про Державний бюджет України на 2024 рік" були передбачені видатки на суму 20 208,4 тис. грн на організаційне, експертно-аналітичне, правове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Секретаріату Уповноваженого (КПКВК 5971010). Фактичні касові видатки Секретаріату становили 19 903,6 тис. грн, що становить 98,5% бюджетних призначень.

Нормативно-правова робота

Протягом звітного року опрацьовано 42 проєкти нормативно-правових актів, які були надіслані Уповноваженому для експертної оцінки: 1 — проєкт указу Президента України; 6 — проєкти законів України; 29 — проєкти актів Кабінету Міністрів України, 6 — проєкти нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади.

Щодо проєктів законів, то більшість із них стосувалася забезпечення функціонування української мови в освітній сфері (4 із 6 законопроєктів), а

також питань застосування адміністративних стягнень та порядку набуття громадянства України¹.

Також у 2024 році здійснювався поточний аналіз законопроектів, які внесли суб'єкти законодавчої ініціативи на розгляд Верховної Ради України, щодо їх можливого впливу на чинний порядок функціонування і застосування української мови як державної. За результатами проведеної роботи протягом звітнього року були напрацьовані пропозиції та зауваження стосовно забезпечення ефективної державної мовної політики, які були взяті до уваги законодавчим органом.

Зокрема, ухвалений Верховною Радою України закон про застосування англійської мови (№9432) враховує пропозиції Уповноваженого, спрямовані на недопущення звуження сфери використання державної мови, — виключені норми про показ англійськомовних фільмів у кінотеатрах мовою оригіналу з субтитруванням українською. А кількість кіносеансів, на яких фільми демонструватимуться не українською мовою, відповідно до Закону про державну мову не буде перевищувати 10% на місяць.

Крім того, постійно аналізувались нормативно-правові акти і практики застосування законодавства про державну мову центральними органами виконавчої влади. За результатами проведеної роботи та аналізу скарг громадян було виявлено ряд актів, в яких допускається вибір мови (української та/або російської), що уможлиблює використання російської мови, а також надання російській мові статусу робочої тощо. Це суперечить вимогам Закону про державну мову та Рішенню Конституційного Суду України від 14.07.2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної"². У зв'язку із цим до Кабінету Міністрів України був скерований перелік нормативних актів, виданих низкою центральних органів державної влади, що не відповідали чинному законодавству, з вимогою невідкладного приведення їх положень у відповідність до вимог Закону про державну мову. Станом на кінець квітня

¹ А саме: проект Закону про деякі питання у сфері міграції щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України (№ 10425 від 22.01.2024); проект Закону про дошкільну освіту (№ 8030 від 13.09.2022); проект Кодексу України про адміністративні проступки (№ 11386 від 28.06.2024); проект Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про освіту" щодо забезпечення створення українськомовного освітнього середовища в закладах освіти (№ 12086 від 01.10.2024); проект Закону України "Про професійну освіту" (№ №13107 від 24.03.2025); проект Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про освіту" та Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 № 1-п/2021. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.

2025 року до 18 документів внесено відповідні зміни, 5 — втратили чинність, щодо інших — робота триває.

Меморандуми про співпрацю

Протягом 2024 року було розроблено та укладено дві важливі угоди про співпрацю, що спрямовані на забезпечення функціонування української мови у різних сферах суспільного життя:

- Меморандум про співпрацю між Уповноваженим із захисту державної мови і Державною службою України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів;
- Меморандум про співпрацю між Уповноваженим із захисту державної мови та Всеукраїнською асоціацією органів місцевого самоврядування "Українська асоціація районних та обласних рад".

У травні 2024 року було внесено зміни до спільного наказу та затверджено нову редакцію Порядку взаємодії Уповноваженого із захисту державної мови із Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення. Цей документ визначає ефективний механізм взаємодії Уповноваженого з Нацрадою, спрямованої на захист державної мови як невіддільного елемента конституційного ладу, забезпечення дотримання порядку її функціонування і застосування, визначеного Законом про державну мову та Законом про медіа.

Серед іншого, відповідно до нового порядку:

- отримавши скаргу, звернення або виявивши порушення вимог статті 40 Закону "Про медіа" під час моніторингу, Уповноважений надсилає до Національної ради обґрунтоване звернення про це порушення та/або копію акта моніторингу для вжиття регулятором відповідних заходів реагування;
- Національна рада повідомляє Уповноваженого про будь-які виявлені порушення або ознаки порушень законодавства про державну мову в медіа (друкованих, аудіовізуальних та онлайн-медіа). Зокрема це стосується порушення суб'єктами медіа вимог Закону щодо мови реклами, фільмів, матеріалів передвиборної агітації, а також положень щодо застосування державної мови в географічних назвах та назвах об'єктів топоніміки.

Державний контроль за застосуванням державної мови

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 53 Закону про державну мову Уповноважений та його представники у 2024 році виконували роботу в межах 716 заходів державного контролю за застосуванням державної мови. З

них: 34 — розпочато у 2023 році та завершено у 2024; 574 — розпочато та завершено у 2024 році; 108 — розпочато у 2024 році, проте термін завершення припадає на 2025 рік.

Із 608 заходів державного контролю, завершених у 2024 році, у 439 випадках порушення встановлено. З них: у 303 — суб'єкт правопорушення вжив заходів з увідповіднення своєї діяльності до вимог Закону про державну мову; у 108 — порушення не усунуто або відсутня інформація про усунення; у 28 — порушення частково усунуто, тобто суб'єктами господарювання вживаються заходи щодо забезпечення дотримання норм законодавства про державну мову в їх діяльності. Таким чином, частка усунутих порушень складає 75,4 %³.

Відзначимо, що у 2024 році здійснено значно більше заходів державного контролю, ніж у попередні роки⁴. Зазначене зумовлено, по-перше, зростанням кількості повідомлень громадян про порушення вимог Закону про державну мову, у яких міститься достатньо інформації для їх ефективного розгляду та ініціювання заходів державного контролю, що є одним із видів реагування на скарги громадян. Підвищення якості скарг (наповненість всіма необхідними відомостями) зумовлено проведеною Секретаріатом інформаційно-роз'яснювальною роботою серед громадськості щодо оформлення скарг, які надсилаються на розгляд Уповноваженому. По-друге, збільшенням кількості представників Уповноваженого, що сприяло як зростанню кількості проведених безпосередніх виїзних перевірок за власною ініціативою, так і розширенню можливостей щодо оформлення більшої кількості запитів на інформацію щодо предмета контролю до органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань, інших юридичних осіб, з відповідним подальшим опрацюванням наданих матеріалів.

Загалом перевірка стану дотримання визначених Законом про державну мову вимог в межах державного контролю встановила 182 (36,3%) випадки порушення вимог статті статті 27 (користувацькі інтерфейси комп'ютерних програм та вебсайтів); 163 (32,5%) — 30 (обслуговування); 93 (18,6%) — статті 28 (інформація для загального ознайомлення); 18 (3,6%) — статті 12 (діяльність органів влади, місцевого самоврядування, установ та організацій державної і комунальної форм власності); 17 (3,4%) — статті 21 (освіта); 8 (1,6%) — вимог

³ При обрахунках використовувалися дані щодо встановлених порушень, які об'єктивно можуть бути усунені, а також дані щодо усунутих в повному обсязі порушень. Таким чином, не було враховано: 3 випадки, коли йшлося про випущену видавництвами видавничу продукцію за попередній звітний період, де об'єктивно порушення усунути неможливо; 28 — де порушення частково усунуто і наявні ознаки, що наразі вживаються заходи стосовно усунення порушень; 6 випадків, де порушення були встановлені наприкінці грудня 2024 року і об'єктивно не могли бути усунути за такий короткий часовий проміжок. Перевірку стану усунення цих порушень заплановано на 2025 рік.

⁴ У 2023 році їх кількість становила 127, в у 2022 році - 170.

статті 33 (охорона здоров'я); 5 (1,0%) — статті 26 (книговидання); 4 (0,8%) — статті 16 (органи правопорядку); 3 (0,6%) — статті 25 (друковані медіа). По одному випадку (0,2%) встановлено порушення вимог статті 13 (діловодство); статті 15 (ЗСУ та інші військові формування); статті 20 (трудові відносини); статті 22 (наука); статті 23 (культура); статті 32 (реклама); статті 35 (електронні комунікації та поштовий зв'язок); статті 36 (транспорт).

Таким чином, у 2024 році найбільшу кількість порушень було встановлено у цифровому просторі та сфері обслуговування споживачів, що складають майже 70% усіх випадків.

У розрізі регіонів найбільша кількість порушень встановлена у Києві — 160 порушень (36,45% від їх загальної кількості), в Одеській — 104 порушення (23,69%), Харківській — 48 (10,93%) та Дніпропетровській — 34 (7,74%) областях. Така тенденція фіксується декілька років поспіль.

Моніторинг виконання законодавства про державну мову

На виконання пункту 2 частини четвертої статті 49 Закону про державну мову проведено 3 моніторинги виконання законодавства про державну мову в різних сферах суспільного життя, а саме щодо дотримання вимог:

- мовного законодавства у Чернівецькому районі Чернівецької області;
- частини першої статті 12 та частини 6 статті 27 Закону про державну мову в діяльності місцевих рад територіальних громад з південної, північної, східної та центральної України (найбільша громада за кількістю населення з кожного району відповідної області, де записи пленарних засідань доступні онлайн) під час пленарних засідань та в частині поширення інформації ними через інтернет-представництва;
- частини 6 статті 27 Закону про державну мову в діяльності суб'єктів у сфері онлайн-медіа, зареєстрованих Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення станом на 09.10.2024.

Серед іншого, сумарно у 2024 році моніторингом охоплено 878 інтернет-представництв: 701 — суб'єктів у сфері онлайн-медіа та 177 — місцевих рад територіальних громад (вебсайти, сторінки в соціальних мережах, канали та групи в месенджерах).

Крім того, в умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану були проведені огляди застосування державної мови:

- суб'єктами у сфері аудіовізуальних медіа, що ведуть загальнонаціональне етерне телемовлення;
- суб'єктами у сфері аудіальних медіа, що ведуть загальнонаціональне етерне радіомовлення.

Загалом, аналіз проведених у 2024 році моніторингових досліджень вказує на те, що українська мови продовжує домінувати в різних сферах

суспільного життя. В публічному просторі вона залишається основним засобом комунікації. Її використання активно зростає, зокрема завдяки законодавчим змінам.

Так, порівняно з попередніми роками спостерігається значне скорочення застосування російської мови в медіа. Діяльність 90,7% (607 із 670) офіційно зареєстрованих онлайн-медіа відповідають вимог Закону про державну мову. Інформаційний простір, який ними формується, наповнюється переважно контентом, виконаним державною мовою.

На загальнонаціональному рівні частка аудіовізуальних мовників із виключно україномовним контентом зросла з 19% до 44,4%, переклад російськомовних реплік в передачах вже не є виключенням, а радше навпаки — правилом. В радіоетері здійснюють трансляцію музичних творів, виконаних переважно державною мовою (65,4%) та офіційними мовами Європейського Союзу.

Дослідження дотримання вимог Закону про державну мову під час пленарних засідань вказало як на потребу подальшого моніторингу діяльності місцевих рад невеликих територіальних громад, так і на позитивні зрушення у питанні застосування державної мови представниками рад вищого рівня та депутатами міст з кількістю населенням 75 тисяч і більше.

Крім того, українська мова утверджується як мова міжетнічного спілкування. Про це свідчать результати моніторингу на територіях компактного проживання осіб, що належать до національних меншин (спільнот), поблизу кордону з Румунією в Чернівецькому районі Чернівецької області, де при активному послуговуванні румунською мовою у приватному спілкуванні, державну мову прагнуть вивчати і знати, оскільки вона забезпечує рівність можливостей на соціалізацію представників громади незалежно від їх етнічної належності.

Детальна інформація про результати моніторингів, зокрема щодо виявлених ознак порушення вимог Закону, подана у розділах, що присвячені окремим сферам суспільного життя.

Притягнення до адміністративної відповідальності за порушення вимог Закону

Керуючись статтями 24, 33—35, 38, 244²⁴, 276—279, 280, 283—284 та пунктом 1 частини першої статті 284 Кодексу України про адміністративні правопорушення, у 2024 році Уповноваженим за результатами розгляду адміністративних протоколів, складених представниками Уповноваженого, було винесено 332 постанови у справах про адміністративне правопорушення.

У 147 випадках на винних у скоєнні адміністративного правопорушення були накладені адміністративні стягнення у вигляді попередження, яке застосовується у випадку незначного порушення або вчинення правопорушення вперше.

У 97 — застосовано стягнення у вигляді штрафу. З них: у розмірі 1 700 грн — 1 випадок; 3 400 грн — 89 випадків; 5 100 грн — 1 випадок; 6 800 грн — 2 випадки; 8 500 грн — 3 випадки; 11 900 грн — 1 випадок.

У 88 випадках порушення вимог Закону про державну мову було встановлено, але через пропущення двомісячного строку, передбаченого статтею 38 КУпАП, справи були закриті на підставі пункту 7 статті 247.

Відзначимо, що окремі норми КУпАП часто стають перешкодою для повноцінного притягнення до відповідальності.

Так, стаття 247 КУпАП визначає обставини, за яких провадження у справі про адміністративне правопорушення припиняється. Пункт 7 цієї статті зазначає, що справа закривається, якщо закінчився строк накладення адміністративного стягнення, передбачений статтею 38 КУпАП. Згідно з базовою нормою статті 38 стягнення має бути накладено не пізніше, ніж через два місяці з дня вчинення правопорушення, а для триваючих правопорушень — через два місяці з дня їх виявлення (якщо інше не передбачено законом).

Встановлення факту порушення вимог Закону про державну мову не відбувається одразу, а передбачає здійснення заходів державного контролю за застосуванням державної мови. Складовими цього процесу може бути безпосередня комунікація, надсилання та отримання документів, перевірка фактів, що містяться в повідомленнях про порушення законодавства про державну мову. Кожна з цих дій об'єктивно вимагає певного часу і в деяких випадках може тривати довше, ніж два місяці, особливо в умовах повномасштабного вторгнення та дії воєнного стану, що ускладнює роботу державних органів. Крім того, якщо правопорушення виявлено через певний час після вчинення, то встановлені законодавством строки уже можуть бути пропущеними або наближатися до кінця. У зв'язку із цим виникають випадки, коли справи не встигають розглянути вчасно.

Тобто чинне законодавство не враховує існуючі реалії правозастосування, коли для якісного документування, перевірки та розгляду справи потрібно більше часу.

Постановами по справах про адміністративне правопорушення у 2024 році притягнуто до відповідальності у 159 випадках за порушення статті 27 Закону про державну мову (користувацькі інтерфейси комп'ютерних програм та веб-сайтів); у 88 - статті 28 (інформація для загального ознайомлення); 30 — стаття 12 (діяльність органів влади, місцевого самоврядування, підприємств та

установ всіх форм власності); 20 - статті 21 (освіта); 8 - статті 33 (охорона здоров'я); 5 - статті 26 (книговидання та книгорозповсюдження); 5 - статті 30 (обслуговування споживачів); 4 - статті 16 (органи правопорядку, розвідувальних органах, державних органах спеціального призначення з правоохоронними функціями); 3 - статті 25 (друковані медіа); 2 - статті 13 (нормативні акти, діловодство та документообіг). По 1 випадку за порушення: статті 15 (ЗСУ та інші військові формування); статті 20 (трудові відносини); статті 22 (наука); статті 23 (культура); статті 32 (реклама); статті 35 (електронні комунікацій та поштовий зв'язок); статті 36 (транспорт), а також статті 188⁵³ КУпАП (невиконання законних вимог Уповноваженого).

Надання висновків та рекомендацій щодо застосування української мови як державної, інформаційно-роз'яснювальна робота

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 53 Закону про державну мову Уповноважений у 2024 році здійснював контроль за застосуванням державної мови органами державної влади та органами місцевого самоврядування. У рамках цієї діяльності та на виконання пункту 4 частини першої статті 53 Закону про державну мову ним надавалися відповідні висновки та рекомендації щодо застосування української мови як державної. Загалом протягом року було надано 215 висновків та рекомендацій. Надані рекомендації Уповноваженого спрямовані на всебічне утвердження української мови як державної в різних сферах суспільного життя, зокрема у сфері освіти, культури, транспорту, інформації для загального ознайомлення, реклами тощо. Вони мають на меті наступне: зміцнити статус української мови як єдиної державної та формування сталого українськомовного середовища через усунення двомовності та подолання негативних наслідків русифікації; вдосконалення норм чинного законодавства для ефективного захисту мовних прав; забезпечити розвиток української мови як майбутньої офіційної мови ЄС (виконання умов для отримання українською мовою у майбутньому статусу мови ЄС); гарантувати інклюзивність через доступність інформації для всіх груп населення, зокрема осіб із порушеннями слуху. Загалом ці рекомендації відображають стратегічний підхід до українізації, захисту національної ідентичності та приведення мовної політики у відповідність до сучасних викликів і міжнародних стандартів.

Також протягом року Уповноважений активно надавав роз'яснення для громадськості щодо норм Закону про державну мову, які мали на меті проінформувати громадян про їхні права, способи їх захисту та порядок реагування на порушення. Вони зосереджувалися на практичних порадах щодо захисту мовних прав у сферах обслуговування, онлайн-простору, реклами та

транспорту. Також акцентувалося на важливості фіксації порушень і правильного подання скарг, з відповідними чіткими інструкції (що писати, куди звертатися, які докази додавати). Відповідні інформаційні матеріали та дописи розміщувалися на офіційних ресурсах Уповноваженого (вебсайт, сторінки у соціальних мережах), також даному питанню була присвячена низка інтерв'ю та коментарів, що надавалися українським медіа.

До Уповноваженого звернулося 54 громадянина з проханням надати роз'яснення щодо норм і положень мовного законодавства. Ці звернення стосувалися різних аспектів застосування державної мови, зокрема правил використання української мови в офіційних документах, у сфері обслуговування, освіти, медіа та інших сферах суспільного життя. Заявники просили пояснити їхні права та обов'язки відповідно до чинного мовного законодавства.

Загалом згадані заходи спрямовувалися на підвищення обізнаності громадян, стимулювання їхньої активності у відстоюванні права на українську мову в повсякденному житті.

Опрацювання повідомлень про порушення

Протягом 2024 року на адресу Уповноваженого надійшло 2314 звернень громадян з різних регіонів України щодо порушення Закону про державну мову. Звернення громадян охоплювали широке коло питань з різних сфер суспільного життя. Традиційно найпоширеніша проблема, яка стосується інтернет-магазинів та інших ресурсів, що здійснюють свою господарську діяльність через мережу Інтернет — це відсутність української версії вебсайтів або завантаження за замовчуванням російськомовної версії за наявності українськомовної. У 2024 році таких повідомлень надійшло 671 (29% від загальної кількості звернень), що на 32 % менше, ніж у 2023 році (992 скарги). Інформація про порушення вимог Закону про державну мову під час безпосереднього обслуговування містилася у 367 зверненнях (15,9% від загальної кількості). Тут також має місце зменшення кількості скарг порівняно з 2023 роком на 40% (615 у 2023 році). Про відсутність інформації українською мовою про товари та послуги повідомила 131 особа (5,7% від загальної кількості звернень), що на 39 % менше, ніж у 2023 році (215 у 2023 році). Таким чином 1169 звернень, що становить 50,5% від загальної кількості, стосувалися сфери обслуговування споживачів. Зазначена кількість є меншою (на 35,8%), від показників 2023 року, коли таких повідомлень було 1822.

Наступні за кількістю повідомлень третій рік поспіль — сфери реклами та інформації для загального ознайомлення. Кількість таких звернень становить 325 (14 %), що 41,6 % менше, ніж у 2023 році (557 скарг). Насамперед йдеться

про розміщення недержавною мовою (без українськомовного відповідника) оголошень, вказівників, вивісок, повідомлень тощо.

На сферу освіти та науки припадає 165 звернень (7,1%). З них: 107 звернень громадян — щодо порушень вимог Закону про державну мову у закладах освіти; 53 — щодо освіти для дорослих (надання юридичними та фізичними особами освітніх послуг недержавною мовою поза закладами освіти) та 5 — сфера науки. У 2023 році таких повідомлень було на 49% більше (325 скарг, з яких 170 - освіта дорослих). Серед типових порушень: застосування недержавної мови в освітньому процесі, відсутність україномовних навчальних матеріалів, відсутність повноцінної україномовної версії офіційних веб-сайтів закладів освіти.

У сфері охорони здоров'я зафіксовано 109 звернень громадян (4,7%). Порушення включають спілкування медичного персоналу недержавною мовою, ведення документації російською мовою та відсутність інформації українською мовою на офіційних вебресурсах закладів охорони здоров'я. У 2023 році таких повідомлень надійшло 156 (4,2% від загальної кількості).

Також у 2024 році надійшли скарги щодо діяльності суб'єктів у сфері медіа (91), представників органів державної влади та місцевого самоврядування (72), культури (62); транспорту (58); правоохоронних органів (43) тощо.

Розподіл звернень за регіонами демонструє значну концентрацію скарг на недотримання вимог Закону про державну мову у великих містах, а також у східних і південних регіонах України. Найбільша кількість звернень стосується м. Києва — 902 випадки (39% від загальної кількості), що пояснюється високою щільністю населення та активністю бізнесу. Інші регіони з високою кількістю звернень: Одеська область — 429 звернень (18,5%); Харківська область — 191 звернення (8,3%); Дніпропетровська область — 177 звернень (7,6%).

Місто Київ та згадані вище області вже четвертий рік поспіль є лідерами із загальної кількості порушень⁵.

Менша активність щодо звернень спостерігається в західних і центральних областях: Запорізька область — 50; Миколаївська область — 44; Полтавська область — 36; Львівська область — 34; Чернігівська область — 30.

Найменша кількість звернень зафіксована в таких областях, як Рівненська (3), Волинська (4) та жодного з Луганської. У 2023 році найменша кількість повідомлень про порушення вимог Закону на території регіону стосувались Луганської (2), Івано-Франківської (7) і Тернопільської (10) областей. 139 звернень не стосується якогось конкретного регіону.

⁵ м. Київ (1345), а також Харківська (516), Одеська (486), Дніпропетровська (316) області.

Найвищий рівень скарг у м. Києві та східних областях (Одеська, Харківська, Дніпропетровська) вказує на необхідність посилення контролю за дотриманням мовного законодавства в урбанізованих регіонах.

Зауважимо, що питання роботи зі зверненнями громадян перебувають на постійному контролі Уповноваженого. Детальніше про кількість звернень з кожного регіону, а також про їх зміст, типові порушення йдеться у відповідних розділах цього звіту.

Співпраця з представниками державних органів та органів місцевого самоврядування, а також взаємодія з освітніми інституціями, громадськими об'єднаннями та іншими юридичними особами

Забезпечення ефективного виконання Закону про державну мову значною мірою залежить від скоординованої взаємодії Уповноваженого з іншими державними органами та установами. У 2024 році така співпраця стала важливим інструментом для посилення контролю за дотриманням мовних норм та впровадження чіткої, послідовної та ефективної мовної політики. Об'єднання зусиль з різними інституціями дозволило системно впливати на покращення мовної ситуації в різних сферах суспільного життя. Співпраця здійснювалася через робочі зустрічі, спільні заходи, контроль за дотриманням мовного законодавства та розробку пропозицій щодо його вдосконалення.

Зустрічі з представниками центральних органів влади стосувалися: виконання рекомендацій, які містяться у Річного звіту; реалізації Державної мовної програми; формування мовної політики; імплементації мовного законодавства; затвердження стандарту з української мови як іноземної (A1—C2); лінгвоциду на окупованих територіях; підтримки української мови в молодіжній, ветеранській та спортивній сферах; популяризації української мови за кордоном; дотримання законодавства у сфері освіти та транспорту; популяризація української серед державних службовців тощо.

Загалом, співпраця Уповноваженого із захисту державної мови з органами влади у 2024 році була багатоплановою та результативною. Водночас утвердження української мови як державної вимагає подальшої координації зусиль для забезпечення захисту прав громадян.

У 2024 році взаємодія Уповноваженого із представниками органів місцевого самоврядування стала важливим аспектом у реалізації мовної політики на регіональному рівні. Завдяки конструктивному діалогу та спільним зусиллям вдалося реалізувати низку ініціатив, спрямованих на підтримку мовного законодавства, підвищення обізнаності громадян та зміцнення ролі української мови в місцевих громадах. Така взаємодія є основою для створення умов, у яких українська мова утверджується на всій території країни.

Активна взаємодія з місцевою владою призвела до конкретних результатів, зокрема у вигляді прийнятих регіональних та місцевих мовних програм сприяння функціонуванню державної мови, що враховують різні аспекти мовної ситуації в регіонах та пропонують комплексне рішення щодо утвердження української мови в громадах. Завдяки консолідованим зусиллям станом на кінець 2024 року обласні програми діяли в усіх 24 областях.

Протягом звітнього року затверджено та приведено у відповідність до Державної мовної програми: 7 обласних програм (Івано-Франківська, Херсонська, Рівненська, Луганська, Чернівецька, Вінницька, Полтавська), а також 9 районних (Одеський, Білгород-Дністровський, Рівненський, Сарненський, Вараський, Бахмутський, Волноваський, Самбірський, Маріупольський райони), 3 міст обласного значення (Одеська, Запорізька, Харківська), 297 програми інших територіальних громад. Станом на квітень 2025 року діє 481 регіональна та місцева програми.

Також, зважаючи на високий суспільний запит на дерусифікацію, що підтверджують численні звернення громадян і активність місцевих громад, та з метою очищення топонімічного простору України від радянських і російських назв Уповноважений продовжив роботу, спрямовану на увідповіднення місцевими органами влади до правопису, стандартів державної мови та вимог статті 41 Закону назв населених пунктів, які не відповідають правилам і нормам українського правопису. Крім того, Тарас Кремень звертався до органів місцевого самоврядування, місцевих військових адміністрацій та власників приватних закладів освіти щодо необхідності вжити відповідних заходів та привести у відповідність до норм українського правопису та стандартів державної мови назви дошкільних навчальних закладів.

Додаткова інформація про взаємодію з місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування міститься у розділі Звіту щодо особливостей функціонування державної мови на регіональному рівні.

Уповноважений, виконуючи покладені на нього завдання, також залучав до своєї роботи різні зацікавлені сторони — громадські організації, наукові установи, освітні заклади, професійні асоціації та представників громадянського суспільства, що дозволило враховувати локальні особливості та мобілізувати додаткові ресурси для досягнення спільних цілей. Ця співпраця є особливо важливою в умовах сучасних викликів, таких як війна, інтеграція до Європейського Союзу та потреби зміцнення національної ідентичності. Вона дозволила масштабувати зусилля, оцінити запити суспільства, залучати активних громадян і спільно протистояти викликам, що стоять на заваді реалізації ефективної мовної політики.

Всеукраїнський проєкт збору книжок "Вільні читають українською!"

У 2024 році з нагоди відзначення 210-ї річниці з дня народження Тараса Шевченка, з метою поповнення бібліотечних фондів, створення мобільних бібліотечних куточків, формування книжкових полицок в укриттях Уповноважений із захисту державної мови за підтримки Міністерства освіти і науки України, Всеукраїнського проєкту "Єдині" та студентських мовних омбудсменів започаткував Всеукраїнський проєкт збору книжок "Вільні читають українською!"

Основна мета проєкту — забезпечення доступу до української літератури у Миколаївській, Херсонській, Запорізькій, Донецькій, Луганській, Харківській та Сумській областях, де внаслідок ворожих обстрілів були знищені або пошкоджені бібліотечні фонди. За час повномасштабного вторгнення знищено понад 180 мільйонів українських книжок, тому ініціатива має на меті відновлення культурного-літературного простору та підтримку українського книговидавництва.

До збору книг долучилися понад 100 установ і організацій із різних куточків України, серед яких - комунальні бібліотеки, наукові установи, заклади середньої та вищої освіти, студентські парламенти, органи місцевої влади та громадські організації. Найбільше локацій для збору книжок організовано на Одещині, Київщині, Закарпатті, Львівщині та Івано-Франківщині. Значний внесок до проєкту зробила Національна спілка письменників України, закликавши митців, видавництва та небайдужих громадян долучитися до збору літератури. Книжки, серед яких - підручники, наукова та художня література, передаються до публічних і шкільних бібліотек, мобільних бібліотечних куточків, а також до укриттів, де сформовані книжкові полицки.

У межах акції зібрано понад 20 тисяч українськомовних видань, найбільше з яких передано до Херсонської області (понад 8 тисяч прим.). До Миколаївської області надійшло 5122 видання від 68 закладів культури та освіти. 1280 українських книжок передано оздоровчим та освітнім закладам Донецької області, зокрема до Донецького обласного спеціалізованого фахового коледжу спортивного профілю ім. Сергія Бубки, Бахмутського фахового коледжу культури і мистецтв імені Івана Карабиця, Санаторно-оздоровчого центру соціальної реабілітації "Смарагдове місто". Крім того, Київська, Харківська, Чернівецька, Вінницька та Рівненська області передали 420 книг гуманітарним хабам Донеччини Покровського і Краматорського районів, що працюють в Дніпропетровській області. В межах цієї акції вже незабаром розпочне свою роботу бібліотека на базі Центру підтримки ВПО Краматорського району "МиРазом".

Долучитись до проєкту, самостійно обравши регіон, до якого будуть відправлені книжки, можуть усі охочі. Для цього потрібно зареєструватись за покликанням: <https://bit.ly/3V4e5Qf>.

Публічні заходи з питань функціонування української мови як державної

Обговорення викликів, перспектив і практичних кроків у реалізації мовної політики активно здійснювалося на рівні таких публічних заходів як круглі столи, форуми, семінари, вебінари, конференції, презентації, виставки тощо. Уповноважений ініціював проведення низки таких заходів, а також долучався до них на запрошення партнерів. Відзначимо, що протягом року таких заходів було понад 60.

Заходи були присвячені:

- вдосконаленню нормативно-правової бази, уніфікації юридичної термінології, імплементації Закону про державну мову та забезпеченню правової основи для функціонування української мови;
- ролі української мови в питаннях національної безпеки та реінтеграції деокупованих територій;
- проблемам українізації інтернет-простору, збільшенню україномовного контенту, контролю за дотриманням мовного законодавства в онлайн-середовищі та протидії алгоритмам насаджування російськомовного контенту;
- зміцненню україномовного середовища в закладах освіти, популяризації української мови серед учнів та студентів, подоланню двомовності, підтримці мовних курсів і дотримання законодавства у сфері освіти;
- питанням зміцнення позицій державної мови в культурі та книговидаванні, зокрема популяризації читання українською мовою і ролі літератури у збереженні мовної ідентичності.

Серед проведених заходів варто виокремити круглий стіл "Мова на часі. Виклики і завдання державної мовної політики", який відбувся з ініціативи Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики. Участь у заході також взяли народні депутати України, представники міністерств та інших органів виконавчої влади, громадських організацій, експерти з мовної політики. Під час заходу розглянуто стан і динаміку реалізації мовної політики в Україні і виклики, що постають у воєнний час та на перспективу.

За результатами заходу 11 лютого 2025 року Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики ухвалив рішення⁶ щодо створення робочої групи для напрацювання змін до законодавства, покликаних посилити утвердження і захист державної мови, співголовами якої стали Голова Комітету Микита Потураєв та Уповноважений. Також, з урахуванням аналізу реалізації українського законодавства у галузі мовної політики, надані рекомендації Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, центральним та місцевим органам виконавчої влади, установам та організаціям.

Питання підвищення якості законодавства та розробки практичних заходів з проведення круглих столів "Юридична термінологія: уніфікація та практичний аспект" (організовано Центром політико-правових реформ спільно з Програмою USAID "РАДА: наступне покоління" та ГО "Інтерньюз-Україна") та "Правничі термінологія: проблеми стандартизації" (організованому Національній комісії зі стандартів державної мови, Національною академією внутрішніх справ, Національною академією наук України та Національною академією правових наук України).

Імплементативі мовного закону, зокрема стану перекладу міжнародних договорів на українську мову і розроблення порядку проведення мовної експертизи була присвячена панельна дискусія "Мова як національний інструмент єдності та ідентичності", яка організована Міністерством культури та стратегічних комунікацій України і Державною агенцією промоції культури України.

Задля напрацювання спільних системних дій держави, громадськості, бізнесу та міжнародних партнерів щодо повноцінного культурного та інформаційного відновлення деокупованих територій, Уповноважений долучився до всеукраїнського форуму "Культурна та інформаційна реінтеграція деокупованих територій" (організовано Міністерством культури та інформаційної політики України та громадською організацією "Інститут публічних комунікацій") та панельної дискусії "Війна за мову та ідентичність: як росія здійснює лінгвоцид на тимчасово окупованих територіях України" (проведена доктором наук Павлом Левчуком в межах циклу "Українські вівторки" в Інституті славістики Польської академії наук).

Пошуку протидії викликам українізації інтернет-простору (надання переваги російськомовному контенту алгоритмами пошукових систем та відсутність українськомовної версії в низці іноземних додатків тощо) були присвячені такі заходи як XV Український форум управління інтернетом, який

⁶ <https://kompkd.rada.gov.ua/uploads/documents/35302.pdf>.

зібрав представників IT-індустрії, неурядових компаній, державних органів, громадських організацій для обговорення мовної ситуації в онлайн-середовищі, а також презентації досліджень, проведених Центром контент-аналізу: "Українська мова у соцмережах" та "Вебсторінки українських ЗМІ у розрізі мовних версій", які засвідчили початок домінування української мови не лише в найпопулярніших соціальних мережах, а й загалом серед українських користувачів.

Протягом 2024 року було організовано та проведено низку заходів, які присвячені сфері освіти. Зокрема, рекомендації щодо покращення мовної ситуації було публічно надано під час презентація результатів моніторингу щодо забезпечення функціонування державної мови в освітньому процесі у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році, проведеного Державною службою якості освіти спільно з Уповноваженим. Окрім загальнонаціональної презентації, у кожній області України протягом 2024 року відбулися регіональні заходи, присвячені аналізу мовної ситуації в закладах освіти конкретних областей, до яких долучався Уповноважений або його представники.

Чинники формування українськомовного середовища в закладах освіти озвучено в межах Всеукраїнської науково-практична конференція "Українська мова як чинник національної державности", яка організована Управлінням освіти і науки Чернігівської обласної державної адміністрації, Чернігівським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти імені Костянтина Ушинського, а також під час Потєбнянського колегіуму, що відбувся в Інституті мовознавства ім. О. О. Потєбні НАН України

Питання резильєнтності української системи освіти на третьому році повномасштабної війни, можливих кроків та трансформацій у сфері освіти, а також стратегічне значення питання дотримання мовного законодавства для розвитку української освіти розглядалися на "Форумі якості освіти 2024: резильєнтність української системи освіти", який організований Державною службою якості освіти України за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.

В межах Третього світового форуму українознавчих суботніх і недільних шкіл учасники дискусії порушили питання української освіти за кордоном, викладання української мови як іноземної, кримськотатарської мови в Україні та світі тощо. Захід організований Міжнародним інститутом освіти, культури і зв'язків із діаспорою університету "Львівська політехніка" і об'єднав освітян з України і 28 країн світу.

Низку важливих питань окреслено на Форумі Культнаступу, під час якого особливу увагу приділено питанням державної підтримки створення

українськомовного культурного продукту, звільнення українського культурно-інформаційного простору від російського впливу, повернення України в європейський культурний простір тощо.

Уповноважений також долучився до круглого столу "Зміцнення позиції української книги", організованого Українським інститутом книги. Захід був присвячений оцінці показників "Стратегії розвитку читання на період до 2032 року "Читання як життєва стратегія" станом на 2024 рік, а також даних про читання серед дорослих і дітей та про ситуацію на книжковому ринку загалом.

Крім того, протягом 2024 року спільно з провідними державними та науковими установами було організовано проведення виставок, які висвітлювали роль української мови як в історії, так і в сучасній боротьбі за національну ідентичність. Ці експозиції, поєднуючи історичний аналіз та свідчення сьогодення, демонстрували незламність української нації та значення мови як основи державності.

Так, спільно з Українським інститутом національної пам'яті, Інститутом мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України та Інститутом української мови НАН України підготовлено та представлено громадськості вуличну виставку "Мововбивство — складова рашизму". Виставка покликана розкрити трагічні сторінки лінгвоциду — систематичного знищення української мови на окупованих територіях як невід'ємної частини геноциду українського народу. Матеріали виставки не обмежувалися архівними документами, а й висвітлювали сучасні злочини країни-агресора, які можуть бути долучені до кримінальних справ щодо геноциду проти українського народу.

До 5-ї річниці Закону про державну мову Центральний державний архів вищих органів влади та управління України презентував першу частину тематичної виставки архівних документів під назвою "Державною мовою в Україні є українська мова". Ця експозиція, підготовлена з ініціативи Уповноваженого, відкриває доступ до унікальних документів 1989—2003 років, що відображають становлення мовного законодавства України. Серед експонатів — оригінали законів, постанови Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, звернення світового українства й стенограми парламентських слухань. Виставка висвітлює історичний шлях утвердження української мови як державної, підкреслюючи її роль у державотворенні та національній ідентичності.

Таким чином, публічні заходи, організовані за участі Уповноваженого або підтримані ним, охоплювали широке коло питань: удосконалення законодавчої бази, уніфікація юридичної термінології, мовна безпека та реінтеграція деокупованих територій, українізація інтернет-простору, підтримка освіти українською мовою, популяризація читання та культурна

дипломатія.

Значну увагу було приділено обговоренню викликів воєнного часу та практичним крокам для зміцнення статусу української мови, зокрема через реалізацію Державної мовної програми, переклад міжнародних договорів та створення умов для вивчення української мови за кордоном. Участь у заходах брали представники влади, експерти, науковці, освітяни, громадські діячі та міжнародні партнери. Загалом проведені заходи сприяли консолідації зусиль держави та суспільства для посилення позицій української мови в усіх сферах життя, її захисту та популяризації як невід'ємного чинника національної ідентичності та безпеки.

Інформування громадськості про вимоги Закону про державну мову та діяльність Уповноваженого

У 2024 року одним із ключових завдань Уповноваженого залишалося здійснення ефективної комунікації з громадськістю, медіа, іншими органами влади, міжнародними організаціями та різними зацікавленими сторонами. Мета цієї взаємодії — популяризація державної мови, роз'яснення чинного мовного законодавства, підтримка ініціатив із захисту та розвитку української мови. Активна інформаційна діяльність сприяла зміцненню мовної свідомості громадян, підвищенню рівня знань щодо норм законодавства та залученню громадськості до процесів утвердження державної мови.

Протягом року поширені інформаційні матеріали стосувалися: ключових подій, ініціатив й досягнень, пов'язаних з державною мовною політикою та діяльністю Уповноваженого; особливостей застосування мовного законодавства; заходів, спрямованих на підтримку державної мови; моніторингу виконання норм мовного законодавства в різних сферах; аналізу законодавчих змін у сфері мовної політики тощо.

Також була продовжена практика формування мовних дайджестів, які містять корисні матеріали стосовно функціонування української мови в Україні та за її межами. Протягом року підготовлено 52 інформаційні добірки з інформацією про можливості для вивчення та вдосконалення української мови, актуальні питання мовної політики, рекомендації стосовно застосування та функціонування державної мови в різних сферах суспільного життя, культурні ініціативи з популяризації української мови тощо.

Таким чином у 2024 році діяльність Уповноваженого, серед іншого, була спрямована на активну комунікацію з громадськістю через різноманітні канали, зокрема медіа, офіційний сайт та соціальні мережі. Регулярне поширення інформаційних матеріалів, блогів, інтерв'ю та мовних дайджестів сприяло

підвищенню рівня поінформованості громадян та залученню широкої аудиторії до обговорення реалізації мовної політики.

Розбудова мережі безоплатних курсів, розмовних клубів та онлайн-ресурсів з опанування української мови

Ініціатива Уповноваженого щодо формування мережі безоплатних курсів з вивчення української мови вже який рік поспіль є частиною ширшої стратегії підтримки та популяризації української мови як державної. Ця діяльність спрямована на забезпечення доступу до якісного навчання української мови для різних категорій населення, як на території України, так і українців за кордоном, які бажають вдосконалити свої мовні навички чи опанувати мову. Уповноважений започаткував цю ініціативу з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році, коли гостро постала потреба у зміцненні національної ідентичності через мову. У цей період українська мова стала не лише інструментом комунікації, а й символом єдності та опору.

Задля формування такої мережі локацій Уповноважений активно співпрацює з органами державної влади, місцевого самоврядування, освітніми установами та громадськими організаціями. Курси охоплюють як традиційні офлайн-заняття, так і сучасні формати — дистанційні та онлайн-курси, що забезпечує їхню доступність для широкої аудиторії незалежно від місця проживання. Програми розробляються для різних рівнів володіння мовою — задовольняють потреби як початківців, так і тих, хто хоче покращити свої навички.

На офіційному сайті Уповноваженого (mova-ombudsman.gov.ua) у розділі "Опанувати мову" регулярно оновлюється інформація про доступні можливості для вивчення української мови в різних регіонах України. З ініціативи Уповноваженого та завдяки громадським організаціям, органам влади на місцевому рівні, окремим навчальним закладам, бібліотекам, приватному бізнесові, волонтерським групам на території України організовано понад 600 безоплатних майданчиків, які допомагають вивчити і вдосконалити державну мову. Крім того, зважаючи на інтерес до вивчення української мови з боку громадян інших країн, насамперед, закордонних українців, на англomовній версії сайту Уповноваженого діє спеціальна сторінка⁷ з інформацією про навчальні ресурси та курси для іноземців, які вирішили опанувати українську мову (20 просвітницьких ініціатив).

Крім того, у 2024 році Уповноважений разом із популярним проєктом "Єдині" започаткували перші в Україні курси із вдосконалення державної мови

⁷ <https://mova-ombudsman.gov.ua/en/resources-to-help-foreigners-in-learning-ukrainian>.

для військовослужбовців. Перше практичне заняття відбулося 21 лютого 2024 року, у Міжнародний день рідної мови, у 150-му навчальному центрі Сил територіальної оборони ЗСУ. Це важлива ініціатива, що має на меті підвищення мовної свідомості та вдосконалення мовних навичок військових. Участь у курсах мають можливість брати військовослужбовці, які хочуть покращити знання української мови, зокрема в контексті військової термінології.

Детальна інформація щодо ініціатив з опанування державної мови наведена в розділі, присвяченому регіональній мовній політиці.

Міжнародне співробітництво

Протягом 2024 року Уповноважений зосередив увагу і на питанні розвитку міжнародного співробітництва як інструменту популяризації української мови, захисту мовних прав українців за кордоном та висвітлення злочинів лінгвоциду на тимчасово окупованих територіях. Відтак брав активну участь у міжнародних конференціях, форумах, круглих столах, робочих зустрічах з представниками міжнародних організацій, що є частиною ширшої стратегії - інтеграції України до європейського мовного простору та забезпечення офіційного статусу української мови в Європейському Союзі.

У вересні 2024 року Уповноважений разом із Першим заступником Керівника Секретаріату Аліною Шпак взяли участь у засіданні Генеральної асамблеї Європейської федерації національних мовних інституцій (ЄФНМІ) у рамках 21-ї щорічної конференції "Мовне розмаїття та мовне планування", що відбулася в Будапешті за запрошенням ЄФНМІ та Угорського дослідницького центру лінгвістики.

Під час конференції Уповноважений поінформував партнерів про лінгвоцид на тимчасово окупованих територіях України, зокрема вилучення української мови зі сфери освіти, культури, медіа, офіційного спілкування та публічного простору, а також про репресії, що чиняться окупаційним режимом проти громадян України за мовною ознакою. Він також спростував міфи російської пропаганди про статус української мови та насильницьку українізацію, акцентуючи на необхідності протидії дезінформації.

На конференції обговорювалися питання мовної політики в Європі, зокрема захист національних мов від тиску домінуючих мовних спільнот і вплив політики ІТ-корпорацій на мовне розмаїття. Учасники ухвалили заяву, в якій висловили занепокоєння цифровою монополією технологічних компаній, що обмежує доступ до контенту рідними мовами, та закликали до дотримання національного мовного законодавства в цифровій сфері.

У рамках візиту до Будапешта Уповноважений провів зустрічі з представниками мовних інституцій європейських країн і української громади в

Угорщині. Зокрема, відвідав українську школу, яка навчає українських дітей під опікою угорсько-єврейської школи "Masoret-Avot" та за сприяння Української асоціації "Єдність". Під час візиту Уповноважений передав бібліотеці закладу книги з історії української мови та культури для школярів з Часового Яру, Миколаєва і Харкова.

З метою популяризації української мови, забезпечення підтримки її розвитку в глобальному контексті Уповноваженим було проведено низку робочих зустрічей із представниками міжнародних і громадських організацій, а також експертами у сфері освіти й культури. Ці контакти сприяли налагодженню співпраці у питанні створення інфраструктури вивчення української мови та її інтеграції до європейського мовного простору, а також стали важливим етапом у формуванні стратегічного підходу до зміцнення позицій української мови як серед закордонних українців, так і на міжнародній арені, підкреслюючи її значення як ключового елемента національної ідентичності та культурної спадщини.

Не менш важливою була робота, спрямована на захист прав українських неповнолітніх громадян на повноцінний доступ до української в системі освіти країни перебування. Зокрема, Уповноважений взяв участь в низці публічних обговорень, присвячених питанню реалізації права на освіту українською мовою дітей за межами України.

Таким чином, діяльність Уповноваженого сприяла зміцненню позицій української мови на міжнародній арені та її підготовці до статусу офіційної мови Європейського Союзу. Участь у міжнародних конференціях, форумах і круглих столах сприяла поширенню інформації про лінгвоциду на окупованих територіях України, розвінчуванню міфів російської пропаганди щодо статусу української мови та посиленню підтримки європейських партнерів, зокрема в частині забезпечення мовних прав українців за кордоном. Зустрічі з представниками Світового конгресу українців, української діаспори в Угорщині, Польської академії наук та іншими інституціями були спрямовані на розширення мережі українознавчих студій, створення інфраструктури для вивчення мови за кордоном та актуалізації питання розробки сертифікаційних стандартів української мови як іноземної. Ця діяльність не лише популяризувала українську мову як ключовий елемент національної ідентичності, а й заклала підґрунтя для її подальшого повноцінного функціонування в європейському просторі, що є частиною європейської інтеграції України.

Підсумовуючи, зазначимо, що у 2024 році Закону про державну мову виповнилося п'ять років з моменту його прийняття 25 квітня 2019 року. За цей час українська мова, ставши символом незламності й боротьби народу за свою ідентичність, значно зміцнила свої позиції в освіті, медіа, культурі, публічному просторі та сфері послуг. Водночас цей період дав змогу оцінити ефективність правових норм, виявити неврегульовані питання та прогалини, які потребують удосконалення.

Враховуючи п'ятирічну практику застосування норм Закону про державну мову Уповноважений здійснював повноваження із захисту державної мови та прав громадян. Зокрема, були напрацьовані пропозиції та зауваження стосовно забезпечення ефективної державної мовної політики, які були взяті до уваги законодавчим органом та іншими державними інституціями. Зусилля, які тривалий час спрямовувалися на забезпечення виконання абзацу третього підпункту 3 пункту 8 Розділу IX "Прикінцеві та перехідні положення" Закону про державну мову, дали позитивний результат — Кабінет Міністрів України 15 березня 2024 року затвердив Державну мовну програму.

Забезпечено виконання повноважень Уповноваженого в частині проведення моніторингів, результати яких засвідчили домінування української мови в різних сферах суспільного життя, та заходів державного контролю за застосуванням державної мови, яких здійснено значно більше, ніж у попередні роки. Надано висновки та рекомендації щодо застосування української мови як державної, що сприяло формуванню сталого українськомовного середовища та вдосконаленню норм чинного законодавства. Усі факти порушення прав громадян належним чином перевірялися та вживалися заходи щодо усунення та недопущення таких порушень в подальшому. Зокрема, застосовано визначені законодавством санкції у вигляді адміністративних стягнень (попередження та штрафи).

Посилено співпрацю з представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, освітніх інституцій та громадських організацій. Значну увагу було приділено публічному обговоренню питань функціонування української мови, що дозволило врахувати думки фахового середовища та різних зацікавлених сторін.

Така взаємодія сприяла зміцненню позицій української мови в різних сферах суспільного життя, а також допомогла в реалізації проєктів, які були ініційовані Уповноваженим. Зокрема, протягом року затверджена (приведена у відповідність до вимог Державної мовної програми) рекордна кількість місцевих програм та розширено мережу мовних курсів. Продовжена робота над очищенням топонімичного простору України від радянських і російських назв. Започатковано проєкт з відновлення бібліотечних фондів деокупованих

територій, до реалізації якого долучилися понад 100 установ і організацій із різних куточків України.

Важливим напрямом діяльності стала взаємодія Уповноваженого з міжнародними партнерами, яка була спрямована на популяризацію української мови у світі, захист мовних прав українців за кордоном, зокрема права дітей на освіту українською мовою, та висвітлення злочинів лінгвоциду на тимчасово окупованих територіях. Актуалізовано питання забезпечення підготовки до набуття українською мовою офіційного статусу мови Європейського Союзу, а також створення можливостей для опанування української мови іноземцями.

Відзначимо, що п'ять років функціонування Закону про державну мову стали підтвердженням незворотності процесів укорінення української мови в усіх сферах суспільного життя як основи національної ідентичності та української державності. Українська мова залишається не лише символом боротьби, а й потужним інструментом єднання та розвитку нації, що потребує постійної уваги й підтримки на всіх рівнях.

РОЗДІЛ 3. ЗАСТОСУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ У СФЕРАХ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

3.1. ДЕРЖАВНА МОВА В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Українська мова є невід'ємною складовою української державності, що формувалася століттями в умовах боротьби за наш суверенітет, територіальну цілісність і незалежність.

Застосування української мови представниками державних органів та місцевого самоврядування має принципове значення не лише з точки зору виконання вимог Закону про державну мову, а і з метою зміцнення суб'єктності української держави. Утвердження її в офіційній комунікації розвінчує міфи російської пропаганди про "штучність" української мови, "неспроможність України як держави", "спільну історичну долю", руйнує ідеологічний конструкт про "руській мір", який має на меті обґрунтувати і виправдати політичні, культурні та військові амбіції російської федерації щодо України та пострадянського простору загалом.

Нормативно-правове регулювання

Відповідно до статті 12 Закону про державну мову у здійсненні повноважень органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності використовується державна мова. Статтею 13 Закону визначено, що державна мова — мова нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії, діловодства і документообігу органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування.

Згідно зі статтею 29 мова публічних заходів, зокрема зборів, конференцій, мітингів, виставок, навчальних курсів, семінарів, тренінгів, дискусій, форумів, інших заходів, доступних або відкритих для учасників таких заходів вільно чи за запрошенням, за плату чи безоплатно, постійно, періодично, одноразово або час від часу, що їх організують повністю або частково органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні установи, організації, а також суб'єкти господарювання, власники (засновники, учасники, акціонери) яких держава або територіальна громада незалежно від частки цієї власності, — державна мова. У разі застосування під час публічного заходу іншої мови, ніж державна, його організатор зобов'язаний забезпечити синхронний або

послідовний переклад державною мовою, якщо цього вимагає хоча б один учасник публічного заходу.

Частиною третьою статті 2 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України від 10.02.2010 № 1861-VI (далі — Регламент Верховної Ради), передбачено, що мова роботи ВРУ, її органів та посадових осіб — державна. Отже, відповідно до законодавства застосування державної мови в роботі Верховної Ради, її органів та посадових осіб обов'язкове.

Крім того, відповідно до частини шостої статті 27 Закону інternет-представництва (вебсайти, сторінки в соціальних мережах та месенджерах, зокрема телеграм, ютюб, фейсбук тощо) органів державної влади та органів місцевого самоврядування мають виконуватися державною мовою.

Інформація щодо звернень громадян, заходів державного контролю та розгляду справ про адміністративне правопорушення

У 2024 році на адресу Уповноваженого надійшло загалом 2314 звернень, з яких 56 стосувалися порушень законодавства про державну мову в органах державної влади та місцевого самоврядування, що становить 2,4% від загальної кількості.

Порівняно з попереднім роком, у 2024 році спостерігається суттєве зменшення кількості повідомлень про порушення у цій сфері. Так, у 2023 році Уповноважений отримав 176 звернень щодо органів державної влади та місцевого самоврядування. Таким чином їх кількість скоротилася відповідно більш ніж удвічі. Частка скарг щодо органів влади та самоврядування у загальній кількості звернень також знизилася з 4,7% до 2,4%.

Така позитивна динаміка може бути зумовлена кількома чинниками. Серед них - чутливість суспільства до мовного питання, яка зберігається від початку повномасштабного вторгнення, що спонукає посадовців до послуговування українською мовою в публічній комунікації задля уникнення порушень, непорозумінь та конфліктів; усвідомлення ролі української мови як чинника національної безпеки, що призвело до відмови від російської мови посадовцями.

Основним видом порушень, про які зазначали заявники, є послуговування недержавною мовою в офіційному спілкуванні посадовими особами органів державної влади, зокрема, під час публічних виступів, пленарних засідань та робочих нарад. Такі випадки суперечать вимогам статті 12 та можуть бути зумовлені як недостатньою мовною підготовкою окремих посадовців, так і збереженням звичок використання російської мови в регіонах із традиційно високим рівнем її побутового вжитку.

Упродовж звітнього періоду Уповноважений здійснив 13 заходів державного контролю за застосуванням державної мови у цій сфері. За результатами проведених заходів державного контролю факт недотримання вимог Закону про державну мову встановлено у 8 випадках. Порушення зафіксовані у діяльності представників органів місцевого самоврядування та центрального органу виконавчої влади:

- Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України;
- Одеської міської ради;
- Харківської міської ради (двічі);
- Овідіопольської селищної ради Одеського району Одеської області;
- Південнівської (Южненської) міської ради Одеського району Одеської області;
- Великодолинської селищної ради Одеського району Одеської області;
- Первомайської міської ради Миколаївської області.

Відзначимо, що у 2023 році за результатами заходів державного контролю в діяльності Харківської та Первомайської міських рад також встановлювались порушення вимог Закону про державну мову.

У 2024 році Уповноважений за результатами розгляду адміністративних протоколів виніс 17 постанов у справах про адміністративне правопорушення щодо представників органів місцевого самоврядування, що становить 94% від загальної кількості постанов в цій сфері. Порушення вимог Закону встановлено в діях таких осіб:

- депутат Первомайської міської ради Миколаївської області В.М. Бойко;
- депутат Первомайської міської ради Первомайського району Миколаївської області Т.В. Ушкарьова;
- депутат Первомайської міської ради Первомайського району Миколаївської області А.І. Алієв;
- депутат Одеської міської ради В.В. Ієремія;
- депутат Одеської міської ради В.В. Мороховський (двічі);
- депутат Овідіопольської селищної ради Одеського району Одеської області А.В. Газіян;
- депутат Великодолинської селищної ради Одеського району Одеської області О.П. Бірман;
- депутат Великодолинської селищної ради Одеського району Одеської області Т.М. Грущенко;
- депутат Великодолинської селищної ради Одеського району Одеської області І.М. Дубовицька;
- депутат Великодолинської селищної ради Одеського району Одеської області Ю.А. Нікітінський;

- депутат Великодолинської селищної ради Одеського району Одеської області Я.В. Кононенко;
- депутат Великодолинської селищної ради Одеського району Одеської області М.І. Солодухо;
- депутат Великодолинської селищної ради Одеського району Одеської області С.В. Гончаров;
- депутат Південнівської (Южненської) міської ради Одеського району Одеської області О.М. Гречкін;
- депутат Харківської міської ради В.М. Золотарьов;
- заступник Харківського міського голови - директор Департаменту бюджету і фінансів Харківської міської ради Т.Д. Таукешева.

У 9 випадках на винних у скоєнні адміністративного правопорушення були накладені адміністративні стягнення у вигляді попередження. У 4 — застосовано стягнення у вигляді штрафу розміром 3400. У 4 випадках порушення вимог Закону про державну мову було встановлено, але справи були закриті на підставі пункту 7 статті 247 КУпАП. Нагадаємо, що у 2023 році Уповноважений виніс 30 постанов у цій сфері: 22 щодо представників органів державної влади та місцевого самоврядування.

Як і у 2023 році, регіоном із найбільшою кількістю розглянутих справ про адміністративні правопорушення залишається Одеська область: у 2024 році частка притягнутих до адміністративної відповідальності за порушення вимог Закону про державну мову склала 68,75% (11 випадків) від загальної кількості постанов стосовно представників органів місцевого самоврядування, у 2023 році цей показник становив 32% (7 справ).

Також у 2024 році винним у скоєнні адміністративного правопорушення був визнаний заступник Голови Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України Кузькін Є.Ю. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05 березня 2024 року № 189-р його звільнено із займаної посади.

Дотримання вимог Закону в діяльності Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України

За результатами вибіркового аналізу діяльності Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України встановлено, що у 2024 році українська мова повноцінно функціонує як державна в офіційній комунікації та діловодстві зазначених органів державної влади.

Не зафіксовано порушень вимог Закону про державну мову під час здійснення Президентом України щоденних звернень, заяв та виступів до українського народу та світової спільноти, які поширювалися в медіа та на офіційних інтернет-ресурсах (вебсайт Президента, YouTube-канал Офісу

Президента чи соціальні мережі). Зокрема, всі звернення до громадян України, оприлюднені на офіційних ресурсах Президента України, велися українською мовою. Аналогічно, українською мовою виконувалися, офіційні промови, які Президент виголошує під час державних заходів, зустрічей з представниками вищих органів влади, силових структур, а також з громадськими організаціями, волонтерами та правозахисниками. Офіційні документи — укази, розпорядження, доручення — також оформлені українською мовою, що відповідає вимогам статті 13. Звернення до міжнародного співтовариства або комунікація із закордонними партнерами під час зустрічей здебільшого здійснювалися англійською мовою, проте інформування громадян про ці заходи і заява (повний або частковий переклад виступ, короткий виклад змісту перемовин із закордонними партнерами тощо) на офіційних інтернет-ресурсах та в медіа здійснювалося державною мовою.

Медійного розголосу набув випадок відмови Президента України давати інтерв'ю американському подкастеру Лексу Фрідману російською мовою⁸. Враховуючи наслідки повномасштабного вторгнення та системні порушення прав українців з боку країни-агресора, Володимир Зеленський наголосив на принциповій позиції щодо використання державної мови під час офіційного спілкування. Було зазначено, що на початку повномасштабного вторгнення він звертався до громадян росії російською мовою, проте ці заклики не мали результату. Також під час інтерв'ю Президент України спростував твердження Фрідмана про нібито заборону російської мови в Україні, назвавши це неправдою.

Відзначимо, що будь-яке послуговування в публічному просторі російською мовою з боку представників влади підживлює проросійські наративи, які спрямовані на делегітимізацію України як суверенної держави та виправдання агресії. Російська пропаганда систематично просуває ідею, що Україна не є повноцінною суверенною державою, а її ідентичність, зокрема мовна, є штучною або похідною від російської. Використання російської формує ілюзію історичної єдності, підживлює фейки про статус української мови як "діалекту" чи "вигадки", що виправдовує агресію під виглядом "захисту російськомовних". Ворожі інформаційні ресурси ґрунтують на цьому подальші маніпуляції, спрямовані на послаблення національної ідентичності та міжнародної підтримки України.

Діяльність законодавчого органу країни також відзначається дотриманням вимог Закону про державну мову. Аналіз пленарних засідань Верховної Ради України у 2024 році засвідчив, що українська мова є основною

⁸ Інтерв'ю Володимира Зеленського американському подкастеру Лексу Фрідману. - URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8XEpoCMIADI&t=841s>

мовою роботи парламенту. Виступи народних депутатів на пленарних засіданнях, які транслюються через офіційні канали Верховної Ради та поширюються в медіа, проводяться державною мовою відповідно до статті 12 Закону про державну мову, яка визначає українську як робочу мову органів державної влади. Також без порушень здійснювалася нормотворча діяльність. Офіційні звернення Верховної Ради до громадян України, міжнародної спільноти чи інших інституцій, оприлюднені через сайт парламенту та медіа, складені українською мовою.

Водночас деякі народні депутати у публічному просторі використовували російську мову під час комунікації з громадськістю. Зокрема, 15 грудня 2024 року Юрій Бойко, голова депутатської групи "Платформа за життя та мир" (створеної з колишніх членів забороненої у 2022 році партії ОПЗЖ), опублікував російськомовне відеозвернення у TikTok. У ньому він заявив про нібито "радикалів" в Україні, які "забороняють людям говорити рідною мовою", зносять пам'ятники, перейменовують міста та обмежують права громадян відвідувати церкву за їхнім вибором. Ці тези збігаються з наративами російської пропаганди, які країна-агресор використовує для виправдання агресії проти України, зокрема твердження про "утиски російськомовних" та "насильницьку українізацію". Така спроба народного обранця мобілізувати російськомовний електорат напередодні можливих виборів, а також тестування суспільної реакції на проросійські меседжі в умовах воєнного стану, викликала значний резонанс. Громадськість та політики небезпідставно розцінили такий виступ як такий, що сприяє країні-агресору.

Незважаючи на те, що звернення Юрія Бойка було здійснено російською мовою, проте це не є порушенням. Закон про державну мову не зобов'язує народних депутатів України володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків, зокрема публічних виступів і звернень до громадян у соцмережах. Виключення становить робота у стінах парламенту, де відповідно до Закону України "Про Регламент Верховної Ради України" мовою роботи Верховної Ради, її органів та посадових осіб є державна мова.

Відзначимо, що Уповноважений неодноразово наголошував на необхідності виконати рішення Конституційного Суду України та внести народних депутатів України до переліку осіб, які зазначені в статті 9 Закону, що безпосередньо зобов'язує їх послуговуватися державною мовою не лише у стінах Верховної Ради України, а й під час спілкування з виборцями, виступів у публічному просторі, зокрема в медіа.

У діяльності Кабінету Міністрів України у 2024 році не зафіксовано порушень вимог Закону про державну мову. Українська мова повноцінно функціонує як робоча на засіданнях уряду, у діловодстві та в офіційній

комунікації з громадськістю. Це відповідає статтям 12, 13 і 15 Закону про державну мову та свідчить про високий рівень дотримання законодавчих норм на рівні виконавчої влади.

Водночас за результатами аналізу звернень громадян та проведеної роботи виявлено низку актів, ухвалених у період з 2002 по 2014 роки, в яких допускається вибір мови (української та/або російської), що уможливило використання російської мови, а також надання російській мові статусу робочої тощо. Такі положення, що містяться, зокрема, у наказах Міністерства оборони, Міністерства інфраструктури, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я та інших центральних органів виконавчої влади, суперечать Закону про державну мову, який набув чинності 16 липня 2019 року, та Рішенню Конституційного Суду України від 14.07.2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної"⁹.

Акти охоплюють широкий спектр сфер — від оборони, транспорту, освіти до охорони здоров'я та митних процедур. Деякі з них стосуються технічних регламентів (наприклад, водолазні роботи, радіаційна безпека), інші — освітніх конкурсів, зокрема щорічних, (наприклад, конкурси "Левеня", "Колосок", "Кенгуру"). Відтак перелік із 25 документів скеровано до Кабінету Міністрів України з вимогою терміново привести їх норми у відповідність до Закону про державну мову. За дорученням Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала на кінець квітня 2025 року до 18 документів внесено відповідні зміни, 5 — втратили чинність, щодо інших двох — робота триває.

Застосування державної мови посадовими особами місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування

Як і в 2023 році, з метою дослідження стану функціонування української мови як державної, виявлення ознак, що можуть свідчити про порушення норм, встановлених чинним законодавством, Секретаріат провів низку моніторингових щодо дотримання норм мовного законодавства в діяльності органів місцевого самоврядування та органів державної влади на регіональному рівні (зокрема, в місцях компактного проживання національних меншин). Серед них:

- моніторинг, спрямований на визначення стану дотримання вимог частини першої статті 12 та частини 6 статті 27 Закону про державну мову в

⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 № 1-п/2021. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.

діяльності місцевих рад територіальних громад з південної, північної, східної та центральної України (найбільша громада за кількістю населення з кожного району відповідної області, де записи пленарних засідань доступні онлайн) під час пленарних засідань та в частині поширення інформації ними через інтернет-представництва;

- виїзний моніторинг, спрямований на визначення стану виконання вимог Закону про державну мову у Чернівецькому районі Чернівецької області.

Моніторинг дотримання вимог закону під час пленарних засідань місцевих рад

У 2024 році Секретаріат провів моніторинг, спрямований на визначення стану дотримання вимог частини першої статті 12 Закону про державну мову під час пленарних засідань місцевих рад територіальних громад та частини 6 статті 27 Закону про поширення інформації через інтернет-представництва місцевих громад.

Аналізувалася діяльність місцевих рад територіальних громад з південної, північної, східної та центральної України, зокрема тих областей, з яких здебільшого надходили повідомлення про порушення вимог Закону про державну мову і де застосування російської мови є більш поширеним явищем. Зважаючи на попередні результати роботи, тимчасову окупацію частини східних та південних регіонів України та дію військових адміністрацій в деяких громадах, було виокремлено 10 областей та райони, що знаходяться у їх складі¹⁰.

У кожному з виокремлених районів була обрана найбільша громада за кількістю населення¹¹, де записи пленарних засідань доступні онлайн. Нагадаємо, що з початком повномасштабного вторгнення органи місцевого самоврядування обмежили доступ до публічної інформації про свою роботу, яка розміщувалася на їх інформаційних ресурсах. Зокрема це стосується трансляцій пленарних засідань сесій та оприлюднення їх записів. З 14 серпня 2024 року набули чинності положення Закону №3590-IX "Про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" щодо забезпечення

¹⁰ Дніпропетровська (Дніпровський, Кам'янський, Криворізький, Нікопольський, Павлоградський, Самарівський, Синельниківський (Новомосковський) райони), Запорізька (Запорізький район)[#], Київська (Білоцерківський, Бориспільський, Броварський, Бучанський, Вишгородський, Обухівський, Фастівський райони), Кіровоградська (Голованівський, Кропивницький, Новоукраїнський, Олександрійський райони), Миколаївська (Миколаївський, Баштанський, Вознесенський, Первомайський райони), Одеська (Березівський, Білгород-Дністровський, Болградський, Ізмаїльський, Одеський, Подільський, Роздільнянський райони), Полтавська (Полтавський, Кременчуцький, Миргородський, Лубенський райони), Сумська (Сумський, Конотопський, Роменський, Охтирський і Шосткинський райони), Харківська (Богодухівський, Ізюмський, Красноградський, Лозівський, Харківський, Чугуївський райони)[#], Чернігівська (Корюківський, Ніжинський, Новгород-Сіверський, Прилуцький, Чернігівський райони) області.

¹¹ Інформація щодо кількості населення була взята з ресурсу <https://decentralization.ua/newgromada>.

прозорості місцевого самоврядування", зокрема в частині відеофіксації та оприлюднення пленарних засідань місцевих рад. Відповідно до цих змін кожна місцева рада, незважаючи на дію воєнного стану, зобов'язана вести відеофіксацію, зберігати та оприлюднювати відео своїх пленарних засідань.

Проте станом на кінець 2024 року низка місцевих ради всупереч вимогам чинного законодавства не оприлюднювали записи пленарних засідань або оприлюднювали лише деякі з них. Враховуючи цю особливість, аналізувалась діяльність 50 рад¹².

Моніторинг здійснювався шляхом дослідження інформації, яка знаходиться у загальному доступі (поширюється в мережі Інтернет) за наступними показниками: мова, відмінна від державної, якою послуговуються під час пленарних засідань; мова виконання інтернет-представництва; обсяг та зміст інформації, що розміщується на українськомовній версії інтернет-представництва; мова версії інтернет-представництва, яка завантажується за замовчуванням для користувачів в Україні.

За результатами моніторингу застосування мови, відмінної від державної під час проведення пленарних засідань місцевих рад, зафіксовано у діяльності 12 з 50 рад, що становить 24%. А саме:

- Білгород-Дністровської міської ради Білгород-Дністровського району Одеської області (послуговування російською мовою під час пленарного засідання представниками органу місцевого самоврядування)¹³;
- Новгород-Сіверської міської ради Новгород-Сіверського району Чернігівської області (послуговування російською мовою під час пленарного засідання представниками органу місцевого самоврядування)¹⁴;
- Донецької селищної ради Ізюмського району Харківської області (послуговування російською мовою під час пленарного засідання представником органу місцевого самоврядування)¹⁵;

¹² Дніпропетровська область: Дніпровської, Кам'янської, Апостолівської, Нікопольської, Самарівської, Павлоградської, Синельниківської міських рад; Полтавська область: Кременчуцької, Лубенської, Миргородської, Полтавської міських рад; Запорізька область: Запорізької міської ради; Миколаївська область: Баштанської, Вознесенської, Миколаївської, Первомайської міських рад; Одеська область: Березівської, Білгород-Дністровської, Болградської, Ізмаїльської, Одеської, Подільської, Роздільнянської міських рад; Сумська область: Сумської, Кролевецької, Шосткинської, Охтирської, Роменської міських рад; Харківська область: Богодухівської, Берестинської, Лозівської, Харківської, Зміївської міських рад та Донецької селищної ради; Київська область: Ірпінської, Білоцерківської, Вишгородської, Васильківської, Фастівської, Бориспільської, Броварської міських рад; Кіровоградська область: Гайворонської, Кропивницької, Новомиргородської, Олександрійської міських рад; Чернігівська область: Корюківської, Ніжинської, Новгород-Сіверської, Прилуцької, Чернігівської міських рад.

¹³ <https://www.youtube.com/watch?v=kiDdKyCiO74> , <https://www.youtube.com/watch?v=28MivHjOAbQ>, <https://www.youtube.com/watch?v=L7ptzUMFX0s>.

¹⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=Lm5UPZhZvu8>, https://www.youtube.com/watch?v=dkO0TSI3h_k

¹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=UhelLgkDpS0>.

- Зміївської міської ради Чугуївського району Харківської області (послугування російською мовою під час пленарного засідання представниками органу місцевого самоврядування)¹⁶;
- Болградської міської ради Болградського району Одеської області (послугування недержавною мовою під час пленарного засідання представниками органу місцевого самоврядування)¹⁷;
- Запорізької міської ради Запорізького району Запорізької області (послугування російською мовою під час пленарного засідання представником органу місцевого самоврядування)¹⁸;
- Кролевецької міської ради Конотопського району Сумської області (послугування російською мовою під час пленарного засідання іншими учасниками засідання)¹⁹;
- Шосткинської міської ради Шосткинського району Сумської області (послугування російською мовою під час пленарного засідання іншими учасниками засідання)²⁰;
- Вишгородської міської ради Вишгородського району Київської області (послугування російською мовою під час пленарного засідання іншими учасниками засідання)²¹;
- Кропивницької міської ради Кропивницького району Кіровоградської області (послугування російською мовою під час пленарного засідання іншими учасниками засідання)²²;
- Самарської (Новомосковської) міської ради Самарського (Новомосковського) району Дніпропетровської області (послугування недержавною мовою під час пленарного засідання представником органу місцевого самоврядування)²³;
- Синельниківської міської ради Синельниківського району Дніпропетровської області (послугування недержавною мовою під час пленарного засідання представником органу місцевого самоврядування)²⁴.

Відзначимо, що послугування недержавною мовою відбувалося як з боку представників органів місцевого самоврядування, так і членів громади.

¹⁶ https://www.youtube.com/watch?v=JsLw8Mm_MNg&t=9s, <https://www.youtube.com/watch?v=GwUb-IKRFpk> .

¹⁷ https://drive.google.com/file/d/1d3pNtNsIvKD8_PTD5hD8g4NPEW2_VqIr/view.

¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=kbO2VYuA7vE>.

¹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=Dgvbu5z5T1Q>.

²⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=EoqCwgCrw0s>.

²¹ <https://www.youtube.com/watch?v=qqOwQRr1xik>.

²² <https://www.youtube.com/watch?v=zUGkXuE5IbY>.

²³ <https://www.facebook.com/nmskhromada/videos/3747621662157339>.

²⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=ZxCplwZg1bo>.

Зазначене не лише містить ознаки порушення вимог частини першої та другої статті 12 Закону про державну мову, згідно з якими робочою мовою діяльності органів місцевого самоврядування є державна мова, а у разі використання іншої мови, ніж державна, під час засідання, має бути забезпечений переклад державною мовою, а й суперечить частині дев'ятнадцятій статті 46 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", відповідно до якої під час сесії ради депутати, посадові особи місцевого самоврядування, інші доповідачі зобов'язані використовувати державну мову відповідно до вимог Закону про державну мову.

Окремо варто звернути увагу на питання поганої якості деяких оприлюднених записів пленарних засідань (поганий звук, низька якість зображення, наведення камери виключно на президію, виступи та запрошення до слова без зазначення прізвища та імені доповідача), що сукупно ускладнює не лише встановлення факту порушення вимог мовного законодавства та ідентифікацію порушника (відповідно унеможлиблює оперативне реагування на порушення через потребу в інформаційних запитах до місцевих рад для з'ясування деталей), а й створюють додаткові перешкоди для громадян, які переглядаючи такі засідання, намагаються отримати інформацію про роботу ради.

Крім того, було опрацьовано 177 інтернет-представництв (вебсайти і сторінки в соціальних мережах та месенджерах), через які органи місцевого самоврядування здійснюють інформування членів громади. За результатами аналізу поширення інформації недержавною мовою, що може містити ознаки порушення вимог мовного законодавства, через інтернет-представництва зафіксовано у діяльності 13 рад. А саме:

- Дніпровської міської ради Дніпровського району Дніпропетровської області (назва одного з розділів англійською мовою "Independent"²⁵);
- Кам'янської міської ради Кам'янського району Дніпропетровської області (російськомовні коментарі у відео без перекладу²⁶);
- Самарської (Новомосковської) міської ради Самарського (Новомосковського) району Дніпропетровської області (розміщення англійськомовної інформації на українськомовній сторінці²⁷, розміщення рішення сесії від 28 вересня 2018р. № 741, яке виконане одночасно

²⁵ <https://www.instagram.com/dniprorada/>.

²⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=VCht1Xyhq7E> ,

https://www.facebook.com/press.nmr/videos/434961159304755?locale=ru_RU.

²⁷ <https://novomoskovsk-rada.dp.gov.ua/biznesu/informaciya-dlya-investoriv>

- українською та російською мовами²⁸);
- Синельниківської міської ради Синельниківського району Дніпропетровської області (розміщення інформації російською мовою (інформація про підприємство Синельниківської ВК №94)²⁹, елементи вебсторінки англійською мовою (дата)³⁰);
 - Полтавської міської ради Полтавського району Полтавської області (розміщення англійської інформації на українськомовній сторінці³¹);
 - Запорізької міської ради Запорізького району Запорізької області (російськомовні коментарі у відео, без перекладу³²);
 - Білгород-Дністровської міської ради Білгород-Дністровського району Одеської області (розміщення англійської інформації на українськомовній сторінці³³; розміщення інформації російською мовою (2018)³⁴; розміщення інформації російською мовою (2016)³⁵);
 - Охтирської міської ради Охтирського району Сумської області (назва одного з розділів російською мовою "Актуальное"³⁶);
 - Кропивницької міської ради Кропивницького району Кіровоградської області (опис музичного супроводу під відео російською мовою³⁷);
 - Корюківської міської ради Корюківського району Чернігівської області (розміщення англійської інформації на українськомовній сторінці³⁸);
 - Ніжинської міської ради Ніжинського району Чернігівської області (розміщення англійської інформації на українськомовній сторінці³⁹);
 - Прилуцької міської ради Прилуцького району Чернігівської області (розміщення англійської інформації на українськомовній сторінці⁴⁰);
 - Ірпінської міської ради Бучанського району Київської області (повністю англійськомовна сторінка⁴¹).

²⁸<https://novomoskovsk-rada.dp.gov.ua/vsi-normativni-akti/pro-skasuvannya-punktu-i-abzacu-1-rishennya-vikonavchogo-komitetu-novomoskovskoyi-miskoyi-radi-narodnih-deputativ-o-vydelenii-zemelnyh-uchastkov-podstroitelstvo-individualnyh-zhilyh-domov-pu>.

²⁹<https://sinrada.gov.ua/entry/pidpriyemstvo-sinelnikovskoji-vk-94-zaproschuye-do-spivpraci>.

³⁰<https://sinrada.gov.ua/search?search=%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B5+%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%96%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F+>.

³¹<https://rada-poltava.gov.ua/foreign/>.

³²https://www.facebook.com/zporgrada/videos/478163357466420?locale=uk_UA.

³³https://bilgorod-d.gov.ua/page/about_the_city.

³⁴https://bilgorod-d.gov.ua/page/vnimanie_pensionerov_kotorie_prinyali_reshenie_ustroitsya_na_rabotu.

³⁵https://bilgorod-d.gov.ua/page/problema_s_bezdomnimi_givotnimi_v_belgorode-dnestrovskom_vishla_na_aktivnuyu_stadiyu_resheniya.

³⁶<https://www.instagram.com/okhtirskamiskarada/reels/>.

³⁷<https://www.youtube.com/watch?v=zUGkXuE5IbY>.

³⁸<http://koryukivka-rada.gov.ua/welcome-to-koryukivka/>.

³⁹<https://nizhynrada.gov.ua/nmr/pro-misto-about-city/mizhnarodni-zv-yazki>.

⁴⁰<https://pryluky.cg.gov.ua/index.php?id=17718&tp=1>.

⁴¹<https://x.com/irpincouncil?s=21>.

Відзначимо, що випадки розміщення інформації мовою, відмінною від державної, є переважно поодинокими і незначними, а також здійснювалися до ухвалення Закону про державну мову. Зокрема, це стосується рішення Самарської (Новомосковська) міської ради, яке виконане одночасно російською і українською мовою (внесення змін в російськомовний документ) та є наочним прикладом русифікації сфери офіційного документообігу у попередні роки та подальшого подолання негативних наслідків.

Частина випадків розміщення інформації англійською мовою (здебільшого інформації для закордонних партнерів та інвесторів) пов'язане з тим, що вебсайт має виключно українськомовну версію, на якій розділи з відповідною інформацією виконують роль іншомовної версії вебсайту.

Єдиним випадком виконання інтернет-представництва виключно недержавною мовою (англійською) є сторінка Ірпінської міської ради в соціальній мережі Твітер (x), яка, вочевидь, розрахована виключно на іноземну цільову аудиторію.

Водночас, українська мова є головним комунікаційним засобом органів місцевого самоврядування при поширенні інформації через інтернет-представництва. Зокрема, всі вебсайти завантажуються за замовчуванням українською мовою. Більшість з них мають виключно українськомовну версію сайту (58%), інші (38%) - подають інформацію українською та мовами Європейського Союзу (зокрема через вбудовані онлайн-перекладачі). Версії інтернет-представництв державною мовою за обсягом та змістом інформації є більш наповненими, ніж іншомовні версії. Лише Харківська міська рада та Одеська міська рада мають три мовні версії, одна з яких російська. Цей факт свідчить про певну залишкову практику використання російської мови у діяльності цих рад, що суперечить загальній тенденції деколонізації інформаційного простору, який формується офіційними каналами комунікації органів місцевого самоврядування.

Таким чином, порівняно з результатами моніторингу 2023 року, кількість рад, де зафіксовано порушення мовного законодавства, зросла. Проте, якщо у попередні роки здійснювався аналіз місцевих рад територіальних громад з кількістю населення 75 тисяч і більше, що охоплював здебільшого обласні ради та міські ради міст-обласних центрів, то у 2024 році методологію змінено: до моніторингу включено громади з меншою кількістю населення та з регіонів, де використання російської мови є поширеним. Зважаючи на це, спостерігається тенденція щодо більшої кількості порушень посадовими особами органів влади в менших населених пунктах. Зазначене вказує на потребу подальшого моніторингу місцевих рад невеликих територіальних громад.

Поширення інформації недержавною мовою не є системним і здебільшого стосується англійської мови, що пояснюється потребами у міжнародній комунікації та підтримці зв'язків з європейськими партнерами, які долучаються до процесу відновлення міст, що постраждали внаслідок військової агресії. Однак існують окремі випадки використання недержавної мови, які можуть свідчити про порушення мовного законодавства. Важливо звернути увагу на те, що дублювання українською мовою інформації, виконаної недержавною мовою, робить діяльність ради більш відкритою і забезпечує доступ громадськості до інформації про всі напрями роботи ради.

Моніторинг стану виконання вимог Закону про державну мову у Чернівецькому районі Чернівецької області

28-30 травня 2024 року було здійснено плановий виїзний моніторинг стану виконання вимог Закону про державну мову на територіях компактного проживання осіб, що належать до національних меншин (спільнот), поблизу кордону з Румунією в Чернівецькому районі Чернівецької області. Згідно з визначеною програмою вивчалась діяльність органів місцевого самоврядування, які розташовані у таких населених пунктах Чернівецького району: м. Новоселиця, с. Тарасівці, м. Герца, с. Терембече, смт. Красноільськ. У частині, яка стосується публічного врядування та адміністрування, моніторинг вівся за такими показниками: мова спілкування під час виконання службових обов'язків; мова інформації для загального ознайомлення.

У зазначених вище громадах значна частина мешканців (від 45 % до 95 %) належать до румунської та молдовської національних меншин (спільнот). В таких громадах румунська мова активно використовується місцевими жителями при міжособистісному спілкуванні. При цьому як посадові особи державних і комунальних установ та організацій, працівники суб'єктів підприємництва, так і випадкові перехожі, у переважній більшості легко переходять на державну мову при звертанні до них українською. Насамперед, це стосується молодшого покоління людей.

Загалом у цій сфері було досліджено діяльність 14 суб'єктів (органи місцевого самоврядування, центри надання адміністративних послуг, державні та комунальні установи). Порушень вимог Закону про державну мову не зафіксовано.

Водночас під час спілкування з окремими посадовими особами органів місцевого самоврядування було відзначено застосування ними значної кількості російськомовних слів та зворотів, що вказує на недостатній рівень володіння розмовною державною мовою.

Відзначимо, що на відміну від східних та південних регіонів України прикордонні території Чернівецького району вже практично не мають ознак наслідків тотального зросійщення радянського періоду та проросійської налаштованості з боку регіональної чи місцевої влади, антиукраїнських інформаційно-політичних впливів з боку росії чи інших держав, спрямованих на розпалювання міжетнічних конфліктів або сепаратистських настроїв. Зазначене відрізняє відповідні громади компактного проживання нацменшин, від таких громад в Одеській області, де процеси зросійщення і проросійські погляди місцевої влади сприяли формуванню проросійських настроїв серед населення.

Проте зафіксовані в межах моніторингових заходів певні недоліки та ознаки порушення законодавства про державну мову вказують на необхідність вжиття додаткових заходів з боку Чернівецьких обласної та районної військових адміністрацій, а також місцевих рад відповідних територіальних громад відповідно до компетенції. Зокрема, рекомендовано в межах реалізації заходів Державної мовної програми та обласної програми, спрямованої на розвиток української мови, серед іншого передбачити створення мережі безкоштовних курсів української мови для представників румунської, молдавської, інших національних меншин (спільнот), які не мали можливості вивчати українську мову.

Підсумовуючи розділ, зазначимо, що за п'ять років, які минули від набрання чинності Закону про державну мову, зміни у застосуванні державної мови в органах влади та місцевого самоврядування є суттєвими. Особливо це стосується представників органів загальнодержавного рівня. Ці зрушення зумовлені низкою ключових чинників: законодавчим врегулюванням, яке створило чіткі правові рамки застосування української мови у публічних сферах суспільного життя, запровадженням дієвих інструментів захисту мовних прав громадян, повномасштабне вторгнення, що стало каталізатором відродження української ідентичності, а також посиленням суспільним тиском, який спонукає посадовців відповідати очікуванням громадян. У сукупності ці фактори сприяли впевненому утвердженню української мови як основного засобу офіційної комунікації.

Разом з тим використання російської мови в офіційному спілкуванні все ще має місце в окремих регіонах, що часто зумовлено недостатньою мовною підготовкою посадовців або інерцією старих звичок. Зокрема, моніторинг пленарних засідань місцевих рад вказав на позитивні зрушення у питанні застосування державної мови представниками обласних рад та депутатами міст

з кількістю населенням 75 тисяч і більше, проте засвідчив потребу подальшого моніторингу діяльності місцевих рад невеликих територіальних громад.

Таким чином, зміни є очевидними, але існують певні виклики, які вимагають подальшої уваги та додаткових зусиль, як з боку кожного посадовця, так і органів влади та інституцій, відповідальних за мовну політику. Насамперед гостро стоїть питання підвищення рівня володіння українською мовою в окремих громадах. Ставлення до української мови змінюється і це відчутно, але робота над утвердженням української мови як єдиної робочої мови в державному управлінні та адмініструванні ще триває.

3.2. ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В СУДОЧИНСТВІ

Застосування української мови у судовій сфері є важливою складовою забезпечення верховенства права, рівності громадян перед законом та захисту їхніх конституційних прав. Відповідно до законодавства, українська мова є обов'язковою в судочинстві, що гарантує доступність і зрозумілість судового процесу для всіх його учасників. Ця сфера, як і чимало інших, зазнала чималої русифікації. Проте сучасні правові норми спрямовані на зміцнення її позицій, забезпечення прав громадян на отримання правосуддя державною мовою та сприяння правовій визначеності. Важливо також враховувати, що гарантії використання української мови у судочинстві не обмежують права осіб, які не володіють нею, адже законодавство передбачає можливість використання перекладачів у разі необхідності.

Законодавче регулювання застосування державної мови в судочинстві

У сфері судочинства застосування державної мови визначається Законом про державну мову, а також низкою спеціальних нормативно-правових актів. Серед них — Закон України "Про судоустрій і статус суддів", Цивільний процесуальний кодекс України (ЦПК України), Господарський процесуальний кодекс України (ГПК України), Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України), Кодекс адміністративного судочинства України (КАС України), Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП).

Відповідно до статті 14 Закону про державну мову судочинство в Україні провадиться, а діловодство ведеться державною мовою. У судовому процесі може застосовуватися інша мова, ніж державна, у порядку, визначеному процесуальними кодексами України та Законом України "Про судоустрій і статус суддів". Суди ухвалюють рішення та оприлюднюють їх державною мовою в порядку, встановленому законом. Текст судового рішення складається з урахуванням стандартів державної мови.

Згідно зі статтею 12 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" судочинство і діловодство в судах України проводяться державною мовою. Суди забезпечують рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють.

Стаття 9 ЦПК України визначає, що цивільне судочинство в судах провадиться державною мовою. Суди забезпечують рівність прав учасників судового процесу за мовною ознакою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право учасникам судового процесу на

використання ними в судовому процесі рідної мови або тієї мови, якою вони володіють. Учасники судового процесу, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право робити заяви, надавати пояснення, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись послугами перекладача, в порядку, встановленому ЦПК України.

Аналогічні норми містяться в статті 10 ГПК України та статті 15 КАС України.

Статтею 29 КПК України передбачено, що кримінальне провадження ведеться державною мовою. Сторона обвинувачення, слідчий суддя та суд складають процесуальні документи державною мовою. Особі повідомляється про підозру у скоєнні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у скоєнні кримінального правопорушення. Слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК України. Судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються сторонам кримінального провадження або особі, стосовно якої розв'язано питання щодо застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, а також представникові юридичної особи, щодо якої робиться провадження, у перекладі на їхню рідну або іншу мову, якою вони володіють. Переклад інших процесуальних документів кримінального провадження, надання копій яких передбачено КПК України, виконується лише за клопотанням зазначених осіб. Переклад судових рішень та інших процесуальних документів кримінального провадження засвідчується підписом перекладача.

Зважаючи на положення статті 6 Конституції України та норми Закону України "Про судоустрій і статус суддів", відповідно до яких суди належать до органів державної влади, на них, крім вимог статті 14 Закону про державну мову, поширюються також інші його норми: положення статті 12 (мова засідань, заходів, зустрічей та мова робочого спілкування), частини першої, другої, п'ятої – восьмої статті 13 (мова актів індивідуальної дії, діловодства та документообігу), статті 20 (державна мова у сфері трудових відносин), частин третьої, четвертої та сьомої статті 27 (державна мова у сфері користувацьких інтерфейсів комп'ютерних програм), частини першої статті 28 (державна мова у сфері інформації для загального ознайомлення), статті 29 (державна мова у сфері публічних заходів).

Інформація щодо звернень громадян у сфері судочинства

На адресу Уповноваженого із захисту державної мови у 2024 році надійшло 16 звернень, які містили інформацію про порушення вимог Закону про державну мову у сфері судочинства. Ці повідомлення охоплювали різні регіони країни — Одеську, Сумську, Тернопільську, Миколаївську, Дніпропетровську, Кіровоградську, Полтавську області та місто Київ. Вони стосувалися використання російської мови суддями, адвокатами та працівниками судів під час виконання службових обов'язків, а також в офіційних документах (позовні заяви, довіреності) і технічних засобах (автовідповідач). Низка звернень стосувалася використання російськомовних навчальних матеріалів під час онлайн-семінарів та вебінарів для представників цієї сфери. Скарги та звернення громадян, які надходять на адресу Секретаріату, були розглянуті Уповноваженим відповідно до норм чинного законодавства.

У деяких зверненнях не надавалася достатня інформації для проведення належних заходів реагування в межах компетенції Уповноваженого, про що було повідомлено заявників. Якщо додаткові дані не надходили, то на адресу відповідної установи скеровувався лист з вимогою посилити контроль за дотриманням мовного законодавства, провести роз'яснювальну роботу серед працівників судових органів та запровадити додаткові заходи щодо забезпечення функціонування української мови як єдиної мови судочинства.

Також надходили повідомлення, які містили факти, що не суперечать вимогам Закону про державну мову. За таких обставин Уповноваженим надавалися заявнику відповідні роз'яснення. Розглянемо декілька таких прикладів.

Зокрема, це стосується надання правової оцінки стосовно долучення доказів до позовної заяви недержавною мовою. В межах компетенції заявнику було повідомлено, що конкретний випадок (долучення доказів недержавною мовою) не є порушенням чинного законодавства України, зокрема у контексті судового розгляду в господарських справах, якщо такі матеріали відповідають критеріям допустимості та належності доказів, визначених Господарським процесуальним кодексом України (далі — ГПК України). Відповідно до статті 73 ГПК України доказами у справі можуть бути будь-які дані — письмові, речові чи електронні, — які дозволяють суду встановити наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують позиції сторін. Закон не встановлює прямої вимоги щодо мови таких доказів, тож акцентує на їхній здатності підтверджувати факти, що мають значення для справи.

Стаття 77 ГПК України визначає, що докази повинні відповідати вимогам допустимості, тобто бути отриманими законним шляхом, але не містить

застережень щодо їхньої мовної форми. Водночас стаття 79 ГПК України зазначає, що суд оцінює вірогідність доказів, виходячи зі свого внутрішнього переконання, порівнюючи їх із доказами протилежної сторони. Це означає, що ключовим є зміст і достовірність доказів, а не мова, якою вони викладені. Стаття 86 ГПК України додатково підкреслює, що суд має право самостійно оцінювати належність, допустимість і вірогідність кожного доказу, не надаючи жодному з них заздальгідь встановленої сили. Таким чином, суд аналізує докази всебічно та об'єктивно, враховуючи їхній взаємозв'язок і значення для справи.

Прикладом практичного застосування цих норм є ситуація, коли до позовної заяви долучаються договір та додаткова угода, укладені недержавною мовою, але підписані обома сторонами. У такому разі суд, керуючись критеріями статті 86 ГПК України, з'ясовує фактичні обставини справи, оцінюючи ці документи за їхньою вірогідністю та змістом. Оскільки обидві сторони погодилися з умовами, викладеними в таких документах, їхня мовна форма не впливає на можливість суду врахувати їх як докази. Отже, долучення матеріалів недержавною мовою не суперечить нормам статті 14 Закону про державну мову, яка регулює мову судочинства, але не обмежує використання іншомовних документів як доказів, якщо вони відповідають процесуальним вимогам.

Таким чином, чинне законодавство дозволяє судам приймати до розгляду матеріали недержавною мовою, якщо вони є належними та допустимими доказами, а їхній зміст дає змогу встановити обставини справи. Це відображає гнучкість процесуального права, спрямовану на забезпечення справедливого правосуддя, а не на формалізм.

Також не є порушенням вимог Закону про державну мову випадки застосування недержавної мови суддею під час судових засідань у 2013 та 2014 роках, про що йшлося в одній зі скарг. Це зумовлено тим, що відповідні норми закону, які регулюють мову судочинства, набули чинності значно пізніше зазначених дат і не мають зворотної дії в часі.

Згідно зі статтею 14 Закону про державну мову судочинство в судах України має провадитися, а діловодство здійснюватися державною мовою. Водночас допускається використання іншої мови у судовому процесі за умов, визначених процесуальними кодексами України та Законом України "Про судоустрій і статус суддів". Судові рішення ухвалюються та оприлюднюються державною мовою з урахуванням її стандартів. Проте ці положення набрали чинності лише 16 липня 2019 року. До цієї дати діяли інші нормативні акти, які не встановлювали таких чітких вимог щодо виключного використання української мови в судочинстві.

Відповідно до статті 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, за винятком випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Цей принцип неодноразово підтверджувався рішеннями Конституційного Суду України, зокрема від 13 травня 1997 року № 1-зп, від 9 лютого 1999 року № 1-рп/99, від 5 квітня 2001 року № 3-рп/2001 та від 13 березня 2012 року № 6-рп/2012. У цих рішеннях зазначено, що дія закону поширюється лише на правовідносини, які виникли після його набуття чинності, і не застосовується до подій чи фактів, що мали місце до цього моменту. Таким чином, норми статті 14 Закону регулюють лише ті відносини у сфері судочинства, які виникли після 16 липня 2019 року.

Оскільки судові засідання, проведені у 2013 та 2014 роках, відбулися задовго до набуття чинності статті 14 Закону про державну мову, застосування недержавної мови слідчим суддею у ці дати не підпадає під її дію. Відповідно такі дії не можуть вважатися порушенням вимог Закону про державну мову, а підстави для реагування Уповноваженого на ці випадки відсутні. Законодавчі норми, чинні на момент проведення зазначених засідань, визначали порядок судочинства інакше, тому їхнє тлумачення не передбачало обов'язковості використання виключно української мови на той період.

Заходи державного контролю за застосуванням державної мови у сфері судочинства

У 2024 році за рішенням Уповноваженого здійснювалося два заходи державного контролю за застосуванням державної мови у сфері судочинства. В обох випадках порушення вимог Закону про державну мову не встановлено.

Один з них стосувався застосування недержавною мови Кіровоградським районним судом Кіровоградської області. Державний контроль розпочато у зв'язку з наявністю ознак порушення вимог статті 14 Закону про державну мову (застосування недержавної під час здійснення судочинства).

За результатами здійснення заходів державного контролю порушення встановлено не було з причини відсутності фактичних даних, зокрема відео-, аудіофіксації, на підставі яких можна було б встановити наявність чи відсутність порушення (заявниками такої інформації не було надано). Кіровоградський районний суд Кіровоградської області листом повідомив, що, матеріали справи свідчать про дотримання ним вимог Закону про державну мову. Зокрема, застосування української мови під час відправлення правосуддя засвідчує фіксація судового засідання, здійснена технічними засобами, що відображає перебіг всіх без винятку процесуальних дій під час судового засідання.

Інший державний контроль, який закінчився на початку 2024 року, стосувався судді Київського окружного адміністративного суду, яка застосовувала недержавну мову під час судового засідання у спілкуванні зі стороною у справі, яка не володіє українською мовою і зауважила про необхідність залучення перекладача. Суддя, з'ясувавши недостатній рівень володіння державною мовою учасником справи (іноземцем), та врахувавши відсутність заперечень інших учасників судового процесу, зокрема й представників Міністерства юстиції України, запропонувала розв'язати це питання без участі перекладача шляхом ведення нею судового процесу російською мовою в частині спілкування зі стороною, яка не володіє українською мовою (зокрема, поставила кілька запитань російською мовою).

За результатами здійснення заходів державного контролю за застосуванням державної мови Київським окружним адміністративним судом представник Уповноваженого склав Акт про результати здійснення контролю за застосуванням державної мови, в якому встановлено, що суддя діяла з дотриманням вимог частини другої статті 14 Закону, відповідно до якої в судовому процесі може застосовуватися інша мова, ніж державна, у порядку, визначеному процесуальними кодексами України та Законом України "Про судоустрій і статус суддів".

Відзначимо, що даний державний контроль було розпочато у 2023 році за результатами розгляду скарги Міністерства юстиції України, яке вважало, що використання суддею російської мови порушує статтю 14 Закону про державну мову, яка вимагає ведення судочинства державною мовою.

Суддя в свою чергу розцінила скаргу Мін'юсту як тиск на неї і звернулася до Вищої ради правосуддя з повідомленням про втручання у її діяльність. Вища рада правосуддя розглянула це повідомлення і ухвалила рішення⁴², у якому підтримала суддю та звернулася до Міністерства юстиції України з поданням про притягнення його посадовців до відповідальності та попросила Офіс Генерального прокурора перевірити ситуацію.

У свою чергу Міністерство юстиції України подало позов до Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (справа № 990/16/24) проти рішення Вищої ради правосуддя стверджуючи, що вона необґрунтовано кваліфікувала його скаргу до Уповноваженого як втручання у правосуддя, а також діяла упереджено, ігноруючи його аргументи. Ухвалою від 4 березня 2024 року Касаційний адміністративний суд залучив Уповноваженого до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні позивача (Міністерства юстиції України).

⁴² № 1312/0/15-23

За результатами судового процесу Суд першої інстанції (21 жовтня 2024 року) і Велика Палата Верховного Суду (21 листопада 2024 року) закрили провадження, вирішивши, що Міністерство юстиції України як суб'єкт владних повноважень не мав права оскаржувати рішення Вищої ради правосуддя у порядку адміністративного судочинства. Таким чином, судовий процес завершився на користь Вищої ради правосуддя через процесуальні підстави.

Відзначимо, що предметом спору було рішення Вищої ради правосуддя, а не безпосередньо дії судді щодо використання російської мови. Питання правомірності дій судді в даному процесі могло розглядатися лише опосередковано — як частина оцінки обґрунтованості рішення Вищої ради правосуддя, якби суд дійшов до розгляду справи по суті⁴³. Водночас станом на квітень 2025 дії судді не були визнані неправомірними, а висновок Уповноваженого про їхню правомірність, отриманий за результатами державного контролю, залишився чинним, оскільки не оскаржувався у суді.

Щодо увідповіднення назв судів до вимог чинного законодавства

В Україні триває процес декомунізації та дерусифікації, який охоплює різні сфери суспільного життя, включно з перейменуванням об'єктів, назви яких пов'язані з комуністичним тоталітарним режимом, імперськими чи радянськими ідеологемами, а також із державою-агресором. У контексті повномасштабної вторгнення ці заходи набули особливого значення, адже вони є частиною боротьби за національну ідентичність, суверенітет і територіальну цілісність України.

Законом України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки" заборонено використання в назвах підприємств, установ і організацій імен чи псевдонімів осіб, які обіймали високі посади в комуністичній партії (від секретаря райкому і вище), органах влади СРСР, УРСР та інших радянських республік, працювали в радянських органах держбезпеки, а також назв, пов'язаних із СРСР, УРСР, діяльністю комуністичної партії, Жовтневим переворотом 1917 року, встановленням радянської влади чи переслідуванням борців за незалежність України у XX столітті (за винятком назв, пов'язаних із опором нацистам або розвитком української науки і культури). Такі назви визнано пропагандою комуністичного режиму, тому вони підлягають зміні. Аналогічна заборона міститься в частині

⁴³ Справа не підлягала розгляду в порядку адміністративного судочинства, оскільки Касаційний адміністративний суд та Велика Палата Верховного Суду вказали на те, що Міністерство юстиції України як суб'єкт владних повноважень не має права оскаржувати рішення Вищої ради правосуддя у цьому контексті, оскільки таке право не передбачене законом. Отже, суд зупинився на питанні юрисдикції, не дійшовши до суті позовних вимог.

шостій статті 3 Закону України "Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій".

У межах цього процесу також відбувається увідповіднення назв судів, які пов'язані з радянським минулим та імперськими наративами, до вимог чинного законодавства. Зокрема це стосується судів на кшталт "ленінський", "московський", "комунарський", "жовтневий", "кіровський", "суворовський", "сєверодонецький", "южноукраїнський", "октябрський", "первомайський", "советський" тощо, назви яких мають бути приведені у відповідність до вимог законодавства, зокрема статті 39 Закону про державну мову.

Уповноважений неодноразово наголошував на необхідності приведення назв судів у відповідність до вимог чинного законодавства. Ще в травні 2023 року Уповноважений звертався до Президента України Володимира Зеленського з цього питання. Така позиція була відображена у річному звіті Уповноваженого за 2023 рік про стан дотримання Закону про державну мову, в якому серед рекомендацій Верховній Раді України — прийняття закону, який зробить можливим перейменування судів, назви яких не відповідають вимогам частини другої статті 39 Закону про державну мову та іншим нормативних актів. Крім того, у березні 2024 року Уповноважений звернувся до Голови Верховної Ради України Руслана Стефанчука з проханням вжити всіх заходів щодо приведення назв судів у відповідність до вимог чинного законодавства.

Відзначимо, що 27 березня 2025 року Президент України Володимир Зеленський підписав Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо зміни найменування місцевих загальних судів" (законопроект № 9438), яким перейменовано 106 судів, зокрема в Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Миколаївській, Харківській та Одеській областях.

Отже, упродовж останніх років спостерігається поступовий процес інтеграції української мови в усі аспекти судового процесу, зокрема в судових засіданнях, підготовці документів та ухваленні судових рішень. Незважаючи на випадки використання недержавної мовою серед працівників судів та адвокатів, про які інформували заявники, фактів принципової відмови від послуговування українською мовою чи інших порушень порядку застосування державної мови під час ведення судочинства протягом 2024 року не зафіксовано, що вказує на позитивні тенденції стосовно дотримання мовного законодавства у цій сфері. Важливо, щоб судова система й надалі активно підтримувала принципи мовної рівності та справедливості, забезпечуючи доступ громадян до правосуддя без мовних бар'єрів.

3.3. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОСВІТИ

Повномасштабна війна кардинально вплинула на розвиток української освіти, яка і в 2024 році зазнавала непоправних втрат, що матимуть глибокі наслідки для майбутнього України та світу в цілому.

Через тимчасову окупацію частини території держави, ракетні обстріли та масові руйнування садочків, шкіл, ліцеїв та університетів, серед гострих проблем - критичне зменшення кількості учасників освітнього процесу, нагальна необхідність в облаштуванні укриттів і безпечних просторів для навчання, недостатнє охоплення освітнім процесом тих дітей, які вимушено опинилися за кордоном. Станом на кінець 2023 року внаслідок бойових дій постраждали 3 798 закладів освіти, з яких 365 зруйновані повністю. За інформацією⁴⁴ Рахункової палати України близько 1,134 млн учасників освітнього процесу (33%) на початок 2024 року не були забезпечені укриттями.

Через небезпеку та вимушене переміщення мільйонів учнів і вчителів велика частина шкіл в Україні працює онлайн або в змішаному форматі. Відтак реальною перешкодою для навчання може стати відсутність доступу до якісного інтернету та гаджетів, неготовність вчителів та дітей до ефективного використання цифрових інструментів, інші виклики.

Учасники освітнього процесу перебувають у стані хронічного стресу, що створює підвищене емоційне навантаження, тож обумовлює необхідність організації системної психологічної підтримки. За даними дослідження "Освіта України"⁴⁵ тривожність серед учнів зросла з 13% у 2021 році до 38% у 2024 році; втома — з 33% до 68%. Зниження мотивації до навчання відзначають 61% педагогів у містах та 64% у селах.

Загострюється проблема нестачі фахівців у закладах освіти, особливо на прифронтових і звільнених територіях. Згідно з дослідженням ГО "Освіторія" та агенції Fama⁴⁶ з 2022 до 2024 рік кількість вчителів скоротилася на 12% (приблизно 40 тисяч педагогів). Понад 40% вчителів планують залишити професію до 2030 року. Середній вік педагога — 45 років; понад 30% — передпенсійного або пенсійного віку. Кількість молодих вчителів до 30 років зменшилася у 1,6 раза за останні 5 років (втрачено близько 15 тисяч фахівців). Прогнозований дефіцит вчителів до 2030 року може сягнути 108 тисяч осіб.

⁴⁴ Звіт про результати міжнародного паралельного аудиту ефективності на тему "Цивільний захист у комунальних закладах загальної середньої освіти". - URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2024/32-1_2024/Zvit_32-1_2024.pdf.

⁴⁵ Криза мотивації та тривожність: Як почувуються учні України в другий рік війни. - URL: <https://ouk.com.ua/statti/kriza-motivaciyi-ta-trivojnist-ia-k-pochyvautsia-ychni-ukrayini-v-drygii-rik-viini>.

⁴⁶ Вчителі України: кадровий потенціал тенденції та моделювання потреб до 2030 року. - URL: https://drive.google.com/file/d/12ASYrm_vQ11-g1yxt6iE0VvWgrf5vkKO/view.

Оскільки мільйони дітей та молоді перебувають за кордоном, залишаються актуальними проблеми зростання кількості "екстернів" та "дистанційних учнів", труднощі з адаптацією до освітніх систем інших країн, перешкоди з поверненням дітей до українських шкіл.

Тривають процеси реформування системи освіти в умовах війни: впровадження Нової української школи (НУШ) у старших класах, оновлення програм з урахуванням військових реалій, медіаграмотності та критичного мислення, адаптації ЗНО/НМТ до ситуації (спрощення, онлайн-версії, нові правила вступу) тощо.

Розв'язання усіх зазначених проблем ускладнюється недостатнім рівнем бюджетного фінансування системи освіти у зв'язку із військовими потребами.

Водночас саме на систему освіти покладається провідна роль в реалізації завдань, визначених Законом про державну мову.

Статтею 6 Закону встановлено, що кожний громадянин України зобов'язаний володіти державною мовою. Держава забезпечує кожному громадянину України можливості для опанування державної мови через систему закладів дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти, освіти дорослих, а також через підтримку неформальної та інформальної освіти, спрямованої на вивчення державної мови. Частиною третьою статті 5 Закону передбачено, що уряд має вжити заходів для створення та забезпечення діяльності мережі державних, комунальних курсів з вивчення державної мови, створення умов для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, які дають змогу кожній особі, як громадянам України, так й іноземцям та особам без громадянства, опанувати державну мову.

Положеннями статті 21 Закону про державну мову визначено вимоги щодо обов'язкового застосування державної мови в освітньому процесі, встановлено гарантоване державою право громадян України на здобуття формальної освіти на всіх рівнях, а також позашкільної та післядипломної освіти державною мовою в державних і комунальних закладах освіти.

Загалом у 2024 році до Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови надійшло 105 скарг, які стосувалися порушень вимог Закону в закладах освіти, що на 30 % менше, ніж у 2023 році. Також протягом 2024 року надійшло втричі менше, ніж у попередньому, скарг, що стосувалися надання освітніх послуг поза закладами освіти (очні та дистанційні курси, навчання, відео-уроки тощо) - 53. У 2024 році за скаргами громадян та за власною ініціативою заходи державного контролю проведено щодо 30 закладів освіти, з них щодо 18 встановлено порушення законодавства про державну мову. Протягом року представниками Уповноваженого було складено 19 протоколів

про адміністративне правопорушення щодо посадових осіб закладів освіти (18 протоколів про порушення статті 21 та 1 протокол - статті 12 Закону про державну мову). Уповноваженим було винесено 29 постанов у справах про адміністративні правопорушення, які стосувалися посадових та службових осіб закладів освіти та суб'єктів освітньої діяльності, які не є закладами освіти. З них 20 постанов стосувалися порушення статті 21, 7 - статті 27, 1 - статті 12 та 1 постанова - статті 28 Закону про державну мову. На підставі статті 188-52 КУпАП Уповноважений виніс 8 постанов про накладення штрафу в розмірі 3400 грн., 8 постанов про попередження, 13 - про закриття справ у зв'язку із завершенням строку притягнення до адміністративної відповідальності.

Детальніше про досягнення та проблеми щодо функціонування державної мови у сфері освіти у 2024 році йтиметься нижче в підрозділах, присвячених аналізу конкретних складників системи освіти.

Законодавчі зміни та ініціативи щодо функціонування державної мови у сфері освіти

Загальні вимоги щодо застосування державної мови у сфері освіти містяться в статті 21 Закону про державну мову та статті 7 Закону України "Про освіту". При цьому ними встановлено, що особливості використання мов в окремих видах та на окремих рівнях освіти визначаються спеціальними законами. Відтак відповідні норми визначені в статті 48 Закону України "Про вищу освіту", в статті 5 Закону "Про повну загальну середню освіту", в статті 46 Закону України "Про фахову передвищу освіту". В статті 7 Закону України "Про позашкільну освіту" встановлено, що застосування мов у позашкільній освіті визначає Закон про державну мову.

06.06.2024 Верховна Рада України ухвала Закон України "Про дошкільну освіту" (3788-IX від 06.06.2025), який набрав чинності 07.07.2024 та введений в дію з 1 січня 2025 року. Стаття 7 цього закону встановлює вимоги щодо мови освітнього процесу у сфері дошкільної освіти, про що окремо йдеться в підрозділі про дошкільну освіту.

Також у 2024 році Міністерством освіти і науки України здійснювалася підготовка проекту Закону України "Про професійну освіту", під час якої Уповноважений із захисту державної мови вніс свої зауваження. Частина з них була врахована ще до етапу погодження із зацікавленими органами державної влади. Однак в остаточній редакції законопроекту, внесеного Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України (№13107-2 від 24.03.2025), містяться положення, що суперечать позиції Уповноваженого.

Окремо слід відзначити внесений Наталією Піпою та іншими народними депутатами проект Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про

освіту" щодо забезпечення створення українськомовного освітнього середовища в закладах освіти" (№12086 від 01.10.2024). Ця законодавча ініціатива активно обговорювалася в освітньому середовищі та в медіа. Уповноважений із захисту державної мови, загалом підтримуючи необхідність та мету законопроекту, надав профільному парламентському комітету свої висновки та пропозиції щодо нього. Детальніше про зміст, підготовку та розгляд проєктів законів "Про професійну освіту" та "Про внесення змін до Закону України "Про освіту" щодо забезпечення створення українськомовного освітнього середовища в закладах освіти" йдеться у Розділі 1. Аналіз законодавчих змін, стану імплементації Закону про державну мову та реалізації державної мовної політики цього Звіту.

Дошкільна освіта

Відповідно до оприлюднених Інститутом освітньої аналітики основних статистичних даних⁴⁷ станом на травень 2024 року кількість закладів дошкільної освіти (ЗДО), що функціонують, не змінилася у порівнянні з березнем 2023 року і становила 10 302. З них: навчають у звичному режимі (очно) 8 665, або 72,7% від загальної кількості (у 2023 році таких було 56,1%); навчають дистанційно 1 933 (16,2%, у 2023 році - 28,8%) навчають змішано 1 320 (11,1%, у 2023 році - 15,1%). Наведені дані свідчать про те, що дошкільні заклади за рік краще адаптувалися до роботи в умовах війни. Однак у 2024 році стало на 10 зруйнованих садочків більше - 126. Зменшилась на 6 відсоткових пунктів до 73% частка охоплених навчанням дошкільнят, кількість педагогічних працівників ЗДО скоротилась з 102 832 до 100 406 осіб.

Останні оприлюднені дані Державного комітету статистики України щодо діяльності ЗДО, які датовані 2023 роком, вказують на те, що понад 99% від загальної кількості вихованців дошкільних закладів освіти виховуються українською мовою. Зважаючи на те, що у 2024 році 27% дошкільнят не були охоплені навчанням в ЗДО та понад 27% закладів працювали в дистанційному чи змішаному режимі, відповідно близько половини дітей дошкільного віку виховуються лише у сім'ях - мовою за вибором батьків.

Як і у попередні роки, залишається актуальною проблема недостатньої українськомовної мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку, які виховуються у сім'ях з домінуючою російською мовою спілкування. Це стосується і тих дітей, які є вихованцями ЗДО. Відтак надзвичайно важливим завданням для дошкільця є ефективне застосування сучасних методик розвитку

⁴⁷ Основні освітні статистичні дані (2023-2024 н.р.). - URL: <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitchna-diyalnist/osnovni-czyfry-osvity/>.

українськомовного мовлення дітей, контроль за застосуванням державної мови у садках, роз'яснювальна робота з батьками тощо.

У 2024 році на адресу Уповноваженого із захисту державної мови надійшло 11 скарг стосовно використання російської мови в закладах дошкільної освіти. З них 5 стосувалися закладів в Києві, 3 - Дніпрі, 2 - Одесі, 1 - Чернігові. Переважна більшість скарг надійшла не від батьків, а від сторонніх осіб - випадкових свідків порушень. На жаль, там бракувало доказів, які б дозволили встановити обставини, причетних осіб та довести провину порушників. Зауважимо, що всі скарги щодо порушень в Києві стосувалися приватних садочків.

Як вже зазначалося, Закон України "Про дошкільну освіту" введено в дію з 1 січня 2025 року. В ухваленій у першому читанні редакції законопроекту пропонувалося передбачити, що приватні суб'єкти освітньої діяльності, що забезпечують здобуття дошкільної освіти за кошти фізичних та/або юридичних осіб, мають право вільного вибору мови освітнього процесу (крім тих, що отримують публічні кошти). Однак парламент врахував зауваження Уповноваженого та поправку народного депутата України І.М. Констанкевич. В нормі закону щодо можливості вільного вибору мови освітнього процесу приватними ЗДО зроблено виняток для "мови, що є державною (офіційною) мовою держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом". Відтак виховання російською мовою як в державних і комунальних, так і в приватних садках заборонено законодавством. При цьому кожний заклад дошкільної освіти зобов'язаний забезпечити опанування вихованцями державної мови відповідно до державного стандарту.

Загальна середня освіта

За статистикою⁴⁸ Інституту освітньої аналітики на третьому році повномасштабної війни продовжилася тенденція зменшення кількості закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), контингенту учнів та вчителів. Станом на травень 2024 року функціонувало 12 596 ЗЗСО (у березні 2023 р. - 12 929), з них навчали:

- у звичному режимі (очно) 7 368 або 58,5% (у 2023 р. - 4 475 або 34,6% відповідно);
- дистанційно - 2 423 закладів або 19,2% (у 2023 р. - 3 975 або 30,7% відповідно)
- у змішаному режимі - 2 805 закладів або 22,3% (у 2023 р. - 4 479 або 34,7% відповідно).

⁴⁸ Основні освітні статистичні дані (2023-2024 н.р.). - URL: <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/osnovni-czyfry-osvity/>.

Співставлення часток ЗЗСО, що функціонували у звичному режимі в 2023 та 2024 роках вказує на те, що за рік вдалося покращити умови навчання в значній кількості шкіл. Також треба відзначити, що у 2024 році збільшилась кількість приватних шкіл з 406-ти до 428-ми.

Водночас кількість учнів зменшилась на 170 тисяч і склала 3 815 565, а кількість вчителів зменшилася майже на 5 тисяч до 383 032 осіб.

Інформація щодо кількості закладів загальної середньої освіти в Україні (без спеціальних закладів), класів та учнів за мовами навчання у 2022/2023, 2023/2024 та 2024/2025 навчальних роках, за даними Інституту освітньої аналітики, наведена у таблиці⁴⁹:

Показник	2022/2023 н.р.	2023/2024 н.р.	2024/2025 н.р.
Кількість ЗЗСО всього (без спеціальних закладів)	12 648	12 352	11991
Кількість учнів у ЗЗСО всього (без учнів спеціальних закладів)	4 003 173	3 867 801	3 706 699
Кількість ЗЗСО, де навчання ведеться виключно державною мовою (одиниць)/ % від загальної кількості закладів	12 442/ 98,3%	12 155/ 98,4%	11 801 98,4%
Кількість класів, де навчання ведеться виключно державною мовою (одиниць)/ % від загальної кількості	193 298/ 98,9%	187 858/ 98,5%	181 940 98,9%
Кількість учнів, що навчаються виключно державною мовою/ % від загальної кількості	3 967 394/ 99,1%	3 834 708/ 99,1%	3 675 067 99,1%
Кількість школярів, що навчаються російською мовою поряд з державною	1 362	447	345
Кількість учнів, які вивчають російську мову як окремий предмет	3 950	768	109

⁴⁹Інформаційні бюлетені Інституту освітньої аналітики за 2025 рік. - URL: <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/informatsijni-byuleteni/2025-2/>.

Протягом трьох останніх навчальних років частка закладів та класів, де навчання відбувається виключно державною мовою, а також частка школярів, які навчаються українською мовою, фактично не змінилася і близька до максимального рівня. Залишилося лише 17 класів, у яких 345 учнів здобувають освіту російською мовою (Харківська область), і лише 109 школярів, які вивчають російську мову як окремий предмет (Дніпропетровська область).

Кількість учнів, які навчаються іншими, крім української та російської, мовами складає 31287. З них 13683 або 44% здобувають освіту угорською мовою в Закарпатській області, а 16448 або 52,6% - румунською в Чернівецькій, Закарпатській та Одеській областях.

При цьому 66 % дітей навчаються угорською та 73% румунською мовами в закладах, де є лише класи з угорською та румунською мовами навчання відповідно. Слід зауважити, що українське законодавство передбачає створення лише класів, а не закладів з навчанням мовами національних меншин. Навчання представників національних громад у закладах, де є класи з також українською мовою навчання, сприяє інтегруванню в соціальне життя України, запобігає їхньому ізолюванню та сегрегації.

Важливо зауважити, що відповідно до Закону про державну мову право навчатися мовами національних меншин та корінних народів гарантується і забезпечується не для всіх охочих, а виключно для представників відповідних національних меншин та корінних народів. Водночас у Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженому наказом Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 № 367, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 05 травня 2018 р. за № 564/32016, допускається зарахування до класів з навчанням мовою національної меншини та корінного народу дітей, які не належать до відповідної національної меншини чи корінного народу. На практиці такі норми можуть призводити до зловживань та порушень права громадян на навчання державною мовою в окремих місцевостях, а також послаблювати функцію державної мови як мови міжетнічного спілкування. Отже, такий порядок нарешті має бути приведений у відповідність до чинного законодавства. Відповідна рекомендація містилася у попередніх щорічних звітах Уповноваженого. Однак відповідний наказ без належної аргументації з боку МОН роками залишається без змін.

З 28 по 30 травня 2024 року було здійснено плановий виїзний моніторинг, що спрямований на визначення стану виконання вимог Закону про державну мову на територіях компактного проживання осіб, що належать до національних меншин (спільнот), поблизу кордону з Румунією в Чернівецькому

районі Чернівецької області. Предметом окремої уваги було виконання вимог законодавства щодо застосування державної мови в діяльності закладів загальної середньої освіти на території відповідних населених пунктів, а саме: м. Новоселиця та с. Маршинці (Новоселицька міська територіальна громада), м. Герца (Герцаївська міська територіальна громада), смт. Красноільськ та с. Стара Красношора (Красноільська міська територіальна громада).

Моніторинг здійснювався шляхом збору та аналізу інформації про мережу закладів загальної середньої освіти та мову освітнього процесу, проведення зустрічей з керівництвом відділів освіти виконавчих органів відповідних місцевих рад, а також спілкування з керівництвом, педагогами та учнями, ознайомлення з оформленням освітнього простору в окремих закладах освіти в кожній з територіальних громад, які підлягали моніторингу.

Моніторингові заходи не виявили ознак порушення вимог законодавства щодо забезпечення права на освіту державною мовою громадян України, зокрема осіб, що належать до румунської, молдовської та польської національних спільнот.

Щороку в Чернівецькому районі серед представників вказаних національних спільнот зростає попит на здобуття якісної освіти державною мовою, поглибленого вивчення державної мови в закладах загальної середньої освіти на рівні, який забезпечує можливості для продовження навчання на наступних рівнях освіти в Україні. Важливо відзначити, що всі випускники ЗЗВО Чернівецького району обирають завдання українською мовою при складанні ЗНО (НМТ).

Органами державної влади, органами місцевого самоврядування, органами управління у сфері освіти, керівництвом закладів загальної середньої освіти забезпечується виконання чинних норм законодавства про державну мову щодо здійснення освітнього процесу державною мовою та/або мовами національних меншин (спільнот) поряд з державною. Водночас потребує посиленої уваги питання забезпечення на прикордонних територіях Чернівецького району належних умов для навчання, в закладах загальної середньої освіти, де освітній процес повністю здійснюється державною мовою, насамперед в Красноільському ліцеї №3 Красноільської селищної громади, у якому учні вимушено навчаються в тісних приміщеннях в декілька змін.

У 2024 році у співпраці Уповноваженого та Державної служби якості освіти вже втретє було проведено опитування⁵⁰ учасників освітнього процесу щодо мовної ситуації в закладах загальної середньої освіти. Збір даних тривав з

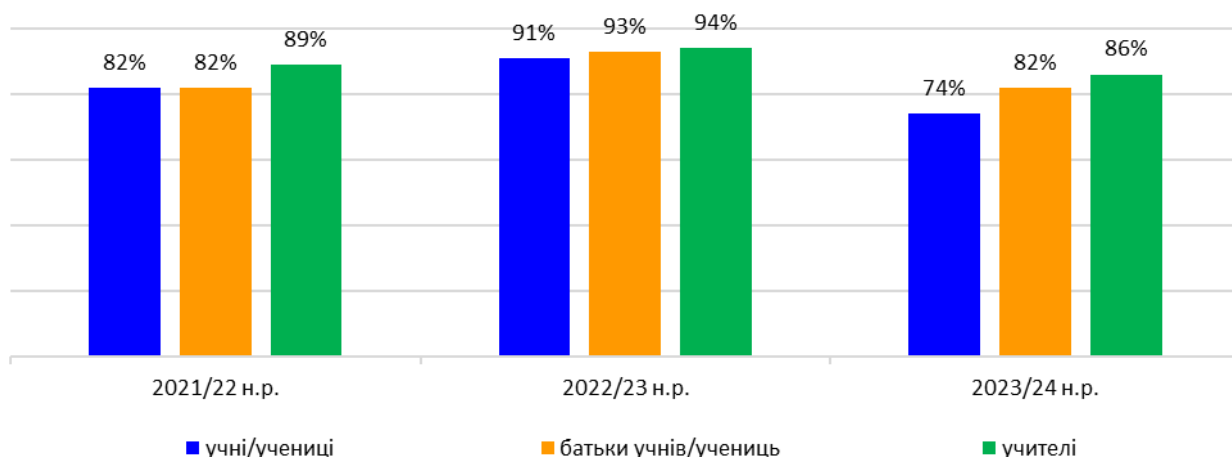
⁵⁰ Руслан ГУРАК: Батьки підтримують вживання державної мови в усіх сферах життя. - URL: <https://sqe.gov.ua/ruslan-gurak-batki-pidtrimuyut-vzhiv/>.

25 квітня до 10 травня 2024 року та відбувався шляхом онлайн-анкетування. В опитуванні взяли участь: учні / учениці — 7 031 учасник (79% опитаних здобувають освіту в школі, що розташована у місті/селищі, 21% – у селі); батьки, інші законні представники здобувачів освіти — 18 788 учасників (у 82% опитаних батьків діти здобувають освіту в школах, що розташовані у місті/селищі, у 18% – в селі); учителі — 4 000 учасників (74% опитаних вчителів працюють у школах, що розташовані у місті/селищі, 26% – у селі).

Отримані результати та порівняння їх з результатами попередніх досліджень дозволяють виявити тенденції щодо застосування державної мови в освітньому процесі ЗЗСО; визначити чинники, що впливають на мову спілкування учасників освітнього процесу в повсякденному житті та сприяють посиленню мотивації учасників освітнього процесу до підвищення рівня володіння українською мовою.

Дослідження показало, що після початку повномасштабної війни спостерігалось збільшення використання учасниками освітнього процесу української мови, однак у поточному навчальному році спостерігається зворотна реакція. Можливо це пов'язано з тим, що зменшилася частка старшокласників на 17 %, батьків учнів / учениць на 11 % та вчителів на 8 %, для яких українська мова є рідною.

Діаграма: Учасники освітнього процесу, для яких українська мова є рідною (розподіл за навчальними роками)

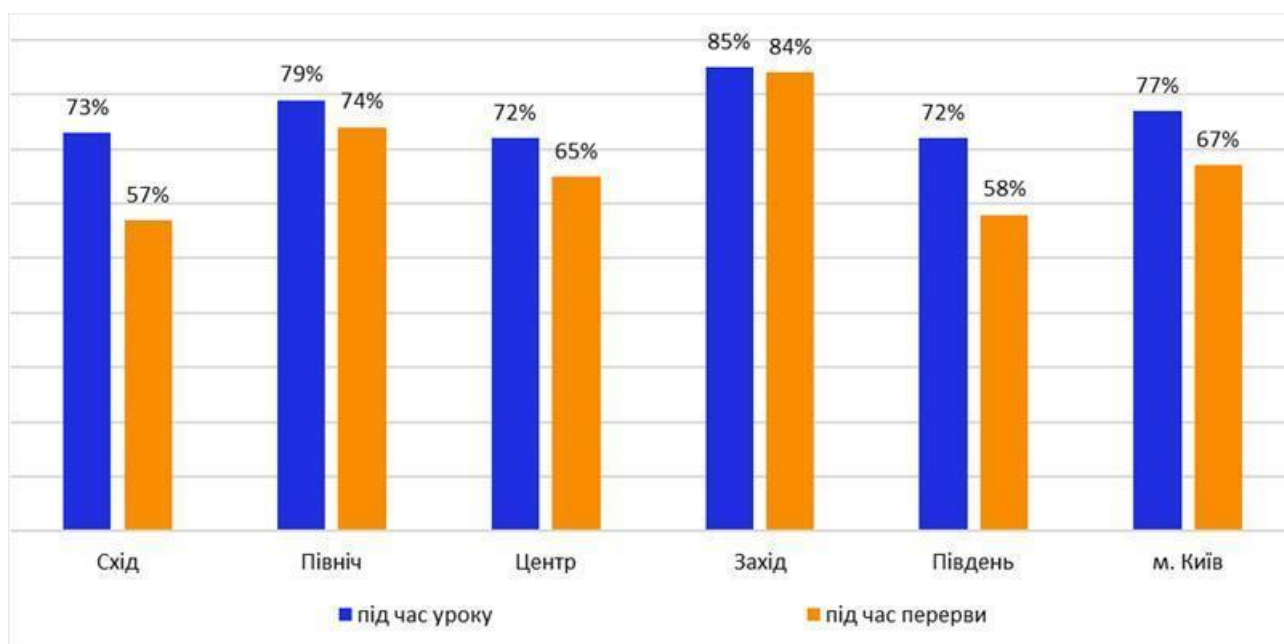

За спостереженнями батьків учнів / учениць у 93% закладів загальної середньої освіти, де навчаються їхні діти, освітній процес відбувається виключно українською мовою (2021/22 н. р. – 87%, 2022/23 н. р. – 93%). На Заході цей показник найвищий: тут, за твердженнями батьків, 96% шкіл

здійснюють освітній процес лише українською мовою, найменше – на Півдні – 88% (рис. 8, 9). Однак звертає на себе увагу те, що в Києві, де в усіх школах мова навчання українська, 7% опитаних учнів та батьків вказують на застосування й іншої мови, вочевидь, російської, в освітньому процесі. Такий самий показник зафіксовано в східному макрорегіоні.

Опитування учнівства показало, що відсоток вчителів, які у 2024 році розмовляли під час навчальних занять та на перервах виключно українською мовою, дещо нижчий, ніж за опитуванням батьків. Як свідчать дані опитування школярів, 78 % вчителів спілкуються під час уроків тільки українською мовою (у 2023 році – 82%), 69% респондентів стверджує, що таке саме спілкування відбувається і під час перерви (74% у попередньому навчальному році), 5% вказують, що вчителі на перервах спілкуються як українською, так і російською однаковою мірою (двома крайніми полюсами є Схід – 43% і Захід – 5%).

Діаграма: Спілкування вчителів з учнями/ученицями виключно українською мовою (відповіді учнів / учениць)

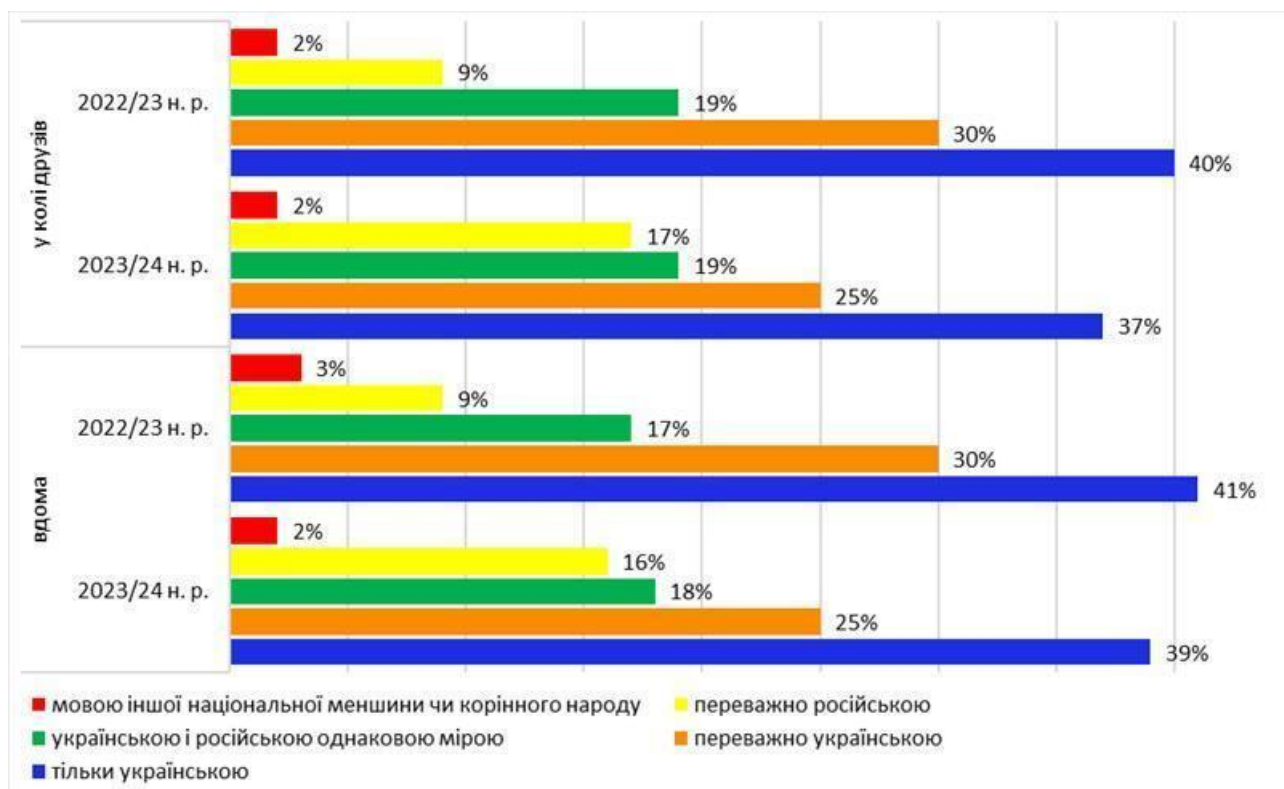
Частка батьків, які зазначили, що вчителі надають навчальні матеріали та домашні завдання тільки українською мовою, збільшилася на 3% (96% проти 93%), проте у відповідях самих учителів спостерігається зниження на 4% (89% проти 93%).

У порівнянні із попереднім навчальним роком серед школярів спостерігається зменшення на 8% кількості тих, хто під час уроків та перерв (в освітньому середовищі) спілкуються між собою виключно українською мовою, лише 41 % респондентів – під час перерв та половина – під час уроків. Значними є відмінності у використанні учнівством тільки української мови як

під час навчальних занять, так і під час перерв, за регіонами проживання респондентів: на Заході – 74 % дітей, на Півночі - 40%, в Центрі - 35%, на Півдні - 25%, в Києві - 27%, на Сході – лише 17 % опитаних.

Якщо діти у школі активніше використовують державну мову, то за її межами (у колі друзів та вдома) цей відсоток знижується, менше 40 % учнів / учениць спілкуються виключно українською мовою, п'ята частина – як українською мовою, так і російською однаковою мірою.

Діаграма: Мова спілкування учнів/учениць у повсякденному житті (відповіді учнів / учениць)

Результати дослідження показують зменшення використання української мови школярами під час онлайн-спілкування в інтернеті. У 2023 році частка тих старшокласників, які спілкуються українською мовою в інтернеті, збільшилася на 9% у порівнянні з попереднім, у 2024 році – зменшилася на 6%, порівнюючи з попереднім навчальним роком. З-поміж регіонів найбільше в інтернеті російською спілкуються на Сході – 43% опитаних учнів/учениць. Щодо мови контенту в інтернеті учнів / учениць, то, у порівнянні з попереднім навчальним роком, зменшилася кількість старшокласників з 43% до 32%, які послуговуються тільки українськомовним контентом. Динаміку щодо зменшення використання української мови під час комунікацій в інтернеті

можна спостерігати не лише серед учнів / учениць, а й серед педагогів (77% проти 80% минулоріч).

Зниження у 2024 році показників застосування української мови учасниками освітнього процесу викликане кількома чинниками. По-перше, має місце зворотна суспільна інерція після гострої реакції на російське вторгнення, що проявляється у зниженні показників мовної ідентичності. По-друге, попри зміцнення позиції української мови в публічних сферах, кардинальне зменшення кількості тих школярів, мова освітнього процесу яких не є українською, для багатьох учнів мовне середовище в родині та поза школою залишилося двомовним. Це стосується і педагогів. Цей фактор суттєво впливає і на мову спілкування в освітньому середовищі: на уроках, під час перерв чи виховних заходів. По-третє, засновники закладів освіти, як і керівники шкіл, не виконують в повному обсязі рекомендації Державної служби якості освіти та Уповноваженого щодо заходів із забезпечення функціонування української мови в освітньому процесі, які були розроблені та надіслані у 2023 році місцевим органам управління освітою. Рекомендації містили пропозиції спонукати директорів ЗЗСО збільшити кількість заходів із популяризації державної мови, підтримувати ініціативи учасників освітнього процесу щодо розширення мережі курсів і донесення інформації про їх наявність суспільству, розвивати інтерактивні методики викладання, створювати сприятливе мовне середовище у ЗЗСО та за їх межами.

У 2024 році з ініціативи Уповноваженого Державною службою якості освіти в усіх областях країни були проведені круглі столи за участі керівництва обласних державних адміністрацій, територіальних громад, керівників ЗЗСО, освітянського активу з метою обговорення результатів зазначеного дослідження, а також напрацювання заходів із забезпечення функціонування української мови в освітньому процесі.

Отже, можемо констатувати погіршення дотримання вимог законодавства щодо мови освітнього процесу. Зниження показників застосування української мови в освітньому середовищі вказують на необхідність вжиття невідкладних заходів для підвищення ефективності державної мовної політики у сфері освіти.

З огляду на це доцільно згадати про внесений народними депутатами України проєкт Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про освіту" щодо забезпечення створення українськомовного освітнього середовища в закладах освіти" (реєстр. № 12086 від 01.10.2024). В пояснювальній записці до нього зазначено, що він спрямований на введення в українське законодавство поняття (терміну) "українськомовне освітнє середовище", а також "закріплення на законодавчому рівні чітких обов'язків суб'єктів освітньої діяльності, їхніх засновників, керівників та працівників

створювати у закладі освіти українськомовне освітнє середовище, підтримувати та забезпечувати його існування. Тобто умови, за яких учасники освітнього процесу спілкуються між собою лише державною мовою як під час формального освітнього процесу, так і під час неформальної та неструктурованої взаємодії між собою у приміщеннях та на території суб'єкта освітньої діяльності".

Уповноважений у своєму висновку звернув увагу на гостру необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання застосування державної мови в освітньому процесі. Зокрема, він запропонував уточнити визначення поняття "освітнього процесу", а також доповнити встановлений Законом перелік обов'язків керівників закладів освіти, науково-педагогічних, педагогічних працівників, батьків та здобувачів закладів освіти обов'язком дотримуватись державної мови в освітньому процесі. У висновку зазначено, що вимога до здобувачів освіти застосовувати державну мову в межах освітнього процесу поза навчальними заняттями, зокрема у спілкуванні між собою, є обґрунтованим і законним педагогічним методом формування необхідних для успішної самореалізації компетентностей, що є метою освіти відповідно до Закону України "Про освіту". Станом на квітень 2025 року законопроект досі перебуває на розгляді Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій.

Оскільки російська мова продовжує впливати на здобувачів освіти поза школою, в інтернеті, подолання її впливу потребує послідовної освітньої політики. Ухвалена в березні 2024 року урядом державна програма, спрямована на забезпечення функціонування та розвиток державної мови, значно сприятиме виконанню цього завдання.

У 2024 році на адресу Уповноваженого надійшло 25 скарг громадян, які стосувалися діяльності ЗЗСО, з них 5 - з Києва, 5 - з Київської області, 4 - з Одеської, 3 - зі Львівської області, по 2 - з Харківської та Чернігівської областей, по 1-му з Дніпропетровської, Житомирської, Миколаївської та Полтавської областей. Батьки дітей та громадяни, які стали свідками або дізналися про порушення через медіа, скаржилися на спілкування вчителів російською мовою, використання російськомовних матеріалів в освітньому процесі, застосування російської мови керівниками шкіл під час виконання службових обов'язків, проведення російською мовою спортивних заходів на території шкіл, поширення вчителями російських наративів, змісту підручників тощо. Уповноваженим в межах повноважень здійснювалися заходи реагування. Також за зверненнями Уповноваженого заклади освіти проводили службові перевірки та застосовували дисциплінарні стягнення.

Професійна (професійно-технічна) освіта

Станом на травень 2024 року в Україні функціонувало 664 заклади професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О). З них у звичному режимі (очно) - 284 (43%); дистанційно - 68 (10%); змішано - 191 (29%). Кількість здобувачів освіти - 225 194 осіб. Кількість педагогічних працівників, які беруть участь в навчально-виховному процесі, - 29 441 осіб. У порівнянні з 2023 роком кількість закладів, здобувачів освіти та педагогів дещо знизилася, але загалом організація освітнього процесу помітно покращилася, оскільки у березні 2023 року лише чверть ЗП(ПТ)О працювало у звичному режимі.

В Законі України "Про професійну (професійно-технічну) освіту" відсутні норми щодо застосування державної мови, тому питання мови освітнього процесу у закладах професійної (професійно-технічної) освіти регулюються статтею 7 Закону України "Про освіту" та статтею 21 Закону про державну мову. Водночас протягом 2024 року МОН напрацьовувало проєкт Закону України "Про професійну освіту", який містить положення про особливості застосування мов в освітньому процесі в професійній освіті. Під час робочих зустрічей МОН врахувало значну частину пропозицій Уповноваженого. Однак редакція законопроекту, яка офіційно надійшла від МОН до Уповноваженого на погодження, містила деякі норми, які обмежували права громадян на здобуття професійної освіти державною мовою. Відтак така редакція проєкту не була погоджена Уповноваженим. Більше про зміст зауважень та стан розгляду законопроекту йдеться у Розділі 1. Аналіз законодавчих змін, стану імплементації Закону про державну мову та реалізації державної мовної політики цього Звіту.

Протягом 2024 року до Уповноваженого надійшло 2 скарги щодо застосування недержавної мови в освітньому процесі ЗП(ПТ)О. В них харківський журналіст повідомляв про проведення занять російською мовою одним з викладачів "Харківського вищого професійного училища швейного виробництва та побуту". За рішенням Уповноваженого були проведені заходи державного контролю застосування державної мови в діяльності зазначеного ЗП(ПТ)О. За його результатами надана скаржником інформація не була підтверджена фактами та доказами, порушення Закону про державну мову не встановлено.

Організація вивчення української мови та навчання українською мовою школярів, що тимчасово перебувають за кордоном

За оцінками⁵¹ Центру економічної стратегії, на кінець 2024 року за межами України перебувало близько 1,1 мільйона українських дітей. З них приблизно 356 тисяч за даними⁵² Міністерства освіти і науки України (МОН) продовжували навчання одночасно у двох школах: дистанційно в українських і очно у школах країни перебування, а решта — навчалися лише в закордонних закладах освіти і не охоплені українською освітньою системою.

На прохання Уповноваженого МОН листом від 03.04.2025 р. №1/6565-25 надало оновлену інформацію: станом на 15 березня 2025 року 364 104 учні, зберігаючи зв'язок з українською освітою, продовжують перебувати за кордоном, із них: 184 242 – здобувають освіту за дистанційною; 113 725 – сімейною; 58 839 – екстернатною формами навчання; 7298 осіб навчаються в дистанційних класах.

Також МОН поінформувало про актуальну ситуацію щодо організації вивчення української мови та навчання українською мовою дітей, що перебувають за кордоном. Зокрема, в листі МОН повідомляється про таке.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 затверджені Методичні рекомендації щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні. Методичними рекомендаціями передбачено, що діти-громадяни України, які вимушено перебувають за кордоном, можуть навчатися в закладі освіти країни перебування або поєднувати навчання в закладі освіти країни перебування заочною формою та в закладі загальної середньої освіти України за однією з форм навчання, передбачених законодавством (дистанційною, сімейною (домашньою), екстернатною).

Учні, які тимчасово перебувають в європейських країнах і не навчаються в школах країни перебування, здобувають освіту в українському закладі освіти згідно з державними стандартами України за однією з визначених форм й проходять відповідне оцінювання.

Діти отримують консультації учителів-предметників, на освітній платформі "Всеукраїнська школа онлайн" (далі – ВШО) переглядають відеоуроки з різних предметів, за потреби користуються електронними

⁵¹ Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. - URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/.

⁵² Майже 356 тисяч українських дітей навчається одночасно у двох школах: дистанційно в українській і очно за кордоном – МОН. - URL: <https://nus.org.ua/2025/02/05/majzhe-356-tysyach-ukrayinskyh-ditej-navchayetsya-odnochasno-u-dvoh-shkolah-dystantsijno-v-ukrayinskij-i-ochno-za-kordonom-mon/>.

версіями підручників, що розміщені на офіційному сайті державної наукової установи "Інститут модернізації змісту освіти".

На платформі ВШО в кожному курсі є уроки, що складаються з відео, конспекта, тестових завдань, також є інтерактивні завдання, кожна тема закінчується тематичними тестами, курс має підсумковий тест до навчального предмета (інтегрованого курсу). Крім того, розміщені діагностичні тести для вимірювання освітніх втрат. Це сприяє наданню рівного доступу до якісної шкільної освіти учнів за державними стандартами України.

Якщо є необхідність надолужити або повторно опрацювати навчальний матеріал, можуть використовуватися модифіковані (скорочені) програми з української мови, української літератури, історії України, географії для закладів загальної середньої освіти, затверджені наказом МОН від 16.05.2024 № 701.

З метою реалізації модифікованих програм, удосконалення вивчення української мови МОН спільно з державною установою "Український інститут розвитку освіти" розроблені онлайн-курси "Українська мова: слухаємо, пишемо, читаємо, взаємодіємо"; "мова моя (від А до Я: література, історія, природа/географія...)", що розміщуються на вебплатформі ВШО.

Випускники закладів загальної середньої освіти, які тимчасово перебувають за кордоном і планують продовжити навчання в закладах вищої освіти України, мають можливість проходити незалежне оцінювання у формі національного мультипредметного тесту на базі тимчасових екзаменаційних центрів за кордоном. З учасниками працюють українськомовні педагоги, підготовлені Українським центром оцінювання якості освіти.

Усі діти, які вимушені були змінити місце проживання і здобували освіту в школах за кордоном, після повернення в Україну зараховуються до закладів загальної середньої освіти України (у ті, де навчались до вимушеного переміщення, зокрема за межі України, або в інші заклади загальної середньої освіти України). При визначенні класу, до якого має бути зарахована дитина, Міністерство рекомендує зараховувати результати попереднього навчання на підставі інформаційної довідки, що підтверджує навчання в країні перебування.

Для зарахування результатів навчання, здобутих учнями в школах за кордоном, Міністерство освіти і науки України розробило шкалу співвіднесення систем оцінювання різних країн з українською 12-бальною шкалою (наказ МОН від 13.06.2024 № 836 "Про внесення змін у методичні рекомендації щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні").

Також наказом Міністерства освіти і науки України від 18.08.2023 № 1014 затверджена Типова освітня програма для навчання дітей, які виїхали з України внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації і

здобувають освіту одночасно в закладах освіти країни перебування та України (далі – Типова освітня програма).

Дітям надана можливість вивчати лише предмети українознавчого компонента за спрощеним навчальним планом: по 6 - 8 годин в тиждень – для 5–11 класів. Це дає змогу уникнути подвійного навантаження від паралельного навчання в українській і закордонній школах. Зокрема, типовими навчальними планами цієї програми передбачене вивчення предметів навчального плану українських освітніх програм українознавчого змісту, що не вивчаються в закордонних школах з певним тижневим розподілом навчальних годин. Також навчальним планом передбачені додаткові 2 години на тиждень для проведення індивідуальних консультацій та групових занять.

Для організації здобуття загальної середньої освіти за цією Типовою освітньою програмою згідно з Порядком та умовами здобуття загальної середньої освіти в комунальних закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні, затвердженим наказом МОН від 07.08.2024 №1112, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 08 серпня 2024 року за №1222/42567, у закладах освіти формуються дистанційні класи. У разі завершення здобуття базової або повної загальної середньої освіти в закладах освіти інших держав і отримання учнем відповідних документів застосовується процедура визнання документів про освіту, що здійснюється в установленому законодавством України порядку. Перевірку автентичності документів про освіту, виданих навчальними закладами України та інших держав, здійснює Державне підприємство "Інформаційно-іміджевий центр" Міністерства освіти і науки України.

У лютому 2025 року Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про внесення зміни до статті 6 Закону України "Про повну загальну середню освіту" щодо визнання результатів навчання, здобутих громадянами України за кордоном". Метою закону є збереження зв'язку дітей з українською освітньою системою та полегшення їхнього повернення до навчання в Україні. По-перше, він надає правові підстави Кабінету Міністрів України для визнання результатів навчання дітей за кордоном, винятком є держава-агресор, а по-друге - підстави для визнання освітніх осередків, створених за кордоном у вигляді шкіл, суботніх/недільних шкіл, громадських організацій, які надають освітні послуги дітям за кордоном.

За інформацією МОН робоча група, затверджена наказом МОН від 04.12.2024 № 1698, працює над питанням розроблення нормативно-правового врегулювання діяльності українського шкільництва за кордоном. Опрацьовується проєкт Порядку визнання та ведення обліку суб'єктів освітньої діяльності, що забезпечують здобуття громадянами України формальної та / або

неформальної освіти за кордоном. Зазначеним документом передбачається утворення комісії, яка здійснюватиме, зокрема, визнання суб'єктів освітньої діяльності за результатами верифікації інформації про них та прийматиме відповідне рішення. Розроблено проєкт Порядку визнання результатів навчання, здобутих у суб'єктів освітньої діяльності, що розташовані за кордоном. Документ надсилався керівникам суботніх / недільних шкіл та розміщувався для громадського обговорення. Після опрацювання отриманих зауважень та пропозицій проєкт постанови буде подано на погодження.

З метою задоволення освітніх та мовних потреб українців, які проживають за межами України, Міністерством освіти і науки України спільно з Інститутом модернізації змісту освіти постійно здійснюється робота із забезпечення навчальною літературою закладів освіти за кордоном. Відповідні запити через Міністерство закордонних справ України надходять в МОН від закордонних представництв. У 2024 році заклади освіти за кордоном отримали 26955 примірників, у 2025 році – 4126.

Також за інформацією МОН розширила свою спроможність Міжнародна українська школа (МУШ) – станом на початок 2025 року тут було зареєстровано 8877 учнів. Діти, які перебувають за кордоном і навчаються в МУШ на екстернатній формі, після закінчення школи отримують свідоцтво про базову загальну середню або повну загальну середню освіту державного зразка. Завдяки цьому випускники можуть продовжити навчання в українських закладах фахової передвищої та вищої освіти.

Здійснені кроки щодо створення можливостей для дітей, що опинилися за кордоном, щодо вивчення дисциплін українознавчого компоненту, зокрема й української мови, є вкрай важливими, але, вочевидь, не достатніми. Проблема послаблення зв'язку з Україною дітей вимушених емігрантів та труднощів їхнього повернення до навчання в українській системі освіти з часом лише загострюється.

Позашкільна освіта та надання освітніх послуг дорослим

За інформацією Інституту освітньої аналітики станом на травень 2024 року порівняно з березнем 2023 року кількість закладів позашкільної освіти (ЗПО), що функціонують, збільшилась з 1346 до 1381, але кількість вихованців в них зменшилася на 10% з 1011 403 до 910 165 дітей, а педагогічних працівників на 2,5% з 19 902 до 20 421. Умови навчання за рік помітно покращилися: 55,8% закладів навчали очно (у 2023 році таких було 36%), 25,7% – у змішаному режимі (у 2023 - 39%), 18,5% дистанційно (у 2023 - 24%).

Відповідно до статті 7 Закону України "Про позашкільну освіту" мовою позашкільної освіти є державна мова. Застосування мов у позашкільній освіті

визначає Закон про державну мову. В статті 21 Закону про державну мову визначено, що мовою освітнього процесу **в закладах освіти** є державна мова. У Звіті Уповноваженого за 2023 рік було окреслено проблему нормативно-правового регулювання застосування державної мови в позашкільній освіті, яка залишається невирішеною досі. Законодавство передбачає, що освітні послуги в системі позашкільної освіти надаються як в закладах освіти, так і суб'єктами, які не можна віднести до закладів освіти. Зважаючи на це, залишається неврегульованим питання застосування державної мови при наданні освітніх послуг в межах позашкільної освіти поза закладами освіти. Функціонування різноманітних клубів, секцій, курсів, груп, майстер-класів, шкіл, що проводять позашкільні заняття, організовують дозвілля дітей, які створені суб'єктами господарювання приватного права і не мають статусу закладів освіти, не повною мірою підпадають під дію законодавства про державну мову.

Як і в попередні роки, найбільше скарг громадян щодо надання освітніх послуг поза школою пов'язана саме із діяльністю суб'єктів господарювання, які не є в розумінні чинного законодавства закладами освіти. Так, зокрема, з 22 звернень щодо надання позашкільних освітніх послуг, які надійшли до Уповноваженого у 2024 році, лише 7 стосуються діяльності ПЗО (1 - дитячий оздоровчий центр, 1 - дитячо-юнацька спортивна школа, 1 - школа мистецтв, 2 - музична школа, 2 - гуртки в закладах середньої освіти). Лише 4 такі скарги містили конкретні відомості, які дозволили провести заходи державного контролю. У двох випадках доведено порушення статті 21 Закону про державну мову, складено акти та протоколи про порушення. Водночас за кожним зверненням було скеровано звернення Уповноваженого до ЗПО, органів управління освітою щодо проведення перевірок, вжиття відповідних заходів, попереджень про відповідальність за порушення Закону про державну мову. Також за результатами розгляду звернень щодо надання освітніх послуг поза закладами освіти Уповноважений звернувся до відповідних суб'єктів освітньої діяльності з роз'ясненням норм законодавства та проханням передбачити можливість надання освітніх послуг державною мовою. В діяльності двох суб'єктів, що надають освітні послуги для дітей поза школою, встановлено порушення статті 27 (мова інтернет-представництв) та 28 (мова вивісок), складено відповідні акти та протоколи.

Також у 2024 році на адресу Уповноваженого надійшло 53 звернення щодо надання освітніх послуг недержавною мовою дорослим. Це втричі менше, ніж торік.

Надання освітніх послуг дорослим людям суб'єктами господарювання, які відносяться до закладів освіти, підпадає під дію частини першої статті 21 Закону про державну мову. Освітній процес, організований такими суб'єктами,

має здійснюватися державною мовою. У 2024 року не було встановлено порушень статті 21 закладами освіти, які надають надають освітні послуги дорослим.

Однак, як і раніше, переважна більшість скарг щодо надання освітніх послуг дорослим людям стосувалась діяльності суб'єктів господарювання, які не відносяться до закладів освіти і не підпадають під дію статті 21. Як правило, такі суб'єкти здійснюють очне або онлайн-навчання для здобуття певних практичних знань та умінь та/або надають доступ клієнтам до відповідного навчального контенту. Стаття 30 Закону про державну мову, якою встановлено вимоги у сфері обслуговування, також не врегульовує застосування мов безпосередньо під час надання освітніх та інших послуг. Відтак існує законодавча прогалина у захисті прав громадян на отримання послуг державною мовою при проведенні різноманітних майстер-класів, курсів, навчальних сесій, інших освітніх/навчальних заходів в очній чи дистанційній формі, реалізації або надання доступу до навчальних матеріалів поза закладами освіти. Зважаючи на значний обсяг скарг, питання мови таких послуг потребує додаткового законодавчого врегулювання.

Реагуючи на скарги громадян щодо надання освітніх послуг дорослим недержавною мовою поза закладами освіти, Уповноважений звертався до відповідних суб'єктів господарювання з роз'ясненням норм законодавства та проханням передбачити можливість надання послуг державною мовою. Переважно це мало позитивний результат.

Фахова передвища та вища освіта

На жаль, статистичні дані Інституту освітньої аналітики щодо стану і функціонування інфраструктури, контингенту здобувачів освіти та педагогів у фаховій передвищій та вищій освіті не оновлювалися від січня 2023 року. За останніми даними в Україні функціонувало 332 заклади вищої освіти (ЗВО), у яких навчалося 1 112 965 студентів, та 740 закладів фахової передвищої освіти (ЗФПВО) - 331 488 студентів.

У статті 48 Закону України "Про вищу освіту" та статті 46 Закону України "Про фахову передвищу освіту" визначено, що мовою освітнього процесу у закладах вищої та, відповідно, фахової передвищої освіти є державна мова.

Заклад вищої освіти має право ухвалити рішення про викладання однієї, кількох або всіх дисциплін, виконання індивідуальних завдань та проведення контрольних заходів англійською мовою, за умови, що всі здобувачі освіти, які вивчають відповідні дисципліни, володіють англійською мовою. У разі, якщо є

письмове звернення від одного чи більше студентів, заклад вищої освіти забезпечує переклад державною мовою.

Частиною четвертою статті 48 Закону України "Про вищу освіту" встановлено, що заклади вищої освіти приватної форми власності мають право вільного вибору мови навчання, яка є офіційною мовою Європейського Союзу (викладання однієї, кількох або всіх дисциплін, виконання індивідуальних завдань та проведення контрольних заходів), із забезпеченням при цьому вивчення особами, які навчаються у таких закладах, державної мови як окремої навчальної дисципліни.

Зклади фахової передвищої освіти приватної форми власності мають право вільного вибору мови навчання із забезпеченням при цьому вивчення особами, які навчаються у таких закладах, державної мови як окремої навчальної дисципліни в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність в обраній галузі з використанням державної мови.

На розгляд Уповноваженого у 2024 році надійшло 44 скарги громадян, що стосувалися порушень законодавства про державну мову в закладах вищої та фахової передвищої освіти. Це вдвічі менше ніж рік тому. Однак, як і у 2023 році, вони складають найбільшу частину (42%) від загальної кількості скарг, які стосувалися закладів освіти. Понад 84% з них надійшло з Києва (19 скарг), Одеси (8), Харкова (6), Дніпра (4). Заявники переважно скаржились на використання російської мови під час викладання навчальних дисциплін та використання навчальних матеріалів. Зменшення удвічі річного показника кількості скарг може свідчити про позитивну динаміку щодо стану дотримання вимог законодавства про державну мову у ЗВО та ЗФПВО. Одним з факторів, що, вочевидь, вплинув на таку ситуацію, є діяльність Уповноваженого, спрямована на запобігання, виявлення та притягнення до відповідальності порушників.

У 2024 році Уповноваженим проводився державний контроль за застосуванням державної мови в діяльності 21 закладу вищої та фахової передвищої освіти, що становить 70% від загальної кількості закладів освіти, щодо яких здійснювався державний контроль у 2024 році. За результатами зазначених заходів державного контролю в 14 випадках було встановлено порушення частини першої статті 21 і в 1 випадку - статті 12 Закону про державну мову.

У 2024 році відповідно до положень статті 188-52 Кодексу України про адміністративні правопорушення за порушення вимог Закону щодо застосування державної мови у сфері освіти Уповноваженим винесено 6 попереджень та накладено 1 адміністративний штраф у розмірі 3400 грн. науково-педагогічним працівникам ЗВО та ЗФПВО. У 9 випадках

Уповноважений виніс постанови про закриття адміністративної справи у зв'язку із завершенням строку притягнення до адміністративної відповідальності.

Ефективність реагування на скарги, подані студентами та їх об'єднаннями, залежить, насамперед, від якості оформлення звернень до Уповноваженого, наявності детальної інформації про час, місце, учасників події, детального опису фактів та доказів (фото-, відеофіксації, документів тощо).

Підвищенню активності та правової грамотності студентства в питанні захисту своїх мовних прав сприяла діяльність студентських мовних омбудсменів, які з ініціативи Уповноваженого діють в окремих ВНЗ.

Отже, система освіти в Україні активно адаптується до складних обставин воєнного стану. У 2024 році в більшості закладів освіти відновлено повноцінний освітній процес, покращилися умови навчання здобувачів освіти - частка закладів, що працюють у звичному очному режимі, суттєво зросла. Водночас війна поглиблює наявні проблеми та створює нові. Порівняно з першими роками повномасштабної агресії, ситуація у 2024 році складніша: зростає кадровий дефіцит, триває психологічне виснаження учнів та вчителів, знижується якість освіти. Понад мільйон дітей залишається за кордоном, і лише третина з них тримає зв'язок з українською системою освіти.

Крім того, у 2024 році виявлено зменшення частки учасників освітнього процесу, які вважають українську мову рідною, зниження застосування ними української мови в освітньому середовищі, погіршення стану дотриманням вимог законодавства про державну мову. Отже ситуація, що склалася, вимагає вжиття невідкладних заходів для підвищення ефективності державної мовної політики у сфері освіти.

3.4. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ НАУКИ

Українська мова як державна відіграє ключову роль у розвитку національної науки, забезпечуючи єдиний мовний простір для досліджень, обміну знаннями та популяризації інноваційних досягнень. Попри те, що сучасний науковий дискурс значною мірою ведеться англійською, застосування української мови у цій сфері має принципове значення і є критично важливим для розвитку інтелектуальних можливостей країни. Державна мова забезпечує доступ до знань для ширшого кола громадян, стимулює розвиток потенціалу суспільства, забезпечує краще розуміння досягнень та їх практичне застосування, формує власну термінологічну базу, що необхідно для викладання, комунікації та популяризації досягнень.

Законодавче регулювання застосування державної мови у сфері науки

Частина перша статті 22 Закону про державну мову визначає державну мову мовою науки. Це, зокрема, стосується мови наукових видань, публікацій (монографій) та дисертацій, авторефератів та відгуків опонентів, публічного захисту дисертаційних досліджень та наукових досягнень, а також інших публічних наукових заходів.

Частина друга статті 22 Закону про державну мову передбачає перелік мов, якими можуть публікуватися наукові видання: українська, англійська та/або інші офіційні мови Європейського Союзу. У разі публікації результатів дослідження недержавною мовою відповідні матеріали мають супроводжуватися анотацією та переліком ключових слів українською мовою.

Відповідно до частини третьої статті 22 Закону про державну мову державною або англійською мовами можуть виконуватися дисертації на здобуття ступеня доктора філософії, доктора мистецтва, доктора наук, наукові доповіді в разі захисту наукових досягнень (монографії, статті у вітчизняних та/або міжнародних фахових виданнях), а також автореферати та відгуки опонентів. У разі публікації статті у фахових міжнародних виданнях іншими, ніж англійська, мовами спеціалізована вчена рада може зобов'язати автора публікації надати переклад або анотацію статті державною мовою.

Норма Закону про державну мову щодо застосування англійської мови у виконанні дисертацій уточнюється у Вимогах до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40, відповідно до розділу I яких: "Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук, доктора філософії (кандидата наук) готується державною мовою... За бажанням здобувача дисертація може бути перекладена англійською мовою або мовою, що пов'язана з предметом дослідження, з

поданням перекладу до спеціалізованої вченої ради". Згідно з пунктами 2 та 3 розділу III Вимог узагальнений короткий виклад основного змісту дисертації (анотація) та перелік ключових слів також подаються державною та англійською мовами і надається можливість застосування третьої мови, пов'язаної з предметом дослідження.

Відповідно до частини четвертої статті 22 Закону про державну мову публічний захист дисертації на здобуття ступеня доктора філософії, доктора мистецтв, захист наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, присудження ступеня доктора наук за сукупністю статей ведеться українською або англійською мовами.

Мова публічних наукових заходів (наукових конференцій, круглих столів, симпозіумів, семінарів, наукових шкіл тощо), як зазначено в частині п'ятій статті 22 Закону про державну мову, може бути державною та/або англійською. Якщо науковий захід відбувається на тему певної іноземної мови або літератури, то мовою публічного заходу може бути відповідна іноземна мова. На організаторів також покладається обов'язок попередити учасників щодо застосування іноземної мови як робочої. В таких випадках переклад державною мовою може не здійснюватись. Однак право послуговуватися державною мовою під час публічного наукового заходу закріплено за громадянами частиною шостою статті 22 Закону про державну мову незалежно від типу таких заходів.

Окрім того, питання застосування державної мови в цій сфері регулюється ще низкою правових документів, які унормовують наукову діяльність в Україні.

Інформація щодо звернень громадян, заходів державного контролю та розгляду справ про адміністративне правопорушення

У 2024 році на адресу Уповноваженого надійшло п'ять звернень щодо порушення вимог Закону про державну мову в сфері науки. Повідомлення стосувалися мови виконання наукових публікацій, проведення наукових заходів та комунікації з учасниками, прийому наукових робіт, а також інтернет-представництв фахових видань. Усі звернення розглянуті відповідно до вимог чинного законодавства.

За результатами розгляду звернень протягом 2024 року здійснено один захід державного контролю щодо державної установи "Інститут медичної радіології та онкології ім. С. П. Григор'єва Національної академії медичних наук України", представник якої застосовував недержавну (російську) мову під час виступу на науково-практичній конференції. Відтак встановлено порушення вимог частини п'ятої статті 22 Закону про державну мову та винесено

постанову у справі про адміністративне правопорушення та застосовано адміністративне стягнення у вигляді попередження стосовно директора державної установи.

Відзначимо, що кілька років поспіль на адресу Уповноваженого не надходили скарги щодо друку наукових видань, публікацій, дисертацій, авторефератів чи відгуків опонентів недержавною мовою, а також порушень під час публічного захисту дисертацій, представлення наукових досягнень чи інших заходів.

Мова, якою публікуються наукові видання

В Україні, як і в багатьох інших країнах, запроваджено класифікацію наукових видань, метою якої є підвищення якості наукової інформації та інтеграція таких видань у світовий науковий простір. Відповідно до Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом МОН від 15 січня 2018 року № 32 (із подальшими змінами) наукові періодичні видання розподіляються на дві категорії: категорія А (переважно журнали з високим імпаکت-фактором⁵³, які мають міжнародне визнання) — присвоюється науковим виданням, що індексуються у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus (міжнародні наукометричні бази рецензованих даних, де наукові статті стають доступними для науковців і дослідників по всьому світу) та категорія "Б", яка присвоюється науковим виданням, що відповідають низці національних вимог, зокрема щодо наявності вебсайту видання з українським та англійським інтерфейсами, а також анотацій та ключових слів українською та англійською мовами до публікацій, повний текст яких розміщується у відкритому доступі на вебсайті.

На запит Уповноваженого УкрІНТЕІ повідомив, що загальна кількість усіх видань, які містяться в інформаційно-аналітичній системі "Наукова періодика України" (ресурс, який супроводжує інститут), становить 1700 одиниць, з них: видання категорії "А" – 175, категорії "Б" – 1525. Ці показники є вищими за минулорічні: зросла як кількість видань категорії "А" (торік вона становила 149 найменування), так і кількість видань категорії "Б" (1479 найменувань торік).

Як і в попередні роки, УкрІНТЕІ провів аналіз інформації (зокрема тієї, що розміщена на вебсайтах наукової періодики), за результатами якого виокремлено низку наукових видань України, які зазначають про можливість публікації матеріалів російською мовою або про те, що опубліковані матеріали

⁵³ Коефіцієнт співвідношення цитування наукових журналів

можуть супроводжуватися анотацією та переліком ключових слів російською мовою⁵⁴.

Так, з 175 видань категорії "А" виокремлено:

- 14 видань (8 % від загальної кількості наукових видань у категорії "А"), які публікуються різними мовами, зокрема вказано про можливість подання матеріалів до друку російською мовою (у 2023 році 13 видань, 8,7%);
- 11 видань (6,2 % від загальної кількості наукових видань у категорії "А"), які публікують анотації різними мовами, серед яких зазначено і російську мову (у 2023 році 12 видання, 8 %).

З 1525 видань категорії "Б" виокремлено:

- 320 видання (21 % від загальної кількості наукових видань у категорії "Б"), які публікуються різними мовами, серед яких згадується російська мова (у 2023 році 423 видань, 28,6 %);
- 319 видання (20,9 від загальної кількості наукових видань у категорії "Б"), які передбачають можливість публікації анотації різними мовами, зокрема російською мовою (у 2023 році 561 видання, 37,9 %).

Таким чином, кількість наукових видань категорій "А" та "Б", які зазначають російську мову як можливу для публікації досліджень, анотацій чи ключових слів, щороку зменшується в обох категоріях.

Мова дисертацій, наукових доповідей у разі захисту наукових досягнень, опублікованих у вигляді монографії або сукупності статей, а також авторефератів та відгуків опонентів

За даними УкрІНТЕІ, у 2024 році в Україні було зареєстровано 4579 дисертацій (кандидатських, докторських та докторів філософії), які не містять відомостей, що становлять державну таємницю. Цей показник значно зріс порівняно з іншими роками повномасштабного вторгнення: у 2023 році було зареєстровано 2584 дисертації, а у 2022 році — лише 1409. Таке зростання — більш ніж утричі за два роки — свідчить про поступове відновлення наукової діяльності в умовах війни. Проте ця цифра все ще не досягає рівня, який спостерігався до повномасштабного вторгнення, коли у 2021 році кількість дисертацій становила 8711.

⁵⁴ Зведена інформація УкрІНТЕІ щодо наукових видань містить певні неточності через низку причин. По-перше, не всі представники видань своєчасно оновлюють профілі своєї періодики в системі "Українська наукова періодика". По-друге, основна частина даних у реєстрі базується на наказах МОН, які не включають відомостей про мови видань. По-третє, інформація на сайтах видань часто неповна або суперечлива: перелік мов може відрізнятися між вебсторінками, вимогами для авторів і реєстраційними свідоцтвами. Додаткову плутанину створюють випадки, коли видання має кілька сайтів із різними даними або сайти перебувають у стані доопрацювання.

Різке падіння у 2022 році (показник скоротився до 16% від попереднього року) відображає дестабілізуючий вплив війни на наукову сферу. Натомість зростання у 2023–2024 роках вказує на адаптацію наукової спільноти до нових реалій та відновлення роботи спеціалізованих інституцій. Попри позитивну динаміку, відставання від довоєнних обсягів підкреслює, що українська наука досі долає наслідки війни, хоча й демонструє вражаючу стійкість і потенціал для подальшого розвитку.

Крім того, у 2024 році серед 4579 дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, 45 було підготовлено англійською мовою, що відповідає вимогам мовного законодавства і становить близько 1% від загальної кількості. Нагадаємо, що у 2023 році вперше за три роки 3 дисертації були написані англійською. Роботи 2024 року охоплюють різноманітні галузі — від економіки й управління до технічних і гуманітарних наук, демонструючи широкий спектр дослідницьких інтересів. Значну частку авторів становлять іноземні науковці (близько 70%), решта — українські дослідники, які для презентації своїх наукових досліджень також обирали англійську мову, що підкреслює прагнення до інтеграції у світовий науковий простір.

Поява англійських дисертацій у 2023 році та їх значне зростання у 2024 році відображають поступову глобалізацію української науки. Багато тем мають прикладне значення і відповідають міжнародним пріоритетам. Хоча частка англійських дисертацій залишається невеликою, їхня наявність є важливим кроком до посилення міжнародної присутності української науки, що особливо цінно в умовах війни та повоєнного відновлення.

Відповідно до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" мова у сфері наукової та науково-технічної діяльності — державна мова (частина перша статті 3¹). Протягом 2024 року Український інститут науково-технічної експертизи та інформації зареєстрував 5398 облікових карток зі звітами за етап чи повну науково-дослідну або дослідно-конструкторську роботу (у 2023 році – 5742). Усі вони зареєстровані державною мовою. Така тенденція спостерігається четвертий рік поспіль.

Мова публічних наукових заходів

Попри воєнні дії та складну безпекову ситуацію в Україні, у 2024 році наукова діяльність продовжила адаптуватися до сучасних реалій. Зокрема, проводилися численні наукові заходи, спрямовані на обмін знаннями, презентацію досліджень та поширення наукових досягнень. Значна частина цих подій, таких як конференції, семінари та симпозіуми, відбувалася в онлайн-форматі, що дозволило залучати учасників незалежно від їхнього географічного розташування та забезпечити безпеку в умовах війни. За інформацією від

органів державної влади та наукових установ, яка була надана у відповідь на запит Уповноваженого, більшість цих заходів проводилась з використанням української мови як основної.

Зокрема, МОН проінформувало про проведення у 2024 році міністерством та підпорядкованими йому закладами майже 2-х тисяч конференцій, семінарів та інших наукових подій, на жодній з яких не використовувалась російська мова як робоча. Узагальнено в розрізі типів подій ситуація наступна:

- загальна кількість проведених конференцій – 1425. З них: 397 заходів – робочою мовою була тільки українська, 667 – використовувались українська та англійська мови, решта – додатково застосовувались польська, німецька, французька, словацька, румунська мови та інші мови Європейського Союзу;
- загальна кількість проведених круглих столів – 202. З них: 147 заходів – робочою мовою була тільки українська, 42 – використовувались українська та англійська мови, 2 – проведено виключно англійською мовою та 2 – з використанням української та кримськотатарської мов. У інших заходах, крім державної, додатково використовувались польська, німецька, італійська та інші мови ЄС;
- загальна кількість проведених семінарів – 182. З них: 120 заходів – робочою мовою була тільки українська, 30 – українська та англійська мови. Виключно англійською проведено 6 заходів. Решта – додатково використовувались мови ЄС;
- загальна кількість проведених конкурсів, конгресів, симпозіумів, форумів та наукових шкіл – 108. З них: 58 – робочою мовою була тільки українська, 29 – використовувались українська та англійська мови, виключно англійською проведено 2 симпозіуми, у інших заходах додатково використовувались кримськотатарська, турецька та мови ЄС.

Таким чином, українська мова домінувала на всіх типах заходів. Найпопулярнішою другою робочою мовою стала англійська, проте виключно англійських подій було небагато — 10. Окрім того, на деяких заходах додатково застосовувалися мови ЄС (польська, німецька, французька) та кримськотатарська, що відображає підтримку багатоманітності в межах законодавчих норм. Відсутність російської мови та орієнтація на мови ЄС підкреслюють не лише виконання норм мовного законодавства, а й зміну напрямку міжнародної співпраці.

Національна академія наук України повідомила, що у 2024 році її установи виступили організаторами чи співорганізаторами понад 350 наукових заходів, значна частина яких відбувалася в комбінованому режимі або в режимі

онлайн із застосуванням сучасних засобів комунікації. Головною робочою мовою заходів, що проходили в Україні, була українська. Загалом результати досліджень науковців Академії було представлено майже на 750 наукових форумах в Україні та за кордоном.

Незважаючи на виклики війни, українська наука демонструє активність і адаптивність, використовуючи переважно українську та англійську як робочі мови для обміну науковими здобутками та інноваціями, міжнародної співпраці та зміцнення позицій у світовому науковому просторі.

3.5. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

Сфера культури тривалий час залишалася однією з найвразливіших до процесів зросійщення. Попри помітний опір діячів культури, протягом багатьох десятиліть розвиток театральної та музейної справи, кіноіндустрії й інших культурних галузей вона формувалась під впливом політики асиміляції, яка послідовно витісняла українську мову. Внаслідок цього обмежувався розвиток українськомовного культурного продукту, а українські митці зазнавали утисків. Навіть після здобуття Україною незалежності театральні сцени, музейні зали, концертні майданчики, кінотеатри перебували під тягарем колоніального минулого.

Проте упродовж останніх років ситуація почала змінюватися. Завдяки законодавчому врегулюванню, зусиллям творчих спільнот, а головне — зростанню мовної свідомості серед мільйонів українців українська мова повертає собі гідне місце в культурному просторі країни.

Нормативно-правове регулювання

Відповідно до частини першої статті 23 Закону про державну мову держава забезпечує застосування державної мови у сфері культури. Мова проведення культурно-мистецьких, розважальних та видовищних заходів — державна. Застосування інших мов під час таких заходів дозволяється, якщо це виправдано художнім, творчим задумом організатора, а також у випадках, визначених законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України. Положення цієї частини не поширюються на застосування мов під час виконання та/або відтворення пісень, інших музичних творів з текстом, фонограм (частина друга статті 23 Закону про державну мову).

Відповідно до абзацу другого частини другої статті 23 Закону про державну мову супровід (конферанс) культурно-мистецьких, розважальних і видовищних заходів в Україні також ведеться державною мовою. Інакше організатор повинен забезпечити синхронний або послідовний переклад такого виступу державною мовою. Особливості супроводу (конферансу) заходів, що проводяться на виконання міжнародних зобов'язань перед Європейською мовною спільнотою, визначаються за домовленістю сторін.

Оголошення, афіші, інші інформаційні матеріали про культурно-мистецькі та видовищні заходи і вхідні квитки виготовляються державною мовою. В оголошеннях, афішах, інших інформаційних матеріалах допускається використання інших мов поряд з державною мовою, текст іншою мовою не може бути більшим за обсягом та шрифтом, ніж текст державною мовою. Вимоги щодо розміру шрифту не обов'язкові в написанні власних імен

виконавців, назв колективів і творів, охоронюваних законом про торговельні марки (знаки для товарів і послуг).

Відповідно до частини другої статті 10 Закону України "Про національні меншини (спільноти) України" публічні заходи (збори, конференції, мітинги, виставки, навчальні курси, семінари, тренінги, дискусії, форуми, інші публічні заходи), організовані для осіб, які належать до національних меншин (спільнот), можуть проводитися мовами відповідних національних меншин (спільнот).

Згідно з частиною третьою статті 10 Закону України "Про національні меншини (спільноти) України" культурно-мистецький, розважальний або видовищний захід, що організують і проводять особи, які належать до національної меншини (спільноти), або для осіб, які належать до національної меншини (спільноти), може проводитися мовою відповідної національної меншини (спільноти). Супровід (конферанс) до такого заходу може вестися мовою відповідної національної меншини (спільноти). Організатор на запит не менше ніж 20 відвідувачів (глядачів) такого заходу забезпечує синхронний або послідовний переклад супроводу (конферансу) державною мовою, якщо такий запит надійшов не пізніше ніж за 72 години до початку проведення заходу.

Оголошення, афіші, інші інформаційні матеріали про культурно-мистецькі та видовищні заходи можуть дублюватися мовою відповідної національної меншини (спільноти) за рішенням їхніх організаторів з урахуванням вимог, передбачених частинами третьою, п'ятою статті 23 Закону про державну мову.

Закон про державну мову встановлює низку вимог до використання державної мови в діяльності театрів, музеїв, заповідників, кінотеатрів тощо, враховуючи специфіку діяльності таких закладів культури.

Частиною четвертою статті 23 Закону про державну мову встановлено, що публічне виконання та/або публічний показ театральної вистави іншою мовою, ніж державна, у державному чи комунальному театрі мають супроводжуватися перекладом державною мовою за допомогою субтитрів, звукового перекладу чи іншим способом.

У 2024 році Законом України "Про застосування англійської мови в Україні" № 3760-ІХ від 04 червня 2024 року частину четверту статті 23 доповнено абзацом, згідно з яким інформація про публічне виконання та/або публічний показ театральної вистави іншою мовою, ніж державна, та її супровід перекладом державною мовою завчасно доводиться до відома глядачів.

Згідно з частиною п'ятою статті 23 Закону про державну мову мова музейної справи та мистецьких виставок — українська. Музейний облік

ведеться, інформація про музейні предмети, що демонструються в музеях та на мистецьких виставках, подається державною мовою. Поряд з державною мовою інформація про музейні предмети може дублюватися іншими мовами. Така інформація повинна розміщуватися нижче або праворуч від напису державною мовою, а розмір шрифтів має бути не більшим за напис українською мовою. Аудіовізуальна інформація про музейні предмети державною мовою має бути виконана не менш розбірливо, гучно та зрозуміло, ніж відповідна інформація іноземною мовою.

Також відповідно до частини восьмої статті 23 Закону про державну мову мова туристичного та екскурсійного обслуговування — державна мова. Разом з тим туристичне чи екскурсійне обслуговування іноземців та осіб без громадянства може вестися іншою мовою.

Відповідно до вимог частини шостої статті 23 Закону про державну мову встановлено, що мова поширення та демонстрації фільмів в Україні — українська. Фільми, що їх виробили як суб'єкти кінематографії України, так і суб'єкти іноземного виробництва, розповсюджуються та демонструються в країні з мовною частиною звукового ряду, виконаною державною мовою, зокрема шляхом дублювання або озвучення. Національні фільми можуть демонструватися кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів. Репліки іншими мовами, у разі їх використання в мовній частині звукового ряду, мають бути озвучені чи субтитровані державною мовою. Кількість таких реплік не може перевищувати 10 % від сумарної тривалості всіх реплік у такому фільмі.

Демонстрування в кіновидовищних закладах документальних фільмів без дублювання або озвучення державною мовою, але із субтитрами, виконаними державною мовою, допускається в таких випадках: 1) якщо такий фільм набрав щонайменше 2 бали за критеріями культурного тесту (інформація про що зазначається в державному посвідченні на право розповсюдження і демонстрування фільмів) і про надання дозволу на таке розповсюдження зазначено в Державному реєстрі фільмів; 2) якщо показ такого фільму відбувається в межах заходів кінофестивалів, що проводяться в Україні за погодженням з Державним агентством України з питань кіно; 3) якщо сумарна кількість сеансів демонстрування фільмів мовою оригіналу, відмінною від державної, не перевищує 10 відсотків від загальної кількості сеансів демонстрування фільмів у кіновидовищному закладі на місяць.

Інформація про демонстрування іноземних фільмів мовою оригіналу повинна завчасно доводитися до відома глядачів. Кіноафіші та вхідні квитки для відвідування кінотеатрів, інших кіновидовищних закладів виконуються державною мовою.

Крім того, відповідно до частини другої статті 15 Закону України "Про культуру" на території України забороняється публічне виконання музики, яку виконує співак чи співачка, які є або були у будь-який період після 1991 року громадянином держави, визнаної державою-агресором, за винятком колишніх громадян держави-агресора, які є або на момент смерті були громадянами України і не мають (не мали на момент смерті) громадянства держави-агресора. До того ж забороняється проведення гастрольних заходів, учасники яких — виконавці — громадяни держави-агресора. Водночас передбачено низку винятків та запроваджено ведення Переліку музичних виконавців (співаків) держави-агресора, які засуджують агресію проти України.

Зазначений Закон встановлює обмеження на виконання музичного продукту держави-агресора на території України. Так він створює додаткові умови для розвитку національного музичного продукту, насамперед державною мовою, належної наявності українського музичного контенту на вітчизняному ринку та в культурному просторі, забезпечення формування та розвитку національних музичних традицій.

Інформація про звернення, заходи державного контролю за застосуванням державної мови та розгляд справ про адміністративне правопорушення у сфері культури

У 2024 році на адресу Уповноваженого надійшло 51 звернення щодо застосування недержавної мови у сфері культури та туризму. У 2023 році таких повідомлень було 103. Заявники повідомляли про виконання російською мовою театральних вистав, проведення російською мовою екскурсій, зокрема під час турів за кордон, відсутність українськомовних версій сайтів туристичних компаній, російськомовного оформлення музейних експозицій та стендів. Відзначимо, що низка звернень стосувалася виконання вистав недержавною мовою у приватних закладах культури. Відповідно до вимог Закону про державну мову такі театри можуть самостійно визначати мову вистав, однак зобов'язані завчасно інформувати глядачів про мову надання послуги, тобто мову публічного виконання театральної постановки. Заявники надсилали повідомлення з різних регіонів України, зокрема з Києва, Харкова, Одеси, а також Львівської, Дніпропетровської, Полтавської, Чернігівської, Тернопільської, Вінницької та Закарпатської областей.

Також частина повідомлень містила інформацію про публічне виконання пісень російською мовою, зокрема під час концертів. Нагадаємо, що відповідно до норм Закону про державну мову питання притягнення до відповідальності за використання російськомовного музичного контенту в громадських місцях не

належить до повноважень Уповноваженого. З метою усунення таких порушень потрібно звертатися до представників поліції.

За інформацією Національної поліції України, серед звернень громадян, які надходили у 2024 році щодо питань мови, значна частина⁵⁵ стосувалася публічного прослуховування або виконання російських пісень, зокрема "шансону", у закладах харчування, готелях, магазинах, на АЗС, базах відпочинку, у транспорті та під час публічних заходів. Також громадяни скаржилися на випадки, коли російська музика лунала в символічних місцях, як-от: на Алеї загиблих героїв у Нових Санжарах (Полтавська область), де неповнолітні знімали відео під російські треки з нецензурною лексикою. Повідомлення про публічне використання музичного продукту держави-агресора зафіксовано у Києві, Полтавській, Львівській, Одеській та Дніпропетровській областях. Усі скарги було зареєстровано в Єдиному обліку заяв і повідомлень з подальшим проведенням перевірки і вжиття відповідних заходів.

Відзначимо, що наведені випадки не охоплюють всю наявну в органах поліції інформацію, оскільки облік та аналіз скарг про можливі порушення щодо неправомірного використання різних мов, зокрема виконання російськомовних пісень в публічному просторі, не здійснюється. Звернення, які стосуються таких питань, реєструються в загальному порядку (наприклад, як порушення громадського порядку чи інші події), але не виділяються в окрему статистику, що ускладнює їхній системний аналіз. Для зміни ситуації потрібні відповідні зміни до нормативно-правових актів, зокрема до Класифікатора звернень громадян, який затверджено постановою кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 858, і Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затвердженого наказом МВС України від 08.02.2019 № 100 зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 05 березня 2019 року за № 223/33194.

Крім того, попри чинну заборону публічного виконання російської музики, наразі в українському законодавстві відсутня пряма норма КУпАПу щодо відповідальності за таке правопорушення. Попри це органами національної поліції здійснюються заходи щодо недопущення публічного виконання пісень російських виконавців та притягнення винних до відповідальності.

Так, 14 квітня 2025 року поліцейські Києва склали адміністративні протоколи на двох підлітків, які у Києві слухали російську музику та не

⁵⁵ 38 скарг, що становить 50% від загальної кількості звернень стосовно застосування української мови.

реагували на зауваження перехожих. У цьому випадку правоохоронці кваліфікували їх дії як дрібне хуліганство (ст. 173 КУпАП) та розпивання спиртних напоїв у громадських місцях (ст. 178 КУпАП), оскільки порушники перебували в стані сп'яніння⁵⁶. Батьків підлітків також притягнули до відповідальності за ст. 184 КУпАП за невиконання обов'язків щодо виховання дітей.

Аналогічний випадок стався в місті Сарни (Рівненська область), де, за повідомленням Нацполіції Рівненської області, 23-річна місцева жителька танцювала під російську музику на центральній площі біля портретів загиблих Героїв, демонструючи непристойні жести. Поліцейські виявили відео під час моніторингу соціальних мереж, встановили особу жінки та склали на неї адмінпротокол за ст. 173 КУпАП (дрібне хуліганство)⁵⁷.

Інший приклад – випадок у Чернівцях у січні 2025 року, коли дівчина, яка співала російські пісні на центральній вулиці міста та висловила підтримку росії, отримала підозру в колабораційній діяльності⁵⁸.

На цьому тлі підкомітет Верховної Ради України з питань музичної індустрії у квітні 2025 року проінформував про розгляд на своєму засіданні питання щодо запровадження окремої відповідальності за порушення вимог законодавства щодо заборони російської музики у публічному просторі⁵⁹.

За звітний період Уповноваженим здійснено 5 заходів державного контролю за застосуванням державної мови у діяльності суб'єктів у сфері культури, за результатами яких встановлено порушення вимог Закону про державну мову у двох випадках:

- КП "Ізмаїльський історико-краєзнавчий музей Придунав'я" (під час проведення виставки "Нескорені війною" у закладі 23 лютого 2024 року старший науковий співробітник відділу історії та культури краєзнавчого музею проводила екскурсію недержавною мовою);

⁵⁶ Поліцейські Києва склали адмінпротоколи на підлітків, які слухали російську музику на Подолі. - URL: <https://imi.org.ua/news/politsejski-kyyeva-sklaly-adminprotokoly-na-pidlitkiv-yaki-sluhaly-rosijsku-muzyku-na-podoli-i67676>.

⁵⁷ На Рівненщині жінка танцювала під російську музику біля портретів загиблих воїнів. - URL: <https://imi.org.ua/news/na-rivnensshyni-zhinka-tantsyuvala-pid-rosijsku-muzyku-bilya-portretiv-zagyblyh-voyniv-i63516>.

⁵⁸ У Чернівцях дівчина, що співала російські пісні й підтримувала РФ, отримала підозру в колабораціонізмі. - URL: <https://imi.org.ua/news/u-chernivtsyah-divchyna-shho-spivala-rosijski-pisni-i-pidtrymuvala-rf-otrymala-pidozru-u-i66082>.

⁵⁹ У Раді розглянуть запровадження відповідальності за російську музику в публічних місцях. - URL: <https://imi.org.ua/news/u-radi-rozglyanut-zaprovadzhennya-vidpovidalnosti-za-rosijsku-muzyku-v-publichnyh-mistysyah-i67719>.

- Бібліотека-філія № 6 Центральної бібліотеки Полтавської міської громади (застосування недержавної мови працівницею закладу під час виконання службових обов'язків).

За результатами розгляду матеріалів Уповноважений ухвалив дві постанови у справах про адміністративне правопорушення. Одною накладене адміністративне стягнення у вигляді попередження на працівника КП "Ізмаїльський історико-краєзнавчий музей Придунав'я". Іншою — на підставі пункту 7 статті 247 КУпАП винесено рішення про закриття справи щодо працівниці бібліотеки-філії № 6 Центральної бібліотеки Полтавської міської громади.

Нагадаємо, що у 2023 році було здійснено два заходи державного контролю. Порушення вимог статті 23 Закону про державну мову встановлено в одному випадку. Також Уповноважений ухвалив одну постанову в справі про адміністративне правопорушення. До винного у скоєнні адміністративного правопорушення застосоване адміністративне стягнення у вигляді попередження.

Застосування державної мови в діяльності закладів культури

Як і в попередні роки, задля оцінки змін, що відбулися у сфері культури протягом 2024 року, Уповноважений надіслав запити до Мінкультури, обласних державних адміністрацій, Державного агентства України з питань кіно та Українського культурного фонду. У запитах йшлося про використання державної мови в діяльності театрів, музеїв, цирків, історико-культурних заповідників державної та комунальної форми власності, а також про мову поширення та демонстрування фільмів в Україні. Отримані відповіді стали основою для аналізу мовної ситуації у сфері культури. Зібрані дані було зіставлено з аналогічною інформацією, наданою у 2023 році.

Зауважимо, що надана на запит Секретаріату інформація може мати певну похибку (технічні помилки, допущені виконавцями, та некоректне відображення інформації, зокрема, подання у зведених даних субтитрованих вистав недержавною мовою як таких, що виконані українською мовою, зазначення кількості назв вистав в репертуарі замість кількості показів вистав тощо), що було в деяких випадках виявлено під час ведення порівняльного аналізу з результатами попереднього року.

Театри

Театральне життя України у 2024 році стало символом незламності та адаптації. Це вже третій сезон, який минув в умовах повномасштабної війни – і водночас перший, який чітко демонструє, що український театр став потужною формою арттерапії, культурної дипломатії та інструментом наближення перемоги.

Театри значно збільшили свої доходи та аудиторію, про що свідчать як черги за квитками, так і фінансова звітність. За даними Forbes Ukraine доходи Національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка, Київського національного академічного театру оперети, Київського національного академічного Молодого театру та інших закладів зросли у середньому на третину проти третього відповідного періоду 2023 року⁶⁰. Це зростання відображає не лише комерційний успіх, а й глибоку потребу суспільства у мистецтві, яке допомагає переосмислювати травми війни та знаходити сенси в умовах невизначеності. Пропонуючи вистави, що резонують із сучасними реаліями, заклади стали платформою для емоційного відновлення глядачів.

Підтримка армії через донати, спеціальні покази та співпраця з військовими підрозділами також стала одним із завдань закладів. Зокрема, у Національному академічному драматичному театрі імені Івана Франка в межах 104-го театрального сезону зібрали понад 5 млн грн для Сил оборони України⁶¹. Реалізуються важливі соціальні ініціативи, на кшталт проєкту "Театр Ветеранів", який ініційований Театром Драматургів (командою авторів, орієнтованих на творення сучасної української п'єси) і надає ветеранам можливість навчатися драматургії та втілювати свої тексти на сцені⁶².

Водночас українське сценічне мистецтво стало одним з інструментів посилення позиції України на міжнародній арені, розповідаючи про Україну як країну із самобутньою культурою, глибокими традиціями та сучасним креативним баченням. Яскравим прикладом є вистава "Конотопська відьма" режисера Івана Уривського, уривок якої презентували на Глобальному саміті миру в Швейцарії. Ця сучасна постановка, сповнена української автентики,

⁶⁰ "Вирватися з атмосфери війни". Театр Франка, Молодий театр та інші збільшили виторг на десятки мільйонів гривень. Які вистави принесли найбільше. - URL: <https://forbes.ua/lifestyle/teatralniy-bum-prodovzhuetsya-teatr-franka-molodiy-ta-inshi-zbilshili-vitorg-na-desyatki-milyoniv-griven-yaki-vistavi-prinesli-naybilshe-27112024-25081>.

⁶¹ Театр імені Франка в Києві зібрав понад 5 млн грн для ЗСУ на благодійних виставах. - URL: <https://suspilne.media/kyiv/797345-teatr-imeni-franka-v-kievi-zibrav-ponad-5-mln-grn-dla-zsu-na-blagodijnih-vistavah/>.

⁶² Навчать писати п'єси та грати на сцені: запускають проєкт "Театр ветеранів" — як взяти участь. - URL: <https://suspilne.media/culture/732015-navcat-pisati-pesi-ta-grati-na-sceni-zapuskaut-proekt-teatr-veteraniv-ak-vzati-ucast/>.

стала взірцем того, як театр може бути голосом нації, що бореться за свою свободу⁶³.

Проведено перший Український шекспірівський фестиваль, організований Івано-Франківським театром ім. Івана Франка під керівництвом Ростислава Держипільського. Україна увійшла до європейської родини шекспірівських фестивалів (European Shakespeare Festivals Network), що стало важливим кроком у культурній дипломатії та задекларувало належність України до європейської і світової культурної спільноти⁶⁴.

Крім того, у 2024 році українські театри продовжували активно працювати над новими виставами, оновлюючи та доповнюючи репертуар, з якого через повномасштабне вторгнення вилучалися російськомовні постановки та вистави за творами російських авторів.

Використання української мови в театральній сфері України є важливим елементом мовної політики, особливо в умовах війни, яка ведеться не лише за території та життя людей, а й за національну ідентичність, частиною якої є українська культура.

Аналіз даних за 2024 роки, наданих Мінкультури і обласними військовими адміністраціями, вказує на те, що у звітному періоді в Україні функціонувало 108 театральних закладів державної та комунальної форм власності. Упродовж року ними здійснено 27588 публічних виконань/показів театральних вистав, з яких: 27160 — на території України, 428 — за межами держави (гастрольна або фестивальна діяльність). Для порівняння, у 2023 році було проведено щонайменше 23000 театральних показів, що менше за показники 2024 року приблизно на 20%.

Розподіл за мовою виконання засвідчив, що переважна більшість вистав, проведених у 2024 році, виконувалася виключно державною мовою — 26067 показів (94,4%). Мовами Європейського Союзу (зокрема угорською, англійською, італійською, французькою, німецькою, польською, ромською) було здійснено 628 показів (2,28% від загальної кількості проведених вистав). Лише одна вистава була виконана кримськотатарською мовою. Російською мовою — 70 показів, що становить 0,25% від загальної кількості вистав. Інші театральні постановки припали на балет, пантоміми тощо.

⁶³ "Голос сучасної України". На саміті миру актори театру Франка показали фрагмент вистави Конотопська відьма. - URL: <https://life.nv.ua/ukr/art/fragment-vistavi-konotopska-vidma-pokazali-na-samiti-miru-u-shveyariji-video-50427555.html>.

⁶⁴ Шекспір гостює на Прикарпатті. Що дивитись на фестивалі імені знаменитого драматурга у Франківську. - URL: <https://lifepravda.com.ua/culture/shekspir-u-frankivsku-302113/>.

Відзначимо, що Вінницький обласний український музично-драматичний театр ім. М.К. Садовського здійснює показ 10 вистав у супроводі аудіоопису для незрячих та слабозорих, коли коментатор у режимі реального часу здійснює вербальний опис декорацій, рухів, міміки, зовнішності персонажів та інші важливі елементи, що не озвучуються в діалогах.

90 театрів (83,3 %) виконували вистави виключно українською мовою. 17 закладів комбінували українськомовний та іншомовний репертуари або здійснювали покази виключно недержавною мовою. Один театр — Академічний театр "Київ Модерн-балет" — виконував на сцені лише балетні постановки.

Найбільша кількість театрів, в яких вистави йшли іншими мовами, зосереджена в Одесі та Києві. Також такі покази здійснювалися у Дніпрі, Ужгороді, Львові, Харкові, Рівному та Чернівцях⁶⁵.

Нагадаємо, що у 2023 році 11 закладів культури, які розташовані в Дніпрі, Береговому, Івано-Франківську, Львові, Одесі, Харкові та Києві, у своїй діяльності, крім державної мови, використовували й інші. Серед них російська та мови Європейського Союзу, зокрема угорська, англійська, італійська, французька, німецька, польська.

За наданою інформацією показ вистав, виконаних недержавною мовою, у театрах супроводжувався перекладом у вигляді субтитрування (рухомий рядок на екрані), звукового перекладу, через поширення лібрето з описом, чи QR-коду, за яким йшло посилення на текст державною мовою.

Значна частина вистав недержавною мовою - це опери, оперети та інші види музично-сценічних спектаклів. Частка театральних заходів недержавною мовою відносно всіх вистав з мовним компонентом, що були проведені у

⁶⁵ Перелік закладів, які у 2024 році виконували вистави недержавною мовою: Комунальне підприємство культури "Дніпровський академічний театр опери та балету" (провів 81 показ, що становить 62,3% від проведених у закладі); Дніпровський драматичний молодіжний театр "Віримо!" Дніпровської міської ради" (6 показів, 9,4%); Комунальний заклад „Закарпатський обласний угорський драматичний театр" Закарпатської обласної ради (100 показів, 100%); Львівський академічний муніципальний театральний, художньо-дослідницький та освітній центр "СЛОВО І ГОЛОС" (2 покази, 2,7%); КУ "Одеський академічний український музично-драматичний театр імені В.С. Василька" (10 показів, 6,6%); КУ "Одеський академічний театр музичної комедії ім. М. Водяного" (63 покази, 37,1%); КП "Одеський обласний академічний драматичний театр" (23 покази, 10%); КУ "Одеська обласна філармонія імені Давида Ойстраха" (99 показів, 51,6%); Комунальний заклад "Рівненський обласний академічний український музично-драматичний театр" Рівненської обласної ради (1 показ, 0,4%); Державне підприємство "Харківський національний академічний театр опери та балету імені М.В. Лисенка" (47 показів, 16,8%); Чернівецький академічний обласний український музично-драматичний театр імені Ольги Кобилянської (2 покази, 0,8%); Державне підприємство "Харківський національний академічний театр опери та балету імені М. В. Лисенка" (53 покази, 18,5%); Державне підприємство "Національний академічний театр опери та балету України імені Т. Г. Шевченка" (66 покази, 76,7%); Львівський національний академічний театр опери та балету імені Соломії Крушельницької (48 показів, 51,1%); Одеський національний академічний театр опери та балету (101 показ, 59,8%); Комунальний заклад "Театрально-видовищний заклад культури "Київський муніципальний академічний театр опери та балету" (16 показів, 13,3%); Комунальний театральний-концертний заклад культури "Циганський академічний музично-драматичний театр "Романс" (4 покази, 10%).

закладах протягом року, коливається від 4% до 76,7%. Єдиний театр, який провів 100% вистав недержавною мовою (угорською), - комунальний заклад "Закарпатський обласний угорський драматичний театр" Закарпатської обласної ради.

У 2024 році три театри ставили вистави російською мовою:

- Дніпровський драматичний молодіжний театр "Віримо!" Дніпровської міської ради (9 показів, що складає 14,1% від усіх проведених у закладі);
- КУ "Одеський академічний театр музичної комедії ім. М. Водяного" (38 показів, 22,4%);
- КП "Одеський обласний академічний драматичний театр" (23 покази, 10%).

Таким чином, у 2024 році вистави російською мовою продовжили виконуватися лише в окремих театрах Дніпра і Одеси. Відзначимо, що відповідно до інформації від Департаменту гуманітарної політики Дніпровської міської ради, показ російськомовних вистав⁶⁶ Дніпровським драматичним молодіжним театром "Віримо!" у 2024 році здійснювався протягом січня-червня. З вересня 2024 року всі вистави театру виконуються виключно українською мовою.

Для порівняння, у 2023 році російською мовою вистави також виконувалися лише у трьох театрах цих міст, але їхня частка була дещо вищою:

- Дніпровський драматичний молодіжний театр "Віримо!": 32% російськомовних показів від загальної кількості (у 2022 році — 60 %);
- Одеський академічний театр музичної комедії ім. М. Водяного: 26% показів російською від загальної кількості (у 2022 — 72,6 %);
- КЗ "Одеський академічний обласний театр ляльок": 2% російськомовних показів до загальної кількості (у 2022 році — 59,3 %).

Як бачимо, у 2024 році російськомовні постановки повністю вилучені з репертуару КЗ "Одеський академічний обласний театр ляльок", а частка російськомовних вистав в інших двох театрах зменшилася порівняно з попередніми роками.

Загалом, можна стверджувати, що у 2022–2024 роках в українському театральному просторі сформувалася стійка тенденція до цілеспрямованого вилучення з репертуару російськомовних вистав і постановок за творами російських авторів. Цей процес є частиною ширшого суспільного і культурного зсуву, спричиненого повномасштабним вторгненням та відродженням української ідентичності.

⁶⁶ Переклад на державну мову здійснювався за допомогою QR-коду та із завчасним попередженням глядачів про мову виконання вистави.

До 2022 року значна частина українських театрів, особливо в південних і східних регіонах, традиційно ставили вистави російською мовою, зокрема за творами російських класиків. У 2020 році найбільший відсоток вистав, виконаних недержавною мовою, відносно загальної кількості показів спостерігався в Одеській (63,8 % – 647 показів), Харківській (63,0 % – 675 показів) та Донецькій (60,3 % – 94 покази) областях. Дніпропетровська (45,6 % – 779 показів) та Запорізька (30,6 % – 218 показів) області були наступними за рівнем використання недержавної мови. Також значний відсоток вистав спостерігався у Миколаївській області (27,5 % – 217 показів) та в Києві (27,2 % – 1173 покази).

Проте після 24 лютого 2022 року ситуація кардинально змінилася. Культура стала не просто засобом самовираження, а перетворилася на арену боротьби за ідентичність, колективну пам'ять і мову, формуючи суспільні цінності та визначаючи історичний наратив. У цьому контексті відмова від російськомовного контенту набула не лише символічного, а й практичного характеру — як форма культурного опору та очищення публічного простору від продукту агресора.

Наразі репертуар закладів культури Донецької, Запорізької та Миколаївської областей складається лише з українськомовних вистав. В Харкові та Києві постановки виконуються або українською мовою, або мовами Європейського Союзу. Одеський театр юного глядача імені Юрія Олеши після 24 лютого 2022 року почав показувати всі вистави лише державною мовою. Як зазначалося вище, у 2024 році до нього долучився Одеський академічний обласний театр ляльок. Національний академічний драматичний театр імені Лесі Українки провів ретельний аналіз репертуару, за результатами якої було списано більше 60% назв вистав. Паралельно здійснювався переклад вистав та випуск нових виключно державною мовою. Наразі усі вистави театру ведуться виключно українською мовою.

Зміни стосуються не лише мови вистав, а й змістовної частини репертуару. Так, Харківський національний академічний театр опери та балету імені М.В. Лисенка повністю вилучив вистави за творами російських авторів. Таке ж рішення ухвалено Національним академічним театром опери та балету України імені Т. Г. Шевченка, Івано-Франківським національним академічним драматичним театром ім. Івана Франка та Львівським національним академічним театром опери та балету імені Соломії Крушельницької.

Також у попередні роки заклади культури позбувалися ознак колишньої причетності до російської культури у своїх назвах. Зокрема, згаданий вище Національний академічний драматичний театр імені Лесі Українки позбувся своєї старої назви (вилучив слово "російської" з неї). Назви також змінили

Одеський обласний академічний драматичний театр (до 13.07.2022 – Одеський російський драматичний театр) та Харківський академічний драматичний театр (до 13.01.2023 – Харківський академічний російський драматичний театр ім. О. С. Пушкіна).

Такий процес є важливим кроком у зміцненні культурного суверенітету України. Театр як вид сценічного мистецтва сьогодні стає не лише засобом естетичного досвіду, а й майданчиком для захисту мови, пам'яті, цінностей. Тенденція, що почалася як реакція на воєнну агресію, поступово перетворюється на нову норму українського культурного ландшафту.

Цирки

Повномасштабне вторгнення завдало значного удару і по цирковому мистецтву. За даними Мінкультури станом на квітень 2025 року через війну постраждали чотири цирки⁶⁷. Постійна загроза обстрілів і повітряних тривог також впливають на діяльність закладів. Рішенням Ради оборони Харківської області запроваджено заборону на проведення масових заходів в приміщеннях театрів, концертних установ, філармоній, клубів, музеїв та бібліотек незалежно від форм власності в умовах воєнного стану, крім спеціально визначених безпечних місць. Відтак ДП "Харківський державний цирк ім. Ф.Д. Яшинова" протягом 2024 року циркові вистави не проводив.

У 2024 році в Україні функціонувало 7 цирків, які провели 1832 публічні покази циркових вистав. Порівняно з попереднім роком кількість заходів зменшилася — у 2023 році цирки провели 2038 публічних показів, 869 - у 2022 році. Як і у попередні роки, усі ці вистави здійснювалися виключно українською мовою. Оголошення, афіші, інформаційні матеріали щодо вистав, а також вхідні квитки також виконувалися виключно державною мовою.

Попри виклики, цирки, як і інші заклади культури, продовжують працювати, демонструють стійкість. Вони залишаються важливим джерелом радості для дітей та їх батьків, даруючи їм моменти захоплення та відволікаючи від реалій сьогодення.

Музеї

З початку повномасштабного вторгнення музейні установи, як і інша цивільна інфраструктура, стали однією з цілей агресора. У результаті ракетних ударів, артилерійських обстрілів, окупації територій та свідомого мародерства

⁶⁷ 1419 пам'яток культурної спадщини та 2233 об'єкти культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію. - URL: <https://mcsc.gov.ua/news/1419-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2233-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/>.

представниками країни-агресора значна частина культурної спадщини України зазнала непоправної шкоди.

За даними Мінкультури, станом на 25 березня 2025 року через російську агресію в Україні пошкоджено 1419 пам'яток культурної спадщини, зокрема 122 музеї та галереї⁶⁸. Значна частина музейних колекцій була знищена, серед них щонайменше 50 тисяч експонатів з основних фондів Маріупольського краєзнавчого музею та підпорядкованих йому Художнього музею імені Архіпа Куїнджі і Музею народного побуту. Вцілілі цінні предмети були вкрадені окупантами⁶⁹.

Тисячі унікальних артефактів, картин українських художників і предметів історичного значення були також вивезені з музеїв Херсонської, Миколаївської, Харківської, Сумської та інших областей. Відповідно до інформації, яку надали обласні військові (державні) адміністрації у відповідь на запит Мінкультури, з шести музейних закладів п'яти деокупованих областей України викрадено 34872 музейних предмети державної частини Музейного фонду України. За верифікованими даними з Балаклійського краєзнавчого музею вивезено 60 предметів (Харківська область); Снігурівського історико-краєзнавчого музею — 1180 (Миколаївська область); Музейно-виставкового центру "Тростянецький" — 80 (Сумська область); Херсонського обласного краєзнавчого музею — 23 217; Херсонського обласного художнього музею ім. О. О. Шовкуненка" — 10 223; Великоолександрівського народного історико-краєзнавчого музею — 112 (Херсонська область)⁷⁰.

Попри руйнування, незаконне вивезення експонатів та обмежені ресурси, музейники не лише рятують музейні цінності та сприяють поверненню викраденого, а й адаптують свою діяльність до нових реалій.

За інформацією Мінкультури та обласних військових адміністрацій, у 2024 році з різною інтенсивністю функціонували та вели екскурсійне обслуговування 529 музеїв, що на 80 закладів (або на 17,8%) більше ніж у 2023 році (449 закладів).

Облік музейних предметів та предметів музейного значення ведеться українською мовою в усіх 529 закладах. З них: виключно українською мовою -

⁶⁸ 1419 пам'яток культурної спадщини та 2233 об'єкти культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію. - URL: <https://mcsc.gov.ua/news/1419-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2233-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/> .

⁶⁹ Зрада, обстріли, пограбування. Як були втрачені десятки тисяч музейних експонатів у Маріуполі. - URL: <https://texty.org.ua/articles/113110/zrada-obstrily-pohrabuvannya-yak-buly-vtracheni-desyatky-tysyach-muzejnyh-ekspontativ-u-mariupoli/>.

⁷⁰ Евакуація культурної спадщини: культурні цінності з 55 музеїв і бібліотеки України врятовано від війни. - URL: <https://mcsc.gov.ua/news/evakuacziya-kulturnoyi-spadshhyny-kulturni-czinnosti-z-55-muzeyiv-i-biblioteku-ukrayiny-vryatovano-vid-vijny/>.

525 (99,2), інші 4 музеї (0,8%) додатково використовують мови Європейського Союзу (англійська, польська)⁷¹ або латину⁷². Зазначене відповідає показникам 2023 року, коли всі установи здійснювали музейний облік українською мовою і лише деякі з них додатково використовували мови Європейського Союзу. Нагадаємо, що згідно з пунктом 4 розділу I Інструкції з організації обліку музейних предметів фондово-облікова документація в комунальних і державних музеях повинна вестися державною мовою. Натомість затверджений наказом Мінкультури від 09.09.2016 № 784 Порядок обліку музейних предметів в електронній формі, який стосується державних і комунальних музеїв, фактично допускає внесення в електронну систему інформації про музейну колекцію різними мовами. Також відзначимо, що згідно з наданими даними, другий рік поспіль музеї не використовують російську мову як мову обліку музейних предметів і колекцій.

Аналіз даних щодо оформлення постійних експозицій музеїв також показує на переважне використання української мови, подекуди — застосовуються також мови Європейського Союзу та, поодинокі, інші мови, зокрема російська.

Виключно українську мову для оформлення постійних експозицій використовують 480 музеїв (90,7% від загальної кількості). 39 музеїв (7,4%) оформлюють експозиції українською мовою та мовами Європейського Союзу, зокрема англійською, польською, німецькою, французькою та болгарською. Ці музеї розташовані в різних регіонах України, але найбільше їх у Києві, Львові, Одесі, Полтаві та Чернівцях. Перелік включає такі установи, як Національний музей історії України (Київ) та Національний музей Голодомору-геноциду (Київ), Львівську національну галерею мистецтв імені Б.Г. Возницького та Національний музей-меморіал "Тюрма на Лонцького", що використовують англійську мову. Одеський музей західного і східного мистецтва використовує українську, англійську, німецьку та французьку мови. У Вільшанському районному українсько-болгарському музеї ім. Івана Гуржоса (Кіровоградська область) експозиції оформлені українською та болгарською мовами.

Англійська мова є найпоширенішою серед мов Європейського Союзу, що пояснюється її статусом міжнародної та попитом з боку іноземних туристів. Польська, німецька та французька мови використовуються в музеях менше.

Окремі музеї використовують й інші мови: грузинська використовується в Миргородському літературно-меморіальному музеї Д. Гурамівшвілі

⁷¹ Музей етнографії та художнього промислу Інституту етнографії та художнього промислу у Львові НАН України; Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського; Національний музей у Львові ім. А. Шептицького.

⁷² Державний природознавчий музей НАН України.

(Полтавська область), де представлені предмети грузинської старовини. Також поряд з українською мовою у двох музеях — Гадяцькому історико-краєзнавчому музеї (Полтавська область) та Херсонському обласному краєзнавчому музеї — застосовується латина.

Російська мова залишається в експозиціях лише трьох музеїв (0,6%): Одеський муніципальний музей-квартира Леоніда Утьосова (українська та російська), Одеський літературний музей (українська, англійська, російська) та Нетішинський міський краєзнавчий музей (українська, частково англійська, російська, польська⁷³).

Чотири музеї (0,8%) не мають постійних експозицій (реставрація, меморіальна чи виставкова діяльність) або є закладами закритого типу⁷⁴.

У 2023 році українська мова також була основною для експозицій всіх музеїв. Частина з них (49) додатково використовували англійську, польську, німецьку, французьку, грузинську, болгарську, латинську мови. Кількість музеїв, які використовують російську мову не змінилася порівняно з попереднім періодом — 2023 році їх також було 3. Проте змінився їх перелік — у 2024 році до Одеського літературного музею та Одеського муніципального музею-квартири Леоніда Утьосова, замість Білицького краєзнавчого музею (Полтавська обл.), додався Нетішинський міський краєзнавчий музей. За інформацією від Полтавської обласної військової адміністрації у 2024 році мова постійної експозиції у Білицькому краєзнавчому музеї була виключно українська.

За наданою інформацією у 2024 році 433 музеї (81,9% від загальної кількості) надавали аудіовізуальну інформацію про музейні предмети виключно українською мовою. Серед цих музеїв виділяється Івано-Франківський краєзнавчий музей, який додатково використовує шрифт Брайля, забезпечуючи інклюзивність для людей із вадами зору.

26 музеїв (4,9%) надають аудіовізуальну інформацію українською мовою та мовами Європейського Союзу, зокрема англійською, німецькою, польською та румунською, що сприяє залученню іноземних відвідувачів і популяризації української культури за кордоном. Ці заклади зосереджені переважно в таких культурних центрах, як Київ, Львів, Одеса, Івано-Франківськ, Хмельницький та Полтавська область. Чернівецький обласний музей народної архітектури та побуту має віртуальний тур на офіційній вебсторінці українською, англійською та румунською мовами, що враховує мультикультурний контекст регіону.

⁷³ У Нетішинському музеї є документи та копії документів в експозиції російською та польською (періоди до проголошення Незалежності).

⁷⁴ Кременчуцька міська художня галерея, Музей "Світовий центр старообрядництва", Національний науково-дослідний реставраційний центр України та Музейно-меморіальний комплекс пам'яті жителів населених пунктів України, знищених фашистськими окупантами.

Серед мов Європейського Союзу англійська мова є найбільш вживаною, що, знову ж таки, пояснюється її універсальністю та попитом серед туристів. Використання інших мов, таких як румунська чи польська, зумовлене регіональними історико-культурними зв'язками.

Один музей — Національний художній музей України (Київ) — надає аудіовізуальну інформацію українською, мовами ЄС та кримськотатарською, що є важливим кроком до підтримки культури кримськотатарського народу.

У 2023 році українська мова також була основною для аудіовізуальної інформації, 34 музеї використовували додаткові мови (англійську, польську, німецьку, французьку, румунську).

У 2024 році в музеях України проведено 9785 тимчасових виставок. Зазначена кількість є значно меншою порівняно з 2023 роком, коли таких заходів відбулося 14054. Проте цей показник усе ще перевищує дані за 2022 рік (6671 виставка).

З 9785 тимчасових виставок 9773 (99,88%) проведено державною мовою. 12 тимчасових виставок (0,12%) у 2024 році - іншими мовами. Ці виставки відбулися в чотирьох музеях: Львівський історичний музей — 8 таких виставок, Одеський муніципальний музей особистих колекцій імені О.В. Блещунова — 2. Харківський літературний музей і Чернігівський обласний історичний музей ім. В.В. Тарновського — по 1 такій виставці. Наведена інформація може свідчити про ознаки порушення вимог Закону про державну мову і потребує додаткового уточнення та опрацювання. Така перевірка буде здійснена Уповноваженим у 2025.

З 529 музеїв 500 (94,5%) використовували виключно українську мову для оголошень, афіш, інформаційних матеріалів та вхідних квитків. 21 музей (4%) для інформаційних матеріалів застосовує українську мову разом із мовами Європейського Союзу, зокрема англійською, польською та німецькою. Ці заклади зосереджені в таких містах, як Київ, Львів, Одеса, Хмельницький, а також у Вінниці, Коломиї, Ужгороді, Миколаєві, Полтаві та Харкові. У цьому сегменті також домінує англійська мова — її використовували 20 музеїв. Харківський літературний музей використовував німецьку.

Вісім музеїв (1,5%) не виготовляли оголошень, афіш, інформаційних матеріалів чи вхідних квитків. Усі вони є невеликими краєзнавчими музеями, розташованими в Миколаївській, Харківській, Чернігівській та Чернівецькій областях. Відсутність таких матеріалів може бути пов'язана з обмеженими фінансовими ресурсами, воєнними умовами (особливо в прифронтових Харківській та Миколаївській областях) або специфікою діяльності (наприклад, меморіальний характер).

У 2023 році більшість інформаційних матеріалів також виготовлялися українською мовою, з поодинокими (11 закладів) випадками використання англійської та грузинської мов.

У 2024 році в музеях України проведено 134073 екскурсії, що на 2,5% більше, ніж у 2023 році (130833 екскурсії), і значно перевищує показник 2022 року (73255 екскурсій). Це свідчить про певну стабілізацію музейної діяльності попри виклики війни, пошкодження інфраструктури та обмежені ресурси. 133210 (99,4%) екскурсій були проведені українською, а 863 (0,6%) - іншими мовами. Частка екскурсій українською мовою залишилася на рівні 2023 року (99,3%).

506 музеїв (95,7%) проводили екскурсії виключно українською мовою. 23 музеї (4,3%) у Києві, Львові, Одесі, Івано-Франківську, Житомирі, Полтаві, Коломиї (Івано-Франківська область), Рені (Одеська область), Кременці (Тернопільська область) та Кам'янець-Подільському (Хмельницька область) надавали такі послуги й іншими мовами.

Національний музей історії України у Другій світовій війні (Київ) провів найбільшу кількість екскурсій іншими мовами — 282, що становить 32,7% від загальної кількості таких екскурсій, проведених усіма музеями у 2024 році, та 11% від усіх проведених екскурсій у музеї протягом року. Музей історії міста Києва — 230 (26,6% від загальної кількості таких екскурсій, проведених усіма музеями та 8% від усіх проведених у музеї). Інші музеї мають значно менші показники, наприклад, Національний музей-меморіал "Тюрма на Лонцького" (Львів) — 51 (10% від проведених у музеї екскурсій).

У 2023 році екскурсії іншими мовами проводилися у 35 музеях, що на третину більше, ніж у 2024 році. Відзначимо, що у 2023 році за наданою інформацією Зміївський краєзнавчий музей та Соколівський музей Бойового братерства (Харківська область) проводили 100% екскурсій недержавною мовою. У 2024 році, за інформацією Харківської обласної військової адміністрації, всі екскурсії у даних закладах культури виконувалися державною мовою.

Також порівняно з 2023 роком, у 2024 році з 11 до 7 зменшилась кількість регіонів, де проводилися екскурсії іншими ніж державна мовами. Водночас київські музеї значно збільшили кількість таких екскурсій, що може пояснюватися зростанням інтересу до них з боку іноземних делегацій і туристів.

Надана органами державної влади інформація свідчить про позитивну динаміку застосування державної мови в музеях — українська мова впевнено утверджується як головна мова культурного простору. Це стосується як екскурсійного обслуговування, так і оформлення експозицій. Проте цей процес

ще далекий від завершення: у багатьох музейних залах усе ще зберігаються залишки російськомовних табличок, описів, анотацій до експонатів та інформаційних стендів.

Хоча кількість екскурсій, проведених державною мовою, є вражаючою, ці дані можуть не повністю відображати фактичний стан справ. Зокрема, залишається ймовірність того, що у регіонах із традиційно високим рівнем вживання російської мови на побутовому рівні екскурсії часто починаються українською мовою, а проводяться "за звичкою" або за мовчазної згоди відвідувачів російською мовою. Зазначене свідчить про необхідність глибших змін у комунікативних практиках представників музейного середовища, які мають бути прикладом для відвідувачів у питанні застосування української мови у сфері культури та публічному просторі загалом. Для повного утвердження української мови у діяльності цих закладів необхідні додаткове фінансування, посилений моніторинг та громадська активність, щоб музеї стали беззаперечними осередками україномовної культури та національної пам'яті.

Історико-культурні заповідники

У 2024 році історико-культурні заповідники, як і музеї, продовжують використовувати українську мову і в екскурсійному обслуговуванні, і в інформаційних матеріалах. За звітний період ними проведено 46026 екскурсій, що становить 77,3% від кількості екскурсій у 2023 році (59572), але перевищує показник 2022 року (28074).

45475 (98,8%) екскурсій проведено українською, а 551 (1,2%) - іншими мовами. Частка українськомовних екскурсій дещо знизилася порівняно з 2023 роком (99,3%) та 2022 роком (99,6%), але зміни несуттєві. Екскурсії недержавною мовою проводилися у 12 заповідниках (26,1% від загальної кількості) у Волинській, Хмельницькій, Чернігівській, Черкаській, Тернопільській, Івано-Франківській, Львівській областях та Києві. Найбільшу кількість таких екскурсій було проведено в Національному заповіднику "Києво-Печерська лавра" (Київ) — 168 екскурсій (7,1% від загальної кількості проведених у заповіднику); Національному заповіднику "Давній Галич" (Івано-Франківська область) — 143 екскурсії (21,6%); Національному заповіднику "Софія Київська" (Київ) — 115 екскурсій (3,9%), що також відображає туристичний інтерес іноземців.

Менші показники мають Державний історико-культурний заповідник у м. Луцьку (55 екскурсій, 1,8%), Шевченківський національний заповідник (22

екскурсії, 0,7%) та Національний історико-меморіальний заповідник "Бабин Яр" (16 екскурсій, 13,1%)⁷⁵.

Нагадаємо, що найбільша частка екскурсій іншими мовами у 2023 році була в Національному заповіднику "Києво-Печерська лавра" (4,95%), а в 2024 році, як зазначалося вище, цей показник зріс до 7,1%.

Оголошення, афіші, інформаційні матеріали та вхідні квитки в 36 заповідниках (78,3%) виготовлялися виключно українською мовою. У 10 заповідниках⁷⁶ (21,7%) інформаційні матеріали виготовлялися українською мовою та мовами ЄС, зокрема англійською та польською. Майже всі заклади використовували поруч з українською англійську мову. Державний історико-культурний заповідник "Межибіж" (Хмельницька область) — українську, англійську, польську та їдиш. У звітах за 2023 рік серед мов виконання афіші, інформаційні матеріали згадувалися також англійська, польська, німецька та французька мови.

Нагадаємо, що відповідно до вимог законодавства мовою екскурсійного та туристичного обслуговування є державна мова. Таке обслуговування може здійснюватися іншою мовою, але тільки для іноземців та осіб без громадянства. А надання громадянам України під час екскурсії інформації недержавною мовою є порушенням їх мовних прав та вимог Закону про державну мову.

Бібліотеки

Бібліотеки у сучасному світі трансформувалися з традиційних сховищ книг у багатофункціональні культурні, освітні та соціальні центри, що відповідають потребам цифрової епохи та викликам часу. Вони також змінюються, проте частина цих змін пов'язана не з поширенням новітніх технологій, а, на жаль, з війною. З початком повномасштабного вторгнення бібліотеки України опинилися перед безпрецедентними викликами — від руйнувань, перебування в окупації, де знищують українську книгу, до втрати аудиторії.

За даними Мінкультури, станом на квітень 2025 року 792 бібліотеки зазнали часткових руйнувань або були повністю знищені⁷⁷. Крім того,

⁷⁵ У 2023 році недержавні мови використовувалися в 14 заповідниках.

⁷⁶ Національний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця" (Чернігівська область), Національний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка" (Черкаська область), Шевченківський національний заповідник (Черкаська область), Національний заповідник "Глухів" (Сумська область), Національний заповідник "Давній Галич" (Івано-Франківська область), Національний заповідник "Хортиця" (Запорізька область), Національний історико-меморіальний заповідник "Бабин Яр" (Київ), Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник (Тернопільська область).

⁷⁷ 1419 пам'яток культурної спадщини та 2233 об'єкти культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію. - URL: <https://mcsc.gov.ua/news/1419-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2233-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/>.

представники країни-агресора на тимчасово окупованих територіях України систематично знищують українську літературу, зокрема книги з історії, культури, літератури та шкільні підручники. У прифронтових регіонах бібліотеки працюють із перебоями через постійні обстріли та повітряні тривоги, деякі з них тимчасово закриті. Через міграцію та внутрішнє переміщення населення бібліотеки втратили частину користувачів.

Та попри це бібліотеки не припинили працювати — вони переформатовують свою діяльність відповідно до потреб часу. У відносно безпечних регіонах бібліотеки стали центрами допомоги для переселенців, надаючи одяг, їжу та інші види підтримки; активізували онлайн-діяльність, надаючи доступ до електронних книг, архівів і віртуальних заходів; плетуть маскувальні сітки, збирають кошти для ЗСУ, організують безоплатні курси з вивчення української мови, арт-терапевтичні заняття, літературні вечори та групи підтримки, допомагаючи долати травми війни. У 2024 році у бібліотеках Києва відбулося 17 460 заходів, які зібрали понад 410000 учасників. Також діяло понад 80 курсів і клубів з вивчення української мови у 68 бібліотеках⁷⁸.

Відзначимо, що норми статті 23 Закону про державну мову стосуються також діяльності бібліотек. Тобто в разі проведення в бібліотеці культурно-мистецьких заходів, виставок тощо мовою таких заходів є державна. Відповідна інформаційна продукція також повинна виконуватися державною мовою, а за потреби – може дублюватись іншими мовами. Також на діяльність бібліотек поширюються і інші вимоги Закону про державну мову.

У звітному періоді до Уповноваженого надійшло декілька звернень щодо застосування української мови в діяльності бібліотек. За результатами розгляду звернень розпочато три заходи державного контролю. Факт порушення вимог Закону про державну мову встановлено в одному випадку, а саме — застосування недержавної мови працівницею Бібліотеки-філії № 6 Центральної бібліотеки Полтавської міської територіальної громади під час виконання службових обов'язків. Уповноважений за результатами розгляду матеріалів на підставі пункту 7 статті 247 КУпАП ухвалив постанову про закриття у справі про адміністративне правопорушення у зв'язку із завершенням строку притягнення до адміністративної відповідальності.

Крім того, у 2024 році працівниками Секретаріату проведено виїзний моніторинг, спрямований на визначення стану виконання вимог Закону про державну мову на територіях компактного проживання осіб, що належать до національних меншин (спільнот), поблизу кордону з Румунією в Чернівецькому районі Чернівецької області.

⁷⁸ У 2024 році київські бібліотеки відвідали понад пів мільйона мешканців. - URL: https://kyivcity.gov.ua/news/u_2024_rotsi_kivski_biblioteki_vidvidali_ponad_piv_milyona_meshkantsiv/.

Згідно з програмою моніторингу, серед іншого, аналізувалась діяльність комунальних закладів культури, які розташовані в населених пунктах Чернівецького району Чернівецької області: м. Новоселиця, с. Тарасівці, м. Герца, смт Красноільськ. З шести закладів культури, діяльність яких аналізувалася, — чотири бібліотеки.

За результатами моніторингу порушень вимог Закону про державну мову не встановлено. Водночас, встановлено застосування однією з працівниць Красноільської селищної бібліотеки російськомовної лексики, що може вказувати на її недостатню мовну компетентність.

Здебільшого інформація для загального ознайомлення (зокрема поточного характеру), стенди, інформаційні матеріали, підписи полиць в бібліотеках виконані українською мовою. В деяких випадках ця інформація повністю дублюється румунською мовою (КЗ "Публічна бібліотека ім. Г.Асакі"). На стінах закладів присутня державна символіка та є стенди патріотичного характеру, зокрема присвячені загиблим Героям.

Бібліотеки не обмежують свій функціонал послугами з доступу до читальної зали. Зокрема, КЗ "Публічна бібліотека ім. Г.Асакі", який активно бере участь у різних грантових програмах, переформатовує свою роботу і прагне створити певний аналог медіацентру, де відвідувач може задовольнити інформаційні, комунікаційні та культурно-просвітницькі потреби. Значна увага приділяється творчому розвитку особистості, пропонуються різні види активностей для дітей та підлітків, що враховують їх вікові особливості. Організуються заходи, що залучають до спільного проведення часу як дітей, так і їх батьків. За інформацією від бібліотекарів 10-20% фондів складають румуномовні книги.

Відзначимо, що питання оновлення бібліотечних фондів є актуальним не лише для бібліотек Чернівецького району. Цей процес набув особливого значення після початку повномасштабного вторгнення, коли бібліотеки почали масово позбуватися російських книг. Вилучення російськомовної літератури з бібліотечних фондів є частиною широкої політики дерусифікації та деколонізації. Він спрямований не лише на усунення пропагандистської та ідеологічно шкідливої літератури, що виправдовує агресію росії, заперечує суверенітет України чи прославляє російську імперську ідеологію, а на підтримку вітчизняної книговидавничої сфери та забезпечення українського читача якісною та сучасною українською літературою. Водночас оновлення фондів стикається з низкою проблем, зокрема фінансового характеру, що потребує цілеспрямованої підтримки з боку держави. Інформація щодо комплектування бібліотек сучасною українськомовною літературою міститься у розділі цього звіту, присвяченому функціонуванню державної мови у сфері

книговидання та книгорозповсюдження.

Мова поширення та демонстрування фільмів в Україні

Попри складні умови війни, яка триває, кінематограф в Україні продовжує розвиватися, привертає увагу як українського, так і закордонного глядача, а також стає важливою складовою культурної боротьби.

У 2024 році загальна сума доходів від продажу квитків у кінотеатрах України – так званий бокс-офіс – становила 2,268 млрд. грн. Приблизно 10 % цієї суми припадає на українські фільми, які зібрали понад 222 мільйони гривень. Ця сума є меншою, ніж у 2023 році, коли загальний прибуток українського кіно становив приблизно 300 мільйонів гривень (переважно за рахунок прокату стрічок "Мавка. Лісова пісня" та "Довбуш"). Проте у 2024 році українське кіно продемонструвало іншу позитивну динаміку. Загальна кількість українських фільмів, які вийшли в прокат, значно зросла порівняно з попередніми роками⁷⁹.

Також минулий рік став знаковим для українського кінематографа з точки зору міжнародного визнання. Українські фільми здобули престижні нагороди, брали участь у провідних кінофестивалях і зміцнили репутацію України як країни з потужною кінематографічною культурою. Такі досягнення не лише підкреслюють талант українських кінематографістів, але й посилюють голос України у світі, висвітлюючи війну, культурну ідентичність і мужність українців.

Зокрема, документальний фільм режисера Мстислава Чернова "20 днів у Маріуполі" отримав премію "Оскар" у категорії "Найкращий документальний повнометражний фільм" у березні 2024 року і став першим українським фільмом, удостоєним цієї нагороди. Стрічка, що розповідає про злочини російської армії під час облоги Маріуполя, зібрала мільйони переглядів і стала потужним інструментом висвітлення війни. Крім Оскара, фільм отримав британську BAFTA та премію Гільдії режисерів⁸⁰.

На Міжнародному кінофестивалі Film Festival Cottbus стрічка "Ти — Космос" Павла Острікова, — фантастична трагікомедія про українського космічного далеkobійника Андрія Мельника, який залишається ледь не останньою людиною у всесвіті після вибуху Землі, поки не зв'язується з жінкою

⁷⁹ Касові збори українських фільмів торік перевищили 222 мільйони гривень, але не побили рекорду 2023 року. - URL:

<https://detector.media/infospace/article/236769/2025-01-07-kasovi-zbory-ukrainskykh-filmiv-torik-perevyshchyly-222-milyony-gryven-ale-ne-pobyly-rekordu-2023-roku/>.

⁸⁰ Історична перемога: "20 днів у Маріуполі" отримали "Оскар" за найкращий документальний фільм. - URL: <https://detector.media/infospace/article/236769/2025-01-07-kasovi-zbory-ukrainskykh-filmiv-torik-perevyshchyly-222-milyony-gryven-ale-ne-pobyly-rekordu-2023-roku/>.

із Франції на ім'я Катрін, — отримала нагороду за найкращу режисуру (Spezialpreis für die beste Regie) та приз глядацьких симпатій. На Trieste Science+Fiction Festival фільм отримав три нагороди: Asteroide award, Audience award (The Begin Hotels), INAF event horizon award. І це далеко не всі здобутки стрічки⁸¹.

Документальна стрічка "Порцелянова війна" (Україна–США, режисери Брендан Белломо та Слава Леонтьєв), яка розповідає історію трьох українських художників (Слави Леонтьєва, Ані Стасенко, Андрія Стефанова), які залишилися в Харкові і намагаються прикрасити зруйновані війною будівлі міста, у січні 2024 року отримала головний приз від американського журі на кінофестивалі незалежного кіно Sundance Film Festival у США. У жовтні 2024 року цей фільм отримав дві номінації на Critics' Choice Documentary Awards, а в листопаді переміг у номінації "Найкращий документальний фільм" та виборов Приз глядацьких симпатій на дебютному Міжнародному кінофестивалі Women and the World в Лондоні⁸².

Кіно стало глобальним голосом України, розповідаючи про війну та стійкість. Ці здобутки не лише підняли престиж українського кінематографа, але й сприяли посиленню позицій України на міжнародній арені в умовах війни.

Український кінематограф за останні десятиліття пройшов значну трансформацію, зокрема й щодо мови. Раніше російська мова вважалася комерційно вигідною в кінематографі через низку історичних, економічних і культурних чинників. Ця думка була поширена серед продюсерів, режисерів і дистриб'юторів, які орієнтувалися на широкий пострадянський ринок і сприймали російську мову як універсальний засіб комунікації. Однак із часом, завдяки законодавчим реформам та зростанню національної свідомості українська мова стала домінуючою в кіновиробництві, а комерційна привабливість російської мови поступилася національним інтересам.

Відповідно до інформації, яка міститься у Звіті за результатами діяльності Державного агентства України з питань кіно⁸³ у 2024 році за підтримки агентства було створено 20 фільмів⁸⁴. З них: ігрових повнометражних фільмів — 10, неігрових повнометражних фільмів — 7,

⁸¹ Звіті за результатами діяльності Державного агентства України з питань кіно 1 січня 2024 –31 грудня 20241 січня 2024 –31 грудня 2024. - URL: <https://usfa.gov.ua/documents/zvity-pro-diyalnist-agentstva-i32>.

⁸² Стрічка "Порцелянова війна" отримала нагороду Гільдії режисерів США. - URL: <https://detector.media/infospace/article/238075/2025-02-10-strichka-portselyanova-viyna-otrymala-nagorodu-gildii-rezhyserviv-ssha/>.

⁸³ Звіті за результатами діяльності Державного агентства України з питань кіно 1 січня 2024 –31 грудня 20241 січня 2024 –31 грудня 2024. - URL: <https://usfa.gov.ua/documents/zvity-pro-diyalnist-agentstva-i32>.

⁸⁴ Фільми, які завершилися за період від 01 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року. - URL: https://docs.google.com/spreadsheets/d/10CVkHqi6ovoPWurcpXN2AZtNLvz_q4zOeSW6WU8BWUk/edit?gid=0#gid=0.

неігрових телесеріалів — 2, ігрові телесеріали — 1 (у 2023 році — 19, які також усі виконувалися українською мовою). Сума державного фінансування завершених фільмів: 205 788 219,38 грн.

Відповідно до звернень суб'єктів кінематографії у 2024 році Державне агентство України з питань кіно внесло до Державного реєстру фільмів⁸⁵ 2688 назв фільмів/телесеріалів. З них (мова розповідження):

- дубльовано українською мовою — 1173 (43,64% від загальної кількості внесених у реєстр у 2024 році);
- озвучено українською мовою — 951 (35,38%);
- мова оригіналу – українська — 455 (16,93%);
- мова оригіналу - українська, субтитровано українською мовою — 69 (2,57%);
- субтитровано українською мовою — 33 (1,23%);
- озвучено українською мовою, субтитровано українською мовою — 3 (0,11%);
- без тексту — 2 (0,07%);
- дубльовано українською мовою, мова оригіналу субтитровано українською мовою — 1 (0,04%);
- дубльовано українською мовою, озвучено українською мовою — 1 (0,04%).

Нагадаємо, що протягом 2023 року право на демонстрацію в прокаті отримали 404 фільми, з яких 97 виготовлено державною мовою (24 %), а у 2022 році цей показник становив 59 назв (21,3 %).

Оригінальна мова фільмів, внесених до реєстру, – переважно англійська. Кількість таких фільмів становить 1683 (62,61% від загальної кількості фільмів внесених до реєстру у 2024 році). Далі йде українська — 572 стрічки (21,35%). Окрім фільмів, виконаних мовами Європейського Союзу, є такі, що оригінально виконувалися тайською, фризською, китайською, японською, корейською та іншими мовами⁸⁶. Також присутні фільми, оригінальна мова яких російська — 47 (1,75% від загальної кількості внесених до реєстру). Здебільшого їх країною-виробником є Україна — 41 фільм (87,2%). На СРСР припадає 4 стрічки (8,5%). Також у реєстрі зазначено, що країною-виробником

⁸⁵ Державний реєстр фільмів. - URL: <https://usfa.gov.ua/derzhavnyy-reyestr-filmiv>.

⁸⁶ Кількість фільмів, внесених до реєстру у 2024 році, відповідно до мови оригіналу стрічки: англійська мова — 1683 фільмів (62,61% від загальної кількості фільмів внесених до реєстру у 2024 році); українська мова — 574 (21,35%); французька мова — 178 (6,62%); німецька мова — 83 (3,09%); російська мова — 47 (1,75%); іспанська мова — 23 (0,86%); італійська мова — 18 (0,67%); японська мова — 14 (0,52%); турецька мова — 11 (0,41%); польська мова — 10 (0,37%); корейська мова — 10 (0,37%); данська мова — 9 (0,33%); норвезька мова — 6 (0,22%); шведська мова — 5 (0,19%); китайська мова — 4 (0,15%); чеська мова — 3 (0,11%); португальська мова — 2 (0,07%); румунська мова — 2 (0,07%); ісландська мова — 1 (0,04%); вірменська мова — 1 (0,04%); нідерландська мова — 1 (0,04%); латиська мова — 1 (0,04%); тайська мова — 1 (0,04%); фризська мова — 1 (0,04%).

одного російськомовного фільму є Литва, і ще одного — Канада. Більшість фільмів зняті такими студіями як "Одеська кіностудія" та ДП "НКХФ імені Олександра Довженка". Виробництво та/або перше оприлюднення (демонстрування) цих стрічок переважно відбулося до 1991 року (близько 70%). Проте є фільми, які були зняті (вперше оприлюднені) російською мовою у 2023 році ("Нескінченність за Флоріаном", Група Кінотрон, Литва) та у 2024 році ("РДК. Блідій молі — кінець", ТОВ "Онлайн Юей", Україна).

За звітний період Державне агентство України з питань кіно надало статус "національного" та оформило свідоцтво національного фільму 240 аудіовізуальним творам, основна (базова) версія мовної частини звукового ряду яких створена українською мовою, та які набрали необхідну кількість балів відповідно до оцінних елементів бальної системи, передбаченої Законом України "Про кінематографію". Відповідно до Європейської конвенції підтверджено статус спільного виробництва 12 фільмам.

Нагадаємо, що у 2023 році Державне агентство України з питань кіно надало статус "національного" та оформило свідоцтво національного фільму 220 аудіовізуальним творам. З них два були вироблені в копродукції відповідно до положень Європейської конвенції про спільне кінематографічне виробництво⁸⁷.

Також у Звіті за результатами діяльності Державного агентства України з питань кіно⁸⁸ зазначено, що Експертною комісією з питань розповсюдження і демонстрування фільмів при Держкіно переглянуто та надано висновки на 31 назву фільмів/телевізійних серіалів щодо дотримання вимог чинного законодавства України, зокрема, вимог Закону про державну мову.

У 2024 році за підтримки Українського культурного фонду виготовлено 21 фільм⁸⁹, які виконані виключно українською мовою. Серед стрічок

⁸⁷ У 2022 році видано 156 свідоцтв національного фільму, з них на фільми, які вироблені (створені) українською мовою – 154. Інші 2 — копродукція.

⁸⁸ Звіті за результатами діяльності Державного агентства України з питань кіно 1 січня 2024 –31 грудня 2024 року. - URL: <https://usfa.gov.ua/documents/zvity-pro-diyalnist-agentstva-i32>.

⁸⁹ Народжені щоб жити (документальний фільм); Прифронтове життя. Сумщина (документальний фільм); Життя починається (короткометражний художній фільм); Анімаційний короткометражний фільм за сценарієм Сергія Мельніченка "Розібрана"; Фортеця Маріуполь (серія короткометражних документальних фільмів); Королеви радості (повнометражний документальний фільм); Сімейний альбом (документальний фільм); Виробництво короткометражного анімаційного фільму "Непорозуміття"; Книга-мандрівка; Ізюм та Бахмут (мультифільми); Довіра До (документальний фільм); Історичне документальне відео з 3D реконструкціями "Київ тисячолітній. Яким насправді був Київ від Русі до Гетьманщини: історія руйнування і відновлення. XIII-XVIII століття."; "Оберіг" (короткометражний документальний фільм); "Непохитний медичний стрій" (серія вебфільмів); "Книга-мандрівка. Крим – це Україна" (анімаційний фільм); П'ять історій, п'ять героїв (анімаційний короткометражний фільм); Проект повнометражного документального фільму "Заручники війни"; Пост-продакшн період короткометражного фільму "В її обіймах"; Документальний телесеріал "ВОНА: всередині екоциду"; Пілотна серія вебсеріалу "Зворотна сторона війни"; Грім серед ясного неба (неігрове кіно); Королеви в окопах (документальний фільм).

переважає документалістика, яка фіксує реалії війни та документує свідчення очевидців. Також присутні анімаційні проекти, художнє кіно, вебсеріали, історичні реконструкції. Більшість з них прямо чи опосередковано стосується російсько-української війни, відображаючи її вплив на суспільство, індивідуальні долі та національну ідентичність.

Відзначимо, що у 2023 році Український культурний фонд проінформував про виготовлення за їх підтримки 15 фільмів. Таким чином, у звітному році маємо збільшення кількості кінопроектів.

Загалом, протягом останніх років українське кіно набуває суб'єктності на міжнародній арені, розповідаючи світові про важливі історичні події та виклики, що постали перед Україною. Його значення як інструменту культурної дипломатії продовжує зростати, зміцнюючи позиції національної кіноіндустрії. Всередині країни вітчизняні сучасні стрічки стали не лише засобом мистецького висловлення, а й інструментом об'єднання суспільства, пізнання себе і своєї історії, підтримки морального духу та осмислення травматичних подій.

Таким чином 2024 рік засвідчив: українська мова у сфері культури не просто відновлюється — вона поступово утверджується як природна, жива й невід'ємна частина сучасного українського мистецтва.

Вона зміцнює свої позиції в усіх ключових сегментах культурної сфери — у театрах, музеях і кінематографі. Завдяки державній мовній політиці, суспільному запиту та активізації національної свідомості вона стала обов'язковим елементом культурного простору та гармонійним засобом творення, презентації та популяризації українського культурного продукту.

Театральна сфера України у 2024 році демонструє чітку тенденцію до утвердження української мови як основної мови театру, що стало логічним продовженням змін, започаткованих після повномасштабного вторгнення 2022 року. У державному та комунальному сегментах з кожним роком стає все менше закладів культури, які продовжують виконувати вистави мовою ворога, або ставити постановки за творами російських авторів. Сподіваємося, що дана тенденція стане прикладом для приватних театрів і вони теж зроблять свій вибір на користь українськомовного культурного продукту.

Презентація вистави "Конотопська відьма" на Глобальному саміті миру стала яскравими прикладами культурної дипломатії і перегукується з історією "Щедрика" Миколи Леонтовича, який на початку ХХ століття переконав міжнародну спільноту в існуванні самодостатньої української культури та став голосом країни, що виборює своє право на незалежність та самостійність.

Український кінематограф переживає важливий етап свого становлення, набуваючи не лише національного, але й глобального значення. Вітчизняне кіно стає потужним каналом комунікації зі світом, розповідаючи про війну, мужність та стійкість українців. Його значення як інструменту формування суспільного дискурсу і міжнародної комунікації продовжує зростати, про що свідчить отримана українськими документалістами нагорода Американської академії кіномистецтва "Оскар" та перемоги низки українських стрічок на різних міжнародних конкурсах.

Така динаміка у сфері культури зумовлена як законодавчим унормуванням діяльності суб'єктів галузі, так і глибокими зрушеннями в самосприйнятті значної частини українського суспільства, для якої функціонування української мови — це не лише виконання законодавчих норм, а й свідомий культурний вибір. Українське суспільство змінюється — пізнає своє минуле і культуру. Щиро дивується і захоплюється, відкриваючи для себе справжню глибину українських традицій, мистецтва, літератури, загалом історичної спадщини. Усвідомлює, що володіє безцінними культурними скарбами, які формувалися протягом століть.

Попри те, що попит на українськомовний культурний продукт стабільно зростає, а суспільство дедалі більше сприймає українську мову як природну і необхідну складову культурного життя, сфера все ще сповнена викликів. Для подальшого зміцнення позицій української мови необхідні стабільне фінансування культурних проєктів, розширення освітніх ініціатив, що популяризують культуру, збільшення якісного українськомовного контенту, який би був цікавим молоді. Українська культура, спираючись на мову, продовжує бути потужним інструментом національної єдності, але збереження цього статусу і подальший її розвиток вимагає невпинної роботи та підтримки держави, представників галузі і суспільства. Сподіваємось, що затверджена у березні Кабінетом Міністрів України "Стратегія розвитку культури в Україні на 2025 – 2030 роки" сприятиме цій меті.

3.6. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ МЕДІА

Завдяки широкому охопленню аудиторії медійний простір є одним із ключових інструментів популяризації української мови та зміцнення її позицій у суспільстві. Мова, якою медіа поширюють інформацію, автоматично стає звичною, а її використання — буденною практикою. Чим більше створюється або виконується якісних матеріалів певною мовою (аналітичні програми, кіно, серіали, науково-популярні передачі, пісні), тим краща її популярність у суспільстві. Вже другий рік застосування української мови в медіа регулюється нормами нового Закону про медіа, положення якого спрямовані на утвердження державної мови. Законодавчі вимоги передбачають збільшення присутності української мови в телевізійному та радіоетері, друкованих виданнях, а також у сфері онлайн-медіа.

Нормативно-правове регулювання порядку застосування державної мови у сфері медіа

Закон про медіа, який був ухвалений Верховною Радою України 13 грудня 2022 року, відповідно до прикінцевих положень набув чинності 31 березня 2023 року. Проте низка ключових змін, які суттєво вплинули на регулювання застосування української мови у сфері медіа, запрацювали саме у 2024 році після завершення перехідного періоду. Ці зміни посилили позиції української мови в інформаційному просторі, збільшивши, зокрема, частку українськомовного контенту в загальнонаціональному етері.

Телебачення і радіомовлення

Відповідно до статті 40 Закону про медіа з 1 січня 2024 року вимоги щодо обсягу державної мови у сфері телебачення та радіомовлення змінені: мінімальна частка програм державною мовою для телемовників-ліцензіатів загальнонаціональної та регіональної категорій, а також радіомовників, у проміжках часу з 07:00 до 18:00 та з 18:00 до 22:00 зросла з 75% до 90%. Для місцевих телевізійних медіа, а також для телеканалів-реєстрантів, програми яких розповсюджуються провайдерами аудіовізуальних сервісів на території тільки однієї області, частка зросла з 60% до 80%. Для телеканалів-реєстрантів інших категорій – з 75% до 90%. Також з 75% до 90% збільшилась частка мовлення державною мовою у тижневому обсязі програм новин, поширених телемовником або радіомовником, який є ліцензіатом або реєстрантом, у кожному проміжку часу між 7 та 18 годинами і між 18 та 22 годинами.

Для телемовників та радіомовників, які, крім мовлення державною мовою, здійснюють мовлення виключно мовами національних меншин

(спільнот) України, які є офіційними мовами Європейського Союзу, мовами національних меншин (спільнот), до яких застосовуються положення Хартії згідно із Законом України "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин", за винятком мов національних меншин (спільнот), що є державною (офіційною) мовою держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, частка програм державною мовою має становити не менше, ніж 30%⁹⁰.

Крім того, з 17 липня 2024 року набули чинності додаткові положення пункту 7 частини восьмої статті 40 Закону про медіа, які уточнюють правила використання недержавних мов наживо. Зокрема, допускається використання недержавної мови (наприклад, російської) у спонтанних репліках чи виступах учасників програм (крім ведучих і дикторів), але лише якщо їхня загальна тривалість не перевищує 10% тривалості програми.

Під час трансляції програми у записі репліки, виступи, що не відповідають вимогам пунктів 1, 4, 6 частини восьмої статті 40 Закону про медіа, мають бути дубльовані, озвучені або субтитровані державною мовою.

Незмінними залишаються норми щодо обов'язку мовників при здійсненні ефірного радіомовлення забезпечувати частку пісень (музичних творів з текстом) державною мовою в обсязі не менше ніж 40 відсотків загального обсягу пісень, поширених упродовж доби, а також не менше ніж 40 відсотків від загального обсягу пісень, поширених у кожному проміжку часу між 7 годиною та 14 годиною і між 15 годиною та 22 годиною.

Стосовно фільмів, то такий вид програми вважається виконаним державною мовою, якщо звуковий ряд під час його демонстрування (розповсюдження) виконаний, дубльований, озвучений державною мовою. Для цілей реалізації художнього, творчого задуму допускається у фільмі (крім дитячих та анімаційних фільмів) використання інших мов в обсязі не більше, ніж 10 відсотків від загальної тривалості всіх реплік учасників фільму, при цьому всі іншомовні репліки субтитруються державною мовою. Національні фільми можуть демонструватися кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів відповідно до Закону України "Про кінематографію".

⁹⁰ Від загальної тривалості програм (або їх частин) для телемовників-ліцензіатів та телемовників-реєстрантів і від тижневого обсягу ведення програм, у тому числі новинно-аналітичних блоків, розважальних програм (ведучими, дикторами радіопрограм) для радіомовників.

Друковані медіа

Статтею 41 Закону про медіа визначено, що друковані медіа в Україні видаються (виходять) державною мовою, а також іншими мовами в порядку, визначеному Законом про державну мову. Нагадаємо, що з 16 січня 2022 року для друкованих медіа загальнодержавної і регіональної сфер розповсюдження набула чинності стаття 25 Закону про державну мову, якою передбачено, що друковані медіа в Україні видаються державною мовою. А для друкованих медіа місцевого рівня вимоги статті 25 Закону про державну мову стали чинними з 16 липня 2024 року.

Друковані медіа можуть видаватися іншими, ніж державна, мовами, якщо одночасно з відповідним тиражем видання іноземною мовою видається тираж цього видання державною мовою. Усі мовні версії повинні видаватися під однаковою назвою, відповідати одна одній за змістом, обсягом та способом друку, а їх випуски повинні мати однакову нумерацію порядкових номерів і видаватися в один день.

Відповідно до частини 2 статті 25 Закону про державну мову розповсюдження за передплатою друкованих медіа, виданих мовами, іншими, ніж державна, допускається за умови забезпечення їх засновниками (співзасновниками) можливості передплати в Україні такого самого видання державною мовою.

Згідно з частиною 3 статті 25 Закону про державну мову засновники (співзасновники) друкованих медіа зобов'язані виготовляти, публікувати і доставляти обов'язковий примірник документів (номери (випуски) друкованих медіа) державною мовою у порядку, визначеному законом.

Також у кожному місці розповсюдження преси друковані медіа державною мовою мають становити не менше 50% назв друкованих медіа, що розповсюджуються в цьому місці. У місці розповсюдження друкованого медіа, виданого іншою, ніж державна, мовою, таке медіа розповсюджується і державною мовою (частина четверта статті 25 Закону про державну мову).

Разом з тим вимоги частин першої, другої та абзацу другого частини четвертої статті 25 Закону про державну мову не поширюються на друковані медіа, що видаються винятково кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів України, англійською мовою, іншою офіційною мовою Європейського Союзу, незалежно від того, чи містять вони тексти державною мовою, та на наукові видання, мова яких визначається статтею 22 Закону про державну мову. Обов'язковий примірник документів, передбачений частиною третьою цієї статті, у такому разі виготовляється, публікується і доставляється відповідною мовою.

Зауважимо, що у мирний час реєстрація для друкованих медіа є добровільною. Проте відповідно до частини третьої статті 124 Закону про медіа під час дії воєнного стану така процедура для друкованих медіа є обов'язковою. Суб'єкти у сфері друкованих медіа, які планують і надалі провадити свою діяльність, були зобов'язані до 31 березня 2024 року пройти процедуру реєстрації в Національній раді України з питань телебачення та радіомовлення відповідно до пункту 21 Прикінцевих та перехідних положень Закону про медіа. До зазначеного строку така реєстрація є безкоштовною, після - зі сплатою реєстраційного збору. Видання та розповсюдження друкованих медіа без реєстрації забороняється.

Мова онлайн-медіа

Частиною другою статті 41 Закону про медіа передбачено, що суб'єкт у сфері онлайн-медіа самостійно визначає мову поширення інформації, крім випадків, передбачених Законом про державну мову. Крім того, реєстрація онлайн-медіа є добровільною.

Вимогами частини шостої статті 27 Закону про державну мову визначено, що інтернет-представництва (в тому числі веб-сайти, веб-сторінки в соціальних мережах) медіа, зареєстрованих в Україні, виконуються державною мовою. Поряд з версією інтернет-представництв (у тому числі веб-сайтів, веб-сторінок у соціальних мережах), виконаних державною мовою, можуть існувати версії іншими мовами. Версія інтернет-представництва державною мовою повинна мати не менше за обсягом та змістом інформації, ніж іншомовні версії, та завантажуватись за замовчуванням для користувачів в Україні.

Ця норма не поширюється на інтернет-представництва друкованих медіа, зазначених у частині п'ятій статті 25 цього Закону про державну мову⁹¹, а також на онлайн-медіа, що виходять виключно кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів України, англійською мовою, іншою офіційною мовою Європейського Союзу, незалежно від того, чи містять вони тексти державною мовою, у тому числі на наукові видання, норма щодо мови яких визначається статтею 22 цього Закону.

Зважаючи на викладене, констатуємо, що питання реагування на застосування недержавної мови незареєстрованими онлайн-медіа (вебресурсами) залишається неврегульованим. Оскільки реєстрація онлайн-медіа є необов'язковою, існує ризик відсутності інтернет-представництв

⁹¹ Друковані медіа, що видаються винятково кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів України, англійською мовою, іншою офіційною мовою Європейського Союзу, незалежно від того, чи містять вони тексти державною мовою.

окремих онлайн-медіа державною мовою, що призведе до порушення прав громадян України на отримання інформації державною мовою. Тому є гостра необхідність внести відповідні зміни до частини шостої статті 27 Закону про державну мову, якими передбачити обов'язок для інтернет-представництв усіх типів медіа, зокрема онлайн (зареєстрованих та незареєстрованих), виконувати свої інтернет-ресурси державною мовою.

Провайдери аудіовізуальних сервісів

Закон про медіа також визначає особливості діяльності провайдерів аудіовізуальних сервісів, зокрема в частині добору та організації пакетів телеканалів та радіоканалів. Пунктом 2 частини 3 статті 22 Закону про медіа встановлені вимоги до складу телеканалів та радіоканалів. Провайдер аудіовізуальних сервісів зобов'язаний включати до пакетів телеканалів та радіоканалів виключно ті телеканали та радіоканали, які отримали ліцензію на мовлення, зареєстровані Національною радою відповідно до вимог статей 63, 66 Закону про медіа чи отримали дозвіл на тимчасове мовлення, а також іноземні лінійні медіа, які походять з держав - членів Європейського Союзу, у разі якщо їх ретрансляція не обмежена відповідно до Закону України "Про санкції" або Національною радою у порядку, встановленому частиною шостою статті 4 або частиною третьою статті 121 Закону про медіа.

Згідно з нормою частини чотирнадцятої статті 40 Закону про медіа провайдери аудіовізуальних сервісів зобов'язані забезпечувати в кожному з пакетів телеканалів, доступ до яких надається користувачам, частку телеканалів, що розповсюджуються державною мовою, в обсязі не менше, ніж 60% загальної кількості телеканалів у такому пакеті, крім пакетів телеканалів еротичного спрямування або телеканалів без текстового супроводу. При цьому для цілей цього положення телеканалами, що розповсюджуються 100% державною мовою, вважаються телеканали, що отримали ліцензію чи зареєстровані відповідно до статей 50, 63 Закону про медіа.

Відповідно до пункту 10 Розділу X "Прикінцеві та перехідні положення" Закону про медіа положення частини чотирнадцятої статті 40 в частині обсягу частки телеканалів та радіоканалів державною мовою у пакетах, доступ до яких надається користувачам провайдерами аудіовізуальних сервісів, набирають чинності поступово. З 1 квітня 2024 року, через рік після набрання чинності Закону про медіа, частка державної мови має становити щонайменше 30%. З 1 квітня 2025 року, через два роки, цей показник зросте до 45%. Повна вимога у 60% набере чинності з 1 квітня 2026 року, через три роки від дати ухвалення Закону про медіа.

Згідно з частиною п'ятою статті 4 Закону про медіа на території України не обмежується приймання чи ретрансляція радіоканалів, телеканалів, каталогів програм, які походять з країн, що є членами Європейського Союзу, а також інших радіоканалів, телеканалів, каталогів програм, зміст яких відповідає вимогам Європейської конвенції про транскордонне телебачення, інших міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також вимогам, установленим Законом про медіа.

Зазначимо, що відповідно до пункту 5 частини 9 статті 40 Закону про медіа, вимоги стосовно виконання програм українською мовою лінійними аудіовізуальними медіа, не поширюються на іноземні лінійні медіа.

Провайдери платформ спільного доступу до відео

Відповідно до частини дванадцятої статті 40 Закону про медіа суб'єкти у сфері аудіовізуальних медіа на замовлення (крім аудіальних медіа на замовлення) зобов'язані забезпечувати в каталозі програм частку програм, у тому числі фільмів, виконаних державною мовою, в обсязі не менше ніж 25% від загальної кількості програм, у тому числі фільмів. При цьому мова виконання (озвучення, дубляжу) програм та/або фільмів визначається відповідно до частини сьомої цієї статті.

А частина тринадцята цієї статті додатково визначає, якщо програма, що поширюється аудіовізуальним медіа або провайдером аудіовізуального сервісу, має дві і більше звукових доріжок, доріжка з державною мовою (за наявності) має бути встановлена за замовчуванням першою.

Водночас звертаємо увагу, що положення частини дванадцятої статті 40 Закону про медіа в частині частки програм, виконаних державною мовою, набирають чинності через три роки з дня набрання ним чинності (1 квітня 2026 року). Через один рік з дня набрання чинності Закону про медіа, тобто з 1 квітня 2024 року, частка програм, передбачених частиною дванадцятою статті 40 цього Закону, має становити 10%, через два роки (з 01 квітня 2025 року) — 15%.

Відповідальність суб'єктів у сфері медіа

Ухваленим Законом про медіа визначено, що нагляд та контроль за дотриманням суб'єктами у сфері медіа законодавства про державну мову в частині мови аудіовізуальних медіа здійснює Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. До того ж Закон про медіа наділяє її повноваженням нагляду та контролю за дотриманням суб'єктами у сфері медіа законодавства про державну мову в частині мови фільмів, що демонструються (розповсюджуються) аудіовізуальними медіа.

Потрібно звернути увагу на те, що за порушення у сфері медіа Національна рада має право застосовувати санкції стосовно відповідних суб'єктів. Законодавцем для цього розроблено структуровану систему визначення порушень та санкцій.

Порушення суб'єктами у сфері медіа вимог законодавства, за які Національна рада має право застосовувати заходи реагування, поділяються на незначні, значні, грубі. Зауважимо, що для суб'єктів у сфері лінійних аудіовізуальних, нелінійних аудіовізуальних, друкованих медіа та онлайн-медіа поширення інформації, що принижує або зневажає державну мову, кваліфікується як значне порушення. Ця норма врахована під час ухвалення Закону про медіа відповідно до рекомендацій Уповноваженого. Також значним порушенням для лінійних аудіовізуальних медіа вважається недотримання вимог медійного закону щодо частки програм державною мовою, зокрема фільмів, у загальному тижневому обсязі, а також порушення радіомовником вимог щодо забезпечення частки пісень державною мовою більше, ніж на 5 % від встановленого законодавством (5 і менше % вважається незначним порушенням).

Багаторівневою є і система санкцій, які застосовуються залежно від типу суб'єкта (суб'єкт у сфері аудіовізуальних медіа, суб'єкт у сфері друкованих медіа, суб'єкт у сфері онлайн-медіа, провайдер аудіовізуальних сервісів чи постачальник електронних комунікаційних послуг для потреб мовлення з використанням радіочастотного спектра) та статусу (zareєстрований, незареєстрований).

Нацрада може застосовувати приписи як засіб реагування на порушення. Вони мають превентивний характер у випадку вчинення суб'єктами у сфері медіа незначного порушення. Проте отримана їх певна кількість впродовж останнього року (від трьох до п'яти, що залежить від статусу і типу суб'єкта медіа) стає підставою для накладання штрафу. Наприклад, у випадку вчинення впродовж останнього року п'яти незначних порушень з боку суб'єкта у сфері аудіовізуальних медіа, за які було винесено приписи і рішення про які не були скасовані у визначеному законом порядку, регулятор застосовує штраф у розмірі 10% розміру ліцензійного збору для ліцензіатів або від 5 до 40 мінімальних заробітних плат на день вчинення порушення для реєстрантів. У випадку вчинення впродовж останнього року кожного наступного незначного порушення після застосування штрафу, рішення про який не було скасовано у визначеному законом порядку, накладається штраф у подвійному розмірі.

Зауважимо, що за значне порушення суб'єктом у даній сфері (зокрема, поширення інформації, що принижує або зневажає державну мову) одразу застосовується штраф у розмірі 10% розміру ліцензійного збору для ліцензіатів

або від 5 до 40 мінімальних заробітних плат на день вчинення порушення для реєстрантів.

Крім того, у випадку, якщо впродовж певного періоду⁹² суб'єктом повторно вчинено значне або грубе порушення, за яке вже застосовувалась певна кількість штрафів (за значне - п'ять штрафів, за грубе - від одного до трьох, що залежно від типу та статусу суб'єкта) і рішення про які не було скасовано у визначеному законом порядку, то застосовуються такі заходи реагування:

- анулювання ліцензії за рішенням суду чи скасування реєстрації за рішенням суду (суб'єкти у сфері аудіовізуальних медіа, провайдери аудіовізуальних сервісів чи постачальники електронних комунікаційних послуг для потреб мовлення з використанням радіочастотного спектра);
- скасування реєстрації (zareєстровані суб'єктом у сфері друкованих медіа та онлайн-медіа);
- заборона видання та розповсюдження друкованого медіа за рішенням суду (zareєстровані та незareєстровані суб'єкти у сфері друкованих медіа);
- тимчасова заборона поширення онлайн-медіа (nezareєстровані суб'єкти у сфері онлайн-медіа);
- заборона поширення онлайн-медіа за рішенням суду (zareєстровані та незareєстровані суб'єкти у сфері онлайн-медіа).

Зауважимо, що реєстрація для онлайн-медіа є добровільною. Проте для zareєстрованих суб'єктів у цій сфері передбачено певні преференції, які стосуються застосування санкцій. Зокрема, заборона поширення онлайн-медіа за рішенням суду для zareєстрованих суб'єктів у сфері онлайн-медіа передбачена у разі вчинення ним впродовж одного місяця четвертого грубого порушення. Натомість для незareєстрованих суб'єктів така санкція настає після третього порушення.

Варто зазначити, що незмінною залишається норма, відповідно до якої за порушення друкованими медіа вимог Закону про державну мову передбачено застосування Уповноваженим із захисту державної мови адміністративних стягнень (частина третя статті 188⁵² КУпАП набрала чинності 16 липня 2022 року). Таким чином, нормами Закону про медіа фактично збережено вимоги щодо застосування державної мови, які діяли раніше, а в окремих випадках їх поліпшено на користь збільшення української мови та її захисту.

⁹² Для zareєстрованих та незareєстрованих суб'єктом у сфері онлайн-медіа впродовж одного місяця, для всіх інших суб'єктів у сфері медіа - впродовж останнього року.

Також у 2024 році було внесено зміни до Порядку взаємодії Уповноваженого із захисту державної мови із Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення. Відповідно до нового порядку є такі особливості. Отримавши скаргу, звернення або виявивши порушення вимог статті 40 Закону про медіа під час моніторингу, Уповноважений надсилає до Національної ради обґрунтоване звернення про це порушення та/або копію акта моніторингу для вжиття регулятором відповідних заходів реагування; Національна рада повідомляє Уповноваженого про будь-які виявлені порушення або ознаки порушень законодавства про державну мову в медіа (друкованих, аудіовізуальних та онлайн-медіа). Зокрема, це стосується порушення суб'єктами медіа вимог Закону щодо мови реклами, фільмів, матеріалів передвиборної агітації, а також положень щодо застосування державної мови в географічних назвах та назвах об'єктів топоніміки. Порядком також передбачено створення спільних робочих груп для вдосконалення законодавства щодо застосування української мови в медіа.

Державна мова у сфері телебачення та радіомовлення (аудіовізуальних та аудіальних медіа)

Аналіз тенденцій та визначення ключових викликів формування мовного середовища в медіа в 2024 році здійснювався через низку заходів. Зокрема, шляхом опрацювання повідомлень громадян, що надходили на адресу Уповноваженого та містили інформацію про порушення вимог мовного законодавства, дослідження Секретаріатом діяльності суб'єктів у сфері аудіовізуальних медіа, що здійснювали загальнонаціональне етерне мовлення в умовах воєнного стану, а також суб'єктів аудіальних медіа, які забезпечували загальнонаціональне радіомовлення. Крім того, Національна рада, відповідно до наданих їй повноважень, протягом 2024 року здійснювала моніторинг мовлення, зокрема на предмет дотримання вимог мовного законодавства.

Інформація щодо звернень громадян, які надійшли на адресу Уповноваженого

Протягом 2024 року Секретаріатом було опрацьовано 36 звернень громадян щодо використання недержавної мови на телебаченні та радіо, що складає 1,5% від загальної кількості звернень. Таке співвідношення, з невеликою різницею, зберігається другий рік поспіль: у 2023 році цей показник становив 1,9% від загальної кількості повідомлень (70 повідомлень).

Звернення стосувалися: діяльності сервісів та провайдерів, які, надаючи доступ до телебачення, фільмів, серіалів та іншого медіаконтенту через

інтернет (Volia, Megogo, Sweet.TV, Київстар ТБ, Ютім та Omega TV тощо), поширювали російськомовні передачі; включення провайдерами аудіовізуальних послуг до пакетів телеканалів, доступ до яких надається користувачам мовою держави-агресора ("EUROSPORT", "AMC", "HISTORY HD", "Viasat", Discovery тощо); використання російської нецензурної лексики та відсутність перекладу прямої мови з місця подій у телемарафоні (мовники, що транслюють "Єдині новини"); перехід ведучих на російську мову та послуговування російською мовою гостями етеру (телеканал "Київ24", Радіо NV, Просто Раді.О); використання суржику та русизмів у передачах (Українське Радіо, передача "Фейк-Контроль").

Усі звернення були розглянуті відповідно до вимог законодавства, зокрема, частина з них була скерована за належністю до Національної ради, яка уповноважена вирішувати порушені у повідомленнях питання. В цьому контексті важливо нагадати, що Уповноважений не має повноважень здійснювати контроль за застосуванням державної мови суб'єктами аудіовізуальних медіа. Відповідно до підпункту г) пункту 21) частини першої статті 90 Закону про медіа нагляд та контроль за дотриманням суб'єктами у сфері медіа законодавства про державну мову - в частині мови аудіовізуальних медіа, у тому числі мови фільмів, здійснює Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення.

Зважаючи на повідомлення громадян щодо здійснення мовлення російською мовою іноземними телевізійними каналами, які включені до пакетів провайдерів аудіовізуальних послуг (кабельного телебачення, платформ спільного доступу до відео), Уповноважений звернувся до "Warner Bros. Discovery" з проханням створити українськомовну аудіодоріжку для програм телеканалів компанії, які транслюються в Україні. Зокрема, це стосується Discovery Channel, CNN, Eurosport, Animal Planet, Science Channel.

Відзначимо, що згідно з частиною 5 статті 4 Закону про медіа на території України не обмежується приймання чи ретрансляція радіоканалів, телеканалів, каталогів програм, які походять з країн-членів Європейського Союзу, а також інших радіоканалів, телеканалів, каталогів програм, зміст яких відповідає вимогам Європейської конвенції про транскордонне телебачення, інших міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також вимогам, установленим Законом про медіа. Так, наприклад, телеканали з логотипами "EUROSPORT", "AMC", "HISTORY HD" є іноземними лінійними медіа, що походять з держав — членів Європейського Союзу: "EUROSPORT" походить з Франції (мова програм — російська та англійська), "AMC" — з Чехії (мова програм — російська), "HISTORY HD" — з Німеччини (мова програм — російська), а телеканали

"Viasat" зареєстровані в Естонії. Відтак їх трансляція законодавством не заборонена, лише, як зазначалося вище, встановлюється частка телеканалів державною мовою, яка має забезпечуватися провайдерами аудіовізуальних сервісів в кожному з пакетів телеканалів, доступ до яких надається користувачам.

Також Уповноважений звернувся до Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, Національної ради щодо необхідності ініціювати перемовини з провідними іноземними медіакомпаніями щодо можливості створення українськомовного звукового ряду для телевізійних програм відповідних міжнародних мовників.

Результати моніторинрів, проведених Національною Радою

Національна рада протягом 2024 року провела низку моніторинрів, спрямованих на контроль за дотриманням мовного законодавства у діяльності загальнонаціональних, регіональних і місцевих теле- та радіомовників. Дослідження стосувалося виконання вимог мовного законодавства щодо обсягу програм, частки пісень і новин державною мовою, а також мови реклами в етері.

За результатами моніторингу загальнонаціональних радіомовників ознак порушення законодавства щодо обсягу ведення програм, частки пісень і новин державною мовою не виявлено. Аналогічні результати зафіксовано під час аналізу діяльності регіональних і місцевих радіомовників.

У 2024 році було проведено моніторинги 38 загальнонаціональних телеканалів, а також 102 регіональних та місцевих телемовники. Під час моніторингу ознак порушення норм частин першої та третьої статті 32 Закону про державну мову не зафіксовано. Мова реклами та телемагазинів в етері телемовників винятково українська. Така ж позитивна тенденція була відзначена і у звіті Національної ради за 2023 рік⁹³.

Водночас, у річному звіті Національної ради⁹⁴ зазначається, що у 2024 році зафіксовано один випадок порушення вимог статті 40 Закону про медіа в етері загальнонаціонального мовника. За зверненням громадян Національна рада провела перевірку діяльності ПАТ "ТРК Люкс" (телеканал "24") у період із 18 по 24 квітня 2024 року. За результатами встановлено, що частка програм державною мовою у проміжку часу з 18:00 до 22:00 становила 86,82%, що нижче за встановлений Законом про медіа мінімум у 90%. До порушника було

⁹³ Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2023 рік.

URL:<https://webportal.nrada.gov.ua/zvit-natsionalnoyi-rady-ukrayiny-z-pytan-telebachennya-i-radiomovlennya-za-2023-rik/>.

⁹⁴ Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2024 рік. URL:

https://webportal.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2025/02/20250218_Zvit.pdf.

застосовано штраф у розмірі 88 000 грн.

У контексті питання дотримання мовного законодавства українськими телемовниками, медійного розголосу набула ситуація з каналом НТН, яка розглядалася Національною радою на початку січня 2025 року⁹⁵.

Так, під час планового моніторингу етеру каналу НТН, здійсненого Національною радою, було виявлено факт трансляції однієї серії (41 хв) телевізійного серіалу англійською мовою без українського перекладу. Це - порушення вимог абзацу третього частини шостої статті 23 Закону про державну мову та абзацу 4 частини шостої статті 40 Закону про медіа, які встановлюють, що аудіовізуальні медіа поширюють фільми з мовною частиною звукового ряду, виконаною державною мовою, зокрема шляхом дублювання або озвучення.

Медіарегулятор двічі аналізував питання порушення вимог мовного законодавства каналом на своїх засіданнях. На першому розглядалася можливість накладання штрафу в розмірі 454 тисяч гривень. Проте після заслуховування пояснень представників каналу, які наполягали на тому, що стався технічний збій, була винесена пропозиція обмежитися взяттям до відома порушення без застосування санкцій. Такий варіант рішення був підтриманий більшістю членів ради і канал не був оштрафований.

Нагадаємо, що за результатами моніторингів, проведених Національною радою у 2023 році, жодного випадку порушення вимог законодавства в діяльності суб'єктів у сфері лінійних аудіовізуальних медіа (телемовники та радіомовники) загальнонаціонального, регіонального і місцевого рівнів не зафіксовано. У її звіті також зазначалося про збереження тенденції перевиконання мовних квот в діяльності загальнонаціональних телемовників та збільшення кількості пісень українською мовою та ведення програм державною мовою в етері загальнонаціональних радіомовників.

Огляд діяльності суб'єктів у сфері аудіовізуальних медіа, здійснений Секретаріатом Уповноваженого

В умовах воєнного часу медіа стають не лише інструментом комунікації, але й важливим елементом національної безпеки та формування національної ідентичності. З огляду на це, третій рік поспіль Секретаріат проводить огляд загальнонаціонального етерного телевізійного мовлення, яке здійснюється суб'єктами в сфері аудіовізуальних медіа.

⁹⁵ Нацрада не проголосувала за штраф НТН за порушення мовного законодавства. Бурмагін вважає, що скасування штрафу порушуватиме закон. - URL: <https://detector.media/rinok/article/236856/2025-01-09-natsrada-ne-progolosuvala-za-shtraf-ntn-za-porushennya-movnogo-zakonodavstva-burmagin-vvazhaie-shcho-skasuvannya-shtrafu-porushuvatyme-zakon/>

Метою таких досліджень є з'ясувати особливості застосування української мови як державної в діяльності суб'єктів у сфері аудіовізуальних медіа, що здійснюють загальнонаціональне етерне мовлення в умовах воєнного стану, а також виявити ознаки порушення вимог Закону про державну мову та Закону про медіа (в частині дотримання вимог щодо мови мовлення).

Відтак у 2024 році проаналізовано діяльність 36 загальнонаціональних суб'єктів у сфері аудіовізуальних медіа⁹⁶ (додаток 3 до Плану реалізації у 2024 році Стратегії діяльності Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення на 2024–2026 роки⁹⁷), які здійснювали своє мовлення 18.12.2024 у проміжку часу 00.00-24.00. Огляд здійснювався шляхом безпосереднього перегляду етеру з використанням медіасервісів для трансляції (цифрове інтерактивне телебачення "Київстар ТБ" (ТОВ "Плюс ТБ") та "MEGOGO" (ТОВ "МЕГОГО")).

В діяльності суб'єктів у сфері аудіовізуальних медіа, основу програмної концепції яких переважно формують передачі інформаційно-аналітичного характеру (загальнонаціональний інформаційний марафон "Єдині новини #UАразом", інші інформаційні марафони, новини), українська мова є домінуючим комунікаційним засобом.

Серед позитивних зрушень можна виокремити те, що:

- не зафіксовано жодного випадку послуговування російською мовою з боку представників органів влади та місцевого самоврядування під час надання коментарів та оцінок щодо суспільно-політичної ситуації в країні у прямому етері. Нагадаємо, що огляд 2022 року засвідчив порушення вимог частини першої статті 12 Закону про державну мову деякими начальниками обласних військових адміністрацій та представниками органів місцевого самоврядування. Крім того, у 2024 році не виявлено

⁹⁶ АТ "НСТУ" ("ПЕРШИЙ"); АТ "НСТУ" ("СУСПІЛЬНЕ КУЛЬТУРА"); ДП "Парламентський телеканал "Рада" ("РАДА"); ЦЕНТРАЛЬНА ТЕЛЕРАДІОСТУДІЯ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ ("Армія TV"); ТОВ "ТРК "Студія "1+1" ("1+1"); ТОВ "РСАЛ ІСТЕЙТ-ТВ" ("2+2"); ПрАТ "ТК "ТЕТ" ("ТЕТ"); ТОВ "УНІАН ТБ" ("ПЛЮСПЛЮС"); ТОВ "ВІЖН 1+1" ("1+1 УКРАЇНА"); ТОВ "ДІДЖИВАН" ("УНІАН"); ТОВ "ВІЖН 2+2" ("ВІЖН 2"/"Квартал TV")[#]; ТОВ "ВІЖН 3" ("ВІЖН 3"/"Світ+")[#]; ТОВ "ВІЖН 4" ("БІГУДІ"); ТОВ "МІЖНАРОДНА КОМЕРЦІЙНА ТРК "ІСТV" ("ІСТV"); ТОВ "МІЖНАРОДНА КОМЕРЦІЙНА ТРК "ІСТV" ("ІСТV""2"); ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ СТБ" ("С-Можливо все!"); ТОВ "НОВИЙ КАНАЛ" ("Н"); ТОВ "ТЕЛЕОДИН" ("М1"); ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ СТБ" ("Твій серіал"); ТОВ "ХМАРОЧОС МЕДІА" ("ОЦє"); ПрАТ "ТЕЛЕКАНАЛ "ІНТЕР" ("ІНТЕР"); ТОВ "ТЕЛЕСТУДІЯ "СЛУЖБА ІНФОРМАЦІЇ" ("НТН"); ТОВ "ТРО "МУЛЬТІ МЕДІА СЕРВІС" ("К1"); ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ "К 2" ("К2"); ТОВ "МУЗИЧНЕ ТЕЛЕБАЧЕННЯ" ("ZOOM"); ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ "МЕГА" ("М"); ТОВ "ТРК "КІНО ТВ" ("Ентер-фільм"); ТОВ "ТРК "МУЗИКА ТВ" ("ПІКСЕЛЬ TV"); ТОВ "МИ-УКРАЇНА" ("МИ-УКРАЇНА"); ТОВ "СТРІМЛАЙН МЕДІА" ("МИ-УКРАЇНА+"); ПІ У ФОРМІ ТОВ "ТРК "НБМ" ("5"); ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ "ПРЯМИЙ" ("ПРЯМИЙ"); ТОВ "ГОЛДБЕРРІ" ("Е"); ТОВ "ТОТВЕЛЬД" ("XSPORT"); ТОВ "СОЛАР МЕДІА" ("СОНЦЕ"); ТОВ "ТЕЛЕРАДІОКОМПАНІЯ "КОРИСНЕ ТБ" ("СВІТЛО"). До списку не увійшли ТОВ "ДІДЖИВАН" ("УНІАН 2") і ТОВ "КОРОНА САНРАЙС" ("ТАК TV"), які на момент огляду не здійснювали етерного мовлення.

⁹⁷ План реалізації у 2024 році Стратегії діяльності Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення на 2024-2026 роки. - URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/plan-realizatsiyi-u-2024-rotsi-strategiyi-diyalnosti-natsionalnoyi-rady-ukrayiny-z-pytan-telebachennya-i-radiomovlennya-na-2024-2026-roky/>.

жодного випадку послугоування недержавною мовою представниками комунальних установ (а такі випадки мали місце у 2023 році);

- значно збільшилася кількість випадків озвучення українською мовою російськомовної інформації, яка подається під час програми, а саме: коментарів учасників новинарних сюжетів, свідчення евакуйованих та постраждалих від війни громадян; інтерв'ю з російськими військовополоненими; виступи представників органів влади країни-агресора; уривки російських телепередач або фрагменти відео росіян, розміщені ними в соціальних мережах;
- не зафіксовано жодного випадку переходу на недержавну мову з боку ведучих, а також участі у прямому етері російськомовних експертів та журналістів. Відзначимо, що відсутність таких випадків може бути характерною ознакою виключно цієї доби.

Попри такі позитивні спостереження, інформаційний простір в цьому сегменті передач продовжує бути двомовним. Зокрема, поширення інформації російською мовою (російськомовні короткі і розлогі коментарі героїв інформаційних сюжетів; російськомовні відео, поширені представниками країни-агресора) без озвучення українською мовою зафіксовано у діяльності таких суб'єктів у сфері аудіовізуальних медіа:

- учасниками інформаційного марафону, які цілодобово його транслюють (ДП "Парламентський телеканал "РАДА"("РАДА"), ТОВ "ТРК "Студія "1+1" ("1+1"), ТОВ "МК ТРК "ІСТV" ("ІСТV"), ПрАТ "Телеканал "Інтер" ("ІНТЕР"), ТОВ "МИ-УКРАЇНА" ("Ми - Україна"), ТОВ "Музичне телебачення" ("ZOOM"))⁹⁸;
- учасниками інформаційного марафону, які транслюють його у нічний час (ТОВ "ТОТВЕЛЬД" ("XSPORT"), ТОВ "ДІДЖИВАН" ("УНІАН"), ТОВ "ТРК "КІНО ТВ" ("Ентер-фільм"), ТОВ "СТРІМЛАЙН МЕДІА" ("МИ-УКРАЇНА+"))⁹⁹;
- АТ "НСТУ" ("ПЕРШИЙ")¹⁰⁰;

⁹⁸ Програма "Єдині новини. Телемарафон"[#], проміжок часу: 02:00-02:10, слот - ТОВ "МИ-УКРАЇНА" ("Ми - Україна"); Програма "Єдині новини. Телемарафон", проміжок часу: 03:30-04:00, слот - ТОВ "МИ-УКРАЇНА" ("Ми - Україна"); Програма "Єдині новини. Телемарафон", проміжок часу: 12:00-13:00, слот - ТОВ "МК ТРК "ІСТV" ("ІСТV" спільно з "Вікна. СТБ"); Програма "Єдині новини. Телемарафон", проміжок часу: 13:00-14:00, слот - ТОВ "МК ТРК "ІСТV" ("ІСТV" спільно з "Вікна. СТБ"); Програма "Єдині новини. Телемарафон", проміжок часу: 14:00-14:40, слот - ТОВ "МК ТРК "ІСТV" ("ІСТV" спільно з "Вікна. СТБ"); Програма "Єдині новини. Телемарафон", проміжок часу: 15:00-16:00, слот - ТОВ "МК ТРК "ІСТV" ("ІСТV" спільно з "Вікна. СТБ"); Програма "Єдині новини. Телемарафон", проміжок часу: 16:00-16:45, слот - ТОВ "МК ТРК "ІСТV" ("ІСТV" спільно з "Вікна. СТБ"); Програма "Єдині новини. Телемарафон", проміжок часу: 17:00-17:40, слот - ТОВ "МК ТРК "ІСТV" ("ІСТV" спільно з "Вікна. СТБ"); програма "Розслідування Артема Кулі щодо ядерної зброї" (слот - ТОВ "МК ТРК "ІСТV" ("ІСТV" спільно з "Вікна. СТБ"), проміжки часу: 15:45-16:00.

⁹⁹ Програма "Єдині новини. Телемарафон", нічний час, слот - ТОВ "МИ-УКРАЇНА" ("Ми - Україна").

¹⁰⁰ Програма "Суспільне Новини"[#], проміжок часу: 17:00-17:10; Програма "Суспільне Новини"[#], проміжок часу: 19:00-19:15.

- ПІ У ФОРМІ ТОВ "ТРК "НБМ" ("5")¹⁰¹.

Деякі з цих випадків є короткими репліками, які переважно субтитруються (ТОВ "МИ-УКРАЇНА" ("Ми - Україна"), АТ "НСТУ" ("ПЕРШИЙ"), ПІ У ФОРМІ ТОВ "ТРК "НБМ" ("5")).

Важливо зауважити, більшість учасників інформаційного марафону "Єдині новини #UАразом", які долучені до його виробництва (ДП "Парламентський телеканал "РАДА"("РАДА"), ТОВ "ТРК "Студія "1+1" ("1+1"), ПрАТ "Телеканал "Інтер" ("ІНТЕР")), докладають зусиль задля створення повноцінного українськомовного інформаційного продукту. Ними або поширюються відеосюжети, де учасники послуговуються виключно українською мовою, або випадки застосування мови, відмінної від державної, озвучуються українською мовою. Зокрема, озвучуються державною мовою: відео країни-агресора, де певні події коментують росіяни; сюжети новин, де військові надають коментарі російською; документальні відеохроніки з виступами представників влади країни-агресора; відеозвернення колаборантів-зрадників; записи зізнань військовополонених; сюжети з коментарями постраждалих внаслідок бойових дій.

Натомість ТОВ "МК ТРК "ICTV" ("ICTV"), який створює контент спільно з "Вікна. СТБ", не зважає на присутність російської мови в своїх сюжетах і подає інформацію мовою оригіналу без озвучування та субтитрування українською мовою, що призводить до поширення російської мови іншими учасниками марафону.

Відзначимо, що повністю українськомовний продукт інформаційно-аналітичного характеру (аналог марафону) поширювали 18 грудня 2024 року такі мовники: ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ "ПРЯМИЙ" ("ПРЯМИЙ") і ТОВ "ГОЛДБЕРРІ" ("Е"). В їх етері російськомовні виступи народного депутата України Юрія Бойка, представників військового керівництва країни-агресора, російського представника при Організації Об'єднаних Націй і в Раді безпеки ООН, коментарі евакуйованих та постраждалих від бойових дій тощо були озвучені українською мовою.

Діяльність мовників, що зосереджують увагу переважно на програмах пізнавального та розважального спрямування, також характеризується як позитивними, так і негативними тенденціями.

Як і в минулому році, значна частина програм, які традиційно до початку повномасштабного вторгнення виконувалися виключно російською мовою, у 2024 році транслювалися озвученими українською: ("Світ навиворіт", "Київ Вечірній", "Жіночий квартал", "Супермама", "Аферисти в сітях", "Екси",

¹⁰¹ Програма "Час новин. Підсумки дня"[#], проміжок часу: 23:00-23:45.

"Інший світ", "Спеція", "Орел і Решка. Дайджест", "Готуємо разом").

Відзначимо, що у 2024 році повністю озвучений українською проєкт "Містична Україна", трансляція якого в минулому році стала єдиним зафіксованим випадком показу повністю російськомовного продукту, в якому недержавною мовою послуговувалися як ведучий, так і його учасники.

Також повністю озвучені українською мовою російськомовні коментарі в передачах, де зазвичай вони подавалися мовою оригіналу: "Життя відомих людей", "Одруження наосліп", "Говорить вся країна", "Слідство ведуть екстрасенси", "Крафтові мандрі" з Євгеном Синельниковим. "Судові справи" "Квадратний метр", "удачний проєкт", "Сімейний суд", "Стосується кожного" "Правда життя", "Загублений світ", "Страх у твоєму домі", "Таємниці світу", "Гучна справа" тощо.

Водночас зафіксовано випадки демонстрування передач мовою, відмінною від державної або послуговування недержавною мовою учасниками та героями українськомовного програмного продукту (передачі, шоу, документальні проєкти):

- програми виключно недержавною мовою (російською) транслювалися в етері ТОВ "ТЕЛЕРАДІОКОМПАНІЯ "КОРИСНЕ ТБ" ("СВІТЛО")¹⁰²;
- програми, які повністю виконані російською мовою, але субтитруються українською мовою, транслювалися в етері: ПІІ У ФОРМІ ТОВ "ТРК "НБМ" ("5")¹⁰³;
- програми (зокрема документальні фільми та проєкти), які містять окремі коментарі учасників російською мовою або відео недержавною мовою (російською, англійською), що субтитруються українською мовою, поширювалися в етері: АТ "НСТУ" ("ПЕРШИЙ")¹⁰⁴; АТ "НСТУ" ("СУСПІЛЬНЕ КУЛЬТУРА")¹⁰⁵; ЦЕНТРАЛЬНА ТЕЛЕРАДІОСТУДІЯ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ ("Армія TV")¹⁰⁶; ПІІ У ФОРМІ

¹⁰² Програма ""Реальний секс" з Юлією Гайворонською", проміжок часу: 00:00-01:00; програма "BeHarry з Мариною Романенко", проміжок часу: 00:01-02:00.

¹⁰³ Програма "Люди, які не потрібні путіну", проміжок часу: 14:40-14:50; програма "Військова комендатура на курщині інформує", проміжок часу: 14:50-15:00.

¹⁰⁴ Д/ф "Позивний Бетмен: таємниця Василівського блокпоста", проміжок часу: 06:05-07:00.

¹⁰⁵ Програма "Лекторій. Кіно", проміжок часу: 03:50 - 04:45; Програма "Лекторій. Театр", проміжок часу: 04:45 - 05:10; Програма "Відгінки України. Війна" проміжок часу: 07:35 - 08:00; Програма "Позиція Україна" проміжок часу: 08:00 - 09:00.

¹⁰⁶ Програма "Це треба бачити: пілоти бомбардувальників 30 ОМБр працюють з дроном Vampire на донецькому напрямку || Ukrainian Witness", проміжок часу: 01:53-02:10 ; програма "Гром без форми. Що Герой України любить у цивільному житті? || Характер", проміжок часу: 03:33 - 04:35; програма "Підбив російський танк, взяв у полон окупантів, пройшов три ротації - історія прикордонника Босого || ДПСУ", проміжок часу: 04:35 - 04:52; програма "На Заході такого немає: унікальна база 68 ОЄБр, яка готує зв'язок для фронту || Армія TV", проміжки часу: 05:49-06:00; 06:14-06:26; програма "Евакуація жителів з прифронтового села на Лиманському напрямку || Поліція Донецької області", проміжок часу: 06:26-06:32; програма "Хедшоти скидами - оператори дронів на Луганщині мінують окупантів сотнями || Президентська Бригада", проміжки часу: 09:39-09:55; 18:33-19:00 програма "Азовці допитали окупанта-злочинця. Як росіяни виконують накази про стр*ту полонених || АЗОВ

ТОВ "ТРК "НБМ" ("5")¹⁰⁷;

- програми, які містять окремі коментарі учасників російською мовою або відео недержавною мовою без субтитрів та озвучення українською мовою, поширювалися в етері: ТОВ "ВІЖН 2+2" ("ВІЖН 2"/"Квартал TV")¹⁰⁸; ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ СТБ" ("С-Можливо все!")¹⁰⁹; ТОВ "НОВИЙ КАНАЛ" ("Н")¹¹⁰; ТОВ "ТЕЛЕСТУДІЯ "СЛУЖБА ІНФОРМАЦІЇ" ("НТН")¹¹¹; ТОВ "СТРІМЛАЙН МЕДІА" ("МИ-УКРАЇНА+")¹¹².

Відзначимо, що у більшості випадків коментарі російською мовою субтитруються. А двомовні програми транслюються переважно не в прайм-тайм і є випусками попередніх сезонів.

Варто виокремити низку передач, які покликані розвінчувати російську пропаганду та її інструменти. Такі проєкти передбачають аналіз інформації про Україну, яка поширюється в російських медіа, а саме: демонстрація відео та різних інформаційних повідомлень з російських сайтів та пабліків мовою оригіналу та їх подальший аналіз та спростування фейків та дезінформації, що в них містяться, ведучим програми (закадровим голосом). Таким чином, щонайменше половина передачі подається глядачу російською мовою. У деяких випадках російськомовний контент субтитрується, у деяких - ні.

Мовники, які поширюють такі передачі:

- Учасники інформаційного марафону, які цілодобово його транслюють (ДП "Парламентський телеканал "РАДА"("РАДА"), ТОВ "ТРК "Студія "1+1" ("1+1"), ТОВ "МК ТРК "ІСТV" ("ІСТV"), ПрАТ "Телеканал "Інтер" ("ІНТЕР"), ТОВ "МИ-УКРАЇНА" ("Ми - Україна"), ТОВ "Музичне телебачення" ("ZOOM")): програма "Антизомбі" (слот - ТОВ "МК ТРК "ІСТV" ("ІСТV" спільно з "Вікна. СТБ"), проміжки часу: 14:00-15:00, 16:00-17:00.
- ТОВ "МІЖНАРОДНА КОМЕРЦІЙНА ТРК "ІСТV" ("ІСТV""2"): програма "Громадянська оборона", проміжки часу: 05:10-07:00; 07:55-08:35.
- ТОВ "СТРІМЛАЙН МЕДІА" ("МИ-УКРАЇНА+"): програма "Білими

НГУ", проміжки часу: 23:11-23:21; програма "Куп'янська наступальна операція || Спецпідрозділ KRAKEN", проміжки часу: 23:39-00:00.

¹⁰⁷ Програма "ТРО Медіа", проміжок часу: 23:45-00:00.

¹⁰⁸ Програма "Бункер", проміжок часу: 03:40-04:20.

¹⁰⁹ Програма "У пошуках істини. Щит Ахілла", проміжок часу: 01:45-02:20.

¹¹⁰ Програма "Знають навіть діти", проміжок часу: 03:15-03:30.

¹¹¹ Програма "Правда життя. Професійні байки", проміжок часу: 03:50-04:30; програма "Правда життя. Дай лапу", проміжок часу: 04:30-05:15.

¹¹² Програма "Прокидайся", проміжок часу: 07:00-08:00.

нитками"¹¹³, проміжки часу: 23:40-00:00.

Відзначимо, що ці ж мовники демонструють такі або схожі передачі, де російська пропаганда повністю озвучується українською мовою (ТОВ "МІЖНАРОДНА КОМЕРЦІЙНА ТРК "ІСТV" ("ІСТV""2"), програма "Новини з боліт"; ТОВ "СТРІМЛАЙН МЕДІА" ("МИ-УКРАЇНА+"), "Білими нитками").

Також повністю озвучують українською мовою аналогічні передачі ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ "ПРЯМИЙ" ("ПРЯМИЙ", програма "Контрпропаганда") та ТОВ "ГОЛДБЕРРІ", ("Е", програма "Колаборанти").

Випадків демонстрування художніх фільмів, серіалів чи мультфільмів мовою, відмінною від державної, або використання недержавної мови героями україномовних стрічок у звітному періоді не зафіксовано. Переклад іноземних стрічок переважно здійснюється через дублювання. Вітчизняні фільми або зняті українською мовою, або озвучуються нею. Це стосується, зокрема, проєктів, які були розроблені як російськомовний продукт для країн пострадянського простору. Нагадаємо, що у 2022 році порушення вимог частини шостої статті 23 Закону про державну мову було зафіксовано в діяльності однієї телерадіоорганізації (трансляція телевізійного серіалу і фільму російською мовою).

Випадків трансляції реклами (зокрема анонсів передач, фільмів) недержавною мовою не зафіксовано. Ця позитивна тенденція зберігається вже другий рік поспіль. Востаннє порушення вимог абзацу першого частини третьої статті 32 Закону про державну мову фіксувалося у 2022 році у діяльності одного мовника, який здійснював показ анонсу передач та фільмів російською мовою.

Порівнюючи отримані результати з результатами попереднього огляду, можна виокремити певні зрушення. Так, у 2024 році до числа суб'єктів у сфері аудіовізуальних медіа, в етері яких не зафіксовано жодного випадку використання мови, відмінної від державної (без врахування музичного контенту), належали: ТОВ "РСАЛ ІСТЕЙТ-ТВ" ("2+2"); ПрАТ "ТК "ТЕТ" ("ТЕТ"); ТОВ "УНІАН ТБ" ("ПЛЮСПЛЮС"); ТОВ "ВІЖН 1+1" ("1+1 УКРАЇНА"); ТОВ "ВІЖН 3" ("ВІЖН 3"/"Світ+"); ТОВ "ВІЖН 4" ("БІГУДІ"); ТОВ "ТЕЛЕОДИН" ("М1"); ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ СТБ" ("Твій серіал"); ТОВ "ХМАРОЧОС МЕДІА" ("ОЦе"); ТОВ "ТРО "МУЛЬТІ МЕДІА СЕРВІС" ("К1"); ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ "К 2" ("К2"); ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ "МЕГА" ("М"); ТОВ "ТРК "МУЗИКА ТВ" ("ПІКСЕЛЬ TV"); ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ "ПРЯМИЙ" ("ПРЯМИЙ"); ТОВ "ГОЛДБЕРРІ", ("Е"); ТОВ "СОЛАР МЕДІА" ("СОНЦЕ").

¹¹³ Частина виступів представників країни-агресора, зокрема пропагандистів, то озвучуються українською, то подаються мовою оригіналу з субтитрами.

Порівняно з попереднім роком кількість таких мовників значно зросла і становить 44,4% від тих, що аналізувалися.

У 2023 році цей показник становив 19% і включав 5 мовників. Серед них один — музичний канал (ТОВ "ТЕЛЕОДИН" ("М1")), два — дитячі (ТОВ "УНІАН ТБ" ("ПЛЮСПЛЮС")); ТОВ "ТРК "Музика ТВ" ("ПКСЕЛЬ TV")). Інші два (ТОВ "ТРО "Мульти Медіа Сервіс" ("К1")); ТОВ "ТРК "Кіно ТВ" ("Ентер-фільм")) — канали, програмна концепція яких передбачає трансляцію розважальних передач, фільмів та серіалів. Тобто програмна концепція зазначених телерадіоорганізацій зосереджена на демонструванні фільмів (зокрема мультфільмів) та трансляції передач культурно-мистецького, науково-просвітницького, розважального та освітнього характеру.

У 2024 ж році перелік виключно українськомовних телеканалів не лише розширився, а й містить мовників, які поширюють інформаційний та інформаційно-аналітичний телевізійний продукт (ТОВ "ТЕЛЕКАНАЛ "ПРЯМИЙ" ("ПРЯМИЙ"), ТОВ "ГОЛДБЕРРІ" ("Е")).

Зауважимо, що сітка мовлення телеканалів ТОВ "ДІДЖИВАН" ("УНІАН"), ТОВ "ТОТВЕЛЬД" ("XSPORT"), ТОВ "ТРК "КІНО ТВ" ("Ентер-фільм") містить незначні випадки поширення інформації російською мовою і була б повністю українськомовною, якби вони не транслювали інформаційний марафон "Єдині новини #UАразом", який функціонує в режимі двомовності.

Таким чином, в діяльності суб'єктів у сфері аудіовізуальних медіа вже третій рік поспіль спостерігаються позитивні зрушення в питанні застосування української мови як державної. Українська мова продовжує бути основним комунікаційним засобом. У 2024 році були збережені такі позитивні тенденції минулого року, як відсутність реклами недержавною мовою, дотримання в прямому етері вимог мовного законодавства з боку представників органів державної влади та місцевого самоврядування, повне озвучення або виконання українською мовою низки рейтингових передач, які традиційно виконувалися російською мовою, трансляція виключно українською художніх фільмів тощо.

Як зазначалося вище, порівняно з попереднім роком ми спостерігаємо значне збільшення кількості мовників, які поширюють в етері виключно українськомовний продукт як в розважальному, так і інформаційно-аналітичному сегменті (з 19% до 44,4%) та озвучують українською окремі російськомовні репліки, коментарі та виступи, що в 2023 радше було винятком, ніж правилом.

Відзначимо, що у 2022 році вилучення російськомовного контенту з загальнонаціонального етеру було частиною загальної стратегії спротиву російській агресії та протидії ворожій пропаганді, а також відповіддю на зростання мовної ідентифікації громадян в умовах повномасштабного

вторгнення. У 2024 році ж процеси українізації медійного простору були підтримані законодавчими змінами. Набуття чинності вимог Закону про медіа стало важливим кроком у чіткій регламентації використання української мови в медіасфері. Визначення українськомовної програми було уточнено, відтак програма вважається виконаною державною мовою, якщо виступи ведучих або учасників виконуються або перекладаються на українську мову, що включає синхронний чи послідовний переклад, дубляж чи озвучення. Ще однією важливою новацією стало збільшення квоти на використання української мови в теле- і радіомовленні. З 1 січня 2024 року мовлення державною мовою має заповнювати не менш ніж 90% етеру, що змусило суб'єктів у сфері аудіовізуальних медіа істотно змінити свою стратегію та продукувати більше контенту українською мовою.

Ці зміни є важливою частиною державної політики, спрямованої на зміцнення української мови, зменшення впливу російської культури та пропаганди, а також створення нових можливостей для розвитку національної медіаіндустрії. Вони мають важливий соціокультурний і політичний контекст, який в умовах війни та національної мобілізації набуває особливого значення для українського суспільства.

Попри всі позитивні зрушення, інформаційний простір продовжує функціонувати в режимі двомовності. Її джерелами переважно є сюжети новин, в яких російськомовні свідки подій надають коментарі; програми, у яких ведучі говорять українською мовою, а учасники послуговуються російською; документальні проєкти, присвячені подіями сьогодення, у яких учасники чи очевидці дають інтерв'ю недержавною мовою; телевізійні проєкти, метою яких є розвінчування російської пропаганди тощо. Хоча загальна тенденція до переходу на українську мову позитивна, є окремі телеканали, які не перекладають або не озвучують російськомовні частини програми.

Огляд діяльності суб'єктів у сфері аудіальних медіа, здійснений Секретаріатом

Аудіальні медіа є не лише одним з джерел отримання оперативної інформації, а й інструментом формування культурного середовища країни, що, зокрема, важливо в умовах боротьби суспільства за свою ідентичність. Зважаючи на це, Секретаріат також третій рік поспіль проводить огляд загальнонаціонального етерного радіомовлення, яке здійснюється суб'єктами у сфері аудіальних медіа. Дослідження, що проводилося з 17 по 31 грудня 2024 року, є продовженням аналогічних аналітичних оглядів 2022 та 2023 років. Мета: з'ясувати особливості застосування української мови як державної в діяльності суб'єктів у сфері аудіальних медіа, що здійснюють

загальнонаціональне радіомовлення в умовах воєнного стану, а також виявити ознаки порушення вимог Закону про державну мову та Закону про медіа (в частині дотримання вимог щодо мови мовлення).

Проаналізовано діяльність 16 загальнонаціональних аудіальних медіа¹¹⁴ (додаток 3 до Плану реалізації у 2024 році Стратегії діяльності Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення на 2024–2026 роки¹¹⁵) під час радіоетеру 17.12.2024 у проміжку часу 00.00-24.00. Огляд здійснювався шляхом прослуховування запису етерного мовлення з використанням програми з програвання аудіофайлів.

За результатами огляду встановлено, що у 2024 році кількість таких суб'єктів збільшилася з 14 до 16¹¹⁶. Радіостанції охоплюють широкий діапазон музичного контенту, який включає як класичну, так і популярну музику вітчизняних іноземних виконавців. Крім музичних творів, активно транслюються передачі інформаційно-аналітичного, культурно-мистецького, пізнавального та розважального форматів. Частка таких програм залежить від концепції кожного мовника і може як переважати в етері, так і становити його невелику частину. Також виходить низка розважальних та аналітичних передач, які є інтерактивними та передбачають залучення слухачів або експертів наживо.

Інформаційна складова є важливою частиною загальнонаціонального радіоетеру. Значна частина радіомовників транслюють новини, які або озвучуються одним ведучим, або включають заздалегідь підготовлені сюжети, коментарі журналістів, свідків подій, представників органів влади та місцевого самоврядування.

Загальнонаціональний радіоетер продовжує залишатися важливим каналом для комунікації, інформаційного та культурного обміну, поєднуючи музику, інформацію та розваги, що робить його одним з важливих медіаресурсів для широкої аудиторії. Він наповнюється патріотичними гаслами та проукраїнськими наративами, що сприяє формуванню національної

¹¹⁴ АТ "НСТУ", м. Київ ("Українське радіо"); АТ "НСТУ", м. Київ ("Радіо "Промінь"); АТ "НСТУ", м. Київ ("Радіо "Культура"); ПрАТ "РК "ГАЛА", м. Київ ("УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО "КРАЇНА ФМ"); ПрАТ "ТРК Люкс" (Львів), м. Львів ("Люкс ФМ"); ТОВ "Наше радіо", м. Київ ("Наше радіо"); ТОВ "Новий Обрій", м. Київ ("РАДІО П'ЯТНИЦЯ"); ТОВ "РАДІОКОМПАНІЯ "КЛАС", м. Київ ("Перець FM", "Стильне"); ТОВ "ТРК "Медіа Маркет", м. Київ ("ХІТ ФМ"); ТОВ "ТРК "Радіо Кохання", м. Київ ("Мелодія FM"); ТОВ "ТРК "Радіо-Ера", м. Київ ("РАДІО НВ"); ТОВ "ТРК "Шансон", м. Київ ("РАДІО ШАНСОН"); ТОВ "ТРК ОНІКС", м. Київ ("Легке та спокійне радіо РЕЛАКС"); ТОВ "ТРО "Радіо Україна", м. Київ ("Радіо БАЙРАКТАР"); Українська корпорація "Телебачення і радіомовлення "ЮТАР", м. Київ ("KISS FM"); Центральна Телерадіостудія Міністерства Оборони України, м. Київ ("Армія FM – військове радіо").

¹¹⁵ План реалізації у 2024 році Стратегії діяльності Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення на 2024–2026 роки. - URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/plan-realizatsiyi-u-2024-rotsi-strategiyi-diyalnosti-natsionalnoyi-rady-ukrayiny-z-pytan-telebachennya-i-radiomovlennya-na-2024-2026-roky/>.

¹¹⁶ Додалися ТОВ "ТРК ОНІКС", м. Київ ("Легке та спокійне радіо РЕЛАКС") та Центральна Телерадіостудія Міністерства Оборони України, м. Київ ("Армія FM – військове радіо").

свідомості та підтримці відповідних цінностей. Здійснюється інформування слухачів про волонтерські збори та ініціативи на підтримку Збройних Сил України.

Зауважимо, що на початку повномасштабного вторгнення у 2022 році загальнонаціональні радіоорганізації транслювали переважно музичний контент. Також у 2022 році ТОВ "Наше радіо" ("Наше радіо") цілодобово транслювало інформаційний марафон "Єдині новини #UАразом". Адаптувавшись до роботи в умовах воєнного стану, радіомовники у 2023 та 2024 роках відновили свою роботу у звичних для себе програмних концепціях, які включають як інформаційно-аналітичний контент, так і розважальний, зокрема музичний.

Державна мова під час радіотрансляції передач різного спрямування виконує роль головного комунікаційного засобу. Здебільшого вона є головним інструментом взаємодії ведучих з аудиторією. Українською мовою послуговувалися слухачі під час телефонних включень та участі у розважальних конкурсах. Крім того, вітчизняні виконавці, які долучаються до радіоетерів для презентації своїх пісень або надання інтерв'ю, також послуговувалися виключно українською мовою.

В інформаційно-аналітичних передачах інтерв'ю та коментарі учасників мовами Європейського Союзу озвучуються українською мовою. Представники органів влади та органів місцевого самоврядування інформують громадян про перебіг подій в країні українською мовою. Відзначимо, що російськомовне звернення народного депутата України Юрія Бойка, аудіозапис якого транслювався під час новин¹¹⁷, в ефірі озвучувалось державною.

Як і у 2023 році, в етері деяких мовників поширюються передачі освітнього характеру, які спрямовані на підвищення рівня володіння державною мовою серед слухачів та виправлення поширених мовних помилок ("УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО КРАЇНА ФМ", "ХІТ ФМ", "Радіо "Промінь").

Водночас зафіксовані випадки послугоування недержавною мовою під час трансляції інформаційно-аналітичних та пізнавальних передач. Зокрема, це стосується застосування російської мови ведучими та запрошеними до етеру гостями під час прямих включень (наданні експертних оцінок та інтерв'ю), а також трансляції новинних сюжетів, де коментарі надавалися мовою, відмінною від державної. Застосування недержавної мови зафіксовані у діяльності таких радіомовників:

¹¹⁷ Народний депутат Юрій Бойко 17 грудня 2024 року опублікував в ТікТок звернення щодо попередньої заяви, яка викликала різку суспільну реакцію через її проросійський характер.

- АТ "НСТУ" ("УКРАЇНСЬКЕ РАДІО")¹¹⁸ (цитування з боку ведучої та запрошеної гості уривків з російських пісень з подальшим їх аналізом на предмет мови ворожнечі та російської пропаганди, а також короткі російськомовні репліки в сюжетах новин) ;
- ТОВ "ТРК "Радіо-Ера", м. Київ ("РАДІО НВ")¹¹⁹ (трансляція двох виключно російськомовних передач).

Відзначимо, що за результатами моніторингу 2023 року у діяльності вищезазначених мовників також було зафіксовано застосування недержавної мови. В етері "Українського радіо" російська мова лунала у заздалегідь підготовлених новинарних сюжетах у вигляді коментарів свідків подій. В усіх випадках телерадіокомпанія не забезпечувала переклад на державну мову¹²⁰. А в етері "РАДІО НВ" не був забезпечений переклад українською мовою коментар іноземного експерта¹²¹. Також у 2023 році короткі репліки недержавною мовою було зафіксовано в розважальних передачах трьох мовників¹²².

Телерадіоорганізації здійснюють трансляцію музичних творів, виконаних переважно державною мовою та офіційними мовами Європейського Союзу. Як і в 2023 році, не зафіксовано жодного випадку трансляції російськомовної пісні.

¹¹⁸ Передача "Сьогодні. Зранку (ведуча: Наталія Соколенко)" (17.12.2024, проміжок часу: 08:38 - 08:55), яка присвячена аналізу пропаганди та закликів до насильства, які містяться в російських піснях. Гість Анна Вишнякова, юристка у сфері міжнародного кримінального права, голова громадської організації "ЛінгваЛекса" та ведуча Наталія Соколенко як приклад зачитували рядки російських пісень мовою оригіналу (без озвучення українською мовою). Передача "Новини" (17.12.2024, проміжок часу: 12:00 - 12:07; 20:40 - 20:57), де у заздалегідь підготовленому новинному сюжеті щодо тренування військових на Чернігівщині військовий (громадянин Грузії) частину коментаря надав російською мовою (без озвучення українською мовою).

¹¹⁹ Передача Олексія Тарасова (17.12.2024, проміжок часу: 15:00 - 16:00), де ведучий та запрошений гість Давид Шарп, військовий оглядач, протягом всього обговорення (ліквідація генерала Ігоря Кирилова, використання хімічної зброї, тактики військових з КНДР, удари по місту Грозний та реакцію Кадирова) послуговувалися виключно російською мовою (без озвучення українською мовою). Передача Івана Яковини (17.12.2024, проміжок часу: 16:00 - 17:00), де ведучий послуговується виключно російською мовою (без озвучення українською мовою).

¹²⁰ Передача "Новини" (02.12.2023, проміжок часу 17:00-17:07): у заздалегідь підготовленому новинному сюжеті, який є інформаційним продуктом команда "Суспільне. Новини. Запоріжжя", військовий на позивний "Міхаліч" надавав коментар російською мовою. Передача "Суспільне Новини. Головне" (07.12.2023, проміжок часу 21:00- 21:20): у заздалегідь підготовлених новинних сюжетах російською мовою коментарі надавали: боець 28 бригади ім. Лицарів зимового походу під час висвітлення подій на передовій; народний депутат О.Дубинський під час окреслення своєї позиції на судову засіданні; переселенка з Ізюму щодо облаштування життя у новому місті. В усіх випадках телерадіокомпанія не забезпечувала переклад на державну мову.

¹²¹ Передача "Спеціальний етер" з Тетяною Іванською (02.12.2023, проміжок часу 14:00-15:00; 19:30-20:30 (повтор)): запрошений до прямого етеру ізраїльський журналіст Цві Зільбер надавав коментар російською мовою, який не перекладався на українську мову.

¹²² ТОВ "ТРК "Медіа Маркет" ("ХІТ ФМ"). Передача "Хеппі ранок": короткі репліки англійською мовою від ведучих розважальної передачі (Юля Карпова, Рома Мельник, Ігор Шклярчук), які у жартівливій формі перевіряли рівень володіння англійською мови один одного. ТОВ "ТРК "Радіо Кохання" ("Мелодія FM"). Передача "Вівсянка шоу": відтворення в етері підбірки коротких реплік ексдепутата від ОПЗЖ І. Ківи російською мовою без перекладу із саркастичною метою. ТОВ "ТРК "Клас" ("Перець FM", "Стильное"). Передача "Підзарядка": цитування із сатиричною метою вірша О. Пушкіна мовою оригіналу, який протиставляється віршу Т. Шевченка. Також мовник поширював у своєму етері українсько-російський вірш ""МОВА vs ЯЗЫК" Ответ всем, кто критикует меня за русский или украинский. Денис Витрук".

Зафіксована лише трансляція музичної заставки, яка містить слова росіянки мовою оригіналу про те, що вона "Взагалі не хоче виїжджати з Криму, з Алушти..."¹²³.

Із 5037¹²⁴ пісень, що лунали в етері, більшість — 3296 — були виконані українською мовою, 1704 — мовами Європейського Союзу, 28 — декількома мовами (включаючи українську та мови ЄС або інші), а 2 — корейською мовою.

Частка українськомовної музики в етері радіостанцій становить 65,4%, що є незначним зниженням порівняно з 67,2% у 2023 році. Нагадаємо, що за результатами огляду у 2022 році частка пісень, що була виконана державною мовою, становила 62%. Детальна інформація наведена у таблиці:

№	Назва	Кіл. пісень укр. мовою у 2024 р.	Кіл. пісень мовами ЄС у 2024 р.	Кіл. пісень рос. мовою у 2024 р.	Кіл. пісень декількома мовами у 2024 р.	Кіл. пісень інших мов у 2024 р.	Загал. кіл. пісень у 2024 р.	% пісень укр. мовою до загал. кіл. пісень у 2024 році	% пісень укр. мовою до загал. кіл. пісень у 2023 році	% пісень укр. мовою до загал. кіл. пісень у 2022 році
1	"Українське радіо"	15	0	0	0	0	15	100,0	100,0	-
2	"Радіо "Промінь"	376	14	0	3		400	94,0	94,5	96,0
3	"Радіо "Культура"	6	0	0	0	0	6	100,0	100,0	-
4	"УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО "КРАЇНА ФМ" (комбіноване)	421	0	0	1	0	422	99,8	100,0	100,0
5	"Люкс ФМ"	156	197	0	4	0	357	43,7	45,5	40,0
6	"Наше радіо"	377	0	0	2	0	379	99,5	100,0	-
7	"РАДІО П'ЯТНИЦЯ"	265	103	0	2	1	371	71,4	70,8	50,0

¹²³ Відео з росіянкою, яка після літніх вибухів їхала з окупованого Криму стала інтернет-мемом.

¹²⁴ Музичні твори, що виконуються без слів, не враховувались.

8	"Перець FM", "Стильное"	226	180	0	3	1	410	55,1	52,0	43,0
9	"ХІТ FM"	127	290	0	4	0	421	30,2	30,9	30,0
10	"Мелодія FM"	101	247	0	0	0	348	29,0	32,3	46,0
11	"РАДІО НВ"	114	24	0	0	0	138	82,6	81,8	99,0
12	"РАДІО ШАНСОН"	387	0	0	2	0	389	99,5	80,5	40,0
13	"Легке та спокійне радіо РЕЛАКС"	89	222	0	0	0	311	28,6	-	-
14	"Радіо БАЙПРАКТА Р"	366	0	0	0	0	366	100,0	100,0	100,0
15	"KISS FM"	96	243	0	6	0	345	27,8	26,5	25,0
16	"Армія FM – військове радіо"	174	184	0	1	0	359	48,5	-	-
	Разом	3296	1704	0	28	2	5037	65,4	67,2	62,0

Таким чином, в етері 7-ми мовників частка українськомовної музики становить від 94% до 100% (44% від загальної кількості мовників); 3 — наповнювали свій етер українськомовними композиціями більше, ніж на 50% (19% від загальної кількості мовників); 6 — транслювали переважно музичний контент мовами Європейського Союзу, а частка українськомовних пісень становила від 28,6 до 48,5 % (37% від загальної кількості мовників).

Як і в 2023 році, низка пісень, які до повномасштабного вторгнення виконувалися російською мовою, тепер лунають виключно українською мовою. Відзначимо збільшення кількості пісень, які виконуються одночасно декількома мовами. Якщо у 2023 році таких випадків було 11, то у 2024 їх кількість зросла до 28.

Таким чином, порівняно з 2023 роком маємо незначне зменшення частки пісень, виконаних виключно українською мовою у 2024 році (на 1,8%) та збільшення кількості композицій, які виконані декількома мовами, одна з яких - українська. З 6 до 7 збільшилась кількість радіостанцій, де українськомовний музичний контент становить більше 90%. Натомість з 4 до 3 зменшилась кількість радіостанцій, де кількість пісень українською мовою становить від 50 до 90%. Загалом, частка українськомовних пісень в етері більшості мовників практично не змінилася (зміни в межах 0,5-3%). Лише "РАДІО ШАНСОН" вже третій рік поспіль демонструє значне зростання українськомовних творів: з 40 у

2022 році до 80,5 % у 2023 році, і до 99,5% у 2024 (0,5% - пісні, які виконані українською та англійською мовами).

Трансляції реклами (зокрема анонсів) недержавною мовою у діяльності телерадіоорганізацій, що здійснюють загальнонаціональне етерне радіомовлення, під час проведення огляду не зафіксовано. Зазначена позитивна тенденція прослідковується вже третій рік поспіль.

Не зафіксовано жодного випадку використання мови (у т.ч. відтворення музичного контенту), відмінної від державної, у діяльності "Радіо "Культура".

Водночас в етері "УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО КРАЇНА ФМ", "Радіо Байрактар", "Наше радіо" та "Радіо шансон" присутня незначна кількість недержавної мови, що пов'язано з трансляцією двомовних пісень і музичної заставки з "мемним висловом".

Нагадаємо, що у 2023 році виключно українськомовних мовників було 4 ("Радіо "Культура", "УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО КРАЇНА ФМ", "Радіо Байрактар", "Наше радіо"). А у 2022 році - два ("УКРАЇНОМОВНЕ РАДІО КРАЇНА ФМ" та "Радіо Байрактар").

Таким чином, загальнонаціональний радіоетер продовжує зберігати свою роль як важливий інструмент комунікації, інформаційного та культурного обміну для широкої аудиторії. Трансляція різноманітних передач, поєднання музичних та інформаційних програм, а також залучення слухачів до етеру робить радіо важливим медіа-ресурсом для забезпечення доступу до важливої інформації та розважального контенту.

Спостереження підтверджують, що українська мова активно використовується на радіо як основний комунікаційний засіб, що позитивно впливає на культурне та мовне середовище країни. Вже третій рік поспіль етер наповнюється переважно українськомовними музичними творами (65,4%) та піснями, виконаними офіційними мовами Європейського Союзу. Порівняно з попереднім 2023 роком менше звучить недержавна мова в передачах розважального сегменту. Зафіксовано лише трансляцію музичної заставки з коментарями росіянки, що носить саркастичний характер. Ведучі і слухачі активно використовували українську мову під час телефонних включень та участі у конкурсах. Вітчизняні виконавці, що брали участь у радіоетерах, також обирали українську мову для презентації своїх пісень та інтерв'ю.

Водночас, у 2024 році спостерігається хоч і незначне, але зменшення кількості українськомовних пісень у загальнонаціональному радіоетері, а в інформаційно-аналітичному сегменті передач зустрічається російська мова. Незважаючи на загальний тренд на підтримку української мови, у межах деяких таких програм зафіксовано не лише послуговування недержавною мовою

окремими експертами наживо або свідками подій у новинарних сюжетах, а й випадки використання російської мови ведучими передач.

Відзначимо, що на відміну від 2024, у 2023 році трансляції виключно російськомовних передач, де недержавною мовою послуговується ведучий, не було зафіксовано. Разом з тим поширення інформації недержавною мовою без перекладу створює безпосередні ризики для збереження мовної однорідності етеру та може ускладнювати доступ до інформації для частини аудиторії, яка не володіє іншою, ніж державна мовою.

Державна мова у сфері друкованих медіа

Впродовж 2024 року на адресу Секретаріату надійшло 16 повідомлень (0,7% від загальної кількості звернень) стосовно недотримання вимог Закону про державну мову суб'єктами у сфері друкованих медіа, що значно менше, ніж у попередньому році. У 2023 році таких повідомлень було менше — 9 (0,2% від загальної кількості звернень). Звернення стосувались виготовлення і розповсюдження друкованих медіа недержавною мовою.

За результатами розгляду звернень протягом року було здійснено 3 заходи державного контролю щодо діяльності таких суб'єктів у сфері друкованих медіа:

- ТОВ "Пресс-Кур'єр Україна" (у примірниках газети "Філворд" та журналу "Бабусин пиріг. Кейворди" обкладинки виконані державною мовою, проте ігрові компоненти, а саме ігри-задачі (кросворди, ключворди тощо) виконані російською мовою);
- ТОВ "ВИДАВНИЦТВО "КУЗЯ" (у друкованого медіа "Бум сканвордів" частина інформації, зокрема сканворди, подаються лише недержавною (російською) мовою);
- ТОВ "ТЕЛЕКОМПАНІЯ САТУРН-TV" (у друкованому виданні "Регіональний тижневик "Умань" частина інформації, зокрема у рубриці "Відпочинь", де публікуються ігри-задачі (кросворди), подається лише російською мовою).

В усіх трьох випадках встановлено порушення вимог статті 25 Закону про державну мову. За результатами розгляду матеріалів Уповноважений виніс три постанови у справах про адміністративне правопорушення стосовно:

- Керівника ТОВ "Прес-Кур'єр Україна" (накладене адміністративне стягнення у вигляді штрафу);
- Керівник ТОВ "Видавництво Кузя" (накладене адміністративне стягнення у вигляді штрафу розміром);
- ТОВ "Телекомпанія Сатурн-TV" (винесено постанову про закриття на підставі пункту 7 статті 247 КУпАП).

Крім того, згідно з інформацією, отриманою від Державного комітету телебачення і радіомовлення України, у 3 кварталі 2024 року до Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова" були доставлені виключно недержавною мовою (російською) примірники наступних друкованих медіа: "Букет сканвордов - Ассорти"¹²⁵; "Букет сканвордов - Сделай сам"¹²⁶; "Букет сканвордов - Эрудит"¹²⁷; "Реклама "Вечерняя Одесса"¹²⁸; "Созвездие сканвордов"¹²⁹; "Ярмарка кроссвордов"¹³⁰.

Зазначене могло свідчити про порушення частин першої, другої та третьої статті 25 Закону про державну мову. Секретаріат здійснив перевірку даних друкованих видань на предмет їх реєстрації як суб'єктів у сфері друкованих медіа, що є умовою для належного реагування у межах повноважень Уповноваженого. За результатами перевірки було встановлено, що у Реєстрі відсутні відомості про друковані медіа із зазначеними вище назвами.

Зважаючи на це, Уповноважений скерував лист на адресу Національної ради з інформацією про виявленні ознаки порушення вимог частини третьої статті 124 Закону про медіа, тобто виданні та розповсюдженні цих видань без реєстрації, що є підставою для вжиття належних заходів реагування в межах компетенції стосовно притягнення до відповідальності за порушення вимог Закону про медіа під час збройної агресії, які зобов'язують друковані медіа пройти процедуру реєстрацію.

Відзначимо, що результати досліджень попередніх років радше вказували на можливі порушення законодавчих вимог саме в місцях реалізації друкованих медіа та потребу збільшення накладу друкованих медіа українською мовою з метою задоволення попиту.

Державна мова в діяльності суб'єктів у сфері онлайн-медіа

У сфері діяльності онлайн-медіа надійшло 39 повідомлень громадян стосовно недотримання вимог Закону про державну мову, що становить 1,6%

¹²⁵ Найменування засновника згідно Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції: Бабаянц Тігран Лазаревич; № і дата номеру (випуску): 4 (222) — 8(226).

¹²⁶ Найменування засновника згідно Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції: Бабаянц Тігран Лазаревич; № і дата номеру (випуску): 4 (222) — 8(226).

¹²⁷ Найменування засновника згідно Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції: Бабаянц Тігран Лазаревич; № і дата номеру (випуску): 4 (222) — 8(226).

¹²⁸ Найменування засновника згідно Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції: Труд. кол. ред. газ. "Вечірня Одеса"; № і дата номеру (випуску): 9 (2540) — 22(2553), 25(2556) — 28(2559).

¹²⁹ Найменування засновника згідно Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції: Огоровий Станіслав Валентинович, Ричагов Георгій Васильович; № і дата номеру (випуску): 4(241) — 8(245).

¹³⁰ Найменування засновника згідно Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції: Бабаянц Тігран Лазаревич; № і дата номеру (випуску): 4(258) — 8(262).

від загальної кількості звернень. Порівнюючи з попереднім роком, їх кількість зменшилась втричі: у 2023 року таких повідомлень 95 (2,6% від загальної кількості звернень). Тенденція до зменшення спостерігається вже другий рік поспіль — у 2022 році, коли набрала чинності частина шоста статті 27 Закону про державну мову, відповідно до якої інтернет-представництва медіа мають виконуватися державною мовою, таких повідомлень було 147 (5% від загальної кількості).

Звернення стосувались завантаження вебсторінки онлайн-медіа російською мовою за замовчуванням, відсутності українськомовної версії вебсайту, часткового виконання інтерфейсу недержавною мовою, поширення частини контенту російською мовою та подачі російськомовної інформації під українськомовним заголовком як через вебсайти, так і соціальні мережі.

Протягом 2024 року Уповноваженим було розглянуто одну справу про адміністративне правопорушення у сфері онлайн-медіа, яка стосувалася відсутності українськомовної версії інтернет-представництва зареєстрованого суб'єкта у сфері онлайн-медіа (вид онлайн-медіа — портал новин, назва онлайн-медіа — "Україна Online", доменне ім'я — <https://uaonlil.net/>), що є порушенням вимог статті 27 Закону про державну мову. За результатом розгляду справи на винного у скоєнні адміністративного правопорушення накладено адміністративне стягнення у вигляді попередження, порушення усунуто.

Також у 2024 році Секретаріат провів моніторинг діяльності суб'єктів у сфері онлайн-медіа, про що йтиметься нижче.

Моніторинг діяльності суб'єктів у сфері онлайн-медіа, проведений Секретаріатом

У 2024 році Секретаріат здійснив моніторинг діяльності суб'єктів у сфері онлайн-медіа, зареєстрованих Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення станом на 09.10.2024, на предмет дотримання вимог частини шостої статті 27 Закону про державну мову. Моніторинг здійснювався шляхом аналізу інформації, що розміщена на сторінках інтернет-представництв онлайн-медіа за наступними показниками: мова виконання інтернет-представництва онлайн-медіа; обсяг та зміст інформації, що розміщується на українськомовній версії інтернет-представництва онлайн-медіа; мова версії інтернет-представництва онлайн-медіа, яка завантажується за замовчуванням для користувачів в Україні.

Водночас тут важливо зауважити, що в розумінні Закону про медіа онлайн-медіа - це таке медіа, що регулярно поширює інформацію у текстовій, аудіо-,

аудіовізуальній чи іншій формі в електронному (цифровому) вигляді за допомогою мережі Інтернет на власному веб-сайті.

Особи, які регулярно поширюють масову інформацію під своїм редакційним контролем через власні облікові записи на платформах спільного доступу до інформації, якими фактично є соціальні мережі, не є суб'єктами у сфері онлайн-медіа, крім випадків, якщо такі особи добровільно зареєструються як суб'єкти у сфері онлайн-медіа.

Беручи до уваги вимоги статті 27 Закону про державну мову щодо інтернет-представництв зареєстрованих онлайн-медіа, для потреб цього моніторингу аналізувались усі зареєстровані суб'єкти у сфері он-лайн медіа та відповідно зареєстровані ними онлайн-ресурси: як веб-сайти, так і сторінки в соцмережах.

За результатами аналізу встановлено, що станом на 09.10.2024 року Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення внесено до Реєстру 436 суб'єктів у сфері онлайн-медіа та 701 інтернет-представництво онлайн-медіа (вебсайти, сторінки в соціальних мережах, канали та групи в месенджерах). З 701 внесеного до реєстру інтернет-представництва 31 не функціонувало на момент моніторингу (сторінку не знайдено, доступ обмежено тощо), що становить 4,4%.

Вебсайти є найпопулярнішим видом інтернет-представництва онлайн-медіа серед внесених до Реєстру. Вони складають 73,8% від загальної кількості (517 із 701). YouTube, який спеціалізується на поширенні відеоконтенту, посідає друге місце з часткою 7,8% (55 медіа). Facebook (44 медіа, 6,3%), який фокусується на текстовому контенті для середньої та старшої аудиторії, та Instagram (29 медіа, 4,1%) - застосунок для молодшої аудиторії та візуальних матеріалів, посідають третє та четверте місця відповідно. Telegram (27 медіа, 3,9%) та TikTok (12 медіа, 1,7%), один з яких орієнтується на аудиторії, що віддає перевагу миттєвому обміну інформацією, а інший - коротким відео, займають п'яте та четверте місця відповідно. X (Twitter) (9 медіа, 1,3%), WhatsApp (3 медіа, 0,4%), Viber (2 медіа, 0,3%), LinkedIn (2 медіа, 0,3%) та Threads (1 медіа, 0,1%) значно менше представлені серед зареєстрованих онлайн-медіа.

Більшість суб'єктів у сфері онлайн-медіа зареєстрували по одному медіа - 340 таких суб'єктів, що становить 78%. 39 суб'єктів (8,9%) зареєстрували два медіа, 19 суб'єктів (4,4%) - три медіа, а 10 суб'єктів - чотири медіа (2,3%). 9 суб'єктів (2,1%) мають по п'ять або шість медіа, а 4 суб'єкта (0,9%) - сім медіа. 2 суб'єкти зареєстрували 8 медіа (0,5%), 3 суб'єкти - 9 медіа (0,7%). Лише один суб'єкт (0,2%) має 16 офіційно зареєстрованих онлайн-медіа (Національний університет "Києво-Могиланська академія").

Спочатку розглянемо застосування державної мови суб'єктами у сфері онлайн медіа, які працюють на базі вебсайтів.

На момент проведення дослідження з 517 проаналізованих вебсайтів 21 (4%) не функціонував. Таким чином, на предмет застосування української мови як державної аналізувалися 496 вебсайтів (нижче відсоток рахувався від цієї кількості). Більшість активних вебсайтів (84%) регулярно оновлюються актуальною інформацією. Решта або публікують контент нерегулярно (зокрема, зустрічаються випадки, коли востаннє інформація публікувалася у 2023 році), або не мають позначки дати і часу для розміщених матеріалів.

За змістом найбільшу частку вебсайтів можна віднести до категорії інформаційних, інформаційно-аналітичних — 294 сайти (59,3%). Ця група включає як сайти, що поширюють новини, аналітику, публікації та інтерв'ю широкого спектру тем, так і вузькоспеціалізовані - з певної галузі (культура, мистецтво, охорона здоров'я, юриспруденція, спорт, бухгалтерський облік тощо). 110 сайтів (22,2%) є науковими електронними виданнями та публікують матеріали відповідного змісту, зокрема результати досліджень, статті, монографії з певної галузі знань тощо. 92 сайти (18,5%) за своїм характером є інтернет-представництвами суб'єктів господарювання та створені задля здійснення їх комунікаційної діяльності. Вони спрямовані на представлення компаній, брендів чи продукції, а також на взаємодію з клієнтами.

Щодо наявності україномовної версії слід відзначити позитивну динаміку: 462 вебсайти мають сторінку, на якій і веб-інтерфейс, і контент виконані українською мовою. З них 259 (52,2%) мають виключно українськомовну версію. Дві і більше мовні версії, мають 203 вебсайти (40,9%). Найбільшу кількість мовних версій — 11 — має вебсайт ukrainer.net (ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "УКРАЇНЕР" (Ukrainer), де інформація про Україну подається українською, англійською, німецькою, французькою, іспанською, турецькою, польською, чеською, грецькою, японською та грузинською мовами. Загалом російськомовна сторінка присутня на 70 вебсайтах, що становить 14,1%.

8 онлайн-медіа (1,6%) інформаційного та наукового характеру подають контент виключно однією з мов Європейського Союзу (англійською чи італійською), що вочевидь вказує на те, що ці медіа зосереджені на міжнародній аудиторії та співпраці, а також поширенні інформації про українські реалії за межами країни.

Лише 1 вебсайт із проаналізованих має виключно російськомовний інтерфейс, тоді як українською подана лише назва медіа. Відсутність інформаційного наповнення вказує на те, що сайт перебуває на стадії розробки і не функціонує як повноцінний ресурс.

25 вебсайтів (5%) є змішаними - мають веб-інтерфейс та/або контент, які одночасно виконуються декількома мовами (українською, англійською, російською, кримськотатарською тощо), що, ймовірно, свідчить про повільний перехід онлайн-медіа до формату виключно українськомовного інтернет-представництва або бажання охопити одночасно декілька аудиторій.

441 вебсайт (88,9%) завантажується за замовчуванням українською мовою. Відзначимо, що деякі з них мають певні елементи сайту (дата, час, заголовки розділів), виконані недержавною мовою. 38 вебсайтів (7,6%) завантажуються за замовчуванням англійською мовою. Серед них переважають наукові ресурси (31 медіа), інші - сайти інформаційно-аналітичного характеру з різних сфер суспільного життя. Лише 8 вебсайтів (1,6%) мають російську мову завантаження за замовчуванням, що вказує на поступове витіснення російської мови з офіційного медіа-простору України. Польською мовою завантажується 2 вебсайти, французькою, японською, німецькою, китайською, іспанською, італійською завантажуються по одному вебсайту. Такі мови, як правило, використовуються медіа, орієнтованими на аудиторію за межами України або на представників діаспори. Один вебсайт завантажує сторінку, де одночасно використано українську та російську таким чином, що неможливо однозначно визначити, яка мова домінує на сторінці.

Таким чином, у 9 із 10 випадків за замовчуванням завантажуються україномовні версії вебсайтів. Використання інших мов під час завантаження стартової сторінки зумовлене переважно особливостями діяльності конкретних сайтів, які спрямовані на іноземну цільову аудиторію.

Вебсайти з двома і більше мовними версіями здебільшого однакові за обсягом та змістом інформації (131 вебсайт). Також трапляються випадки, коли україномовна сторінка інформаційно більш наповнена (50 вебсайтів). Водночас є частина вебсайтів, україномовна версія яких містить менше інформації (10 вебсайтів), переважно це сайти наукових видань. Також є сторінки, які містять різну інформацію, що унеможлиблює їх порівняння (12 вебсайтів).

Переважає більшість онлайн-медіа (469 вебсайтів, 94,5%), які поширюють інформацію через вебсайти, здійснюють свою діяльність з додержанням вимог Закону про державну мову. Це підтверджує позитивну динаміку інтеграції державної мови в інформаційну сферу.

Порушення вимог мовного законодавства зафіксовано у 27 випадках. Відзначимо, що використання недержавної мови всупереч вимогам мовного законодавства фіксувалося як порушення, коли таке застосування відбулося після набуття чинності вимог Закону про державну мову та після дати реєстрації ресурсу як онлайн-медіа (наприклад, якщо виявлено інформацію

російською мовою на українськомовній версії сайту, розміщену у 2019 році, то такий випадок не вважається порушенням мовного законодавства). Зважаючи на викладене, зафіксовані такі порушення вимог Закону про державну мову:

- завантаження сторінки за замовчуванням недержавною мовою — 8 випадків: (ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "ІНФОРЕЗІСТ" (InfoResist, inforesist.org) — завантажується російською мовою ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ "ДІДЖИТАЛС СОЛЮШНС" (ГЛАВРЕД, glavred.info, glavred.org; glavred.com) — завантажується російською мовою; ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ "ДІДЖИТАЛС СОЛЮШНС" (УНІАН, unian.net) - завантажується російською мовою; ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ "ІНФОРМАЦІЙНЕ АГЕНСТВО "ІНТЕРФАКС-УКРАЇНА" (Інтерфакс-Україна, ru.interfax.com.ua) — завантажується російською мовою; ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ "НАКАЗ" (НАКАЗ, nakaz.ua) - завантажується російською мовою);
- відсутність версії українською мовою — 1 випадок (ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "ЗА ВАСИЛЬКІВ" (ЗА ВАСИЛЬКІВ, <https://yevmenow.wixsite.com/-site>) – версія сайту російською мовою);
- українськомовна версія є неповноцінною (містить частину інформації недержавною мовою), або її наповнення є меншим за обсягом, ніж у сторінки недержавною мовою — 11 випадків (ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "ДП-УКРАЇНА" (НОВИНИ ДОНБАСУ, <https://novosti.dn.ua/>)¹³¹; ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "ІНФОРМАЦІЙНА АГЕНЦІЯ ПОСТСКРИПТУМ" (Інформаційна агенція "PS Постскриптум", ps-agency.com.ua); НАЗАРОВ ОЛЕГ АНАТОЛІЙОВИЧ (Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці / "Forensic psychological examination. Application of polygraph and special knowledge in legal practice", expertize-journal.org.ua)¹³²; ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ "ЄРКО МЕДІА ПРЕС" (ЄРКО МЕДІА ПРЕС, <https://erko-media.press>)¹³³; ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ "ІНФБІЗНЕС" (INFBusiness, infbusiness.com)¹³⁴; ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ

¹³¹ Деякі розділи менш наповнені - <https://novosti.dn.ua/tests>.

¹³² Є окремі публікації російською мовою - <https://expertize-journal.org.ua/for-notice/11-k-svedeniyyu-2>.

¹³³ Є окремі сторінки на сайті, де інформація тільки російською - <https://erko-media.press/voyna-plennyye/>.

¹³⁴ Окремі елементи сайту тільки російською, окремі публікації на сайті тільки російською - <https://infbusiness.com/nadezhnoe-oborudovanye-dlya-majnynga-ot-kompanyu-asic-miner-kz/>.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ІНФОРМАЦІЙНЕ АГЕНТСТВО "УКРАЇНА ІНФО" (Україна ІНФО, ukrainainfo.com.ua)¹³⁵; ФІЗИЧНА ОСОБА-ПІДПРИЄМЕЦЬ ІЛЬЧЕНКО ЮРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ (MyKharkov.info, mykharkov.info); ЧУМАЧЕНКО СВЯТОСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ (Одеський центр сімейного права, <https://ocsp.com.ua/uk/>)¹³⁶; ТИМОЩУК БОГДАН ВІТАЛІЙОВИЧ (Україна Online, <https://uaonlii.net>)¹³⁷; ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ "АГГІК" (AGGEEK, <http://aggeek.net/>)¹³⁸; КОВТУН В'ЯЧЕСЛАВ ГРИГОРОВИЧ (Наша версія, nasha-versiya.com.ua)¹³⁹ деякі елементи саайту російською та англійською ;

- виконання реклами недержавною мовою — 4 випадки (ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "МАЄ СЕНС" (Сайт міста Чернівці 0372, 0372.ua)¹⁴⁰; ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ "ОМФ ПАБЛІШИНГ" (Journal of Diagnostics and Treatment of Oral and Maxillofacial Pathology / Журнал діагностики та лікування оральної і щелепно-лицевої патології, dtjournal.org)¹⁴¹; ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ "ЧМГ" (slavutych.info, slavutych.info)¹⁴²; ТОЛСТОГУЗОВА ЛЮБОВ ЮРІЇВНА (Новини Краматорська — Привіт, hi.dn.ua)¹⁴³);
- наповнення українськомовної версії є меншим за обсягом, ніж сторінка недержавною мовою, а також виконання реклами недержавною мовою — 4 випадки (ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "КУЛЬТУРНО-ІНФОРМАЦІЙНА АГЕНЦІЯ "СОЦІАЛЬНИЙ ПОРТАЛ УКРАЇНИ" (Хроніки Обухова, obukhiv.info)¹⁴⁴; ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "МАЄ СЕНС" (Сайт міста Слов'янська 6262, 6262.com.ua)¹⁴⁵; ТОВАРИСТВО З

¹³⁵ Окремі статті російською мовою - <https://www.ukrainainfo.com.ua/polityka/verkhovnyj-sud-amerykansko-ho-shtata-kolorado-zapretyl-trampu-uchastvovat-v-vyborakh/>.

¹³⁶ Вебсайт на центральній сторінці містить відео-відгуки російською мовою та покликання на російськомовні статті.

¹³⁷ Українськомовна сторінка, яка на початку моніторингу була російськомовною, формується з допомогою програми автоматичного перекладу: при відкритті розділів та при здійсненні переходу на розширену версію інформації спочатку активується російськомовна версія, яка змінюється на українськомовну.

¹³⁸ Деякі елементи сайту подано російською мовою.

¹³⁹ Деякі елементи сайту подано російською та англійською мовами.

¹⁴⁰ Реклама російською мовою - <https://www.0372.ua/vacancy/99381>.

¹⁴¹ Реклама англійською мовою -

https://docs.google.com/document/d/1r1rIK616IXXqZ8NwhSOiQM1grFihIQEMa1tduNfxe-M/edit?usp=drive_linkанотація .

¹⁴² Назви фірм російською мовою - https://slavutych.info/catalog_companies.html.

¹⁴³ Реклама російською мовою - <https://hi.dn.ua/obyavleniya/privet/9-prodam-1-komn-kv-148055-974416-912917>.

¹⁴⁴ Реклама російською мовою - <https://obukhiv.info/ru/categories/reklama-v-obukhovi/>,
<https://obukhiv.info/ru/categories/robota-v-obukhovi/>.

¹⁴⁵ Реклама російською мовою - <https://www.6262.com.ua/catalog/70/budivelni-materiali>. Елементи сайту російською - <https://www.6262.com.ua/catalog/1/komputeri-orgtehnika-informacijni-tehnologii>.

ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ "ЧЕЛАЙН МЕДІА ГРУП" (ЧЕЛАЙН, cheline.com.ua , cheline.tv)¹⁴⁶ .

Щодо вказаних випадків вживаються заходи з усунення порушень та притягнення до відповідальності винних осіб. У 2025 році буде проведена їх повторна перевірка.

Окремо розглянемо застосування державної мови на сторінках в соціальних мережах, що зареєстровані як онлайн-медіа.

З 184 інтернет-представництв, вказаних у Реєстрі в цьому сегменті 10 не було знайдено, ще три сторінки мали лише назву (загальну інформацію про сторінку) і не наповнювалися контентом. Як і у випадку з вебсайтами, більшість активних сторінок у соціальних мережах та месенджерах регулярно наповнюються актуальною інформацією (128 онлайн-медіа, 73,5%). Решта або поширюють інформацію час від часу, або сторінка не оновлюється (зазначено лише назву, загальну інформацію, розміщено логотип медіа).

Більшість інтернет-представництв у цій категорії є інформаційно-аналітичними (138 онлайн-медіа, 80,7% від тих, що наповнюються інформацією). Інші — представництва суб'єктів господарювання, через які відбувається переважно просування послуг, бренду, товарів тощо.

Інформація про сторінку у більшості випадків виконана українською мовою (151 онлайн-медіа, 86,7% від тих, де покликання активне). Кількість двомовних профілів (інформація про сторінку подана одночасно українською та англійською мовами) становить 11. Такі сторінки найчастіше зустрічаються у Facebook. 12 сторінок виконані виключно англійською мовою і, ймовірно, орієнтовані на іноземну аудиторію. Відзначимо, що не зафіксовано жодного випадку подачі інформації про сторінку російською мовою.

Таким чином, українські медіа переважно орієнтовані у соціальних мережах на українськомовного споживача, решта - на закордонну аудиторію.

Мова ведення сторінки в соціальних мережах та месенджерах також є переважно українською — 152 сторінки, 88,8% від тих, що наповнюються інформацією. Це підтверджує пріоритет використання державної мови в діяльності онлайн-медіа. 12 з них ведуться виключно англійською мовою, що вказує на спрямованість окремих медіа на іншомовну аудиторію. 5 сторінок подають контент англійською та українською мовами. Російськомовні повідомлення зустрічаються лише на 3 сторінках (1,8%)¹⁴⁷, які функціонують у

¹⁴⁶ Реклама російською мовою - <https://cheline.com.ua/news/society/kak-vybrat-idealnyuyu-tumbochku-pod-televizor-417045>. Публікації російською мовою - <https://cheline.com.ua/?s=%D1%8B>.

¹⁴⁷ БЛАГОДІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ "БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД "В.В. З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ" (Інформаційна агенція "В.В. З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ", <https://www.facebook.com/share/GbGQ11aqRpu4Dapd/?mibextid=K35XfP>); ВІНОГРОДСЬКИЙ ОЛЕКСІЙ ОЛЕГОВИЧ (ПАРАД УРОДОВ,

Facebook, що демонструє мінімальну присутність російської мови в цій категорії офіційних інтернет-представництв.

Тобто онлайн-медіа в Україні демонструють значну мовну адаптацію до потреб внутрішньої аудиторії та часткову орієнтацію на міжнародні ринки.

Мова виконання відеоконтенту також є переважно українською — 117 медіа подають відео виключно українською мовою. 9 онлайн-медіа поширюють виключно англійськомовні відео, що підкреслює їх міжнародну спрямованість. Одне медіа, яке спрямоване на висміювання дій країни-агресора, поширює відео виключно російською мовою¹⁴⁸. 34 медіа поширюють відеоматеріали різними мовами, серед яких є українська. Інші медіа або поширюють відео лише з музичним супроводом, або уникають відеоконтенту.

У діяльності 171 онлайн-медіа не зафіксовано ознак порушень вимог мовного законодавства. Відзначимо, що при встановленні порушення вимог Закону про державну мову враховувалися випадки розміщення інформації, які мали місце після офіційної реєстрації онлайн-медіа.

3 сторінки функціонують всупереч вимогам Закону про державну мову:

- Поширення дописів недержавною мовою: ВІНОГРОДСЬКИЙ ОЛЕКСІЙ ОЛЕГОВИЧ (ПАРАД УРОДОВ, www.facebook.com/profile.php?id=100067879732099);
- Поширення реклами недержавною мовою: ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ "О.С.С." (PROF1Group®, <https://www.youtube.com/c/prof1media>)¹⁴⁹
- Розміщення інформації про сторінку недержавною мовою: ФІЗИЧНА ОСОБА-ПІДПРИЄМЕЦЬ ПУСТОВІТ СВІТЛАНА АНАТОЛІЇВНА (I-VIN.INFO, https://www.tiktok.com/@ivin_info?_t=8hKLbXtwmjV&_r=1)

Відзначимо, що два суб'єкти у сфері онлайн-медіа у соціальних мережах ведуть сторінку, виконану українською мовою, яка розрахована на україномовного споживача, та окрему сторінку англійською мовою, що поширює інформацію на закордонну аудиторію¹⁵⁰. Версія сторінки державною мовою містить за обсягом та змістом однакову або більшу кількість інформації, порівняно з версією іншими мовами.

Таким чином, у питанні реєстрації медіа можна простежити дві тенденції.

www.facebook.com/profile.php?id=100067879732099); ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ "ФАЙНАЛ НЬЮЗ" (Final News, <https://www.facebook.com/final.news.ua>)

¹⁴⁸ ВІНОГРОДСЬКИЙ ОЛЕКСІЙ ОЛЕГОВИЧ (ПАРАД УРОДОВ.

www.facebook.com/profile.php?id=100067879732099)

¹⁴⁹Реклама наплічника англійською мовою - https://www.youtube.com/watch?v=Zh6Lr5_tYZs

¹⁵⁰ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "ПЛАТФОРМА СТУДЕНТСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ" (https://www.instagram.com/truthful_reporting/, <https://www.instagram.com/truthfulreporting.eng/>); ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "СВІДОМІ. МЕДІА" ([instagram.com/svidomi_ua](https://www.instagram.com/svidomi_ua), [instagram.com/svidomi_eng](https://www.instagram.com/svidomi_eng), twitter.com/svidomi_en, twitter.com/svidomi_media).

Деякі суб'єкти у сфері онлайн-медіа зареєстрували лише один канал поширення інформації (здебільшого вебсайт), залишивши без реєстрації сторінки у соціальних мережах. Водночас інші суб'єкти офіційно засвідчили диверсифікацію своїх платформ, реєструючи кілька каналів поширення інформації, спрямовані на охоплення різних сегментів аудиторії або використання різних форматів контенту.

Більшість зареєстрованих вебсайтів мають сторінку, виконану державною мовою, яка здебільшого завантажується за замовчуванням. Зазначене вказує на те, що суб'єкти у сфері медіа, враховуючи законодавчі вимоги та суспільний запит, активно інтегрують українську мову у свою діяльність. Невелика частка медіа, що використовують мови ЄС, свідчить про спроби окремих ресурсів впливати на міжнародну аудиторію або працювати в специфічних нішах. Водночас існують багатомовні версії вебсайтів, де на одній сторінці одночасно застосовується декілька мов. Відсутність повноцінної українськомовної сторінки може свідчити як про триваючий перехід ресурсу на виключно українськомовний виклад інформації (стосується переважно випадків, коли на сторінці частково присутня російська мова), так і про прагнення медійного ресурсу донести інформацію до західної аудиторії (у випадку поширення інформації мовою, відмінною від російської).

Інформаційний простір, який формується зареєстрованими онлайн-медіа, наповнюється переважно контентом, виконаним державною мовою. Окрім української мови, інтернет-представництва використовують в своїй діяльності (поширюють інформацію) мови ЄС, грузинську, китайську, японську, російську.

Здебільшого онлайн-медіа (вебсайти, сторінки в соціальних мережах, канали та групи в месенджерах), які аналізувались, дотримуються вимог Закону про державну мову - 640 медіа з 670, що становить 95,5%. Відзначимо, що за результатами аналізу встановлено низку випадків, коли версія інтернет-представництва державною мовою містила контент недержавною мовою (дописи, статті), розміщення якого відбулося до моменту реєстрації онлайн-медіа. А після реєстрації наповнення інформацією цих інтернет-представництв не здійснювалося.

Найчастіші випадки порушення вимог закону вебсайтами це: неповноцінне виконання сторінки державною мовою - частина інформації на українськомовній версії виконана недержавною мовою; завантаження сторінки за замовчуванням недержавною мовою; виконання реклами недержавною мовою. Зауважимо, що зафіксовано лише один випадок виконання інтернет-представництва виключно російською мовою: сайт знаходиться у стадії розробки і містить лише назву українською мовою, а інші постійні елементи

дизайну російською мовою.

Для онлайн-медіа, які працюють на базі сторінок в соціальних мережах та месенджерах, характерним є поширення відеоконтенту недержавною мовою (російською, англійською, корейською, грузинською тощо). Часто він подається як додаткова інформація ("відеоілюстрація") до певного повідомлення, де відбувається стислий опис події, переклад головної частини повідомлення або оціночні судження власника/адміністратора щодо події, відображеної у відео, державною мовою. Змістовно такі відео є новинарними сюжетами з місця подій, в яких очевидці надають свої коментарі недержавною мовою, виступи союзників України або представників країни-агресора.

Отже, попри те, що більшість зареєстрованих онлайн-медіа в Україні, які аналізувались, дотримуються вимог мовного законодавства, досі актуальним є питання використання деякими інтернет-представництвами української мови при публікації інформаційних матеріалів, що потребує подальшої уваги і увідповіднення їх діяльності в частині забезпечення рівноправного доступу до інформації державною мовою для всіх громадян. Важливо зазначити, що український медіапростір не лише долає наслідки русифікації, яка тривала століттями, а й протистоїть новим глобалізаційним викликам, зокрема англізації. В сучасних умовах, коли англійська мова домінує в міжнародному комунікаційному просторі, державна мова стикається з новими загрозами, що звужує її функціонування. Важливість її підтримки та розвитку, зокрема в медіа, є надзвичайно актуальною не лише для збереження культурної ідентичності, а й для боротьби з глобальними тенденціями, які можуть загрожувати мовній самобутності та розмаїттю. У цьому контексті медіа, як ключовий канал інформаційного обміну, має важливу роль у зміцненні позицій української мови та її впровадженні в усіх сферах суспільного життя.

Підсумовуючи, зазначимо, що повноцінне функціонування української мови у сфері медіа є одним з важливих чинників утвердження української мови у суспільстві. Мовники, виконуючи вимоги законодавства, не лише забезпечують право громадян отримувати інформацію державною мовою, а й сприяють розвитку якісного українськомовного контенту, зміцнюють національну ідентичність, протидіють ворожій пропаганді, що посилює формування громадянської та національної єдності.

Останні роки стали періодом значних позитивних змін у сфері функціонування української мови в медіа. Вони пов'язані, передусім, із послідовним законодавчим врегулюванням застосування державної мови у діяльності суб'єктів медіаринку. Важливими кроками стали впровадження норм щодо частки пісень українською мовою в музичних радіопрограмах і

радіопередачах у 2016 році, а також запровадження на телебаченні обов'язкових квот на передачі і фільми українською мовою у 2017 році. Встановлені квоти не лише сприяли зростанню присутності україномовного контенту в етері, а й стимулювали розвиток української медійної індустрії.

Значний вплив на утвердження української мови в медіапросторі мав Закон про державну мову, який закріпив обов'язковість використання державної мови для представників органів влади та місцевого самоврядування, а також в сфері друкованих медіа та вебсайтів. Подальше посилення цих норм відбулося із прийняттям Закону про медіа, що систематизував регулювання галузі, посилив вимоги до використання української мови та встановив більш чіткі правила щодо визначення україномовного контенту.

Завдяки комплексному підходу до мовної політики в медіа вдалося досягти суттєвого зростання частки україномовного контенту на радіо та телебаченні, в онлайн- і друкованих медіа.

3.7. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ КНИГОВИДАННЯ ТА КНИГОРОЗПОВСЮДЖЕННЯ

В сучасному, технологічно розвиненому світі, в якому потоки інформації часто спрощуються до коротких повідомлень, книги залишаються джерелом глибоких знань, натхнення та збереження людського досвіду. Державна підтримка цієї сфери має стратегічне значення з кількох причин. По-перше, книги зберігають мову, історію та традиції, формуючи національну свідомість. У часи глобалізації, коли локальні культури зазнають тиску, книговидання стає інструментом захисту самобутності. По-друге, література відіграє ключову роль в освіті та інтелектуальному розвитку. Доступ до якісних видань — навчальних, наукових чи художніх — підвищує грамотність, розвиває критичне мислення, сприяє самореалізації громадян. Нарешті, книги формують суспільну думку, зміцнюють моральні орієнтири, допомагають протистояти дезінформації, сприяють розвитку відповідального суспільства. Держава, яка інвестує в книговидання, дбає про освічене суспільство, здатне розбудувати своє майбутнє.

Правове регулювання використання державної мови у сфері книговидання та книгорозповсюдження

Відповідно до частини першої статті 26 Закону про державну мову книжкові видання в Україні видаються та розповсюджуються державною мовою та/або мовами корінних народів України, офіційними мовами Європейського Союзу.

Згідно з частиною другою цієї статті книжкові видання можуть видаватися та розповсюджуватися іншими, ніж зазначені в частині першій, мовами у трьох випадках:

1. Книжкове видання, видане в Україні або ввезене до України в установленому законодавством порядку, містить лише твори мовою оригіналу або в перекладі на державну мову, мови корінних народів України, офіційні мови Європейського Союзу.
2. Книжкове видання видано на замовлення органів державної влади України в інтересах національної безпеки, відсічі російській агресії проти України і не підлягає продажеві чи поширенню іншим способом через мережу книгорозповсюдження в Україні.
3. Книжкове видання, видане до 1 січня 2023 року, крім видань, розповсюдження яких заборонене відповідно до Закону України "Про видавничу справу".

Вимоги частини першої та другої статті 26 Закону про державну мову поширюються на книги в електронній формі, зокрема в аудіофайлах (частина третя статті 26).

Частиною четвертої статті 26 Закону про державну мову передбачено, що видавець, внесений до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції, зобов'язаний видавати державною мовою не менше ніж 50% від усіх виданих ним упродовж відповідного календарного року назв книжкових видань.

Ця вимога не поширюється на видавничу продукцію, видану кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів чи національних меншин України коштом державного та/або місцевих бюджетів відповідно до закону щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України, а також на видавничу продукцію, видану мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу.

Відповідно до частини п'ятої цієї статті частка книжкових видань державною мовою в загальній кількості назв книжкових видань, наявних у продажу в кожній книгарні або іншому закладі, що займається книгорозповсюдженням, має становити не менше ніж 50%.

Словники, підручники та розмовники, одна з мов яких державна, і книжкові видання з ідентичними за змістом текстами двома і більше мовами, одна з яких державна, вважаються книжковими виданнями державною мовою.

Положення абзацу першого цієї частини не поширюється на книгарні та інші заклади, що розповсюджують книжкові видання винятково мовами корінних народів, мовами національних меншин — офіційними мовами Європейського Союзу та державною мовою та/або словників і розмовників з іноземних мов, підручників з вивчення іноземних мов.

Аналіз звернень, заходи державного контролю за застосуванням державної мови та інформація щодо розгляду справ про адміністративне правопорушення у сфері книговидання

Потягом 2024 року на адресу Уповноваженого надійшло 27 повідомлень, які стосувалися сфери книговидання та книгорозповсюдження, що становить 1,2% від загальної кількості. У 2023 році таких звернень було значно менше — 8. Повідомлення містили інформацію про продаж книжкових видань російською мовою, зокрема через інтернет-магазини, обслуговування недержавною мовою в місцях розповсюдження, а також щодо незначної частки українськомовної продукції у книгарні. Крім того, Державний комітет телебачення і радіомовлення України надав інформацію щодо діяльності видавців, внесених до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і

розповсюджувачів видавничої продукції, які у 2023 році видали державною мовою менше ніж 50% усіх виданих ними назв книжкових видань.

У сфері книговидання та книгорозповсюдження Уповноваженим здійснено 7 заходів державного контролю, за результатами яких встановлено порушення вимог статті 26 Закону про державну мову в діяльності:

- ТОВ "Якабу Рітейл" (продаж через інтернет-магазин "YAKABOO" російськомовних книг, переклад і випуск яких було здійснено українськими видавництвами у 2023 році).
- ТОВ "НАУКОВИЙ СВІТ" (видали у 2023 році державною мовою менше ніж 50% усіх виданих ними назв книжкових видань (114 книжкових видань, з яких – 83 недержавною мовою, 31 державною мовою));
- ТОВ "АЛЬФА РЕКЛАМА" (видали у 2023 році державною мовою менше ніж 50% усіх виданих ними назв книжкових видань (17 книжкових видань, з яких - 10 недержавною мовою, 7 державною мовою));
- ТОВ "ДОМІНАНТА ПРІНТ" (видали у 2023 році державною мовою менше ніж 50% усіх виданих ними назв книжкових видань (7 книжкових видань, з яких — 6 недержавною мовою, 1 державною мовою));
- ФОП Малевич О.Ю (реалізується менше 50% книжкових видань державною мовою у загальній кількості назв книжкових видань, наявних у продажу в інтернет-магазині "Казково").

За результатами розгляду справ про адміністративне правопорушення у чотирьох випадках відносно перерахованих вище суб'єктів винесені постанови про закриття через пропущення двомісячного строку, передбаченого статтею 38 КУпАП (справи були закриті на підставі пункту 7 статті 247), а також до ФОП Малевич О.Ю застосовано санкцію у вигляді накладання штрафу розміром 3400 грн.

Нагадаємо, що у 2023 році за результатами державного контролю порушення вимог Закону про державну мову було встановлено у діяльності 3 суб'єктів. Видавництва здійснили друк книжок державною мовою менше ніж 50% усіх виданих ними назв книжкових видань.

Стан книговидання в умовах повномасштабного вторгнення

Третій рік повномасштабного російського вторгнення для українського книговидання - час лихих випробувань, викликів і трансформацій. В таких страшних умовах галузь, яку країна-агресор продовжувала знищувати (пригадаймо спалені російськими ракетами харківські друкарні та підручники), демонструвала стійкість, адаптуючись до нових реалій, шукаючи шляхи для свого розвитку.

За даними Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова" у 2022 році галузь книговидання зазнала різкого спаду. Кількість видань скоротилася більш, ніж удвічі — до 9 691 друкованих

одиниць, а тираж зменшився до 11 704,2 тис. примірників. Це падіння (на 54% за кількістю видань і на 74% за тиражем порівняно з 2021 роком) пов'язане з руйнуванням інфраструктури, зокрема поліграфічних потужностей, логістичними проблемами, відтоком кадрів тощо.

2023 рік став періодом часткового відновлення. Кількість видань зросла до 15 187 (на 56,7% порівняно з 2022 роком), а тираж сягнув 24 664 тис. примірників (зростання в 2,1 рази). Видавництва почали пристосовуватися до нових реалій: перенесли друкарські потужності до безпечніших регіонів, налагодили нові логістичні ланцюжки, розширили асортимент, запропонували країні нові рішення. Одним із ключових факторів відновлення стала заборона російських книг, що створила достатню нішу для українських видань. До війни частка російськомовної літератури сягала 50–70% ринку¹⁵¹, але законодавчі обмеження та суспільний запит на українськомовний контент кардинально змінили ситуацію. Попит на книги українських авторів — як класиків, так і сучасників — різко зріс, а видавництва почали активно видавати дебютантів, підтримуючи творчий потенціал.

У 2024 році тенденція до відновлення триває, хоча з певними особливостями. Кількість видань дещо зменшилася до 14 500 (на 4,5% порівняно з 2023 роком), але тираж зріс до 34 017,2 тис. примірників (на 37,9%). Такі дані можуть вказувати на концентрацію видавців на популярних або комерційно успішних проектах. Загалом, порівняно з 2021 роком, у 2024 році кількість видань становить 68,7% від довоєнного рівня, але тираж досяг 76% від показника 2021 року.

Також за період 2021-2024 років зазнала змін структура книговидання за мовами. Частка українськомовних видань зросла з 76,8% (16 206 видань) у 2021 році до 86,9% (12 597 видань) у 2024 році за кількістю і з 89,2% (39 922,8 тис. примірників) у 2021 році до 92,5% (31 481,6 тис. примірників) у 2024 році за тиражем, що підтверджує зміцнення позицій державної мови. Російськомовний сегмент скоротився з 12,2% (2 576 видань) у 2021 році до 3,3% (472 видання) у 2024 році за кількістю і з 5,6% (2 504,4 тис. примірників) у 2021 році до 1% (351,6 тис. примірників) у 2024 році за тиражем, що пов'язано із законодавчими обмеженнями та суспільним відторгненням російської культури в умовах війни.

Англійська мова зберегла стабільну, але невелику частку, коливаючись у межах 2–3% (2,4% або 505 видань у 2021 році, 2,6% або 377 видань у 2024 році). Відзначимо, що у 2024 році видання книг англійською та російською мовами в Україні практично зрівнялися за кількістю, а за тиражем англійськомовні

¹⁵¹Книгарня, яка виступала проти російськомовних книг, продаватиме їх більше. - URL: <https://suspilne.media/culture/63006-knigarna-aka-vistupala-proti-rosijskomovnih-knig-prodavati-ih-bilse/>.

книги значно випередили російськомовні. Ця тенденція відображає глибокі зрушення в суспільстві та книговидаванні зокрема.

Порівняно з 2023 роком, у 2024 році частка українськомовних видань зросла з 83,5% (12 688 видань) до 86,9% (12 597 видань) за кількістю і з 91,7% (22 612,8 тис. примірників) до 92,5% (31 481,6 тис. примірників) за тиражем. Частка російськомовних видань зменшилися з 4,6% (700 видань) до 3,3% (472 видання) за кількістю, а їхній тираж зріс із 306,2 тис. до 351,6 тис. примірників. Водночас частка російськомовних видань від загального тиражу скоротилася з 1,2% до 1% через зростання загального обсягу видань.

Ці зміни свідчать про адаптацію галузі до воєнних умов і консолідацію українськомовного книговидавання як ключового елемента культурного опору та національної ідентичності.

Про стійкість книговидавничої галузі в Україні, попри складні умови, також свідчать дані Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції, який веде Держкомтелерадіо. Порівняння статистики за 2023 та 2024 роки дозволяє простежити зміни у кількості суб'єктів видавничої справи¹⁵².

Станом на грудень 2023 року в Державному реєстрі було зафіксовано 8 379 суб'єктів видавничої справи. До грудня 2024 року ця цифра зросла до 8 585 суб'єктів (6319 – юридичних осіб та 2266 – фізичних осіб-підприємців). Якщо порівняти цю статистику з даними 1 лютого 2022 року, які були оприлюднені напередодні широкомасштабного вторгнення РФ, кількість видавців і книгорозповсюджувачів в Україні зросла на 621 особу.

Хоча у 2024 році показник приросту дещо знизився порівняно з 2023 роком, він залишається вищим, ніж у кризовому 2022 році, що вказує на стабільний інтерес до книговидавничого бізнесу навіть у воєнний час. Особливо примітним є приріст у регіонах, які зазнають постійних обстрілів: Харківська область (+63 суб'єкти за роки воєнного стану), Дніпропетровська (+42), Запорізька (+6), Миколаївська (+4). Лідерами залишаються Київська область (+213) і Київ (+66).

¹⁵² Публічний звіт Голови Держкомтелерадіо Олега Наливайка про підсумки роботи відомства в 2024 році. - URL: <https://comin.gov.ua/diyalnist/plani-ta-zviti/publichniy-zvit-golovi-derzhkomteleraudio/2024-rik> .

Стан книгорозповсюдження в умовах повномасштабного вторгнення

За кількісними показниками, підприємства, які займаються реалізацією книжкової продукції, мають щороку позитивну динаміку, яка навіть перевищує показники 2021 року, - тоді Книжкова палата констатувала, що з 3000 книгарень, які працювали в країні на початок 1991 року, залишилось менше ніж 200¹⁵³.

У лютому 2024 року в Україні, за оцінками Українського інституту книги, працювала 461 книгарня. Ця кількість зросло порівняно з жовтнем 2023 року, коли їх налічувалося 422. Географія розташування книгарень залишається нерівномірною, 25% (117 книгарень) припадає на місто Київ, 10% - на Львів, по 5% на Дніпропетровську і Тернопільську області¹⁵⁴. Дані інтерактивної мапи книжкової екосистеми України¹⁵⁵, яку веде Український інститут книги, вказують на те, що станом на 1 березня 2025 року на території України діє 583 книгарні. Однак точна цифра може варіюватися і бути більшою, зокрема, якщо врахувати невеликі книжкові крамниці та "книжкові острови" в торговельних центрах. Відзначимо, що зростання кількості книгарень частково пояснюється тим, що мережі, які втратили магазини через обстріли чи окупацію, відкривали нові точки в безпечніших регіонах.

Відповідно до Закону України "Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні" Держкомтелерадіо у 2024 році продовжило впроваджувати нову адміністративну послугу в межах державної програми розвитку книжкової галузі. Її суть полягає у видачі свідоцтва про відповідність, яке підтверджує, що розповсюдjuвач книговидавничої продукції використовує орендований об'єкт виключно як спеціалізований книжковий магазин, надаючи підприємцям можливість отримати компенсацію витрат на оренду чи суборенду нерухомого майна, зокрема будівель, споруд, приміщень або їхніх частин.

Як зазначається у Публічному звіті Голови Держкомтелерадіо Олега Наливайка¹⁵⁶, у 2024 році було подано лише 4 нові заяви на отримання свідоцтва про відповідність, яке засвідчує, що розповсюдjuвач книговидавничої продукції використовує орендований об'єкт виключно як спеціалізований книжковий магазин. Загалом за два роки надійшло 40 заяв, із яких видано 5 свідоцтв: 3 у 2023 році та 2 у 2024 році. Більшість заяв не

¹⁵³ Книжкові підсумки-2021: віражі за пів кроку до прірви. - URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/12/30/247011/>.

¹⁵⁴ Аналітичний звіт за результатами всеукраїнського соціологічного дослідження рівня читання дітей та дорослих у 2024 році. - URL: https://drive.google.com/file/d/1Jrd2Omb1QepBKiwnNy4-fQ_Q7_zt6QKz/view.

¹⁵⁵ Інтерактивна мапа книжкової екосистеми України. URL: <https://ubi.org.ua/uk/activity/interaktivna-mapa-knizhko-ekosistemi>.

¹⁵⁶ Публічний звіт Голови Держкомтелерадіо Олега Наливайка про підсумки роботи відомства в 2024 році. URL: <https://comin.gov.ua/diyalnist/plani-ta-zviti/publichnij-zvit-golovi-derzhkomteleraudio/2024-rik>.

розглядалася через неповний комплект документів або їхню невідповідність вимогам законодавства.

Досі ключовою проблемою залишається відтермінування надання державних субсидій на відшкодування витрат на оренду приміщень для книгарень. Нагадаємо, що такий вид допомоги було передбачено змінами до Закону "Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні". Постановою від 1 грудня 2023 року №1262 Уряд затвердив порядок таких субсидій, однак вона набере чинності лише через рік після завершення воєнного стану. Це унеможливило підтримку книгарень у 2023–2024 роках попри пряму норму закону.

Відзначимо, що Держкомтелерадіо у 2024 році проводив моніторинг українського сегмента інтернету щодо продажу заборонених статтю 28-1 Закону України "Про видавничу справу" видань, виготовлених у Росії та Білорусі. У другому півріччі було виявлено 45 українських інтернет-магазинів, які розміщували комерційні пропозиції щодо таких книг. Усі виявлені видання видалено з їхніх ресурсів. Okремо на маркетплейсі Stylus.ua зафіксовано понад тисячу пропозицій із продажу російської та білоруської продукції. Після звернення Держкомтелерадіо адміністрація почала поступово прибирати ці пропозиції, попереджаючи продавців про відповідальність.

Співпраця з маркетплейсом Prom.ua стала одним із найрезультативніших напрямів. У 2024 році з цього ресурсу видалено 4 340 найменувань забороненої продукції (4 167 російських і 173 білоруських), а з квітня — понад 6 тис. найменувань. Prom.ua впровадив алгоритм автоматичного блокування заборонених товарів, однак окремі продавці намагалися обходити ці обмеження, повторно розміщуючи пропозиції. За наданою інформацією в таких випадках маркетплейс припиняв із ними співпрацю.

Виявлено також порушення офлайн книжковими магазинами: 20 стаціонарних книгарень у Києві та 18 у Полтаві, Харкові, Запоріжжі й Фастові реалізовували продукцію держави-агресора. Держкомтелерадіо припинило цю діяльність.

За результатами всеукраїнського соціологічного дослідження щодо рівня читання дітей та дорослих, яке провела дослідницька агенція Info Sapiens на замовлення Українського інституту книги у 2024 році, друковані книги залишаються найпоширенішим форматом читання, зокрема серед тих, хто купує видання (найчастіше в спеціалізованих книгарнях). Також помічені позитивні зрушення у практиці придбання книг — на 10 відсоткових пунктів збільшилась кількість тих українців, хто взагалі купував книги, крім того, можна помітити тенденцію до придбання більшої кількості книжок.

Відзначимо, що попит на друковані видання зберігся навіть попри здорожчання книжкової продукції щонайменше на 35%¹⁵⁷.

Сегмент електронних книг та аудіокниг на українському книжковому ринку також продовжує розвиватися. Зокрема, після 2022 року спостерігався швидкий ріст популярності електронних книг і аудіокниг, спровокований перебоями в електропостачанні. Платформи на кшталт Yakaboo, "Наш Формат" чи АБУК продовжують розширювати асортимент, пропонуючи електронні книги за ціною нижчою, ніж паперові видання, що робить цифрові формати привабливішими. Однак дослідження Українського інституту книги свідчать, що їхнє поширення серед українців залишається відносно низьким. Згідно з даними читання електронних книг не має достатньої популярності: 73% респондентів зазначили, що ніколи не читають книг у такому форматі. Схожа ситуація спостерігається з аудіокнигами — 72% опитаних ніколи їх не слухали. Водночас частка електронних форматів залишається стабільною або дещо зменшується, що, на думку УІК, може бути пов'язано з обмеженою пропозицією українськомовних електронних книг.

Таким чином, зростання витрат на друковані видання у 2024 році не змінило читацьких звичок, — українці продовжують купувати книги. Проте подорожчання книжкової продукції може ускладнити доступ до українськомовної літератури для значної частини населення, що вимагає послідовної державної підтримки.

Наприкінці 2024 року врешті запрацювала важлива державна ініціатива з підтримки читання, українського книговидання та купівельної спроможності громадян — державна допомога 18-річним українцям на придбання книжок¹⁵⁸. Нагадаємо, що вперше ідею щодо таких сертифікатів український парламент підтримав ще в 2022 році. Однак через брак фінансування та відповідних механізмів тривалий час її не було реалізовано. Лише після кількох додаткових змін до законодавства та ухвалення урядової постанови від 03 грудня 2024 року №1385 щодо Порядку надання громадянам України державної допомоги на придбання книг українці, яким виповнилося 18 років у 2024 році, отримали змогу подати заявку через "Дію" і отримати віртуальну картку на 908 грн з можливістю витратити кошти протягом трьох місяців у книгарнях, які беруть участь у програмі.

Перші підсумки дії цієї програми підбили в січні 2025 року. За даними Українського інституту книги, українці придбали понад 90 тисяч книжок на

¹⁵⁷ Українська книга подорожчала на понад 35%. Що вплинуло на це. - URL:

<https://life.liga.net/all/article/ukrainska-knyha-podorozhchala-na-ponad-35-shcho-vplynulo-na-tse>.

¹⁵⁸ Програма "еКнига" запрацювала — 18-річні українці можуть отримати від держави гроші на книжки. URL: <https://suspilne.media/culture/903729-18-ricni-ukrainci-maut-zmogu-otrimati-dopomogu-vid-derzavi-na-kupivlu-knizok-programa-ekniga-pocala-pracuvati/>.

загальну суму 41,8 млн грн. Лідером продажів став роман американської письменниці Коллін Гувер "Покинь, якщо кохаєш...", що підкреслює його популярність серед українських читачів¹⁵⁹. До 10 найпопулярніших книг увійшли два видання українських письменників, які посіли друге і третє місця. Збірка "Так ніхто не кохав: Антологія української поезії про кохання" була придбана 1704 рази, а "Антологія української поезії ХХ століття: від Тичини до Жадана" — 1404 рази.

Важливим чинником поширення видавничої продукції, а також підтримки культури читання, розвитку україномовного культурного простору стало оновлення бібліотечних фондів. Цей процес відбувався завдяки поєднанню державних, благодійних і місцевих ініціатив, спрямованих на забезпечення доступу до актуальної літератури, зокрема для дітей та молоді.

Зокрема, у 2024 році за підтримки Українського інституту книги фонди українських публічних бібліотек поповнилися на 137500 видань¹⁶⁰. Ця ініціатива стала можливою завдяки другому конкурсу культурно-мистецьких проєктів, спрямованому на підтримку видавничої діяльності. Переможцями стали 32 видавництва, які реалізували 93 книжкові проєкти на загальну суму понад 29,5 млн грн. Серед новинок - твори для дітей та юнацтва, художня та науково-популярна література. Для порівняння, у 2023 році в межах першого конкурсу бібліотеки отримали 127 000 книг, що свідчить про поступове зростання обсягів програми у 2024 році.

Також у 2024 році було продовжено благодійну акцію "Українським дітям – українську книгу", започатковану 15 березня 2022 року Держкомтелерадіо спільно з Офісом Президента, Міністерством культури та стратегічних комунікацій і Міністерством закордонних справ України. Вона покликана на поширення української літератури в країні та світі¹⁶¹. Станом на 9 грудня 2024 року, на 1000-й день акції, понад 1 мільйон книг було доставлено до міст України, а також 32 країн світу, включно з Польщею, Швейцарією, Німеччиною, Нідерландами, Угорщиною, Латвією, Литвою, Естонією, Данією, Румунією, Австрією, Іспанією, Португалією. Такі акції сприяють доступу до

¹⁵⁹ Ділимося, які видання за програмою eКнига ви купували найчастіше в січні. URL: https://www.facebook.com/UkrainianBookInstitute/posts/pfbid02jRFcs6bmtc9xnivvCrvCTEEbNTzBvgg88HYPNEJvKjVUayAA2SsqM3LHuZrv2ALAI?locale=uk_UA.

¹⁶⁰ У 2024-му році Український інститут книги вдруге провів мистецький конкурс культурно-мистецьких проєктів, спрямованих на випуск книжкової продукції. - URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=604145382006581&id=100072333730499&mibextid=wwXIf&rdid=kvgiGiVWH1rYTUth.

¹⁶¹ Публічний звіт Голови Держкомтелерадіо Олега Наливайка про підсумки роботи відомства в 2024 році. - URL:

<https://comin.gov.ua/diyalnist/plani-ta-zviti/publicnij-zvit-golovi-derzhkomteleraudio/2024-rik>.

українськомовної літератури, розвитку шкільництва і студій, зміцнюючи національні інтереси держави.

В Україні акція сприяла витісненню російськомовної літератури: понад 50 тисяч російськомовних книг замінено на українські. Шкільні бібліотеки Черкаської, Запорізької, Миколаївської, Рівненської, Харківської областей та 11 освітніх центрів Державної установи "Школа Супергероїв" отримали близько 50 тисяч книг. Зокрема, у листопаді 2024 року освітнім закладам Харківщини було передано 12250 примірників навчальної літератури, частина з яких надійшла у харківські Метросадки - адаптовані дитячі садки, які відкрито на п'яти підземних станціях Харківського метрополітену.

Також у 2024 році започатковано інші важливі проєкти. Так, ініціатива "Українським захисникам – українську книгу" забезпечила прикордонників Сумської та Чернігівської областей понад 2 тисячами книг, а раніше шпиталі отримали ще стільки ж примірників для реабілітації військових.

Особливу увагу привертає культурно-мистецький проєкт "Невидимі сторінки" - ініціатива, що реалізована видавництвом "Антологія" за підтримки Українського інституту книги і спрямована на створення безбар'єрного суспільства. У 2024 році він популяризував читання шрифтом Брайля, сприяючи доступу людей з порушеннями зору до україномовної літератури.

Статистика комплектування бібліотек сучасною українськомовною літературою коштом місцевих бюджетів у 2024 році показала гірші, ніж у 2023 році, результати. За даними Українського інституту книги, який провів опитування ОТГ¹⁶², 58% громад не виділяли кошти на бібліотечні закупівлі (56% у 2023 році). Загальна сума закупівель склала понад 33 млн грн, що дозволило придбати приблизно 100 тисяч примірників книг. Найактивнішими були громади Львівщини (62% профінансували закупівлі), тоді як на Миколаївщині цей показник склав лише 12,77%. З "тихих" регіонів Чернівецька область була найпасивнішою (72% громад не виділяли кошти), а Львівська — навпаки (лише 14%). Водночас 30,79% громад профінансували закупівлі у 2024 році й планують це у 2025 році, а 16% запланували видатки на наступний рік, не здійснюючи їх раніше.

Уповноважений за підтримки Міністерства освіти і науки України, Всеукраїнського проєкту "Єдині" та студентських мовних омбудсменів започаткував Всеукраїнський збір книжок "Вільні читають українською!". Його основна мета — забезпечення доступу до української літератури у регіонах, де внаслідок ворожих обстрілів були знищені або пошкоджені бібліотечні фонди. У межах акції зібрано та передано понад 20 тисяч українськомовних видань для

¹⁶² Закупівлі книжок для місцевих бібліотек у 2024 році та плани 2025 рік: звіт про опитування територіальних громад. - URL: <https://ubi.org.ua/uk/activity/doslidzhennya/doslidzhennya-2025>

Миколаївської, Херсонської, Запорізької, Донецької, Луганської, Харківської та Сумської областей.

Особливості читацької поведінки українців

Результати згаданого вище всеукраїнського соціологічного дослідження рівня читання дітей та дорослих свідчать про значне зростання ролі української мови в читацьких практиках, що є одним із ключових трендів у сфері книжкового дозвілля 2024 року. Цей зсув відображає як вплив законодавчих змін, так і ширші суспільні процеси в умовах війни.

У 2024 році три чверті прочитаних книг (75%) були українською, що на 20 відсоткових пунктів більше, ніж у 2023 році (55%). Це зростання є суттєвим кроком до консолідації навколо української мови як основної в читацькій культурі. Одним з основних чинників цього зрушення є законодавчі обмеження стосовно ввезення та розповсюдження видавничої продукції з росії та білорусі, а також вимоги щодо мови видання книжкової продукції в Україні. Вони сприяли скороченню доступності російськомовних видань, що раніше мали значну частку ринку, і стимулювали попит на українськомовні книги.

У дослідженні також виокремлена тенденція "перетікання" читачів із російськомовного сегмента до двомовного: у 2024 році зросла частка тих, кому однаково зручно читати як українською, так і російською. Це може свідчити про поступову адаптацію тих, хто раніше віддавав перевагу російській мові, до українськомовного контенту, що є важливим етапом у зміцненні державної мови.

Щодо видів літератури, то 40% респондентів читають українську класику, приблизно по третині — сучасних українських авторів, зарубіжну класику та сучасних іноземних авторів. Тобто, порівняно із зарубіжною класикою та сучасними іноземними авторами, українська література має міцнішу позицію.

Ще однією з характерних ознак читацької поведінки українців є активізація книжкових клубів, які з початком повномасштабного вторгнення набули нової популярності та продовжували розвиватися у 2024 році. Такі клуби не лише дають змогу поділитися враженням від прочитаного, а й виконують соціальну функцію, об'єднуючи людей у складні для країни та світу часи. Значну роль також відіграють видавництва, які, популяризуючи свої видання, створюють умови для об'єднання книголюбів.

У цьому контексті варто відзначити один із чинників впливу на читацьку поведінку, який, зокрема, стимулював інтерес до книг, підвищував продажі та популяризував україномовну літературу, а саме — книжкові виставки. У 2024 році в Україні відбулося кілька визначних книжкових подій, які стали важливим кроком у розвитку культурного життя країни. Нагадаємо, що після затишшя у 2022 році, спричиненого повномасштабним вторгненням, ці заходи

почали відновлювати свою діяльність у 2023 році. Тоді не лише повернулися традиційні фестивалі, а й були започатковані нові. У 2024 році ця тенденція продовжилася. На всіх заходах у 2024 році прослідковувалася підтримка українських авторів і видавництв. Популярними були теми війни, стійкості, культури та історії України, активно демонструвалися переклади світових бестселерів.

Одним із ключових заходів став 12-й Міжнародний фестиваль "Книжковий Арсенал", у фокусі якого була література про війну, включно з творами ветеранів і учасників бойових дій. Програма включала книжковий ярмарок, дискусії, презентації та спеціальні заходи для дітей і підлітків¹⁶³. Ще одним важливим фестивалем була "Книжкова країна", що двічі відбулася в Києві. Цей захід сумарно зібрав понад 140 тисяч відвідувачів і запропонував низку різноманітних подій, серед яких - презентації новинок, автограф-сесії та дискусії про стан книжкового ринку¹⁶⁴. Також у Києві пройшов KyivBookFest, який об'єднав видавців, авторів і читачів. Особливу увагу приділили дитячій програмі "Junior Book Fest", у якій відбулися заходи для наймолодших відвідувачів фестивалю. Крім того, в межах заходу продовжено традицію збору коштів на літературу для ЗСУ, започатковану у 2023 році.

Такі важливі для утвердження державної мови події не лише створюють атмосферу, в якій книги стають центром уваги, - вони задають моду на певні жанри та теми, об'єднують людей із подібними інтересами, створюючи відчуття приналежності до читацької спільноти, стимулюючи інтерес до книги, популяризуючи українськомовну літературу в Україні та світі.

Отже, український книжковий ринок за останні роки пережив значні зміни, спричинені повномасштабним вторгненням у 2022 році. Війна завдала критичного удару по інфраструктурі, логістиці та економіці галузі, але водночас відкрила нові можливості для розвитку українськомовного книговидання. Від різкого спаду у 2022 році до поступового відновлення у 2023-му та стабілізації у 2024-му цей шлях відображає не лише стійкість видавців, а й зростання суспільного попиту на українську книгу.

Українська мова у 2024 році зміцнила свої позиції в читацьких практиках: три чверті прочитаних книг були українськомовними (проти 55% у 2023 році), а читацький інтерес до української класики та сучасних авторів залишається високим. Попит на українськомовний контент підтримується не лише патріотичним піднесенням, а й законодавчими нормами, які розширили нішу

¹⁶³ У Києві розпочався XII Міжнародний фестиваль "Книжковий арсенал". - URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3869704-u-kievi-startuvav-knizkovij-arsenal.html>

¹⁶⁴ Книжкова країна. - URL: <https://book.vdng.ua/>

для українськомовних видань і посилили на них попит. Державна підтримка, започаткована наприкінці 2024 року в межах програми "єКнига", хоч і дала перші результати у 2025 році, проте суттєво пожвавила продажі та купівельну спроможність молоді.

Водночас галузь стикається з глибокими системними проблемами, які потребують комплексного вирішення. Брак людського ресурсу, інфраструктури та матеріалів послаблює видавничу екосистему. Недієвість програми відшкодування оренди книгарням гальмує розвиток малого книжкового бізнесу, тоді як їхня нерівномірна географія — із концентрацією в великих містах і дефіцитом у прифронтових чи сільських регіонах — обмежує доступ до літератури для багатьох українців. Недостатня кількість нових авторів у різноманітних жанрах стримує розширення літературного ландшафту.

Для подолання цих та багатьох інших викликів необхідні додаткові зусилля з боку держави, видавців і суспільства. Підтримка книговидання — це інвестиція в культуру, освіту, економіку, безпеку та майбутнє нації. У цифрову епоху ця підтримка має враховувати нові реалії, щоб видавнича сфера зміцнювалась і процвітала, зберігаючи свою унікальну роль у суспільстві.

3.8. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОБСЛУГОВУВАННЯ СПОЖИВАЧІВ

Відповідно до результатів опитування "Оцінка стану бізнесу в воєнній Україні"¹⁶⁵ Американської торгівельної палати в Україні та компанії "Citi Україна" ключовими викликами для компаній щодо ведення бізнесу в 2024 році були бронювання військовозобов'язаних працівників (80%), безпека та захист співробітників (75%), здоров'я та психічний стан співробітників (50%), перебої в електропостачанні (50%), ракетні атаки росії на критичну інфраструктуру та бізнес-активи (45%).

Стан сфери обслуговування в Україні у 2024 році був нестабільним, але з ознаками поступового відновлення. За інформацією¹⁶⁶ Державної служби статистики України у IV кварталі 2024 р. індикатор ділової впевненості у сфері послуг за рік знизився з -5,2 до -8,2, однак підвищився порівняно із III кварталом 2024 р. на 0,2 відсоткові пункти. За даними¹⁶⁷ Національного банку України підприємства сфери послуг в кінці року послабили оцінки результатів своєї діяльності на тлі зростання витрат на логістику, дефіциту електроенергії та нестачі кваліфікованих кадрів. Однак підприємства торгівлі єдині позитивно оцінили свою ділову активність завдяки сталому внутрішньому попиту та достатній пропозиції товарів.

Незважаючи на складні обставини війни, що стримують розвиток підприємництва, тимчасове припинення в умовах воєнного стану заходів державного нагляду щодо додержання законодавства про захист прав споживачів, у сфері обслуговування та послуг у 2024 не спостерігалось ознак зниження рівня функціонування української мови. Однак значна кількість скарг до Уповноваженого щодо порушення мовних прав при обслуговуванні та наданні інформації про товари та послуги, вказує на необхідність активізації зусиль з боку держави та місцевого самоврядування щодо забезпечення виконання вимог Закону про державну мову у цій сфері.

¹⁶⁵ Бронювання військовозобов'язаних працівників наразі є ключовим викликом для бізнесу в Україні, в той час як 85% компаній повністю функціонують – нове опитування Американської торговельної палати в Україні та Citi Україна. - URL: <https://chamber.ua/ua/news/broniuвання-viyskovozobov-iazanykh-pratsivnykiv-narazi-ie-kliuchovym-vyklykom-dlia-biznesu-v-ukraini-v-toy-chas-iak-85-kompaniy-povnistiu-funktsionuiut-nove-opytuvannia-amerykanskoi-torhovelnoi-palat/>.

¹⁶⁶ Очікування підприємств сфери послуг у IV кварталі 2024 року щодо перспектив розвитку їх ділової активності. - URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/ochikuvannya-pidpryemstv-sfery-posluh-u-iv-kvartali-2024-roku-shchodo-perspektiv-rozvitku-ix-dilovoї-aktivnosti>.

¹⁶⁷ Відключення електроенергії та дефіцит кадрів: Бізнес погіршив оцінку ділової активності. - URL: <https://minfin.com.ua/ua/2024/12/03/140915565/>.

Вимоги законодавства про державну мову у сфері обслуговування споживачів

Протягом 2024 року не відбулося змін законодавства про мову обслуговування та надання інформації про продукцію (товари, роботи, послуги). Основні вимоги щодо застосування державної мови у цій сфері містяться в статті 30 Закону про державну мову, статті 15 чинної редакції Закону України "Про права споживачів" (нова редакція цього закону від 10 червня 2023 року № 3153-IX набирає чинності у день припинення чи скасування воєнного стану), статті 7 Закону України "Про електронну комерцію".

Частинами першою та другою статті 30 Закону про державну мову визначено, що мовою обслуговування споживачів в Україні є державна мова. Підприємства, установи та організації всіх форм власності, фізичні особи - підприємці, інші суб'єкти господарювання, що обслуговують споживачів (крім випадків, встановлених частиною третьою цієї статті), здійснюють обслуговування та надають інформацію про товари (послуги), у тому числі через інтернет-магазини та інтернет-каталоги, державною мовою. Інформація державною мовою може дублюватися іншими мовами.

Частиною третьою цієї статті встановлено, що на прохання клієнта його персональне обслуговування може здійснюватися також іншою мовою, прийнятною для сторін.

Тобто українською мовою за замовчуванням має здійснюватися спілкування між продавцем (консультантом, касиром, оператором комунікаційних ліній, адміністратором, будь-яким працівником суб'єкта господарювання) та покупцем, надання інформації в процесі обслуговування через візуальні, аудіовізуальні табло чи екрани, за допомогою звукових повідомлень, автовідповідачів тощо. Українською мовою мають бути виконані меню закладів харчування, вхідні чи проїзні квитки, платіжні документи (чеки, рахунки, рахунки-фактури), інформація про товар на цінниках, документація про експлуатацію, інструкції з використання товару, тощо.

В частинах шостій-восьмій статті 30 Закону про мову встановлено, що виробники (виконавці, продавці) в Україні всіх форм власності надають споживачам інформацію про вироби (товари), роботи чи послуги державною мовою. Така інформація доводиться до відома споживача в порядку, у спосіб та в обсязі, що визначені Законом України "Про захист прав споживачів".

В інформації про вироби (товари), роботи чи послуги, наданій державною мовою, допускається використання слів, скорочень, аббревіатур та позначень англійською мовою та/або з використанням літер латинського та/або грецького алфавітів.

У разі, якщо, крім державної, інформація про товари та послуги надається також іншими мовами, обсяг інформації про товари та послуги державною мовою не може бути меншими за обов'язковий обсяг інформації згідно з вимогами, встановленими Законом України "Про захист прав споживачів".

Вимоги щодо порядку, способу та обсягу інформації продукцію (товари, роботи, послуги) визначені в 15 Закону України "Про захист прав споживачів". Зокрема, в частині першій цієї статті встановлено, що споживач має право на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, що забезпечує можливість її свідомого і компетентного вибору. Інформація повинна бути надана споживачеві до придбання ним товару чи замовлення роботи (послуги). Інформація про продукцію не вважається рекламою. Також в цій частині першій цієї статті визначено вимоги щодо змісту (обсягу) такої інформації.

Частиною другою статті 15 Закону України "Про захист прав споживачів" визначено вимоги щодо способу подання інформації про продукцію: доводиться до відома споживачів виробником (виконавцем, продавцем) у супровідній документації, що додається до продукції, на етикетці, а також у маркуванні чи іншим способом (у доступній наочній формі), визначеним відповідними нормативно-правовими актами, у тому числі технічними регламентами, або, прийнятим для окремих видів продукції або в окремих сферах обслуговування. Інформація про продукцію може бути розміщена у місцях, де вона реалізується, а також за згодою споживача доводиться до нього за допомогою засобів дистанційного зв'язку.

Обсяг обов'язкової інформації про харчові продукти та вимоги щодо мови такої інформації визначені Законом України "Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів". Зокрема статтею 10 цього закону визначено, що обов'язкова інформація про харчові продукти надається державною мовою. За рішенням оператора ринку харчових продуктів, відповідального за інформацію про харчовий продукт, поруч із текстом, викладеним державною мовою, може розміщуватися його переклад іншими мовами. Знаки для товарів і послуг можуть наводитися у маркуванні у тому вигляді, в якому їм надана правова охорона в Україні відповідно до законодавства.

Отже, визначений законодавством обсяг інформації про продукцію та її виробника (виконавця, продавця) в обов'язковому порядку має бути поданий державною мовою на етикетці, у маркуванні, супровідній документації, що додається до продукції, чи іншим способом залежно від виду такої продукції. Однак, на жаль, чинними на сьогодні нормами законодавством не встановлено вимоги до розміру шрифту інформації державною мовою, її розміщення

відносно інформації іншими мовами на етикетці чи в супровідній документації тощо. З огляду на це в окремих випадках, коли інформація державною мовою подається занадто дрібним шрифтом, в незручному для ознайомлення місці або окремо від інформації іншими мовами, це призводить до порушення прав споживачів на отримання доступної інформації про продукцію державною мовою. На необхідності законодавчого врегулювання зазначеної проблеми Уповноважений неодноразово наголошував у своїх зверненнях до Уряду, Верховної Ради України, в рекомендаціях, що містяться у щорічних публічних звітах.

В новій редакції Закону України "Про захист прав споживачів" (№3153-ІХ від 10.06.2023), яка набере чинності після припинення чи скасування воєнного стану, врахована зазначена рекомендація Уповноваженого. В частині сьомій статті 13 встановлено, що суб'єкт господарювання зобов'язаний надати споживачу інформацію відповідно до вимог Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Інформація про назву товару чи харчового продукту, дані про основні споживчі властивості товару чи харчового продукту, що розміщуються на поверхні, яка має найбільшу площу, товару чи харчового продукту та/або упаковки, етикетки, приєднаної до товару чи харчового продукту, не може надаватися державною мовою держави-агресора або держави-окупанта, не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією.

В частині восьмій зазначеної статті вказано, що визначена законодавством повна інформація про продукцію розміщується безпосередньо на продукції та/або упаковці, етикетці, приєднаній до продукції, або у супровідній документації, що додається до продукції, або надається в інший спосіб (у доступній наочній формі). Така інформація, а також будь-яке інше маркування продукції надаються державною мовою та, за потреби, можуть дублюватися іншими мовами. У разі розміщення цієї інформації безпосередньо на продукції та/або упаковці, етикетці, приєднаній до неї, інформація, що надається державною мовою, розміщується на поверхні, яка має найбільшу площу, продукції та/або упаковки, етикетки, приєднаної до продукції, яка має найбільшу площу, не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією, і при цьому розмір шрифту, яким наноситься інформація державною мовою, не може бути меншим за розмір шрифту, яким наноситься інформація іншою мовою.

Слід нагадати, що після початку повномасштабної війни в Україні були тимчасово спрощені деякі вимоги щодо ввезення товарів, зокрема — мовні вимоги до маркування продукції. Кабінет Міністрів України 9 березня 2022 року ухвалив постанови №234 від "Про заходи щодо забезпечення в умовах

воєнного стану безперебійного постачання імпортованих харчових продуктів і кормів" та № 236 "Деякі питання митного оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану". Ці рішення дозволили ввозити та реалізовувати в Україні продукцію без обов'язкової наявності маркування українською мовою та без сертифікації відповідно до технічних регламентів, щоб не затримувати постачання критично важливих товарів під час війни. Але вже 19.08.2022 постановою № 922 було внесено зміни до постанови № 234 від 9 березня 2022 року, якими було визначено, що "харчові продукти, імпортовані на територію України з 9 березня по 1 грудня 2022 р., інформація про які викладена мовою, відмінною від державної, можуть перебувати в обігу на митній території України до закінчення мінімального терміну придатності або граничного терміну споживання (дати "вжити до")". Відтак у 2022 році та у 2023 році значна кількість харчових продуктів, що реалізовувалася в Україні, на законних підставах не мала інформації державною мовою на етикетках чи упаковці. Слід зазначити, що і в 2024 році залишалися у продажу харчові продукти з тривалим строком зберігання без обов'язкової інформації державною мовою на них.

В сучасному світі з розвитком інформаційних технологій та електронних комунікацій, які стали доступними для масового споживача, значна частка товарів та послуг реалізовується в Україні через засоби електронної комунікації.

Відповідно до частини четвертої статті 30 Закону про державну мову суб'єкт електронної комерції, зареєстрований в Україні, під час своєї діяльності та в разі поширення комерційного електронного повідомлення зобов'язаний забезпечити надання всієї інформації, визначеної Законом України "Про електронну комерцію", в тому числі щодо предмета електронного договору, державною мовою.

Законом України "Про електронну комерцію" визначено, що:

- суб'єкт електронної комерції - суб'єкт господарювання будь-якої організаційно-правової форми, що реалізує товари, виконує роботи, надає послуги з використанням інформаційно-комунікаційних систем, або особа, яка придбаває, замовляє, використовує зазначені товари, роботи, послуги шляхом вчинення електронного правочину;
- комерційне електронне повідомлення - електронне повідомлення у будь-якій формі, метою якого є пряме чи опосередковане просування товарів, робіт чи послуг або ділової репутації особи, яка провадить господарську або незалежну професійну діяльність.

Згідно зі статтею 7 Закону України "Про електронну комерцію" продавець (виконавець, постачальник) товарів, робіт, послуг в електронній

комерції під час своєї діяльності та у разі поширення комерційного електронного повідомлення зобов'язаний забезпечити прямий, простий, стабільний доступ інших учасників відносин у сфері електронної комерції до такої інформації: повне найменування юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи - підприємця; місцезнаходження юридичної особи або місце реєстрації та місце фактичного проживання фізичної особи - підприємця; адреса електронної пошти та/або адреса інтернет-магазину; ідентифікаційний код для юридичної особи або реєстраційний номер облікової картки платника податків для фізичної особи - підприємця, або серія та номер паспорта для фізичної особи - підприємця, яка через свої релігійні переконання відмовилася від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомила про це відповідний податковий орган і має відмітку в паспорті; інші відомості, що відповідно до законодавства підлягають оприлюдненню.

На практиці часто продавці в електронній комерції приховують відомості про себе, визначені у статті 7 Закону України "Про електронну комерцію". В статті 19 цього закону вказано, що порушення законодавства у сфері електронної комерції тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Однак в чинному Кодексі України про адміністративні правопорушення та в інших законах відсутні норми, які встановлюють відповідальність за такі порушення та визначають органи чи посадові особи, уповноважені притягувати до відповідальності. Це створює суттєві ускладнення для Уповноваженого при розгляді скарг на порушення мовних прав громадян при обслуговуванні споживачів з використанням інформаційно-комунікаційних систем, а також пов'язаних з ними норм статті 27 Закону про державну мову, які регулюють мову інтернет-представництв та інтерфейсів комп'ютерних програм (стан дотримання у 2024 році вимог статті 27 аналізується у Розділі 4. Українізація цифрового простору цього Звіту (ретроспективний огляд)).

Водночас, вирішенню цієї проблеми можуть слугувати визначені в новій редакції Закону України "Про захист прав споживачів" (3153-IX від 10.06.2023) додаткові повноваження компетентного органу, який здійснює державний контроль за додержанням законодавства про захист прав споживачів (зараз це Держпродспоживслужба). В пункті 5 частини другої статті 32 цього закону встановлено, що у разі ненадання суб'єктом господарювання достовірної інформації на вебсайті про його найменування, місцезнаходження, що унеможливорює здійснення заходу державного нагляду (контролю) відповідно до вимог Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" з метою поновлення порушених прав споживачів, компетентний орган (Держспоживслужба) має право звертатися до

провайдера інтернет-послуг щодо обмеження доступу до вебсайту (частини вебсайту, програмного забезпечення) такого суб'єкта господарювання. Порядок обмеження та відновлення доступу до вебсайту суб'єкта господарювання має бути затвердженим Кабінетом Міністрів України (станом на квітень 2025 року не затверджений). Однак нагадаємо, що ця норма, як і весь закон, набере чинності в день припинення чи скасування воєнного стану.

Стаття 57 Закону встановлює порядок накладення штрафів на суб'єктів господарювання за порушення статті 30 Закону. У разі виявлення такого порушення в межах здійснення заходів державного контролю Уповноважений оголошує суб'єкту господарювання попередження з вимогою його усунути в тридцятиденний термін. Якщо суб'єкт господарювання здійснює повторне протягом року порушення вимог статті 30 Закону, то Уповноважений на такого суб'єкта накладає штраф від трьохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (5100 - 7800 грн.)

Частиною четвертою статті 188⁵² Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) визначено, що за порушення Закону в частині застосування державної мови у сфері обслуговування споживачів стосовно фізичних осіб, можуть застосовуватись адміністративні стягнення у вигляді накладення штрафу у розмірі від 200 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (3400-5100 грн.) або попередження, якщо порушення вчинено вперше. За повторне протягом року вчинення порушення на фізичних осіб накладається штраф у розмірі від 500 до 700 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (8500-11900 грн.).

Отже, за порушення статті 30 Закону передбачено санкції, які можуть бути накладені як на суб'єкт господарювання (юридичну особу, фізичну особу підприємця) відповідно до статті 57 Закону, так і відповідно до статті 188⁵² КУпАП на фізичну особу, яка є безпосереднім порушником вимог статті 30 (директора, адміністратора, продавця, касира тощо).

Інформація щодо розгляду скарг громадян, заходів державного контролю та розгляду справ про адміністративне правопорушення у сфері обслуговування споживачів

До липня 2022 року всі скарги до Уповноваженого, які стосувалися порушень при безпосередньому обслуговуванні зокрема дистанційно та через інтернет-представництва, при реєстрації в Секретаріаті включалися до однієї категорії скарг (обслуговування). Окремо обраховувались скарги на порушення вимог щодо подання інформації про продукцію на упаковках, етикетках, цінниках, фіскальних документах тощо. З липня 2022 року у зв'язку із набранням чинності норм частини шостої статті 27 Закону про державну мову

було запроваджено окрему категорію, до якої почали відносити усі скарги, які стосувалися мови інтернет-представництв (вебсайтів та вебсторінок в соціальних мережах), зокрема й тих, що використовуються для реалізації продукції. Аналіз скарг щодо мови інтернет-представництв і реагування на них подається в окремому розділі цього Звіту, присвяченому українізації цифрового простору. Отже з другого півріччя 2022 року скарги громадян, які стосуються порушень вимог щодо застосування державної мови у сфері обслуговування споживачів, виокремлюються у дві категорії: 1) "Обслуговування", коли йдеться про комунікацію представника суб'єкта господарювання зі споживачем безпосередньо або через інформаційно-комунікаційні засоби (телефон, електронна пошта, чат-боти, месенджери тощо); 2) "Інформація про продукцію", коли скарги стосуються мови інформації, поданої на товарах, упаковках, етикетках, доданих до товару документах, інструкціях, цінниках, фіскальних та розрахункових документах тощо. Наведемо дані про кількість та частку таких звернень у II-му півріччі 2022 року, у 2023 та 2024 роках.

Категорія скарг	II півріччя 2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	кількість	частка, %	кількість	частка, %	кількість	частка, %
Обслуговування	752	40	615	16,7	372	16,1
Інформація про продукцію	68	3,6	215	5,8	132	5,7
Разом дві категорії	820	43,6	830	22,5	504	21,8
Всього скарг	1882	100	3692	100	2314	100

Як видно з таблиці, 2022 рік був особливим. Україна переживала шок від російського повномасштабного вторгнення та складні процеси адаптації до життя в умовах воєнного стану. Громадяни України особливо активно і гостро реагували на застосування недержавної мови під час безпосереднього обслуговування. При цьому кількість і частка скарг щодо мови інформації про

продукцію була зовсім незначною. Вочевидь, споживачі були обізнані про тимчасове спрощення вимог щодо мови обов'язкової інформації на імпортованих харчових продуктах, які ввозилися до 1 грудня 2022 року. Протягом 2023 та 2024 років кількість скарг на порушення мовного законодавства поступово зменшувалася, а частка скарг на порушення у сфері обслуговування споживачів зменшилася вдвічі та стабілізувалася на рівні 21-23% від загальної кількості скарг.

Як і в попередні роки, у 2024 році найбільша кількість скарг, пов'язаних із порушенням вимог статті 30 Закону про державну мову, надійшла від мешканців мегаполісів та відповідних областей: Київ (31, 5%) та Київська область (5,6%), Одеса та Одеська область (17,3 %), Дніпро та Дніпропетровська область (10,3%), Львів та Львівська область (6,5%), Харків та Харківська область (4,6%), Запоріжжя та Запорізька область (3,4%), . З інших областей разом надійшло всього близько 22% відповідних скарг. Кількість скарг корелюється, насамперед, з економічною та громадською активністю у відповідних регіонах. Очевидно, що на стан дотримання статті 30 Закону про мову впливає також загальна мовна ситуація та рівень зросійщення регіонів.

Зважаючи на те, що порівняно з 2022 роком у 2023 та 2024 роках суттєво покращилася безпекова ситуація та ділова активність, а кількість скарг щодо порушень мовних прав при обслуговуванні та поданні інформації про продукцію помітно зменшується, можна констатувати тривалу позитивну тенденцію щодо стану дотримання вимог статті 30 Закону.

У 2024 році за результатами 159 заходів державного контролю в діяльності суб'єктів господарювання було встановлено порушення вимог статті 30 Закону про державну мову. Це становить 26% від усіх заходів державного контролю, які здійснювалися у 2024 році та 36% від заходів державного контролю, за результатами яких було встановлено порушення Закону про державну мову. На підставі статті 57 Закону про державну мову всім суб'єктам господарювання було оголошено попередження та вимогу усунути порушення. Слід зауважити, що санкція для суб'єктів господарювання за порушення статті 30 у вигляді попередження, встановлена статтею 57 Закону про державну мову, після 4-х років дії відповідної норми виглядає непропорційною і неефективною у порівнянні із нормами КУпАП. Ця норма потребує удосконалення, зокрема в частині запровадження можливості накладення штрафу на суб'єкта господарювання за порушення, вчинене вперше.

Як і раніше, у 2024 році основною проблемою при розгляді скарг та здійсненні державного контролю за застосуванням державної мови в діяльності суб'єктів господарювання у сфері обслуговування споживачів було те, що вони часто не містили достатньої інформації для проведення належних заходів

реагування в межах компетенції Уповноваженого. Приблизно у третині випадків заявники не вказували інформацію про суб'єкта, дії або бездіяльність якого оскаржується, а у двох третинах випадків не надавали підтвердження фактів недотримання ним вимог мовного законодавства. У попередні роки ця пропорція була ще гіршою.

У відповідях на звернення громадян, а також шляхом інформування через медіа, офіційний вебсайт, сторінку у Фейсбуці Уповноважений повідомляв, що для результативного розгляду скарги важливо вказати:

- інформацію про суб'єкта господарювання: повне найменування юридичної особи чи фізичної особи-підприємця, їх дані з державних реєстрів (код Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України / реєстраційний номер облікової картки платника податків), контактну інформацію;
- відомості про конкретних посадових осіб чи працівників, причетних до порушення;
- дату, час, місце (адресу) події;
- долучити до скарги фото-, відео-, аудіозаписи, будь-які інші докази та фактичні дані, на основі яких можна встановити наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність особи в його вчиненні.

На жаль, заявники часто скаржаться на те, що суб'єкти господарювання приховують інформацію про себе, не виконують відповідні вимоги статті 15 Закону України "Про захист прав споживачів", статті 7 Закону України "Про електронну комерцію". Крім того почасти в закладах торгівлі, громадського харчування, в місцях надання та замовлення побутових послуг не виконуються вимоги пункту 10 Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів (Постанова КМУ від 15 червня 2006 р. N 833) та пункту 7 Правил побутового обслуговування населення (постанова Кабінету Міністрів України від 16 червня 2023 р. № 614) щодо розміщення на видному місці "куточка споживача".

Державний нагляд (контроль) за дотриманням вимог Закону України "Про захист прав споживачів", зокрема й за дотриманням вимог щодо розміщення у встановленому порядку і у визначений спосіб обов'язкової інформації про товари та послуги, їх виробників (продавців), подання відповідної інформації в "куточках споживачів" та обов'язку повідомляти на прохання споживача відомості про суб'єкта господарювання, який реалізує товари чи надає послуги, покладено на Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту прав споживачів (Держпродспоживслужба). Відтак у 2024 році до цієї інституції також

зверталися споживачі за захистом своїх прав на отримання інформації та послуг державною мовою.

Інформація Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів щодо звернень громадян стосовно мови їх обслуговування та надання інформації про продукцію

На запит Уповноваженого про надання інформації щодо звернень громадян стосовно порушення законодавства про державну мову, які надійшли у 2024 році до Держпродспоживслужби, відомство повідомило про таке.

Окрема статистика за зверненнями громадян, які стосуються порушень законодавства про захист прав споживачів в частині мови обслуговування, мови надання споживачам інформації про продукцію, Держпродспоживслужбою не ведеться. Разом з тим згідно з даними пошуку в системі електронного документообігу безпосередньо до Держпродспоживслужби протягом 2024 року надійшло 17 звернень громадян щодо порушення законодавства про державну мову. Із отриманого 6 звернень стосувалися відсутності інформації про продукцію державною мовою, 5 – відмови у обслуговуванні споживачів державною мовою, 2 – фіскального чека та квитка на автобус, оформлених недержавною мовою, 3 звернення – маркування продукції недержавною мовою, 1 – назви магазину недержавною мовою.

Також, Держпродспоживслужба надала статистику щодо звернень про порушення законодавства про державну мову від головних управлінь Держпродспоживслужби в областях та м. Києві.

Головним управлінням Держпродспоживслужби в м. Києві отримано 39 звернень громадян; головними управліннями в Дніпропетровській області - 14 звернень; в Харківській - 6; в Запорізькій та Львівській області - по 5 звернень; в Київській та Одеській - по 4 звернення; в Закарпатській, Кіровоградській, Сумській та Миколаївській областях - по 2 звернення; у Вінницькій, Житомирській, Тернопільській, Чернігівській по 1 зверненню. Всього до територіальних підрозділів Держпродспоживслужби надійшло 89 таких звернень. З них 49 (55%) стосувалися відсутності маркування та необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію державною мовою, решта - безпосереднього спілкування недержавною мовою під час обслуговування споживачів.

Відповідно до законодавства об'єктивний та всебічний розгляд звернень споживачів Держспоживслужбою в межах наданих повноважень можливий виключно під час здійснення заходів державного нагляду за додержанням суб'єктами господарювання законодавства про захист прав споживачів.

Однак, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303 "Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану" (далі – Постанова) припинено проведення планових та позапланових перевірок додержання законодавства про захист прав споживачів (крім сфери надання житлово-комунальних послуг) на період воєнного стану.

Відповідно до пункту 2 Постанови за наявності загрози, що має негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави, а також для виконання міжнародних зобов'язань України протягом періоду воєнного стану дозволено здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) на підставі рішень центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у відповідних сферах.

Держпродспоживслужба постійно та неодноразово зверталася до Міністерства економіки України з метою отримання рішення про здійснення заходів державного нагляду (контролю) за зверненнями споживачів. Проте, рішення, на підставі якого дозволено здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) відповідно до пункту 2 Постанови, Мінекономіки не приймалися, що унеможливило вжиття Держпродспоживслужбою та її територіальними органами заходів згідно з чинним законодавством.

Отже, за результатами аналізу наявних даних можна відзначити позитивну динаміку щодо стану дотримання вимог законодавства про державну мову в сфері обслуговування споживачів. Водночас більше, ніж одна п'ята частина від усіх скарг, що надходили до Уповноваженого у 2024 році, стосуються порушення статті 30 Закону при безпосередньому обслуговуванні та наданні інформації про продукцію. Така ситуація свідчить про необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання та державної політики щодо забезпечення функціонування української мови у сфері обслуговування споживачів.

Серед рекомендацій Уповноваженого щодо заходів та рішень, які сприятимуть покращенню стану дотримання законодавства про державну мову у сфері обслуговування споживачів, варто відзначити такі:

- у зв'язку із продовженням війни на невизначений термін доцільно максимально наблизити набрання чинності Закону України "Про захист прав споживачів" №3153-IX від 10.06.2023, але не пізніше, ніж 1 січня 2026 року;
- Мінекономіки внести на розгляд Кабінету Міністрів України та Ухвалити Порядок обмеження та відновлення доступу до веб-сайту суб'єкта

- господарювання, передбачений законом №3153-IX від 10.06.2023;
- прискорити розгляд та ухвалення парламентом проєкту Кодексу України про адміністративні проступки, норми якого дозволяють підвищити ефективність притягнення до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про державну мову, зокрема й у сфері обслуговування споживачів;
 - розглянути можливість спростити ухвалення рішень про проведення заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства про захист прав споживачів в період воєнного стану;
 - Міністерству культури та стратегічних комунікацій України, Мінекономіки, Держпродспоживслужбі, , місцевим державним (військовим) адміністраціям, органам місцевого самоврядування вжити додаткових інформаційних, організаційних та інших заходів для забезпечення неухильного дотримання законодавства про державну мову у сфері обслуговування споживачів.

3.9. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ТРАНСПОРТУ

Звукові сповіщення, візуальні покажчики, електронні квитки та перевірки у транспорті, на перший погляд, є буденними елементами повсякденного життя, які забезпечують комфорт, порядок, безпеку і носять інформаційний характер. Оголошення про прибуття потяга, назви зупинок у метрі, електронні розклади рейсів, технічні позначки на транспортних засобах — все це здається лише практичними інструментами для орієнтації пасажирів, координації руху. Проте ці, здавалось би, буденні речі, зокрема мова, виходять далеко за межі утилітарної функції. Їх неухильне виконання українською мовою є підтвердженням того, що ця громада, інфраструктура та пасажирі — українські.

Нормативно-правове регулювання

Відповідно до статті 36 Закону про державну мову послуги у сфері транспорту надаються державною мовою.

Частиною другою статті 36 Закону визначено, що в усіх видах пасажирського транспорту, на залізничних вокзалах, автовокзалах, в аеропортах, морських і річкових портах мова інформації, оголошень, повідомлень, написів, довідкових служб — державна. У разі потреби ця інформація може дублюватися англійською мовою, а в міжнародному пасажирському сполученні також офіційною мовою (мовами) країни, сполучає з якою відповідний транспортний засіб.

Згідно з частиною третьою статті 36 Закону про державну мову обслуговування в транспорті ведеться державною мовою. Проте, на прохання пасажирів, обслуговування в індивідуальному порядку може вестися іншою мовою, прийнятною для сторін.

Державна мова визначена мовою диспетчерських служб і зв'язку на всіх видах транспорту, крім випадків використання іншої мови відповідно до умов міжнародного договору, згоду на обов'язковість якого надала Верховна Рада України (частина четверта статті 36 Закону про державну мову).

Відповідно до частини п'ятої статті 36 Закону про державну мову назви аеропортів, портів, станцій, зупинок, власні назви транспортних засобів подаються державною мовою за правилами українського правопису. Поряд з державною мовою зазначені назви можуть передаватися за допомогою літер латинської абетки відповідно до звучання державною мовою. У назвах аеропортів можуть застосовуватися спеціальні ідентифікатори (коди), що складаються з літер латинської абетки і присвоюються аеропортам міжнародними організаціями.

Згідно з вимогами статті 10 Закону України "Про національні меншини (спільноти) України" у населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення, інформація для загального ознайомлення дублюється мовою національної меншини (спільноти) за рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради.

Особливості використання мов національних меншин (спільнот), зокрема, але не виключно, при наданні будь-якої топографічної інформації визначаються Методологією використання мов національних меншин (спільнот) України в населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот) України, або в яких такі особи складають значну частину населення, що затверджується Кабінетом Міністрів України (далі — Методологія). Відповідно до пункту 9 Методології у населених пунктах на призначених для загального користування табличках, знаках, покажчиках географічних об'єктів, а також скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів та інших об'єктів топоніміки населених пунктів дозволяється дублювати назви мовою відповідної національної меншини (спільноти) України. Дубльована назва об'єкта топоніміки розміщується праворуч або нижче від його назви державною мовою. Шрифт дубльованої назви не має бути візуально більшим за шрифт назви державною мовою.

У разі необхідності на підставі угод з іншими державами, враховуючи конкретне становище осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України, замість дублювання поряд із назвою державною мовою дозволяється використання традиційних правильних форм написання назв географічних об'єктів, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки мовою відповідної національної меншини (спільноти) України (пункт 10 Методології).

Інформація щодо звернень громадян, заходів державного контролю та розгляду справ про адміністративні правопорушення

У 2024 році у сфері транспорту на адресу Уповноваженого надійшло 58 повідомлень громадян, що становить 2,5% від загальної кількості. У 2023 році цей показник становив 72 (2%). Заявники вказували на спілкування працівників транспортної сфери (водіїв, кондукторів, провідників, касирів) російською мовою, іноді з відмовою переходити на українську навіть після прохань пасажирів. Фіксувалися випадки використання недержавної мови на вивісках, інформаційних табличках, квитках, а також в інтерфейсах програмного забезпечення автостанцій, чат-ботах, сайтах перевізників та застосунках.

Повідомлення стосувалися різних регіонів, але найбільше Києва, Київської та Одеської областей. Поодинокі звернення надходили з Дніпропетровської, Кіровоградської, Харківської, Чернівецької, Тернопільської, Донецької, Закарпатської, Миколаївської, Вінницької, Житомирської, Чернігівської, Львівської областей.

Застосування недержавної мови фіксувалося громадянами під час використання залізничного, міжміського, громадського транспорту, на автовокзалах та автостанціях, а також під час міжнародних перевезень.

Протягом звітнього року Уповноваженим здійснено сім державний контроль за застосуванням державної мови у відповідності до вимог статті 36 Закону про державну мову. Порушення встановлено лише у діяльності працівника компанії, яка займається пасажирськими перевезеннями (обслуговування пасажирів недержавною мовою)¹⁶⁸.

У 2024 році Уповноваженим за результатами розгляду адміністративних протоколів, складених його представниками, було винесено 3 постанови у справах про адміністративне правопорушення, які стосувалися діяльності суб'єктів сфери транспорту.

В одному випадку на винного у скоєнні адміністративного правопорушення було накладене стягнення у вигляді штрафу розміром 3400¹⁶⁹. В іншому — винесена постанова про попередження¹⁷⁰. Також у зв'язку з пропущеними строками на підставі пункту 7 статті 247 Кодексу України про адміністративні правопорушення Уповноваженим винесено постанову про закриття справи.

У 2023 році за результатами розгляду адміністративних протоколів Уповноважений виніс дві постанови у справах про адміністративне правопорушення у сфері транспорту. Однією з них фізичну особу-підприємця, що надає послуги у сфері пасажирських перевезень, притягнуто до відповідальності за невиконання законних вимог Уповноваженого під час здійснення державного контролю та застосовано адміністративне стягнення у вигляді штрафу розміром 1700 грн (ст. 188⁵³ КУпАП). Інша справа стосувалася обслуговування недержавною мовою водієм служби таксі, до якого було застосовано стягнення у вигляді штрафу розміром 3400 грн.

¹⁶⁸ ТОВ "АВТОТРАНС-УКРАЇНА".

¹⁶⁹ Керівник ТОВ "УКРБАСТУР" (порушення щодо невідповідності інтернет-представництва перевізника вимогам стосувалося статті 27 Закону про державну мову).

¹⁷⁰ Керівник ТОВ "Бенс Експрес" (порушення щодо невідповідності інтернет-представництва перевізника вимогам стосувалося статті 27 Закону про державну мову).

Громадський транспорт та автобусні міжміські перевезення (автовокзали)

Повідомлення про застосування недержавної мови в громадському транспорті (автобуси, тролейбуси, трамваї, маршрутні таксі та таксі) становили 34,4 % від загальної кількості звернень у сфері транспорту і стосувалися Києва, Одеси, Харкова, Дніпра та Кропивницького. Серед них — випадки використання недержавної мови водіями, контролерами, кондукторами, диспетчерами при комунікації з пасажирями. Траплялися ситуації, коли надавачі відповідних послуг ігнорували зауваження щодо неприпустимості застосування російської мови, зокрема в агресивній формі. Крім російськомовного обслуговування, у зверненнях йшлося про поширення недержавною мовою інформації через інтернет-представництва транспортних компаній.

У сфері міжміських перевезень (19% від від загальної кількості звернень у сфері транспорту) повідомлялося про обслуговування російською мовою з боку водіїв у Донецькій, Кіровоградській, Київській, Одеській областях. Використання російської мови касиром та виконання недержавною мовою квитків фіксувалися у Миколаївській області. З Тернопільської області надійшло повідомлення про використання на автостанціях у Бережанах та Бучачі програмного забезпечення з російськомовним інтерфейсом для кас та моніторів, доступних пасажирям.

Також надходила інформація про відтворення російської музики під час рейсу "Київ-Білогородка", що суперечить вимогам статті 40 Закону України "Про автомобільний транспорт". Нагадаємо, що нормами цієї статті водієві автобуса забороняється відтворювати в салоні автобуса музику, звуки фільмів чи інші звукові сигнали, крім інформації про поїздку (зокрема російською мовою). Передавання звуку може вестися на індивідуальні навушники пасажирів, а на салон — лише під час нерегулярних перевезень за згодою всіх пасажирів. Звертаємо увагу, що в разі порушення цієї норми громадянам варто звертатися до представників Національної поліції.

Скарги та звернення громадян, які надходять на адресу Секретаріату, були розглянуті Уповноваженим відповідно до норм чинного законодавства.

Крім того, у 2024 році Секретаріат провів плановий виїзний моніторинг, спрямований на визначення стану виконання вимог Закону про державну мову на територіях компактного проживання осіб, що належать до національних меншин (спільнот), поблизу кордону з Румунією в Чернівецькому районі Чернівецької області.

Згідно з програмою моніторингу перевірки, серед іншого, підлягала діяльність суб'єктів, що займаються міжміськими пасажирськими

перевезеннями на предмет дотримання вимог статті 36 Закону про державну мову у місті Новоселиця та Герца. За результатами моніторингу порушення вимог Закону про державну мову не зафіксовано. Назви зупинок, розклад руху автобусів, інформація про напрям руху на транспорті виконані виключно українською мовою.

У межах державної політики деколонізації та з метою виконання Закону про державну мову Державна служба України з безпеки на транспорті у вересні 2024 року запустила інформаційну кампанію #Дерусифікуй_свій_автобус. Ця ініціатива стала відповіддю на необхідність оперативного оновлення назв вулиць і населених пунктів у маршрутних картах та інформаційних трафаретах автобусів після ухвалення Верховною Радою України 19 вересня 2024 року Постанови про перейменування 327 населених пунктів¹⁷¹, назви яких містили символіку російської імперської політики або не відповідали стандартам державної мови.

Кампанія має на меті не лише забезпечити актуалізацію інформації про назви населених пунктів і вулиць у транспортній документації та на автобусах відповідно до нових назв, а й залучити громадян до моніторингу дотримання перевізниками вимог щодо оновлення маршрутних карт. Також ініціатива має підвищити відповідальність перевізників за належне оформлення транспортних засобів, сприяючи утвердженню української мови в публічному просторі.

За перший місяць реалізації проекту Державною службою України з безпеки на транспорті проведено десятки профілактичних бесід із водіями та перевізниками щодо необхідності оновлення інформації¹⁷². На основі звернень громадян складено 20 адміністративних актів за невідповідність назв на автобусних покажчиках.

Крім того, на виконання розпорядження Миколаївської обласної військової адміністрації від 26.07.2024 № 273-р "Про перейменування об'єктів топонімії" працівниками управління транспортного комплексу, зв'язку та телекомунікацій Миколаївської міської ради були підготовлені та направлені листи до приватних підприємств-перевізників, КП ММР "Миколаївпастрас" та КП ММР "Миколаївелектротранс" щодо дотримання вимог вищезазначеного розпорядження, а саме з вимогою забезпечити внесення змін до паспортів міських маршрутів загального користування, оновити голосові повідомлення оголошення зупинок та трафаретів в салонах транспортних засобів, які

¹⁷¹ Постанова Верховної Ради України Про перейменування окремих населених пунктів та районів. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3984-20#Text>.

¹⁷² #Дерусифікуй_свій_автобус . - URL: <https://dsbt.gov.ua/novyny/derusyfikuisviiavtobus-2?highlight=WyJcdTA0MzRcdTA0MzVcdTA0NDBcdTA0NDNcdTA0NDFcdTA0MzhcdTA0NDRcdTA0NTZcdTA0M2FcdTA0NDNcdTA0MzkiXQ==>.

здійснюють перевезення пасажирів на міських маршрутах загального користування у м. Миколаєві.

У 2024 році, як і в 2023-му, до Уповноваженого із захисту державної мови надходили повідомлення про порушення вимог мовного законодавства під час надання послуг таксі. Хоча кількість таких звернень у 2024 році склала 12% від усіх скарг у транспортній сфері, саме ці випадки викликали активне обговорення у медіа та соціальних мережах. Окрему суспільну увагу привернув інцидент на Київщині, коли водійка таксі висадила з авто родину загиблого військового через прохання спілкуватися українською мовою та вимкнути російськомовний навігатор.

Відзначимо, що такі сервіси таксі, як Uber, Uklon і Bolt не надають послуги перевезення, а є онлайн-платформами, які через вебсайти та додатки забезпечують доступ до замовлення таких послуг. Взаємодія з водіями та пасажирями базується на договорі публічної оферти щодо доступу до програмного забезпечення. Ці сервіси дотримуються мовного законодавства: їхні сайти та додатки мають україномовні версії, а комунікація з користувачами залежить від обраної мови. Однак послуги перевезення надають водії, які несуть повну відповідальність за виконання Закону про державну мову.

Онлайн-сервіси, зазвичай, реагують на звернення про порушення мовного законодавства проведенням службових перевірок і блокуванням облікових записів водіїв у разі підтвердження фактів порушення. Також деякі служби проводять інформаційно-роз'яснювальну роботу серед водіїв. Зокрема сервіс із замовлення таксі Bolt скеровує своїм користувачам нагадування про вимоги статті 30 Закону про державну мову в частині мови обслуговування клієнтів, яка має бути за замовчуванням українською, а також щодо обмежень публічного використання музичного продукту держави-агресора та рекомендації утриматися від відтворення музики будь-яких російських виконавців.

Крім того, у 2024 році компанія провела дослідження мовних переваг у застосунку Bolt, яке показало значні зрушення у виборі мови користувачами та партнерами (водіями) в різних регіонах України. Аналіз зосереджувався на тому, яку мову обирають для інтерфейсу застосунку, а також на тенденціях, що відображають вплив соціальних і політичних факторів, зокрема повномасштабного вторгнення росії, на мовні уподобання.

Результати дослідження засвідчили загальне зменшення використання російської мови у всіх регіонах України. Отже, користувачів і партнерів, які обирають російську мову в застосунку Bolt, поступово меншає. Ця тенденція стала особливо помітною після початку повномасштабного вторгнення в

лютому 2022 року, коли українська мова почала сприйматися як важливий маркер національної ідентичності.

Серед лідерів - місто Дрогобич, яке демонструє найвищий рівень українізації серед партнерів: там 95,7% водіїв обрали українську мову для користування застосунком. Тернопіль лідирує серед користувачів: 87,0% пасажирів налаштували українську мову в інтерфейсі.

Також зазначається, що у західних областях кількість партнерів, які обирають російську мову, зменшилася більш, ніж удвічі, за період із 2022 по 2024 роки. Наприклад, у Хмельницькому частка партнерів із російською мовою скоротилася з 45,9% у першому кварталі 2022 року до 19,6% у четвертому кварталі 2024 року.

Схожа ситуація спостерігається серед пасажирів. У Кам'янці-Подільському, наприклад, частка користувачів сервісу з російськомовними налаштуваннями зменшилася з 40,0% до 24,0% за той же період.

Тенденція на збільшення партнерів, що обирають українську мову, зростає також на півночі та в центрі країни. Зокрема, у Кропивницькому їх частка зросла з 22,7% у першому кварталі 2022 року до 49,0% у четвертому кварталі 2024 року. У Чернігові цей показник збільшився з 27,9% до 45,5%.

Поступове збільшення кількості партнерів, які обирають українську мову відбувається і в регіонах, де початково переважала російська. В деяких містах зростання повільне, але помітне. Наприклад, у Харкові частка водіїв із українськомовними налаштуваннями зросла з 9,3% у першому кварталі 2022 року до 18,4% у четвертому кварталі 2024 року. У Кривому Розі — із 18,0% до 33,0%.

Схожі тенденції прослідковуються і серед користувачів: у Миколаєві частка пасажирів, які обрали українську зросла з 12,4% до 43,2%, в Одесі — із 14,9% до 25,1%, у Сумах — із 26,2% до 47,6%.

У дослідженні відзначається, що користувачі (пасажирів) переходять на українську мову швидше, ніж партнери (водії). Крім того, 2,3% користувачів обрали англійську мову для інтерфейсу.

Таким чином, зміни в мовних уподобаннях у застосунку Bolt свідчать про стійку тенденцію до "українізації" як серед користувачів, так і серед партнерів. Ці зрушення пов'язані з ширшими соціокультурними процесами в Україні, які посилюються після початку повномасштабної вторгнення. У західних регіонах, де українськомовне населення традиційно переважає, збільшення частки використання української мови у застосунку Bolt відбулося швидше і досягло майже 100% серед водіїв і майже 90% серед пасажирів. Натомість у південних і східних областях, де російська мова мала міцні позиції, перехід є поступовим, але стабільним. Ці результати підтверджують зростання попиту на

українськомовний контент і сервіси, що відповідає загальній динаміці українізації, описаній у дослідженнях інших сфер, таких як соціальні мережі чи пошукові запити. Додаткова інформація про функціонування української мови у цифровому просторі міститься у Розділі 4. Українізація цифрового простору (ретроспективний огляд).

Залізничний транспорт

Протягом 2024 року на адресу Уповноваженого надійшло 16 звернень (27,5% від загальної кількості у сфері транспорту) щодо діяльності АТ "Укрзалізниця", які стосувалися, серед іншого, мови виконання квитків та інформації для загального ознайомлення, використання російської мови в обслуговуванні, некоректного найменування залізничних зупинок в населених пунктах тощо. Повідомлення надходили з різних регіонів України, зокрема Києва, Чернівецької, Вінницької, Львівської, Чернігівської та Дніпропетровської областей.

В низці звернень йшла мова про дублювання частини інформації російською мовою у паперових квитках, що не є порушенням вимог Закону про державну мову, оскільки на проїзному документі наявна інформація державною мовою, а додаткове розміщення інформації іншою мовою, ніж державна дозволяється.

На предмет наявності на квитках російської мови додатково зауважимо, що стандартний вигляд проїзного документа, який використовувався у 2024 році для перевезень залізничним транспортом по території України, встановлювався "Порядком оформлення розрахункових і звітних документів при здійсненні продажу проїзних і перевізних документів на залізничному транспорті", затвердженим наказом Міністерства інфраструктури України та Міністерством доходів і зборів України від 30.05.2013 № 331/137, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 20 червня 2013 р. за №1038/23570. Документ визначав форми бланків для оформлення проїзду пасажирів у внутрішньому та міжнародному сполученнях, а також містив положення, згідно з якими реквізити на бланках друкуються друкарським способом українською та російською мовами або українською мовою. Таким чином, затверджені зразки бланку містили українськомовну інформацію, яка дублювалася російською мовою.

На початку 2024 року на погодження Уповноваженому надійшов проєкт наказу Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України "Про затвердження форм та зразків проїзних та перевізних документів, що використовуються на залізничному транспорті", який за результатами опрацювання погоджено з незначними зауваженнями. Вже у березні 2024 року

зазначений документ був затверджений та розміщений на сайті Верховної Ради України¹⁷³. Наказ, який набрав чинності 19 грудня 2024 року, встановлює форми та зразки проїзних і перевізних документів, які будуть використовуватись на залізничному транспорті України. В документі визначено стандарти для квитків, накладних та інших транспортних документів, що необхідні для забезпечення належного обліку пасажирських і вантажних перевезень. Вказані форми та зразки документів, які використовуються всередині країни, заповнюватимуться виключно державною мовою. Зразки проїзних документів у міжнародному сполученні мають містити дублювання написів і позначок англійською мовою. Зазначене не лише сприятиме уніфікації та стандартизації процесу перевезень на залізниці, а й має викоринити дублювання тексту російською мовою.

Крім того, на адресу Уповноваженого надійшло звернення щодо розміщення на офіційному сайті АТ "Укрзалізниця" в розділі "Пасажирам" міжнародних багатосторонніх угод, які містять інформацію стосовно надання послуг залізничних перевезень виключно російською мовою, а саме:

- Угода про міжнародне пасажирське сполучення (далі – УМПС);
- Угода між залізничними адміністраціями держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав, Грузії, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Естонської Республіки щодо особливостей застосування окремих норм УМПС – ОЗ УМПС (далі – ОЗ УМПС).

Зважаючи на вимоги абзацу шостого підпункту 2 пункту 8 розділу IX Закону про державну мову та положення "Порядку здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 березня 2006 р. № 353, Уповноважений звернувся до перевізника з проханням розглянути можливість ініціювати здійснення офіційного перекладу державною мовою згаданих документів.

У відповідь АТ "Укрзалізниця" пояснило, що згідно зі статтею 50 УМПС Угода складена китайською та російською мовами та відповідно була викладена на сайті АТ "Укрзалізниця" однією з мов оригіналу. Проте з метою забезпечення права громадян на отримання інформації державною мовою та виконання вимог мовного законодавства перевізник ініціює здійснення офіційного перекладу державною мовою тексту УМПС з урахуванням вимог законодавства України.

¹⁷³ Наказ Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України від 25.03.2024 року № 254 "Про затвердження форм та зразків проїзних та перевізних документів, що використовуються на залізничному транспорті", зареєстрований в Міністерстві юстиції України за від 03.06.2024 року № 812/42157.

Щодо іншого документа, то у зв'язку з виходом АТ "Укрзалізниця" з Угоди про координаційні органи залізничного транспорту Співдружності Незалежних Держав відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 22.11.2022 № 1308 посилення на текст ОЗ УМПС на сайті АТ "Укрзалізниця" вилучено.

У 2024 році АТ "Укрзалізниця" продовжило реалізацію Програми дерусифікації інфраструктури залізничного транспорту, затвердженої рішенням правління від 28 листопада 2022 року (протокол № Ц-54/98 Ком.т.). Програма, відома як "Залізна українізація" та розрахована на 2023–2025 роки, спрямована на вилучення російськомовних показників, вказівників, вивісок, повідомлень, написів та іншої публічно розміщеної текстової, візуальної і звукової інформації, що використовується або може використовуватися для інформування пасажирів, а також інших символів російського імперського та радянського тоталітарного минулого з об'єктів залізничного транспорту.

Зокрема, на Харківщині, у регіональній філії "Південна залізниця", змінено назви чотирьох роздільних пунктів: Красноград на Берестин; Лихачове на Златопіль; Панютине на Лиманівка; Коробочкине на Коробчине¹⁷⁴. Загалом, за інформацією від перевізника у 2024 році виконано заходи з перейменування 46 об'єктів залізничної інфраструктури, зокрема 10 роздільних пунктів, 34 зупинні пункти і 2 платформи, та внесено відповідні зміни до автоматизованих систем АТ "Укрзалізниця".

Відповідно до стандарту СТІ 03.01-005:2024 "Вагони вантажні. Нанесення знаків та написів", затвердженого рішенням правління АТ "Укрзалізниця" від 12.02.2024, у минулому році при виконанні ремонтів вантажних вагонів на виробничих потужностях товариства (понад 24 тис. вагонів) було нанесено знаки і написи українською та англійською мовами замість російськомовних.

Крім того, філіями АТ "Укрзалізниця" проводилися обстеження будівель, споруд і всієї наявної інформації на об'єктах залізничної інфраструктури (як візуальної текстової, так і звукової, графічної чи комбінованої) на предмет виявлення радянських, російських та білоруських рудиментів, технологічних позначок та службових написів російською мовою, архітектурних барельєфів з імперською або радянською (комуністичною) символікою, якими оздоблені фасади, інтер'єри будівель та споруд, в тому числі художньо-декоративних панно з радянською (комуністичною) тематикою, імперським чи радянським історичним контекстом, меморіальних дошок та написів увічнення пам'ятних подій, персоналій чи загиблих учасників німецько-радянської війни 1941-1945

¹⁷⁴ У Харківській області перейменовували ще чотири залізничні станції: нові назви. - URL: <https://www.slk.kh.ua/news/suspilstvo/zaliznicni-punkti-na-harkivsini-otrimali-novi-ukrainski-nazvi.html>.

рр., карт залізниць, покажчиків тощо. За результатами обстеження в низці областей замінено, зафарбовано, демонтовано (тимчасово закрито маскувальною плівкою до проведення відповідних робіт з демонтажу) 31 об'єкт, що є радянською символікою або виконаний російською мовою. Серед них: назви міст та станцій, інформаційні покажчики, радянські гасла, написи на пам'ятних знаках, меморіальні дошки, стели з граніту, архітектурні барельєфи, картини, герб російської імперії, орден Леніна золотої зірки, декоративне оздоблення будівель вокзалів, зокрема елементи художньої ліпки.

Нагадаємо, що станом на початок 2024 року перевізник інформував про перейменування 82 об'єктів залізничної інфраструктури, зокрема 17 залізничних платформ, 16 роздільних пунктів та 49 зупинних пунктів. Відповідні зміни були внесені до автоматизованих систем АТ "Укрзалізниця". Також, у 2023 році товариство через єдиний портал державних послуг "Дія" ініціювало опитування щодо обрання нових назв для регіональних філій "Південно-Західна залізниця" та "Південна залізниця". Користувачі застосунку надали перевагу таким варіантам: "Центральна залізниця" та "Харківська залізниця". Перевізник також проводив підготовчі заходи, зокрема фінансові розрахунки та оцінку можливих ризиків від перейменування.

З цього приводу у лютому 2025 року експертна комісія Українського інституту національної пам'яті надала фаховий висновок щодо відповідності назви регіональних філій ПАТ "Укрзалізниця" - регіональної філії "Південно-Західна залізниця" та регіональної філії "Південна залізниця" - вимогам Закону України "Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії"¹⁷⁵. Експертиза встановила, що обидві назви "пов'язані з реалізацією російської імперської політики й дотепер відображають реалії адміністративно-територіального поділу колишньої Російської імперії та увічнюють бездержавне колоніальне становище України в її складі."

Зокрема, назва "Південно-Західна залізниця" є калькою з російської "Юго-Западная железная дорога", що виникла в межах "Юго-Западного края России" — імперського конструкту, покликаного закріпити політичне та культурне підпорядкування Правобережної України Російській імперії. Така назва зберігає в собі елементи імперської топонімії, не відображає актуального адміністративного поділу України та суперечить територіальному охопленню діяльності філії.

¹⁷⁵ Фаховий висновок щодо належності назв регіональних філій ПАТ "Укрзалізниця": Регіональної філії "Південно-Західна залізниця" та Регіональної філії "Південна залізниця" до символіки російської імперської політики. - URL: <https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/ekspertna-komisiya-uinp/fahovi-vysnovky-ekspertnoi-komisiyi/pivdenno-zahidna-zaliznytsya-ta-pivdenno-zaliznytsya>.

Назва "Південна залізниця" також має імперське походження, сформоване за логікою географічної орієнтації відносно Москви — центру радянської імперії. Попри реальне розташування філії у північно-східній частині України, назва зберігає колоніальну логіку просторової підлеглості та продовжує відтворювати символіку радянської топонімії.

Узагальнюючи викладене, експертна комісія Українського інституту національної пам'яті констатувала, що чинні назви регіональних філій ПАТ "Укрзалізниця" — "Південно-Західна залізниця" та "Південна залізниця" — містять елементи символіки російської імперської політики. Їхнє подальше використання розглядається як публічна пропаганда імперської політики.

Транслітерація назв українських міст

У багатьох міжнародних системах (авіап перевезення, залізниця, онлайн-мапи, квиткові сервіси тощо) тривалий час використовувалися транслітеровані з російської мови форми назв українських міст. Наприклад, столиця України часто писалася, як "Kiev" (з російської "Киев"), а не "Kyiv" (з української "Київ"), "Харків" як "Kharkov" (замість правильного "Kharkiv"), "Одеса" як "Odessa" (замість "Odesa"), "Львів" як "Lvov" (замість "Lviv"), "Бориспіль" як "Borispol" (замість "Boryspil"), "Миколаїв" як "Nikolaev" (замість "Mykolaiv") тощо. Такий підхід не лише спотворював українську вимову, але й символічно підкреслював вплив росії, применшуючи суб'єктність України.

З проголошенням незалежності України у 1991 році, а особливо з початком декомунізації та дерусифікації після 2014 року, українська влада та громадськість почали активно відстоювати коректну транслітерацію назв. Кампанія #CorrectUA, започаткована у 2018 році Міністерством закордонних справ України спільно з Центром стратегічних комунікацій StratCom Ukraine, стала однією з ключових у відстоюванні правильного написання українських топонімів у світі. Вона закликала міжнародні організації, аеропорти, ЗМІ та уряди позбутися радянської імперської спадщини в міжнародному правописі шляхом коригування вживання українських географічних назв латиницею на основі українського правопису¹⁷⁶.

За результатами проведеної роботи у 2019 році Міжнародна асоціація повітряного транспорту (ІАТА) перейшла на написання столиці України Kyiv, а

¹⁷⁶ Кампанія #KyivNotKiev триває й досі — МЗС. - URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kyivnotkiev/31188165.html>.

не Київ, як це було раніше¹⁷⁷. Поступово аеропорти та авіакомпанії також почали використовувати саме таке написання цієї назви¹⁷⁸.

Ці процеси тривають і за межами сфери транспорту. Зокрема, в резолюції Бундестагу до другої річниці вторгнення 24 лютого 2024 німецькі парламентарі рекомендували всім міністерствам та іншим державним органам Німеччини вживати варіант написання назв українських міст та інших географічних об'єктів, базуючись на транслітерації з української, а не російської мови¹⁷⁹. Зокрема, це стосується зміни написання Київ на #Kyjiw.

Продовження системної роботи з коректної транслітерації українських топонімів із залученням відповідних фахівців є не лише технічним завданням, а й важливим кроком до зміцнення національної ідентичності, підвищення міжнародного авторитету України та забезпечення чіткості в глобальній комунікації.

Таким чином, упродовж 2024 року в транспортній сфері фіксувалися як позитивні зрушення щодо утвердження української мови, так і окремі порушення мовного законодавства, що свідчать про необхідність подальшої системної роботи у цій галузі.

Зокрема, зафіксовані випадки обслуговування пасажирів російською мовою, а також агресивна реакція окремих водіїв на прохання спілкуватися державною мовою. Непоодиноким є виконання інформаційних табличок та покажчиків недержавною мовою, використання російської на сайтах перевізників та застосунках тощо.

Водночас помітними є і позитивні зміни. Так, результати дослідження компанії Volt зафіксували стабільне зменшення частки пасажирів і водіїв, які обирають російську мову у застосунку сервісу в усіх регіонах України. Це є свідченням послідовного закріплення української мови як мови повсякденного користування, зокрема серед представників сфери пасажирських перевезень. АТ "Укрзалізниця" у 2024 році продовжила реалізацію Програми дерусифікації інфраструктури залізничного транспорту, зокрема перейменовані зупинні та роздільні пункти у регіональній філії "Південна залізниця", змінюються російськомовні написи на об'єктах інфраструктури. Ініційована Державною службою України з безпеки на транспорті кампанія #Дерусифікуй_свій_автобус посилює роботу з очищення сфери транспорту від наслідків колоніального

¹⁷⁷ #KyivNotKiev: міжнародна авіація повністю переходить на нове написання Києва. - URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50127263>.

¹⁷⁸ Перемоги кампанії МЗС. - URL: #CorrectUA <https://www.facebook.com/notes/2720999271488404/>.

¹⁷⁹ Допис користувача Ukrainische Botschaft in Berlin / Посольство України у ФРН. - URL: <https://www.facebook.com/UkrBotschaftBerlin/posts/pfbid024MPx7kfq8CTLWqk7vQmJxuXkddBjwSFK4V33WiE1PEakMF9NAGcdFHL7aicjbBC71>.

минулого та залучає громадян до процесу утвердження української мови у повсякденному житті.

Зазначене сприяє не лише дотриманню норм мовного законодавства, а й поступово формує публічний простір, вільний від колоніального спадку. У цьому контексті особливо важливою є системна інформаційно-роз'яснювальна робота серед працівників транспортної сфери, спрямована на підвищення обізнаності щодо вимог мовного законодавства, важливості його дотримання та ролі державної мови в публічному спілкуванні. За потреби має бути забезпечена можливість проходження безоплатних курсів із вивчення чи вдосконалення знань української мови для працівників галузі.

3.10. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ РЕКЛАМИ ТА ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ОЗНАЙОМЛЕННЯ

Застосування державної мови у сфері реклами та інформації для загального ознайомлення є надзвичайно важливим для розвитку українськомовного публічного простору. Він формується не лише через офіційні документи, дописи чи виступи, — він народжується в повсякденні: з написів на магазинах, стравниць у кафе, оголошень у транспорті, покажчиків у торговельних центрах, вивісок із режимом роботи, туристичних вказівників, інформації на пам'ятниках чи меморіальних дошках. Ці, на перший погляд, дрібні, проте важливі деталі формують стійке мовне середовище, формують звички людини, впливаючи на підсвідоме сприйняття мови як природного елементу суспільного життя. Коли реклама, інформаційні оголошення чи навігаційні елементи виконані українською, то це не лише про дотримання законодавства — це про повагу до громадян, турботу про доступність до інформації, а також про утвердження державної мови в публічному просторі.

Правове регулювання використання державної мови у сфері реклами та інформації для загального ознайомлення

Згідно з частиною першою статті 32 Закону про державну мову та статті 6 Закону України "Про рекламу" мова реклами в Україні — державна. Відповідно до частини першої статті 1 Закону України "Про рекламу" реклама — це інформація про особу, ідею та/або товар, розповсюджена за грошову чи іншу винагороду або з метою самореклами в будь-якій формі та будь-яким способом і призначена, щоб сформувати або підтримати прямим (пряма реклама, телепродаж) або непрямим (спонсорство, розміщення товару (продакт-плейсмент) способом обізнаність споживачів реклами та їхній інтерес щодо таких особи, ідеї та/або товару. Зовнішньою рекламою вважається реклама, що розміщується на спеціальних тимчасових і стаціонарних конструкціях — рекламоносіях, розташованих на відкритій місцевості, а також на зовнішніх поверхнях будинків, споруд, на елементах вуличного обладнання, над проїжджою частиною вулиць і доріг.

Згідно з частинами другою та третьою статті 32 Закону про державну мову:

- у друкованих медіа, що видаються однією з офіційних мов Європейського Союзу, допускається розміщення реклами тією мовою, якою видаються такі друковані медіа;
- телерадіоорганізації закордонного мовлення, телерадіоорганізації, що ведуть мовлення однією або кількома офіційними мовами ЄС, поряд із

державною мовою можуть розміщувати рекламу офіційними мовами Європейського Союзу;

- особливості використання в рекламі кримськотатарської мови, інших мов корінних народів, національних меншин України встановлюються законами щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України.

Щодо порядку використання державної мови в рекламі об'єктів права інтелектуальної власності та торговельних марок, то статтею 42 Закону про державну мову визначено таке: торговельні марки (знаки для товарів і послуг) використовуються в тому вигляді, в якому їм надана правова охорона. Згідно з частиною другою статті 6 Закону України "Про рекламу" об'єкти права інтелектуальної власності в рекламі подаються мовою, якою їм наданий правовий захист відповідно до законодавства про охорону прав інтелектуальної власності.

Відповідно до частини шостої статті 6 Закону України "Про рекламу" мова реклами — складник змісту реклами. Зважаючи на це, порушення вимог законодавства щодо мови реклами становить водночас порушення норм, встановлених Законом України "Про рекламу" щодо змісту реклами.

Відповідно до статті 28 Закону про державну мову інформація для загального ознайомлення (оголошення, зокрема ті, які містять публічну пропозицію укласти договір, показники, вказівники, вивіски, повідомлення, написи та інша публічно розміщена текстова, візуальна і звукова інформація, що використовується або може використовуватися для інформування необмеженого кола осіб про товари, роботи, послуги, певних суб'єктів господарювання, посадових, службових осіб підприємств або органів державної влади, органів місцевого самоврядування) подається державною мовою, якщо інше не встановлено цим Законом. Додатково така інформація може дублюватися іншими мовами.

Закон про державну мову визначає порядок використання в інформації для загального ознайомлення офіційних назв державних органів та деяких інших суб'єктів. Згідно з частинами третьою та четвертою статті 39 Закону про державну мову написи офіційних назв органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності на вивісках виконуються державною мовою. Поряд з державною мовою офіційні назви таких органів та суб'єктів можуть позначатися англійською мовою, на вивісках назви, виконані англійською мовою, подаються з правого боку або внизу.

Частиною восьмою статті 10 Закону України "Про національні меншини (спільноти) України" передбачено, що в населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, що належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи становлять значну частину населення, інформація для загального ознайомлення (оголошення, які, зокрема, містять публічну пропозицію щодо укладення договору, показники, вказівники, вивіски, повідомлення, написи та інша публічно розміщена текстова, візуальна і звукова інформація, що використовується або може використовуватися для інформування необмеженого кола осіб про товари, роботи, послуги, певних суб'єктів господарювання, посадових, службових осіб підприємств або органів державної влади, органів місцевого самоврядування) дублюється мовою національної меншини (спільноти) за рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради.

Щодо мови реклами, то згідно з частиною 11 статті 10 Закону України "Про національні меншини (спільноти) України" в населених пунктах, у яких традиційно проживають особи, що належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи становлять значну частину населення, допускається розповсюдження внутрішньої та зовнішньої реклами мовами відповідних національних меншин (спільнот) з обов'язковим дублюванням державною мовою. Текст дублювання державною мовою має відтворювати зміст дубльованої реклами і виконується шрифтом не меншого розміру, ніж текст дубльованої реклами.

Вимога щодо дублювання написів не обов'язкова в написанні найменувань товарів, охоронюваних законом торговельних марок (знаків для товарів і послуг) та комерційних найменувань.

В аудіальних та аудіовізуальних медіа місцевої категорії допускається розповсюдження реклами, виконаної мовами національних меншин (спільнот), і в аудіовізуальних медіа така реклама субтитрується державною мовою.

Інформація щодо звернень громадян, заходів державного контролю та розгляду справ про адміністративне правопорушення

У 2024 році було надійшло 325 звернень, що стосувалися використання недержавної мови у рекламі, а також у вивісках, табличках, написах та іншій інформації, призначеній для загального ознайомлення. Це становить 14% від загальної кількості звернень, отриманих протягом року. Найбільше звернень надійшло з міста Києва (38,4%) та Одеської області (31,3%).

Нагадаємо, що у 2023 році кількість таких повідомлень становила 558, що дорівнювало 15,1% від загальної кількості звернень. Найбільше повідомлень

було про можливі порушення в містах Харків і Київ. Наступними за кількістю були Одеса та Дніпро, що свідчить про активність громадян у великих містах.

У відповідь на звернення громадян Уповноважений вживав заходів реагування. Зокрема, у 2024 році проводилося 123 заходи державного контролю щодо дотримання статті 28 Закону про державну мову, а також один захід щодо статті 32. За результатами розгляду та дослідження матеріалів справ, порушення вимог встановлено у 94 випадках. Відзначимо, що у 2023 році проводилося 6 заходів державного контролю, порушення встановлено у діяльності 3 суб'єктів господарювання. У випадку, коли неможливо було встановити суб'єкта господарювання, то порушникам надсилалися листи з вимогою усунути порушення, до яких адресати здебільшого дослухалися та виправляли ситуацію.

Також 2024 року на органи місцевого самоврядування систематично скеровувалися рекомендації щодо виявлення порушень, їх усунення, запобігання повторним випадкам недотримання вимог Закону про державну мову у сферах зовнішньої реклами та інформації для загального ознайомлення. Ці заходи сприяли залученню місцевих органів влади до формування україномовного публічного простору та підвищенню рівня відповідальності суб'єктів господарювання.

Крім того, упродовж звітнього періоду Уповноважений, за результатами розгляду адміністративних протоколів щодо порушень вимог статті 28 Закону про державну мову, ухвалив 88 постанов у справах про адміністративне правопорушення. Також одне рішення стосувалося статті 32 Закону про державну мову. У 34 випадках на винних у скоєнні адміністративного правопорушення були накладені адміністративні стягнення у вигляді попередження, що становить 38,2% від загальної кількості стягнень у сферах інформації для загального ознайомлення та рекламі. У 28 випадках застосовано стягнення у вигляді штрафу. З них: у розмірі 3 400 грн — 24 випадків; 5 100 грн — 1 випадок; 8 500 грн — 2 випадки; 11 900 грн — 1 випадок. Деякі суб'єкти господарювання, ігноруючи норми мовного законодавства, сплатили штраф повторно. У 27 — порушення вимог Закону про державну мову було встановлено, але через пропущення двомісячного строку, передбаченого статтею 38 КУпАП, справи були закриті на підставі пункту 7 статті 247. Переважна більшість порушень у сфері інформації для загального ознайомлення стосується суб'єктів господарювання приватної форми власності. Серед них: продуктові магазини, туристичні фірми, агенції нерухомості, аптеки, стоматологічні кабінети тощо.

У 2023 році було винесено 4 постанови: у 3 випадках справи були закриті; ще в одному — до винного у скоєнні адміністративного

правопорушення застосовано адміністративне стягнення у вигляді попередження.

Інформація Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів щодо розповсюдження реклами недержавною мовою

Відповідно до підпункту дев'ятого пункту 4 Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2015 року № 667, Держпродспоживслужба, серед іншого, здійснює контроль за дотриманням законодавства про рекламу в частині захисту прав споживачів реклами, приймає рішення про визнання реклами недобросовісною, прихованою, про визнання порівняння в рекламі неправомірним з одночасним зупиненням її розповсюдження.

Головними управліннями Держпродспоживслужби в областях та м. Києві у сфері зовнішньої та внутрішньої реклами, реклами у соціальних мережах та на вебсайтах протягом 2024 року розпочато 712 справ про порушення законодавства в частині використання недержавної мови (англійської мови та мови країни-агресора), що становить 27% від загальної кількості справ про порушення законодавства про рекламу. 352 справи з цієї кількості ініційовано за результатами розгляду скарг громадян.

У порівнянні з попереднім роком, кількість таких справ зросла майже вдвічі (379 справ у 2023 році, або 21,3% від загальної кількості справ у сфері реклами), при цьому за зверненнями громадян у 2023 році було розпочато лише 31 справу.

За результатами розгляду справ стосовно суб'єктів господарювання прийнято 715 рішень про накладення штрафу за порушення законодавства про рекламу на загальну суму 1619,6 тис. грн, що становить 27,0% від загальної кількості рішень та 24,0% від загальної суми штрафів у сфері реклами. У добровільному порядку суб'єктами господарювання сплачено 1235,4 тис. грн штрафів, що становить 30,0% від загальної суми сплачених штрафів.

Для порівняння, у 2023 році було винесено 366 аналогічних рішень на загальну суму 830,1 тис. грн (відповідно, 20,5% та 18% від загальних показників у сфері реклами). З них добровільно суб'єкти господарювання сплатили 504,4 тис. грн штрафів.

У 2024 році недержавну мову виявлено в рекламі медичної техніки, автозапчастин, непродовольчих товарів, сантехніки, а також у рекламних повідомленнях щодо діяльності закладів торгівлі, ресторанного господарства,

салонів краси, агентств нерухомості, медичних установ, надавачів перукарських і поліграфічних послуг.

Щодо співпраці з представниками органів місцевого самоврядування в питанні увідповіднення до мовного закону зовнішньої реклами та вивісок на території об'єктів благоустрою міст, а також роль громадського сектору в українізації публічного простору

Органи місцевого самоврядування відіграють важливу роль у забезпеченні дотримання законодавства про рекламу та формуванні інформаційного простору населених пунктів, зокрема й у контексті дотримання вимог щодо використання державної мови.

Відповідно до частини першої статті 16 Закону України "Про рекламу" розміщення зовнішньої реклами в межах населених пунктів здійснюється на підставі дозволів, які надаються виконавчими органами сільських, селищних, міських рад у порядку, встановленому цими органами на основі типових правил, затверджених Кабінетом Міністрів України.

Згідно з підпунктом 7 пункту "а" частини першої статті 30 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" до власних (самоврядних) повноважень виконавчих органів місцевих рад належить організація благоустрою населених пунктів та контроль за його станом. Водночас, згідно з підпунктом 13 цього ж пункту, ці органи відповідають за надання дозволів на розміщення реклами в порядку, визначеному законодавством.

Крім того, делегованими повноваженнями виконавчих органів місцевих рад, відповідно до підпунктів 1–3 пункту "б" частини першої цієї статті, є вжиття заходів для розширення і вдосконалення мережі підприємств житлово-комунального господарства, торгівлі, громадського харчування, транспорту і зв'язку, а також контроль за їх діяльністю та обслуговуванням населення. У межах цих повноважень органи місцевого самоврядування зобов'язані здійснювати нагляд за технічним станом, використанням та утриманням об'єктів нерухомого майна, включно з об'єктами, на яких розміщується інформація для загального ознайомлення, вивіски, оголошення тощо. Окремим напрямом відповідальності є контроль за дотриманням законодавства про захист прав споживачів.

Таким чином, органи місцевого самоврядування зобов'язані забезпечити, щоб реклама та інформація для загального ознайомлення, що розміщується в межах населених пунктів, відповідала вимогам чинного законодавства, зокрема щодо використання державної мови. Їхня безпосередня участь у наданні дозволів на розміщення реклами та контролі за благоустроєм робить ці органи

відповідальними за мовну та змістову якість візуального середовища, у якому щоденно перебувають громадяни.

Уповноважений протягом звітного року неодноразово звертався до органів місцевого самоврядування з рекомендаціями щодо необхідності посилення контролю за дотриманням вимог Закону про державну мову суб'єктами господарювання в частині розміщення реклами та інформації для загального ознайомлення. У відповідь на це в багатьох регіонах України усунуто чимало виявлених порушень та не допущено нових випадків недотримання вимог щодо застосування державної мови у публічному просторі.

Зокрема, у Миколаєві протягом 2024 року фахівцями департаменту економічного розвитку Миколаївської міської ради спільно із адміністраціями районів обстежено об'єкти торгівлі та сфери послуг стосовно дотримання вимог Закону про державну мову. За результатами проведеної роботи уповноваженими органами демонтовано 407 носіїв (засобів) зовнішньої інформації, які не відповідали вимогам статей 28 та 32. Крім того, виконавчий комітет Миколаївської міської ради ухвалив рішення про анулювання дозволів компанії, яка не виконала обов'язку щодо демонтажу зовнішньої реклами російською мовою на одній з вулиць міста¹⁸⁰. Робота триває і надалі.

У Хмельницькому Управління архітектури та містобудування міської ради здійснювало постійний контроль за розміщенням зовнішньої реклами, проводило систематичне обстеження рекламних об'єктів, роз'яснювало норми Закону про державну мову та усувало виявлені порушення.

У Запоріжжі протягом 2024 року тривали системні перевірки на предмет виявлення російськомовних рекламних конструкцій та вивісок. Серед представників бізнесу проводилася інформаційно-роз'яснювальна робота стосовно неприпустимості використання в рекламних та інформаційних цілях мови країна-агресора, а також виносилися відповідні попередження. У тих випадках, коли законні вимоги представників місцевої влади ігнорувалися, на підставі рішення виконавчого комітету уповноваженими структурами проводився примусовий демонтаж російськомовних рекламних конструкцій. Загалом у 2024 році у місті Запоріжжі було виявлено 392 рекламні засоби, які не відповідали вимогам мовного законодавства. Основна частина порушників – невеликі магазини та салони, які надають різноманітні послуги. Рекламні конструкції було демонтовано або замінено. Більшість підприємців зробили це власними зусиллями. Перевірки тривають і надалі, про що постійно повідомляє інспекція з благоустрою Запорізької міської ради.

¹⁸⁰ Засідання виконавчого комітету міської ради 09.10.2024. URL:<https://www.youtube.com/watch?v=IoS-LFz-mWA>.

Окремо варто відзначити роботу громадського сектору, який доклав значних зусиль до боротьби з російськомовними вивісками, рекламою та іншими публічними написами, що суперечили нормам мовного законодавства. Така діяльність є частиною ширшої кампанії з деколонізації та утвердження української мови в публічному просторі, що включає також і просвітницькі ініціативи щодо важливості українізації як складової національної ідентичності та протидії культурному впливу країни-агресора у публічному просторі.

Так, ГО "Деколонізація. Україна" напрацювала дієві механізми взаємодії з органами місцевого самоврядування, зокрема шляхом організації централізованого подання звернень, та активно закликала громадян повідомляти їм про порушення, пов'язані з використанням російської мови на вивісках, рекламних щитах чи покажчиках¹⁸¹. За їхніми даними, у 2024 році до них надійшла значна кількість скарг громадян, які узагальнювались та скеровувались до місцевої влади. В результаті такої роботи щонайменше тисяча подібних об'єктів були демонтовані у низці міст, зокрема в Одесі, Харкові, Сумах, Чернівцях, Дніпрі, Полтаві, Миколаєві, Ізмаїлі тощо. Особливо активно на звернення реагувала місцева влада у Миколаєві та Ізмаїлі: там ефективність виконання запитів майже 100%.

Важливо зауважити, що заміна російськомовних вивісок не завжди є швидким процесом. В окремих випадках це пов'язано із тривалістю виготовлення елементів конструкцій, складністю технологічних рішень. Також однією з проблем є визначення суб'єктів господарювання, відповідальних за розміщення вивісок, що не відповідають вимогам законодавства. Цей процес забирає час, оскільки в умовах повномасштабної війни чимало з них припинили свою діяльність або перемістилися до інших регіонів. У багатьох випадках ідентифікувати суб'єкта господарювання взагалі неможливо, тому демонтаж вивісок здійснюється органами місцевого самоврядування, однак це потребує додаткових адміністративних рішень.

Відзначимо, що частина звернень, які надійшли до Уповноваженого, стосувалися назв зареєстрованих в Україні торговельних марок, які виконані або російською мовою, або подані всупереч правилам і нормам українського правопису. До прикладу, є торгові марки, в яких присутні такі слова, як "южная", "страна", "время", "надежда", "новая", "восток", "сказка", "сахар", "пчюлка", "обжора" тощо¹⁸². Хоча Законом про державну мову не передбачено жодних обмежень щодо мови торговельних марок, Уповноважений

¹⁸¹ Бачите російськомовну рекламу, вивіски у вашому місті/селищі?. URL: <https://x.com/DecolonizatorUA/status/1815453083767292390>.

¹⁸² З назв торговельних марок мають зникнути російськомовні покручі та обсценна лексика. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3838245-z-nazv-torgovelnih-marok-maut-zniknuti-rosijskomovni-pokruci-ta-obscenna-leksika.html>.

неодноразово наголошував на тому, що це питання стосується національної свідомості, репутації та відповідальності бізнесу, який має оперативно реагувати на запити громадянського суспільства стосовно дерусифікації публічного простору. Загалом така робота у 2024 році сприяла значному очищенню публічного простору від російськомовних написів, зміцнюючи позиції української мови. Ці зусилля стали прикладом того, як можна впливати на суспільні зміни.

Отже, у 2024 році сфери реклами та інформації для загального ознайомлення залишаються чутливими до питань дотримання мовного законодавства, насамперед через велику кількість недержавної (переважно російської) мови в публічних місцях міст і сіл України. Громадяни активно реагують на випадки порушень, що зумовлено як масштабністю публічного простору, так і зростанням мовної ідентифікації громадян, що прагнуть захистити свої права.

Упродовж двох останніх років завдяки спільним зусиллям органів влади, місцевого самоврядування, громадських організацій та активних містян вдається поступово змінювати ситуацію на краще: російськомовні вивіски, покажчики та реклама дедалі частіше увідповіднюються вимогам мовного законодавства, а інформаційний простір стає більш українськомовним. Так, практика органів місцевого самоврядування свідчить про зміцнення відповідального підходу до контролю за дотриманням мовного законодавства у візуальному просторі населених пунктів. Фіксуються приклади системної роботи, що відображається в оперативному реагуванні на звернення, проводиться демонтаж рекламних конструкцій, впроваджуються локальні рішення і механізми контролю. Позитивну динаміку підсилюють регіональна мовна політика, активна громадянська позиція громад, широкі інформаційні кампанії.

Водночас ситуація із значною присутністю російськомовних вивісок та оголошень усе ще залишається незадовільною. Відтак продовження співпраці між усіма сторонами залишається ключовими для остаточного формування публічного середовища, яке відповідає вимогам Закону про державну мову та суспільному запиту.

3.11. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Сфера охорони здоров'я є масштабною та комплексною, тісно пов'язаною зі сферою обслуговування, передбачає постійну та безпосередню комунікацію з пацієнтами, ведення відповідної документації, надання інформації про послуги, що включає суб'єктів усіх форм власності. Варто враховувати, що медична галузь, як і багато інших суспільних сфер, упродовж тривалого часу зазнавала системної русифікації. Значна частина фахівців здобувала освіту російською, використовувала відповідну термінологію та професійну літературу, що сформувало практику комунікації переважно недержавною мовою. В деяких регіонах країни це об'єктивно зумовлює певні труднощі у процесі впровадження державної мови як повноцінного інструмента професійного спілкування, документообігу та обслуговування пацієнтів.

Водночас дотримання положень Закону про державну мову не лише забезпечує реалізацію мовних прав громадян під час медичного обслуговування, а й зміцнює державний статус української мови в повсякденні.

Законодавче регулювання застосування державної мови у сфері охорони здоров'я

Відповідно до статті 33 Закону про державну мову мова у сфері охорони здоров'я, медичної допомоги та медичного обслуговування — державна мова. Згідно з частиною другою статті 33 Закону обслуговування може вестися на прохання особи іншою мовою, прийнятною для сторін.

Згідно з п. 15, 16 частини першої статті 9 Закону про державну мову медичні працівники, посадові та службові особи державних і комунальних закладів охорони здоров'я зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків.

Частини третя-четверта статті 33 Закону про державну мову визначають, що заклади охорони здоров'я складають документи, що стосуються стану здоров'я пацієнтів, державною мовою; мова актів, які регулюють діяльність закладів охорони здоров'я, діловодства та документообігу, — державна.

Згідно з частиною п'ятою статті 33 Закону про державну мову заклади охорони здоров'я використовують у своїх документах медичну термінологію відповідно до стандартів, визначених Національною комісією зі стандартів державної мови. Воночас відзначимо, що такі стандарти станом на 2024 рік Комісією не затверджувались. Згідно з інформацією, яка міститься у Звіті про діяльність Національної комісії зі стандартів державної мови¹⁸³, Комісією

¹⁸³ Звіті про діяльність Національної комісії зі стандартів державної мови у 2024 році. - URL:

упродовж 2024 року, після ухвалення нормативного документу¹⁸⁴, який регулює порядок напрацювання і затвердження стандартів державної мови, завдяки участі в робочих групах представників від різних закладів та установ, серед іншого, визначено потреби щодо напрацювання стандартів української термінології, які охоплюють проблемні питання медичної термінології (зокрема фізичної та ментальної реабілітації). Окреслено склад відповідної робочої групи та внесено відповідне завдання до Плану роботи на 2025 рік.

Норми статті 33 Закону регулюють питання мови виконання маркування лікарських засобів та медичних виробів, а також текстів інструкцій про їх застосування.

Водночас важливо зауважити, що відповідно до статті 10 Закону України "Про національні меншини (спільноти)" представники таких меншин можуть отримувати екстрену допомогу, а в населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот) України, або в яких такі особи складають значну частину населення і інші види медичних послуг, мовою національної меншини, якщо така мова є зрозумілою для сторін.

Інформація про звернення, заходи державного контролю за застосуванням державної мови та розгляд справ про адміністративні правопорушення у сфері охорони здоров'я

У 2024 році Уповноважений із захисту державної мови отримав 109 звернень щодо можливих порушень Закону про державну мову у сфері охорони здоров'я, що становить 4,7% від загальної кількості звернень. Для порівняння: у 2023 році таких звернень було 156, або 4,2% від загального обсягу, що свідчить про збереження актуальності проблеми недотримання мовного законодавства в медичній сфері.

Здебільшого повідомлення містили інформацію про те, що лікарі, медичний персонал, адміністратори чи рецепціоністи спілкуються російською мовою, іноді ігноруючи прохання перейти на українську або відмовляючись це робити. У деяких випадках персонал аргументує це особистими переконаннями чи етнічною належністю. Низка звернень стосувалася виконання недержавною мовою медичних бланків, результатів аналізів, рецептів. В частині йшлося про оформлення російською мовою вивісок, табличок, медичних стендів та

https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/public/public_2025/%202024.pdf.

¹⁸⁴ 16 листопада 2023 року ухвалено рішення № 421 "Про затвердження Порядку напрацювання, затвердження, уведення в дію, перегляду стандартів державної мови та внесення змін до них", яке врегулює процедури напрацювання, затвердження, введення в дію стандартів державної мови, їх перегляду та внесення змін до них, зокрема правопису української мови, української термінології, стандартів транскрибування і транслітерації, інших стандартів у сфері української мови.

роз'яснювальних матеріалів, що ускладнює доступ до інформації для українськомовних пацієнтів. Також вказувалося на відсутність українськомовних версій сайтів медичних закладів, поширення інформації про заклад та послуги в соціальних мережах російською мовою.

Звернення стосувалися медичних закладів усіх форм власності. Найбільша їх кількість надійшла з міста Києва та Одеської області, що становить 50% усіх повідомлень у цій сфері. Значно менше припадало на Дніпропетровську, Харківську, Запорізьку та Київську області. Також поодинокі повідомлення надходили з Полтавської, Херсонської, Миколаївської, Сумської, Вінницької, Житомирської та Хмельницької областей.

Протягом звітного року здійснено 28 державних контролів щодо дотримання закладами охорони здоров'я статті 33 Закону про державну мову. Порухення встановлено у діяльності 8 суб'єктів господарювання приватної та комунальної форм власності¹⁸⁵.

Вони стосувалися обслуговування лікарями недержавною мовою, а також складання консультативних висновків російською мовою. За результатами розгляду справ фіксувалися як випадки відвертого ігнорування окремими медичними працівниками вимог Закону про державну мову, зокрема — принципова відмова від надання медичних послуг державною мовою, так і ситуації, в яких лікарі визнавали свою провину та добровільно зобов'язувалися вивчати або удосконалювати рівень володіння українською мовою з метою недопущення подібних порушень у майбутньому. У низці випадків адміністраціями медичних закладів проводилися службові розслідування обставин порушень, за результатами яких з відповідними працівниками були проведені роз'яснювальні бесіди щодо недопустимості використання недержавної мови при спілкуванні з пацієнтами, а також під час виконання службових обов'язків.

Нагадаємо, що протягом 2023 року у цій сфері було здійснено 14 державних контролів за застосуванням державної мови. Порухення встановлено у 9 випадках.

Уповноваженим, за результатами розгляду протоколів про адміністративні правопорушення, що склали представники Уповноваженого, винесено 28 постанов¹⁸⁶ (8,4% від загальної кількості постанов) у справах про

¹⁸⁵ КНП "Консультативно-діагностичний центр" Деснянського району міста Києва; КНП "Клінічна лікарня швидкої медичної допомоги"; ТОВ "СМАРТ МЕДІКАЛ ЦЕНТР"; КНП "Консультативно – діагностичний центр Дніпровського району м. Києва"; ПП "КЛІНІКА МЕДІКОМ"; ТОВ "ВАШ ЗІР"; ТОВ "ЛІКУВАЛЬНО-ДІАГНОСТИЧНИЙ ЦЕНТР "ЗДРАВІС"; ТОВ "КЛІНІКА ОКСФОРД МЕДІКАЛ".

¹⁸⁶ Винними визнані представники: КНП Ізюмської міської ради "Центральна міська лікарня Піщанської Богоматері"; Ново-Білицький психоневрологічний інтернат для чоловіків; "Інститут медичної радіології та онкології ім. С.П. Григор'єва Національної академії медичних наук України"; КНП "Дитяча клінічна лікарня №3 Соломянського району м. Києва" виконавчого органу Київської міської ради; ТОВ Оксфорд Медікал-

адміністративне правопорушення стосовно представників закладів охорони здоров'я. Зокрема, встановлювались порушення щодо використання недержавної мови під час виконання службових обов'язків, мови виконання інтернет-представництв закладів охорони здоров'я та інформації для загального ознайомлення у лікарнях, надання медичних послуг пацієнтам та складання відповідних документів. У 10 справах до винних у скоєнні адміністративного правопорушення були застосовані адміністративні стягнення у вигляді попередження. У 4 випадках застосовано стягнення у вигляді накладання штрафу розміром 3400 грн. У 14 випадках порушення вимог Закону встановлено, проте на підставі пункту сьомого статті 247 Кодексу України про адміністративні правопорушення справи були закриті. У 2023 році Уповноважений виніс 11 постанов у справах про адміністративне правопорушення (8,6 % від загальної кількості): у 4 випадках застосовано попередження, у 7 — справи були закриті.

Відзначимо, що попри те, що у сфері охорони здоров'я фіксуються випадки порушення вимог Закону про державну мову, водночас простежується позитивна динаміка — представники медичної галузі дедалі активніше виявляють готовність до змін і прагнення вдосконалювати свої мовні навички. В окремих випадках ініціатива з удосконалення володіння державною мовою надходить безпосередньо від працівників закладів охорони здоров'я.

Зокрема, у 2024 році до Уповноваженого надійшло звернення від комунального некомерційного підприємства "Люботинська міська лікарня" Люботинської міської ради Харківської області з проханням сприяти в організації курсів з удосконалення володіння українською мовою для працівників закладу. Цей крок став відповіддю на потребу персоналу покращити свої мовні навички, щоб забезпечити якісніше обслуговування пацієнтів і повною мірою відповідати вимогам законодавства.

Уповноважений підтримав ініціативу, звернувшись до Харківської обласної військової адміністрації та Харківської обласної ради з проханням організувати безоплатні курси для персоналу лікарні. У відповідь на звернення відділ освіти Люботинської міської ради у 2024 році запланував реалізацію проєкту "Спілкуйся українською", який орієнтований на вдосконалення усного

Одеса"; ТОВ Медичний центр "БЕРЕГІНЯ-М" Вербицька І.І.; ПП "Полін" Обуховський В.О.; ТОВ "Центр Медико-екологічних досліджень, ЛТД"; ТОВ "Медикгруп"; Філія № 3 комунального некомерційного підприємства "Консультативно-діагностичний центр" Деснянського району міста Києва; ПП "ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТОМАТОЛОГІЧНИЙ ЦЕНТР"; ФОП Власкіна Ю.С.; ФОП Шабанов Д.Г.; ПП "Стоматологічний науковий-клінічний центр Стаміл"; ТОВ "Субврева клінік"; "КНП КЛШМД" Дніпровської міської ради; ТОВ "Лазерван"; КНП "Консультативно-діагностичний центр Дніпровського району м. Києва"; ТОВ "Ваш Зір"; ПП "КЛІНІКА МЕДІКОМ"; КНП "Одеський обласний клінічний медичний центр Одеської обласної ради"; ТОВ "Смарт Медікал центр"; ПрАТ " Медичний комплекс Сирець"; ТОВ "Стоматологія Прайм"; ФОП Кацан С. В.; ФОП Панова Н. А.; ТОВ "ЛІКУВАЛЬНО-ДІАГНОСТИЧНИЙ ЦЕНТР "ЗДРАВІС"; КНП "ЦПМСД №1 м. КИЄВА".

та письмового мовлення медичних працівників, а також роз'яснення нового українського правопису, що сприятиме кращій комунікації з пацієнтами та підвищенню якості медичних послуг. Цей приклад є свідченням того, що за умови належної комунікації між органами влади, закладами освіти та медичними установами можна досягти позитивних і стійких змін у забезпеченні мовних прав громадян.

Моніторинг стану виконання вимог Закону про державну мову в Чернівецькому районі Чернівецької області

Відповідно до Плану моніторингу виконання законодавства про державну мову в 2024 році проведено виїзний моніторинг, спрямований на визначення стану виконання вимог Закону про державну мову на територіях компактного проживання осіб, що належать до національних меншин (спільнот), поблизу кордону з Румунією в Чернівецькому районі Чернівецької області.

Згідно з програмою моніторингу, серед іншого, аналізувалась діяльність комунальних закладів охорони здоров'я, які розташовані в населених пунктах Чернівецького району Чернівецької області: м. Новоселиця, м. Герца, смт Красноільськ. Щодо застосування державної мови у сфері охорони здоров'я моніторинг відбувався за такими показниками: мова спілкування під час виконання службових обов'язків; мова інформації для загального ознайомлення; мова обслуговування (медичного).

Загалом було проаналізовано діяльність 4 заклади охорони здоров'я. Порушення вимог Закону про державну мову не виявлено. Відзначено, що медичний персонал здебільшого послуговується румунською мовою під час прийому пацієнтів, однак це має місце за згодою обох сторін, та, відтак, не є порушенням. Водночас, працівники лікарень вільно комунікують державною мовою з українськомовними відвідувачами.

Публічний простір закладів охорони здоров'я є українськомовним. Роз'яснювальні стенди, які переважно надаються централізовано, інформація для загального ознайомлення, повідомлення поточного характеру, зокрема щодо графіку роботи лікарів, які написані "від руки", подані виключно державною мовою. В окремих випадках назва закладу дублюється румунською мовою (КНП "Герцаївський центр первинної медико-санітарної допомоги" Герцаївської міської ради"). У Красноільській дільничній лікарні з поліклінікою і амбулаторією загальної практики - сімейної медицини вивіски, які виконані українською мовою, дублюються табличками зі шрифтом Брайля, що говорить про прагнення забезпечити доступ до медичних послуг для всіх відвідувачів, незалежно від їхніх фізичних особливостей.

Таким чином, заклади охорони здоров'я Чернівецького району дотримуються вимог мовного законодавства та демонструють повагу до мовних потреб національних меншин, а також готовність до інклюзивних практик, що може слугувати прикладом для інших регіонів України.

Щодо увідповіднення до вимог Закону нормативно-правових актів у сфері охорони здоров'я

Показуючи приклад системної роботи декілька років поспіль, Міністерство охорони здоров'я України у 2024 році на виконання вимог статті 33 Закону про державну мову працювало над удосконаленням та внесенням змін до нормативних актів, які визначають правові та організаційні засади закладів охорони здоров'я в Україні.

У Річному звіті Уповноваженого за 2023 рік Кабінетові Міністрів України рекомендувалося внести зміни до Порядку проведення конкурсу на зайняття посади керівника державного, комунального закладу охорони здоров'я, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1094, якими передбачити, що для участі у конкурсі особа подає конкурсній комісії копію документа, який засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до частини третьої статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

На виконання цієї рекомендації Міністерство охорони здоров'я України розробило проєкт постанови Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1094 та від 3 вересня 2008 року № 777". Ним, зокрема, передбачено вимогу до претендента на посаду керівника закладу охорони здоров'я щодо володіння державною мовою, що засвідчується відповідним документом, визначеним Законом про державну мову. У квітні 2024 року зазначений проєкт постанови надіслано для погодження до центральних органів виконавчої влади та заінтересованих сторін, зокрема до Уповноваженого. За результатами опрацювання, зазначений проєкт наказу Уповноважений погодив без зауважень. Відповідні зміни були ухвалені постановою Кабінету Міністрів України від 23.07.2024 № 840.

Нагадаємо, що у попередні роки на виконання рекомендацій Уповноваженого Міністерство охорони здоров'я України наказом від 06.06.2022 року за №958 затвердило зміни до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 "Охорона здоров'я", відповідно до яких кваліфікаційні характеристики усіх посад, внесених до Довідника, доповнено реченням такого змісту: "Повинен володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків відповідно до Закону "Про забезпечення функціонування української мови як державної". А у 2023

році своїм наказом від 31.08.2023 за № 1555 (zareєстрований в Міністерстві юстиції України 15.09.2023 за №1635/40691) "Про затвердження Змін до деяких наказів Міністерства охорони здоров'я України" внесло зміни до низки розпорядчих документів у сфері атестації медичних працівників, якими нормативно закріплена обов'язковість наявності сертифікату про рівень володіння державною мовою не лише для провізорів і фармацевтів під час проходження атестації, що рекомендував Уповноважений, а й для інших фахівців медичної галузі¹⁸⁷.

Крім того, постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 № 1393 "Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики" внесено зміни до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики, затвержені постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 285, та доповнено новим пунктом 72 щодо викладення державною мовою документів, які складають здобувач ліцензії, ліцензіат, спадкоємець відповідно до Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності" та цих Ліцензійних умов.

Таким чином, Міністерство охорони здоров'я України протягом декількох років, серед іншого, спрямовує свою діяльність на утвердження української мови у сфері охорони здоров'я. Внесення змін до нормативних актів, зокрема щодо вимог до володіння державною мовою для керівників і медичних працівників, а також врегулювання мовних аспектів у ліцензійних умовах, свідчить про прагнення Міністерство охорони здоров'я України забезпечити виконання Закону про державну мову на різних рівнях медичної діяльності. Ці кроки сприяють розширенню сфери використання української мови, підвищенню мовної свідомості медичних працівників і забезпеченню мовних прав громадян, що звертаються за медичною допомогою. Продовження такої роботи у майбутньому може ще більше зміцнити позиції української мови у цій сфері.

Отже, у 2024 році застосування української мови у сфері охорони здоров'я України характеризувалося як позитивними зрушеннями, так і певними проблемами. Порушення вимог Закону про державну мову у цій сфері

¹⁸⁷ Відповідні зміни були внесені до таких документів: наказу Міністерства охорони здоров'я України від 12 грудня 2006 року № 818 "Про вдосконалення атестації провізорів та фармацевтів", зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 26 грудня 2006 року за № 1366/13240; наказу Міністерства охорони здоров'я України від 23 листопада 2007 року № 742 "Про атестацію молодших спеціалістів з медичною освітою", зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 12 грудня 2007 року за № 1368/14635; наказу Міністерства охорони здоров'я України від 12 серпня 2009 року № 588 "Про атестацію професіоналів з вищою немедичною освітою, які працюють у системі охорони здоров'я", зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 23 вересня 2009 року за № 895/16911; пункту 11 наказу Міністерства охорони здоров'я України від 22 лютого 2019 року № 446 "Деякі питання безперервного професійного розвитку лікарів", зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 25 березня 2019 року за № 293/33264, який був викладений у новій редакції.

є непоодинокими випадками, зокрема трапляються ситуації відвертого ігнорування його вимог, коли медичні працівники відмовляються спілкуватися українською мовою, особливо в регіонах із високим рівнем застосування російської мови у побуті. Водночас позитивною тенденцією є ініціативність працівників медичних закладів, які прагнуть підвищити рівень володіння державною мовою. Такий приклад, як запит КНП "Люботинська міська лікарня" щодо організації мовних курсів — підтверджує наявність мотивації та відповідального ставлення до виконання мовних вимог з боку медичної спільноти.

Важливо також, що у 2024 році Міністерство охорони здоров'я України продовжило вносити зміни до нормативних актів, що сприяють розширенню сфери застосування української мови та підвищенню мовної свідомості в медичній галузі.

Попри наявні виклики простежується поступове утвердження української мови як мови медичної допомоги та медичного обслуговування, а також зростання усвідомлення її важливості серед представників галузі та прагнення до професійного вдосконалення у цій площині, що сприяє повноцінній українізації сфери та забезпеченню мовних прав громадян.

3.12. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

В умовах безпрецедентних викликів реалізація державної мовної політики стає частиною стратегії захисту державного суверенітету. Українська мова — це не лише культурне надбання, а й стратегічний ресурс, здатний консолідувати суспільство навколо ідеї свободи і боротьби за незалежність. Одну з ключових ролей у цьому процесі відіграють представники влади на місцях. Вони мають низку обов'язків і можливостей для підтримки та розвитку української мови в освіті, культурі, публічному просторі та інших сферах суспільного життя. Їх діяльність з просування української мови сприяє формуванню спільної національної ідентичності, зміцнює стійкість громад перед зовнішніми загрозами. Ефективність дій місцевої влади залежить від політичної волі, фінансування та громадської підтримки. Таким чином, послідовна і системна робота над реалізацією мовної політики на місцевому рівні є не просто адміністративним завданням, а пріоритетом та запорукою реального утвердження української мови в усіх сферах життя і зміцнення громад та країни в цілому.

Інформація щодо звернень громадян та заходів державного контролю за регіонами

Протягом 2024 року на адресу Уповноваженого надійшло 2314 звернень громадян. Це на 1378 звернень менше, ніж у 2023 році, тоді було зареєстровано 3692 звернення. Географічна структура звернень у 2024 році зберегла основні тенденції попереднього року. Як і раніше, найбільшу кількість звернень зафіксовано в місті Києві (902 звернення проти 1345 у 2023 році). Високу активність продемонстрували також Одеська (429 звернень проти 486 у 2023 році), Харківська (191 проти 516) та Дніпропетровська області (177 проти 316). Нагадаємо, що у 2023 році друге місце за кількістю повідомлень, після Києва, посідала Харківська область, далі були Одеська та Дніпропетровська області.

У Київській області зафіксовано 96 звернень у 2024 році проти 153 у 2023 році. Зменшення кількості звернень спостерігалось також у Запорізькій (50 проти 63), Миколаївській (44 проти 53), Полтавській (36 проти 54) та Львівській (34 проти 59) областях.

Менша кількість звернень надійшла з Чернігівської (30 проти 34) та Житомирської (29 проти 35) областей. З Донецької та Сумської областей

надійшло по 21 зверненню. Вінницька область — 20 звернень у 2024 році порівняно з 34 у 2023 році. В інших областях від 3 до 15 повідомлень¹⁸⁸.

При цьому варто звернути увагу, що найбільша їх звернень стабільно надходить з великих міст, зокрема Києва, Одеси, Дніпра, Харкова. Така тенденція є закономірною і пояснюється низкою чинників. Зокрема, ці міста є економічними та культурними центрами, де зосереджено багато суб'єктів господарювання, а також вони відзначаються високою чисельністю та щільністю населення, більшою кількістю потенційних соціальних контактів.

Зважаючи на таку особливість, у цих містах призначено представників Уповноваженого. Вони здійснюють свої повноваження безпосередньо на місцях, що дозволяє оперативніше реагувати на факти порушень, проводити роз'яснювальну роботу та сприяти реалізації мовної політики на регіональному рівні. Зокрема, представник Уповноваженого у місті Києві Євген Демченко протягом року активно працював над налагодженням ефективної взаємодії з представниками місцевої влади. Він провів низку зустрічей з керівниками районних державних адміністрацій столиці, під час яких обговорювалися питання дотримання вимог Закону про державну мову, необхідність посилення контролю у відповідних сферах та проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення й суб'єктів господарювання. Така робота, і не лише в столиці, а й в інших великих містах, провадиться всіма представниками Уповноваженого.

У 2024 році Уповноваженим було здійснено 608 заходів державного контролю за застосуванням державної мови в різних регіонах України. За результатами проведених заходів встановлено 439 випадків порушення вимог Закону про державну мову. Найбільшу кількість порушень зафіксовано у місті Києві — 160 випадків, що становить 36,4% від загальної кількості встановлених порушень і пояснюється високою концентрацією населення, великою кількістю установ, організацій та закладів обслуговування. Друге місце за кількістю виявлених порушень посіла Одеська область — 104 випадки (23,7 %). Як і в попередні роки, Одещина залишається регіоном із традиційно високою кількістю звернень та встановлених фактів недотримання мовного законодавства. На третьому місці — Харківська область, де встановлено 48 порушень (10,9 %). Також помітними є показники у Дніпропетровській — 34 порушення (7,7 %), Київській — 19 порушень (4,3 %), Миколаївській — 14 порушень (3,2%), Запорізькій — 10 порушень (2,3%) областях. У низці інших областей зафіксовано від 1 до 6 порушень. Зокрема: Львівська та Чернігівська області — по 6 випадків (на кожну 1,4 %), Полтавська область — 5 випадків (1,1 %), Вінницька, Сумська — по 4 порушення (на кожну 0,9%), Рівненська,

¹⁸⁸ Хмельницька – 15; Кіровоградська – 13; Закарпатська – 12; Тернопільська – 11; Чернівецька – 10; Івано-Франківська, Херсонська і Черкаська – по 9 звернень; Волинська – 4; Рівненська – 3; Луганська – 0;

Житомирська, Донецька, Хмельницька та Черкаська області — по 3 випадки (на кожну 0,7%). У Закарпатській, Кіровоградській, Чернівецькій та Тернопільській областях встановлено по 2 порушення (на кожну 0,5 %), а в Івано-Франківській та Херсонській областях — лише по 1 порушенню (на кожну 0,2 %).

Нагадаємо, що за результатами заходів державного контролю за застосуванням державної мови у 2023 році найбільшу кількість порушень встановлено в діяльності суб'єктів господарювання міста Києва (21, що становить 28,8 %) та Одеської області (17, що становить 23,3 %). У Дніпропетровській області встановлено 10 порушень (13,7 %), Харківській — 7 (9,6 %). Для Київської, Миколаївської та Полтавської областей цей показник — 4,1 % (по 3 порушення). Закарпатська та Запорізька області — по 2 випадки (2,7 %). У діяльності суб'єктів господарювання Кіровоградської, Львівської, Хмельницької, Чернівецької та Чернігівської областей встановлено по одному випадку недотримання вимог Закону про державну мову.

Місцеві програми утвердження української мови

Одним із важливих напрямів діяльності Уповноваженого є ініціатива із розроблення та реалізації місцевих програм розвитку та функціонування української мови, яка була започаткована у 2021 році. Вона спрямована на те, щоб зміцнити позиції державної мови у громадах по всій Україні, створюючи умови для її активного використання у всіх сферах суспільного життя.

Місцеві мовні програми мають на меті не лише забезпечити виконання вимог законодавства, а й сприяти утвердженню української мови як природної частини щоденного спілкування громадян. Такі програми, зазвичай, включають заходи з популяризації української мови, мовні курси, підтримку культурно-освітніх проєктів, закупівлю нових книг для бібліотек, а також створення умов, в яких буде забезпечено право громадян на отримання інформації та послуг державною мовою.

Ініціатива має особливе значення не лише для регіонів, де в побуті традиційно більше вживалася російська мова, а також для територій, куди через повномасштабне вторгнення вимушено переселилися мешканці сходу і півдня України. У цих громадах місцеві мовні програми допомагають підтримати розвиток українськомовного середовища, сприяють інтеграції внутрішньо переміщених осіб і зміцненню єдності. Таким чином, ініціатива Уповноваженого щодо впровадження місцевих мовних програм є важливим кроком для розбудови української державності, підтримки культурної самобутності та формування міцної, згуртованої спільноти громадян, об'єднаних українською мовою.

2024 рік відзначився тим, що нарешті всі області України затвердили обласні програми сприяння функціонуванню української мови як державної. Загалом, у звітному році затверджено та приведено у відповідність до Державної мовної програми: 7 обласних програм (Івано-Франківська, Херсонська, Рівненська, Луганська, Чернівецька, Вінницька, Полтавська), 9 районних (Одеський, Білгород-Дністровський, Рівненський, Сарненський, Вараський, Бахмутський, Волноваський, Самбірський, Маріупольський райони), 3 міст обласного значення (Одеська, Запорізька, Харківська), а також 297 програми інших територіальних громад. Лідерами за кількістю прийнятих місцевих програм у 2024 році стали Черкаська (51 програма, 16,1% від загальної кількості у 2024 році) та Запорізька області (50 програм, 15,8%). Зауважимо, що станом на квітень 2025 року програми сприяння та розвитку прийнято у всіх 66 громадах Черкаської області. Наступними йдуть Херсонська область, в межах якої було ухвалено та оновлено 49 програм (15,5%), Донецька - 45 програм (14,5%), та Рівненська - 33 програми (10,4%).

Нагадаємо, що у 2023 році Херсонська область мала найбільшу кількість програм. На неї припадало 50,9 % від ухвалених у 2023 році. Мовні програми Херсонщини розробили як визволені громади, так і ті, які тимчасово перебувають під окупацією. Ухвалення мовних програм на цих територіях — це робота на випередження, до якої спонукав і голова Херсонської обласної військової адміністрації Олександр Прокудін, який своїм розпорядженням у квітні 2023 року затвердив комплексну обласну мовну програму Херсонської області.

У 2024 році нові (оновлені) програми також з'явилися у Київській (19 програм, 6,0%), Кіровоградській (16 програм, 5,1%), Миколаївській (12 програм, 3,8%), Дніпропетровській (8 програм, 2,5%), Одеській (8 програм, 2,5%) Чернігівській (7 програм, 2,2%), Чернівецькій (5 програм, 1,6%), Закарпатській (4 програми, 1,3%), Луганській (2 програми, 0,6%), Івано-Франківській (1 програма, 0,3%), Харківській (1 програма, 0,3%), Вінницькій (1 програма, 0,3%), Полтавській (1 програма, 0,3%), Сумській (1 програма, 0,3%), Львівській (1 програма, 0,3%), Волинській (1 програма, 0,3%) областях.

Робота над розробленням та оновлення обласних та місцевих програм триває. Від початку 2025 року ухвалено та оновлено 17 таких документів: 1 обласна (Сумська область), 3 міст обласного значення (Кропивницька, Сумська, Житомирська) та 12 програм територіальних громад у Київській (6 програма), Чернігівській (1 програма), Луганській (1 програма), Дніпропетровській (1 програма), Запорізькій (1 програма), Чернівецькій (1 програма), Донецькій (1 програма), Одеській (1 програма) областях.

Загалом станом на квітень 2025 року в Україні діє 24 обласні програми. Також затверджено 11 районних (Одеський, Білгород-Дністровський, Болградський, Ізмаїльський, Рівненський, Сарнеський, Вараський, Бахмутський, Волноваський, Самбірський, Маріупольський райони) та 446 місцевих програм, серед яких 16 програм — в містах-обласних центрах (Дніпро, Житомир, Ужгород, Запоріжжя, Кропивницький, Львів, Миколаїв, Одеса, Полтава, Суми, Тернопіль, Харківська, Херсон, Хмельницький, Черкаси, Чернівці).

Таким чином, із загальної кількості 1469 територіальних громад в Україні, 446 мають ухвалені місцеві програми сприяння функціонуванню української мови як державної, що становить приблизно 30,4 % усіх громад. Такий рівень охоплення вказує на те, що майже третина громад уже системно працює над підтримкою й розвитком української мови на місцевому рівні.

Місцеві мовні програми суттєво утверджують позиції української мови в усіх регіонах. Серед їх завдань - створити комфортні умови для вивчення, використання й розвитку української мови в усіх сферах життя. Основні компоненти таких документів: організація курсів з вивчення української мови, зокрема для внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, пенсіонерів, держслужбовців; професійна підготовка або підвищення кваліфікації викладачів української мови, а також забезпечення їх відповідними новітніми методичними матеріалами; проведення культурних заходів (фестивалів, конкурсів, літературних вечорів тощо), спрямованих на популяризацію української мови та культури; виготовлення та поширення інформаційних матеріалів (брошури, плакати, відеоролики, білборди тощо) про важливість використання державної мови; заохочення до створення українськомовного якісного контенту: фільми, музика, література тощо; моніторинг дотримання мовного законодавства у публічних сферах та проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи. Програми, зазвичай, розробляються з урахуванням місцевих особливостей, наприклад, мовного складу населення чи регіонального контексту.

Відзначимо, що, як і в попередні роки, через повномасштабне вторгнення частина заходів, що передбачені програмами, не була реалізована. Деякі громади, які ухвалювали програми протягом останніх років, станом на квітень 2025 року продовжують перебувати в тимчасовій окупації. В окремих областях фінансування місцевих мовних програм не здійснювалося або їх реалізація відбувалася частково через перерозподіл бюджетних видатків, які в умовах воєнного стану спрямовуються передусім на оборону, безпеку і першочергові гуманітарні потреби. Окремі заходи з популяризації української мови

проводилися в межах інших гуманітарних програм, що охоплювали сфери освіти, культури тощо.

Але навіть в цих складних умовах низці громад вдалося повністю або частково реалізувати заплановане фінансування заходів. І це стосується як обласних програм, так і програм територіальних громад, зокрема прифронтових територій.

Зокрема, Програма розвитку української мови в усіх сферах суспільного життя Сумської області на 2023-2027 роки у 2024 році профінансована на 87,3% (заплановано 3118 тис. грн, використано 2722,14 тис. грн). Програми розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя в Одеській області на 2023-2025 роки" реалізована на 72% (заплановано 450000,00 грн, використано 324028,20 грн).

Майже повністю використані кошти, передбачені на фінансування заходів міських програм Запоріжжя, Миколаєва, Ізмаїла. Так, в межах Програми забезпечення всебічного розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя м. Запоріжжя на 2024-2030 роки використано 96,5% (заплановано 3125 тис. грн, використано 3017,1575 тис. грн). Програма розвитку та функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя Миколаївської міської ради на 2024-2027 роки на 95,5% (заплановано 169,819 тис. грн, використано 162,147 тис. грн). Програма розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на території Ізмаїльської міської територіальної громади на 2024 рік на 92% (заплановано 1500,0 тис. грн, використано 1380,0 тис. грн).

Відзначимо, що у 2024 році за інформацією обласних військових адміністрацій низкою громад повністю використані заплановані ресурси. Серед них: Городищенська територіальна громада Волинської області (заплановано та використано 56 тис. грн); Арбузинська територіальна громада Миколаївської області (заплановано та використано 24,497 тис. грн); Новомар'ївська територіальна громада Миколаївської області (заплановано та використано 45 тис. грн); Головинська територіальна громада Рівненської області (заплановано та використано 8 тис. грн); Ніжинська територіальна громада Чернігівської області (заплановано та використано 50 тис. грн); Гайворонська територіальна громада Кіровоградської області (заплановано та використано 6,88 тис. грн), Петрівська територіальна громада Кіровоградської області (заплановано та використано 2,2 тис. грн); Василівська територіальна громада Одеської області (заплановано та використано 90,000 тис. грн) тощо. Також високий рівень фінансування заходів показали: Тараканівська громада (Рівненська область): заплановано 186,5 тис. грн, використано 183,5 тис. грн (98,4%); Бабинська громада (Рівненська область): заплановано 30 тис. грн, використано 28 тис. грн

(93,3%); Джулинська громада (Вінницька область): заплановано 65 тис. грн, використано 60 тис. грн (92,3%); Дубровицька громада (Рівненська область): заплановано 20 тис. грн, використано 18 тис. грн (90%);

Як зазначалося вище, недофінансування програм у багатьох регіонах частково компенсувалося реалізацією освітньо-культурних проєктів у межах інших бюджетних програм гуманітарної сфери, а також залученням волонтерських і громадських сил. Попри виклики, підтримка української мови залишається стратегічним пріоритетом, зокрема в прифронтових регіонах, де вона відіграє роль не лише комунікативного засобу, а й інструменту зміцнення національної ідентичності.

Щодо заходів із забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної

Обласні військові адміністрації та органи місцевого самоврядування надали інформацію про виконання заходів, передбачених місцевими програмами розвитку та функціонування української мови. Попри складні умови воєнного часу, в громадах втілювались різноманітні ініціативи, спрямовані на підтримку та популяризацію державної мови. Звіти висвітлюють широкий спектр заходів, які охоплюють культурну, освітню, адміністративну та інформаційну сфери, що сприяло популяризації та розвитку української мови.

Значна кількість громад проінформувала про оновлення бібліотечних фондів: поповнення їх українськомовною художньою літературою (класичними та сучасними творами українських авторів), навчальними матеріалами (підручниками, посібниками, словниками), дитячою літературою, науково-популярними виданнями та книгами з історії й культури України. У Чернівецькій області облаштовуються книжкові полиці для військовослужбовців у закладах охорони здоров'я області. Крім того області долучилися до акції "Вільні читають українською!" – проєкту збору українськомовних книжок для наповнення бібліотек, бібліотечних куточків та книжкових полиць у Миколаївській, Херсонській, Запорізькій, Донецькій, Луганській, Харківській та Сумській областях, ініційованому Уповноваженим за підтримки Міністерства освіти і науки України, Всеукраїнського проєкту "Єдині" та студентських мовних омбудсменів. Додаткова інформація щодо реалізації проєкту та комплектування бібліотек сучасною українськомовною літературою міститься у Розділі 3.7. Державна мова у сфері книговидавництва та книгорозповсюдження цього звіту.

У публічних бібліотеках міста Харкова створені окремі полиці букросингу з літературою українських та іноземних письменників, виданих українською мовою, де користувачі самостійно здійснюють обмін книжками. У

Центральному парку до листопада працювала така зона - лавочки у вигляді розкритих книг та аналогічна шафа у вигляді розкритої книги, де зберігаються книги. У "бібліотеці" представлені різні жанри літератури – від фентезі до дитячої літератури, що дає можливість провести за читанням цікавої книги людям будь-якого віку, а маленьким відвідувачам парку відпочити за захоплюючою історією.

У бібліотеках організовувалися тематичні книжкові виставки, присвячені державним святкам, ювілеям видатних письменників чи подіям, таким як День української писемності та мови. Проводилися зустрічі з українськими авторами, літературні читання, презентації нових книг і майстер-класи з творчого письма. У деяких громадах фінансувалося видання краєзнавчої літератури та регіональних календарів знаменних і пам'ятних дат. У Миколаївській області в рамках проєкту "Книги без бар'єрів: аудіобібліотека для людей з вадами зору" на базі обласної бібліотеки реалізовано відповідні мультимедійні продукти: відеоролики, плейлисти, аудіозаписи.

У багатьох громадах діяли безоплатні курси з вивчення української мови для всіх охочих, включаючи внутрішньо переміщених осіб, представників національних меншин і тих, хто прагнув покращити свої мовні навички. Курси проводилися в очному та онлайн-форматах, охоплюючи як базовий рівень для початківців, так і поглиблені програми з ділової чи професійної української мови.

Значна увага приділялася професійному розвитку вчителів та викладачів української мови та літератури. Зокрема, проводилися тренінги, семінари та курси підвищення кваліфікації, спрямовані на вдосконалення методик викладання, ознайомлення з інноваційними педагогічними підходами та використання цифрових технологій у навчанні. Зокрема, відповідно до звітної інформації Міністерства культури та стратегічних комунікацій України про виконання Державної мовної програми, протягом 2024 року проведено 224 заходи з покращення якості викладання державної мови в закладах освіти, що охопили 11000 слухачів. Громади підтримували розроблення навчально-методичних матеріалів, зокрема посібників, робочих зошитів, електронних ресурсів і програм для предметів мовно-літературного циклу. Відзначимо, що наказом Міністерства освіти і науки України від 16 травня 2024 року № 701 затверджені Рекомендації щодо використання модифікованих (скорочених) програм з української мови, української літератури, історії України, географії для закладів загальної середньої освіти (модифіковані навчальні програми адресовані тим учням, які пропустили навчання або навчалися не за українськими освітніми програмами протягом тривалого періоду, а також усім, у кого є необхідність надолужити або повторно опрацювати навчальний

матеріал). У деяких регіонах створювалися методичні рекомендації для викладання української мови в громадах компактного проживання національних меншин. Луганська військова адміністрація зазначала про організацію роботи центру для надання онлайн-консультацій педагогічним працівникам Луганської області з питань чинного Українського правопису. Також організовувалися спеціалізовані курси та тренінги для державних службовців та посадових осіб установ та організацій комунальної форми власності, спрямовані на покращення рівня володіння державною мовою в офіційній комунікації. Організовано та проведено значну кількість різноманітних освітньо-культурних заходів, спрямованих на популяризацію української мови серед молоді та дорослих. Зокрема, пояснювальна записка до Звіту про результати виконання Державної мовної програми містить інформацію про проведення 1817 заходів зі зміцнення державного статусу української мови (вироблення дієвого механізму її захисту, розвитку та популяризації), а також реалізацію 4867 проєктів, які спрямовані на мотивування населення України до вивчення, навчання та спілкування українською мовою. До таких заходів належали мовні та літературні конкурси, зокрема конкурси знавців української мови, декламація поезії, написання есе та творів. Влаштовувалися олімпіади, вікторини, брейнринги та мовознавчі змагання, які покликані стимулювати інтерес до вивчення мови. У рамках заходів також проводилися читацькі марафони, літературно-мистецькі імпрези, мовні челенджі, концерти, виставки, круглі столи та флешмоби. Ці ініціативи не лише сприяли популяризації української мови, а й стали невід'ємною частиною культурного розвитку та патріотичного виховання підлітків.

Місцева влада здійснювала моніторинг виконання Закону про державну мову у сферах освіти, культури, обслуговування, туризму, реклами та інформації для загального ознайомлення тощо. Зокрема, у м. Запоріжжі регулярно проводяться рейди-обстеження для виявлення зовнішньої реклами та вивісок недержавною мовою, за результатами яких було виявлено 392 рекламних засоби, мова яких порушує законодавство. Рекламні конструкції було демонтовано або замінено.

В окремих громадах проводилася активна інформаційно-роз'яснювальна робота серед мешканців щодо їх прав на отримання послуг українською мовою, а також серед суб'єктів господарювання щодо дотримання вимог мовного законодавства та відповідних санкцій за їх порушення. Департамент регіонального розвитку Черкаської обласної державної адміністрації організував і провів для суб'єктів господарювання 23 заходи (семінари, круглі столи, робочі наради), участь в яких взяло 1389 осіб. Головним управлінням Держпродспоживслужби в Запорізькій області разом із Запорізьким

об'єднанням Всеукраїнського об'єднання "Просвіта" ім. Тараса Шевченка створено робочу групу, якою надаються роз'яснення суб'єктам господарювання у сфері торгівлі та послуг щодо необхідності використання державної мови під час обслуговування споживачів, а також при зазначенні інформації про товар та рекламу.

Представники районних, міських управлінь і відділів Головного управління Держпродспоживслужби в Кіровоградській області протягом 2024 року провели широку інформаційну кампанію серед споживачів та надавачів послуг. Зокрема, поширено пам'ятку щодо норм законодавства, які стосуються застосування державної мови у сфері захисту прав споживачів на інформацію про продукцію серед 448 суб'єктів господарювання в різних сферах. Також фахівці Головного управління Держпродспоживслужби в Кіровоградській області провели 226 бесід щодо дотримання вимог статті 30 Закону про державну мову та розповсюдили 282 пам'ятки серед територіальних громад області.

У рамках деколонізації та дерусифікації, а також на виконання рекомендацій Уповноваженого, громади перейменовували вулиці, площі, парки та інші географічні об'єкти, назви яких були пов'язані з країною-агресором та радянським минулим, а також тих, що суперечать стандартам державної мови. Цей процес супроводжувався громадськими обговореннями, консультаціями з істориками та інформаційними кампаніями, що сприяло формуванню українськомовного топонімічного простору та популяризації змін серед громадян. Зокрема, Комунальним підприємством Київської міської ради "Київінформ" на вебсайті "Вечірній Київ" створені тематичні рубрики за темами перейменування, декомунізації та деколонізації¹⁸⁹.

Загалом військові адміністрації та військові громади проінформували про перейменування щонайменше 17000 топонімічних об'єктів, зокрема відбувалося увідповіднення назв стандартам державної мови. Так, у Приозерній громаді Івано-Франківської області вулицю Участок Поле перейменовано на вулицю Польову, вулицю Учгосп на вулицю Заводську, а в селі Чесники Івано-Франківської області вулиця Творимір стала вулицею Творимир. В Черкаській області в селі Лебедин вулиця Посьолкова та вулиця Залізнодорожна перейменовані на вулицю Барзюка Володимира та вулицю Онищенка Олександра відповідно. У Каневі горі Московка повернуто історичну назву - гора Грецька. Також в Черкаській області щонайменше 43 вулиці перейменовані відповідно до списку видатних творців, дослідників і популяризаторів української мови, рекомендованого Уповноваженим для

¹⁸⁹ "#Перейменування" (<https://vechirniy.kyiv.ua/tag/1229/>); "#Декомунізація" (<https://vechirniy.kyiv.ua/tag/675/>); "#Дерусифікація" (<https://vechirniy.kyiv.ua/tag/1180/>).

увічнення в географічних назвах та об'єктах топоніміки. Аналогічно у Києві рішенням міської ради у 2024 році перейменовано вулицю Григорія Онискевича у Святошинському районі на честь українського поета-гумориста і сатирика Павла Глазового.

Рішенням Хмельницької обласної ради від 27.03.2024 ботанічний заказник місцевого значення "Першотравневий" перейменовано на "Травневий", а гідрологічну пам'ятку природи місцевого значення "Міліцейський став" - на "Пільноолексинецький став".

Також проводилися різні інформаційні кампанії серед населення. Департамент містобудування та архітектури Івано-Франківської міської ради розміщував соціальну рекламу щодо захисту української мови на 18 зовнішніх рекламоносіях (бігборди). Зусиллями управління з питань реклами виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) та підпорядкованого йому комунального підприємства "Київреклама" протягом 2024 року розміщено соціальну рекламу на відповідних рекламоносіях міста та балюстрадах ескалаторних тунелів у Київському метрополітені в межах інформаційно-комунікативної кампанії "Об'єднані мовою" та інших проєктів, які спрямовані на популяризацію української мови.

У Запоріжжі реалізовано мовний проєкт "Ї, тут говорять українською", у якому беруть участь свідомі бізнеси, державні установи, громадські організації, комунальні заклади міста тощо. Після опрацювання поданих заявок, установи, які відповідають вимогам і спрямовують свої зусилля на формування українськомовного простору, відзначаються відповідною наліпкою, на якій зазначено, що у закладі розмовляють українською. Першою отримала відзнаку інклюзивна публічна бібліотека. Всього за 2024 рік нею відзначено 127 установ міста.

Черкаська обласна військова адміністрація зауважила, що місцеві мовники систематично транслюють освітні програми, присвячені нормам української мови, а також створюють якісний аудіовізуальний продукт патріотичного спрямування, зокрема біографічні та документальні фільми про видатних діячів краю. Крім того, з метою поширення української культури учителями української мови і літератури створено відеоролики та відеофільми про творчість письменників рідного краю (Володимира Ткаченка, Катерини Вербівської, Олександра Ткаченка, Ольги Месеврі, Валентини Коваленко, Сергія Носаня) та розміщено їх на сайті "Черкаського освітянського порталу".

Дніпропетровська обласна військова адміністрація повідомила, що Центральна державна науково-технічна бібліотека гірничо-металургійного комплексу України постійно співпрацює з місцевим мовником, 11 телеканалом,

щодо створення тематичних ефірів про українську ідентичність (14 тематичних ефіри за 2024 рік). Крім того, задіяно ресурсні можливості мережі публічних бібліотек області та створено 415 аудіо- та відео-проектів, спрямованих на сприйняття української мови серед населення та ролики з популяризації доступних ресурсів для вивчення української мови.

Комунальне підприємство Київської міської ради "Київінформ" забезпечило широке висвітлення тем з утвердження української мови на вебсайті "Вечірній Київ" та у соціальних мережах. Створено відповідну рубрику за тегом "#Українська мова"¹⁹⁰, в якій розміщуються усі матеріали, що присвячені поширенню, вивченню та популяризації української мови. Телеканал "Київ" у листопаді 2024 року започаткував виробництво рубрики з популяризації української книги "PROчитай", яка йшла у прямому етері щотижня в п'ятницю о 8 ранку (протягом листопада–грудня 2024 року – 8 випусків). Також активно розвивався проєкт експрес-уроків "Перемикай на українську" про лексичні, фразеологічні, граматичні особливості української мови (за 2024 рік – 93 випуски).

Загалом, підсумки виконання Державної мовної програми свідчать про те, що у 2024 році в усіх регіонах було створено щонайменше 27500 інформаційних продуктів, спрямованих на підвищення обізнаності громадян щодо порядку застосування норм Закону про державну мову у відповідних сферах, а також на забезпечення реалізації громадянами права на отримання інформації та послуг українською мовою — зокрема через медіа, рекламу, розширення україномовного інформаційного простору, у тому числі за кордоном.

Протягом року деякі громади досліджували мовну ситуацію в регіоні, проводячи соціологічні опитування. Зокрема, Запорізька міська рада спільно із Запорізьким національним університетом протягом року провели чотири етапи соціологічного дослідження (опитування на вулицях та у фокус-групах) на предмет застосування української мови серед мешканців міста, внутрішньо переміщених осіб та гостей краю. За результатами встановлено, що кількість людей, які свідомо переходять на українську мову, зростає. Респонденти підтримують важливість зміни мовної поведінки на користь державної мови, але зауважують, що це має відбуватися лагідними методами. Також містяни вказують на необхідність розробки локальних заходів, спрямованих на підтримку українізації. Більшість опитаних вважають недоцільним впровадження "мовних інспекторів", проте наголошують на потребі посилити контроль за функціонуванням української мови у сфері освіти.

¹⁹⁰ # Українська мова . - URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/tag/444/> .

Протягом січня-листопада 2024 року на Донеччині було проведено регіональне дослідження "Мовне питання. Донеччина: дослідження мовної ситуації в контексті російсько-української війни". У ньому взяли участь 410 респондентів-користувачів бібліотечних закладів з 30 громад Донецької області. Результати дослідження виявили чітку тенденцію до зміни мовних переваг на користь української мови. Зокрема, згідно з даними опитування, більшість респондентів – 284 особи (69,3%) вказали, що за останні два роки загальна ситуація щодо використання української мови в їхньому оточенні/громаді змінилася на користь зміцнення позицій української мови. Багато респондентів відзначили свідомий перехід на виключне використання української мови, що пов'язане з посиленням національної ідентичності. 80,7% опитаних вважають рідною мовою українську, а 93,2% підтримують ідею організації курсів з вивчення української мови в бібліотеках.

Загальноукраїнська кампанія сприяння опануванню державної мови

У 2024 році Уповноважений продовжив розпочатку у 2022 році роботу щодо підтримки та популяризації різних освітніх ініціатив з вивчення української мови, зокрема проведено низку консультацій з громадськими організаціями, освітніми установами та посадовими особами задля розширення мережі курсів, обміну досвідом та розв'язання проблемних питань.

За цей час в межах ініціативи організовано понад 600 безоплатних курсів, розмовних клубів та онлайн-ресурсів для вивчення української мови, які діють при бібліотеках, освітніх центрах, інститутах післядипломної педагогічної освіти, університетах тощо. Ця ініціатива спрямована на забезпечення кожному охочому доступу до вивчення державної мови, особливо внутрішньо переміщеним особам, а також усім, хто прагне підвищити рівень володіння українською мовою. Секретаріат Уповноваженого вже декілька років поспіль систематизує, узагальнює та актуалізує інформацію щодо мовних проєктів. З цієї інформацією можна ознайомитися за покликанням <https://mova-ombudsman.gov.ua/kursy>. Зауважимо, що значна кількість просвітницьких ініціатив, реалізованих протягом 2024 року, були короткостроковими програмами і зосереджувалися на певній цільовій аудиторії, зокрема на внутрішньо переміщених особах. У зв'язку із тим, що інформація на сайті постійно оновлюється, дані про такі курси може не враховуватись.

Відповідно до наявної в Секретаріаті інформації станом на квітень 2025 року лідерами за кількістю навчальних локацій є Київ (87 курсів), Львівська (76 курсів), Дніпропетровська (71 курс) та Київська (69 курсів) області. Далі йдуть: Закарпатська (60 курсів), Вінницька (24 курси), Миколаївська (23 курси). Від 10 до 19 ініціатив функціонує в Тернопільській (19 курсів), Івано-Франківській (17

курсів), Одеській (17 курсів), Донецькій (15 курсів), Волинській (14 курсів), Хмельницькій (12 курсів), Полтавській (12 курсів), Чернігівській (11 курсів), Черкаській (11 курсів) та Чернівецькій (10 курсів) областях. У Запорізькій, Кіровоградській, Житомирській Сумській, Рівненській, Харківській, Херсонській, Луганській областях діє менше ніж десять локацій з безоплатного вивчення української мови.

Відзначимо, що попри тимчасову окупацію значної території Донецької і Луганської областей місцеві військові адміністрації продовжують проводити роботу з організації проєктів з вивчення української мови, які через складну безпекову ситуацію функціонують переважно онлайн або на території інших областей. Зокрема, протягом звітнього періоду на території Донецької області та за її межами на базі гуманітарних хабів/центрів/штабів у культурних просторах та бібліотеках було організовано роботу безкоштовних курсів та розмовних клубів з вивчення української мови, зокрема в онлайн-форматах, які охопили 5292 особи.

Поряд із традиційними курсами впроваджуються інноваційні освітні проєкти, які роблять вивчення української мови цікавим, доступним і ефективним. Вони використовують цифрові технології, інтерактивні формати та креативні методи, щоб залучити широку аудиторію, зокрема молодь. Серед них є розроблені освітянами Миколаївщини такі вебресурси як "Тренажер з правопису української мови" та мобільний застосунок "Вчимо і граємо".

У Telegram-каналі та на сторінці Фейсбук дорадчого органу Департаменту освіти — Харківської міської батьківської ради — розпочато реалізацію проєкту "Мовна_майстерня" для батьківської спільноти міста. У застосунку та соціальній мережі для батьків учнів і вихованців пропонуються корисні поради щодо формування та підтримки українськомовного "домашнього" середовища, презентується цікавий тематичний контент, надаються рекомендації з подолання психологічних бар'єрів при вивченні мови.

Відзначимо, що більшість громадян позитивно сприймають ініціативу організації безоплатних курсів з вивчення української мови. Для багатьох це необхідність, пов'язана з професійною діяльністю, адже володіння державною мовою є обов'язковою умовою для роботи в державному секторі, сфері обслуговування та в багатьох інших галузях. Інші прагнуть вільно спілкуватися українською в побуті, поглиблювати свою мовну компетентність для особистого розвитку або для кращої інтеграції у суспільство. Такі курси виконують не лише освітню, а й важливу соціальну функцію, сприяючи єднанню суспільства, підвищенню рівня громадянської свідомості та зміцненню національної ідентичності.

Наявність постійного і високого попиту на безоплатні курси свідчить про актуальність цієї ініціативи. У зв'язку з цим, організація таких проектів має стати одним із пріоритетних завдань для керівників територіальних громад. Саме місцева влада здатна оперативно реагувати на потреби своїх мешканців, забезпечуючи доступ до якісного вивчення державної мови.

Моніторинг виконання вимог у Чернівецькому районі Чернівецької області

У 2024 році Секретаріат Уповноваженого продовжував досліджувати питання функціонування державної мови в місцях компактного проживання національних меншин на території України. Зокрема, проведено виїзний моніторинг, спрямований на визначення стану виконання вимог Закону про державну мову в населених пунктах поблизу кордону з Румунією в Чернівецькому районі Чернівецької області. Перевірці підлягала діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, установ державної, комунальної та приватної форм власності, які розташовані в населених пунктах: м. Новоселиця та с. Маршинці (Новоселицька міська територіальна громада), м. Герца (Герцаївська міська територіальна громада), смт. Красноільськ та с. Стара Красношора (Красноільська міська територіальна громада), с. Тарасівці (Ванчиновецька сільська територіальна громада) та с. Терблече (Терблеченська сільська територіальна громада). Діяльність суб'єктів, які підлягали моніторингу, стосувалась таких сфер суспільного життя: публічного управління та адміністрування (органи державної влади та органи місцевого самоврядування); правопорядку (відділи поліції та їх співробітники); охорони здоров'я (комунальні заклади охорони здоров'я); культури (комунальні заклади культури); транспорту (місцеві автостанції); поштового зв'язку (місцеві відділення АТ "Укрпошта" та ТОВ "Нова Пошта"); обслуговування (надавачі послуг, розповсюджувачі товарів, заклади харчування); освіти (зклади загальної середньої освіти). Загалом на предмет дотримання вимог Закону було проаналізовано діяльність 72 суб'єктів.

За результатами моніторингу сформовано низку висновків, які стосуються особливостей функціонування державної мови в регіоні. В громадах Чернівецького району Чернівецької області, у яких здійснювалися моніторингові заходи, значна частина мешканців (від 45 % до 95 %) належать до румунської та/або молдовської національних меншин (спільнот). В таких громадах румунська мова активно використовується місцевими жителями при міжособистісному спілкуванні.

При цьому як посадові особи державних і комунальних установ та організацій, працівники суб'єктів підприємництва, так і випадкові перехожі, у

переважній більшості легко переходять на державну мову при звертанні до них українською. Насамперед, це стосується молодшого покоління людей, які отримали освіту в незалежній Україні. Зафіксовані випадки обслуговування російською мовою, а також ознаки недостатньої мовної компетентності окремих посадових осіб місцевого самоврядування та комунальних закладів серед старшого покоління. Серед пояснень, які надавалися такими особами, було те, що внаслідок радянської політики русифікації вони не мали можливості навчатися чи вивчати українську мову, а також тим, що держава не забезпечила їм можливість вивчати українську мову. Разом з тим, багато людей старшого віку зауважували, що змогли опанувати українську мову самотужки.

Публічний простір населених пунктів наповнений переважно українськомовною зовнішньою рекламою та інформацією для загального ознайомлення. Однак зустрічаються окремі випадки використання російської мови. Вивіски, покажчики, вказівники, повідомлення, написи державних і комунальних установ іноді дублюються румунською мовою.

Посадовці місцевого самоврядування, вчителі та окремі мешканці наголошували на тому, що після повномасштабного вторгнення росії значна частина людей принципово відмовилися використовувати російську мову і в спілкуванні послуговуються румунською або українською мовами.

Під час зустрічей в рамках моніторингових заходів з керівництвом усіх територіальних громад, педагогічними колективами, місцевим активом тощо проявилася тверда проукраїнська позиція місцевого загалу, розуміння значення української мови як об'єднавчого фактора українського суспільства, важливої ролі державної мови як мови міжетнічного спілкування, а також необхідності неухильного дотримання вимог законодавства про державну мову.

На відміну від східних та південних регіонів України прикордонні території Чернівецького району вже практично не мають ознак наслідків тотального зросійщення радянського періоду та проросійської налаштованості з боку регіональної чи місцевої влади, антиукраїнських інформаційно-політичних впливів з боку росії чи інших держав, спрямованих на розпалювання міжетнічних конфліктів або сепаратистських настроїв. Зазначене відрізняє відповідні громади компактного проживання нацменшин, від таких громад в Одеській області, де процеси зросійщення і проросійські погляди місцевої влади сприяли формуванню проросійських настроїв населення, зокрема нацменшин.

Можна констатувати, що результатом виваженого та відповідального підходу на обласному, районному та місцевому рівнях до питань забезпечення прав громадян на освіту державною мовою та прав національних меншин на навчання та вивчення рідної мови є відсутність ознак сегрегації, штучних

перешкод для молодшого покоління громадян України, які проживають в місцях компактного проживання національних меншин на території Чернівецького району, повною мірою реалізувати всі свої громадянські права, повноцінно інтегруватися в українське суспільство.

Водночас потребує посиленої уваги з боку органів державної влади необхідність забезпечення на прикордонних з Румунією територіях Чернівецького району належних умов для навчання в закладах загальної середньої освіти з українською мовою освітнього процесу, які користуються підвищеним попитом серед населення, насамперед в Красноільському ліцеї №3 Красноільської селищної громади.

Загалом, можна вважати, що реалізована в регіоні мовна політика, проукраїнська позиція місцевої влади та відсутність антиукраїнської риторики з боку інших держав, сприяли тому, що українська мова в даних громадах компактного проживання національних меншин утверджується як мова міжетнічного спілкування. При активному послуговуванні румунською мовою у приватному спілкуванні, державну мову прагнуть вивчати і знати, оскільки вона забезпечує рівність можливостей на соціалізацію представників громади незалежно від їх етнічної належності, робить частиною загальнодержавного соціумного простору. Такий формат взаємодії титульної нації та національних меншин, коли, з одного боку, держава забезпечує збереження національної спільності та ідентичності представників інших етнічних груп, а з іншого - інтегрує їх до загальнонаціонального інформаційного простору та українського контексту загалом, може бути прикладом для інших регіонів країни, для яких характерне етнічне різноманіття та мультикультуралізм.

Поступовість і органічність процесів утвердження української мови в громадах із значним представництвом румунської та молдовської національних меншин в Чернівецькому районі Чернівецької області при збереженні мовної і культурної самобутності таких громад вказують на дієвість та ефективність норм чинного законодавства про державну мову за умови активного та збалансованого підходу до їх реалізації.

Зважаючи на випадки недостатньої мовної компетенції серед представників старшого покоління та потребу в модернізації інфраструктури українськомовних шкіл, які користуються попитом серед представників національних меншин, що прагнуть інтегруватися в українськомовне суспільство, за результатами моніторингу надано низку рекомендацій. Зокрема, щодо необхідності створення мережі безкоштовних курсів української мови для представників румунської, молдовської, інших національних меншин (спільнот), які не мали можливості вивчати українську мову та вжиття додаткових невідкладних заходів для створення належних умов для навчання в

зкладах загальної середньої освіти з українською мовою освітнього процесу.

Таким чином, у 2024 році українська мова значно посилала свої позиції на регіональному рівні. Цьому сприяло об'єднання зусиль держави, органів місцевого самоврядування та громадських організацій. Одним із важливих досягнень стала рекордна кількість ухвалених місцевих мовних програм, які охоплюють широкий спектр ініціатив з популяризації та утвердження української мови: організацію мовних курсів, підтримку культурно-освітніх проєктів, книговидання, дослідження мовної ситуації в регіоні, а також забезпечення права громадян на отримання інформації та послуг державною мовою.

Важливим напрямом роботи стало розширення мережі безоплатних курсів з вивчення української мови, кількість яких станом на квітень 2025 року сягнула понад 600. Курси організуються як у великих містах, так і в невеликих громадах, та спрямовані на задоволення потреб різних категорій громадян — від тих, хто прагне підвищити рівень володіння українською мовою для професійної діяльності, до тих, хто хоче вільно нею спілкуватися у повсякденному житті, але ніколи не вивчав. Попит на такі курси свідчить про зростання усвідомлення суспільної цінності української мови та її об'єднавчої ролі.

Активізувалися й процеси перейменування топонімічних об'єктів, що є важливою складовою деколонізації публічного простору. Багато громад здійснили перегляд назв вулиць, площ, скверів тощо, увідповіднюючи їх правопису, повертаючи їм історичні назви або наповнюючи їх українськими сенсами.

Водночас слід зазначити, що ситуація залишається далекою від ідеальної. Однією з головних проблем, що гальмує повноцінне виконання місцевих мовних програм, є недостатнє фінансування заходів. Через обмежені ресурси частина запланованих ініціатив реалізується частково або за рахунок інших програм гуманітарного спрямування, що лише побіжно впливає на утвердження української мови в регіонах, особливо тих, де наслідки русифікації попередніх років глибоко вкорінені.

Окремо зауважимо, що попри наявні труднощі, реалізовані на регіональному рівні заходи істотно сприяють виконанню завдань Державної мовної програми, прийнятої у 2024 році. Системна робота органів місцевого самоврядування, обласних військових адміністрацій, громадських організацій, закладів освіти і культури свідчить про незворотність і сталий характер процесу утвердження української мови як ключового елементу державотворення, консолідації суспільства та захисту національної ідентичності.

РОЗДІЛ 4. УКРАЇНІЗАЦІЯ ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ (РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД)

До 2019

До 2014 року російська мова домінувала у цифровому просторі України. Внаслідок цілеспрямованої агресивної політики росії, спрямованої на зросійщення інформаційних технологій, за повної відсутності нормативно-правового регулювання застосування мов в цій сфері частка використання української як мови інтернет-ресурсів коливалася в межах 10%, переважна більшість програмного забезпечення, доступного в Україні, не мала українськомовних інтерфейсів, що змушувало користувачів обирати російськомовні або англомовні версії.

Після Революції Гідності ситуація почала поліпшуватися, але темп змін був украй повільним, що створювало додаткові загрози національній безпеці України з боку держави-агресора

За даними Інтернет Асоціації України (ІнаУ), які наводив¹⁹¹ у жовтні 2018 року інтернет-ресурс "Портал мовної політики" (language-policy.info), з 1000 найпопулярніших серед українців сайтів українськомовні складали 9,4%, що на 1,6% менше, ніж у 2016 році. Частка двомовних (російсько-українських) сайтів складала 27,5%, а виключно російськомовних - 63,1%. При цьому на двомовних сайтах російська версія була основною (завантажувалася за замовчуванням), а українська вторинною, якісно та функціонально неповноцінною. Серед 100 найпопулярніших серед українців новинарних сайтів українськомовні складали 10%, російськомовні - 55% двомовні - 35%. Частка ТОП-1000 популярних серед користувачів в Україні сайтів в доменній зоні ".ua" складала 38,2%, в російській зоні ".ru" - 17,6%, сайтів, які знаходяться в різних міжнародних доменних зонах, - 44,2%.

"Портал мовної політики" наводив такі цифри:

- За даними Каталогу українських виробників "Зроблено в Україні" (madeinua.org) українська мова у 2018 році була присутня тільки на 38,5% сайтів українських виробників. У 2015 ця частка становила 32,5%. За 3 наступні роки частка сайтів з українською мовою збільшилася тільки на 6%.
- За даними сервісу аналітики socialblade.com серед 250 найпопулярніших українських YouTube-каналів українськомовними у 2018 році було 7,2% каналів, російськомовні складали 65,2%, двомовні 16,4%, англомовні 11,2%. При цьому у топ-250 був тільки один канал українською мовою

¹⁹¹ Українська мова в інтернеті. - URL:

https://language-policy.info/2018/10/ukrajinska-mova-v-interneti/?utm_source=chatgpt.com

для дітей, решта дитячих каналів були російською або англійською мовами.

- Серед 100 найпопулярніших в YouTube пісень, музичних відео та виконавців домінував російськомовний продукт - 74%, 70% та 62% рейтингу відповідно. Українськомовні пісні склали 6%, відео 8%, виконавці 7%. За рейтингом itunes.apple.com частка україномовних пісень складала всього 2%, російськомовних 66% (важливо звернути увагу на позитивний вплив на кількість українськомовних пісень, який мали квоти на українські пісні на радіо - до їх запровадження у 2016 році ситуація була значно гіршою).
- За даними платформи "Steam" тільки 2,55% відеоігор були доступні українською мовою, у 2015 році було доступно тільки 0,78%.

Наведені дані переконують, що показники використання української мови в українському сегменті інтернету у 2018 році були суттєво нижчими, ніж показники використання українцями української мови в побуті. До прикладу, за даними Інституту соціології НАН України, дослідження якого наводить інтернет-ресурс "Слово і діло", у 2018 році 43,8 % громадян України вдома послуговувалися українською мовою, 24,8% - українською та російською, 31,4% - російською. Такий розрив, зважаючи на глобальну тенденцію стрімкого розвитку цифрових технологій та їх застосування в усіх сферах людської діяльності, вказував на те, що очевидне на той час домінування російської мови у віртуальному просторі України було одним із основних і вкрай небезпечних чинників російщення українців, насамперед молодого покоління. Вочевидь, така ситуація склалася в ІТ-секторі загалом.

Слід додати, що українська держава весь час повністю ігнорувала цю проблему і до 2019 року не створювала ані нормативно-правових, ані програмно-цільових інструментів для її вирішення. Навіть в державному секторі на рівні нормативно-правового регулювання було фактично закріплено двомовність, без, бодай, формального пріоритету для державної мови. Єдиний нормативно-правовий акт, який до липня 2019 року містив вимоги щодо мови інтернет-представництв, стосувався лише органів виконавчої влади. Зокрема пунктом 16 чинної у 2019 році редакції Постанови Кабінету Міністрів України "Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади" від 4 січня 2002 р. № 3 визначалося, що "інформація на офіційному веб-сайті подається українською мовою, а також за потребою - англійською мовою і мовами національних меншин. Обсяг інформації, що підлягає перекладу на інші мови, визначається рішенням органу виконавчої влади". Зауважимо, що таке формулювання норми не вказувало на вимогу пріоритетності завантаження українськомовної версії як основної (за

замовчуванням). Відтак мовний режим функціонування інтернет-представництв суб'єктів не лише приватної, а й державної та комунальної форм власності фактично залежав від рішення керівництва та особливостей мовного середовища в регіонах.

Після того, як проблема загрозливого становища державної мови наприкінці 2018 року потрапила у фокус суспільної уваги, внаслідок чого 25 квітня 2019 року було ухвалено Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" процеси українізації у сфері інформаційних технологій та мережі Інтернет отримали помітне прискорення.

З того часу українська мова здобула значні перемоги в своєму утвердженні в цифровому просторі України. На цьому шляху можна виокремити чотири відрізки часу, які пов'язані з набранням чинності окремих норм Закону про державну мову стосовно інтерфейсів комп'ютерних програм та інтернет-представництв. Також важливою подією, яка кардинально вплинула на зміцнення позиції української мови в у сфері ІТ, стало повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року. Отже процес українізації кіберпростору з 2019 року умовно можна поділити на такі етапи:

- Набрання чинності Закону про державну мову і переважної більшості норм з 16 липня 2019 року надало перший відчутний імпульс і визначило орієнтири та темпи українізації сфери інформаційних технологій. Призначення у липні 2020 року Уповноваженого із захисту державної мови та створення Секретаріату забезпечило інституційну підтримку цього процесу.
- Набрання чинності статті 30 Закону про державну мову з 16 січня 2021 року, пов'язана з цим інформаційна кампанія та активний моніторинг і контроль з боку Уповноваженого підштовхнули українізацію інтернет-комерції та загалом інтернет-ресурсів, через які подається інформація про товари та послуги, організовується обслуговування споживачів.
- Повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року кардинально змінило мовні практики користувачів інтернету на користь української, а набрання чинності з 16 липня 2022 року частин другої та шостої статті 27 Закону про державну мову нормативно закріпило обов'язковий пріоритет для української мови в інтернет-просторі України та в інтерфейсах програмного забезпечення, що встановлюється на товарах. Показники застосування державної мови та споживання українськомовного контенту у віртуальному просторі України досягли у 2023 році історичних максимумів.
- Відносно уповільнення темпів українізації у 2024 році актуалізувало необхідність пошуку адекватних інструментів для подолання нових

викликів на шляху зміцнення позицій української мови в цифровому просторі України.

Розглянемо детальніше зміни, що відбувалися в межах кожного з етапів за роками.

2019

Більшість норм Закону про мову набрали чинність одразу - 16 липня 2019 року. Однак норми, які безпосередньо регулюють мову виконання інтернет-представництв та інтерфейсів комп'ютерних програм, встановлених на товарах, запрацювали пізніше. Нагадаємо, що з 16 липня 2019 року набрали чинності такі вимоги до застосування державної мови у сфері користувацьких інтерфейсів комп'ютерних програм та мобільних застосунків (стаття 27 Закону про державну мову):

- у роботі органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій державної і комунальної форми власності, закладів освіти державної і комунальної форми власності використовуються комп'ютерні програми з користувацьким інтерфейсом державною мовою, а до створення такого користувацького інтерфейсу – з користувацьким інтерфейсом англійською мовою;
- мобільні застосунки органів державної влади, органів місцевого самоврядування, зареєстрованих в Україні засобів масової інформації, а також суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні, повинні мати версію користувацького інтерфейсу державною мовою;
- комп'ютерні програми з користувацьким інтерфейсом, що реалізуються в Україні, повинні мати користувацький інтерфейс державною мовою та/або англійською мовою, або іншими офіційними мовами Європейського Союзу.

Водночас запровадження обов'язкового застосування державної мови в діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів державної та комунальної форми власності (зокрема й щодо використання ними україномовних версій комп'ютерних програм), в освіті, охороні здоров'я, транспорті, у сфері електронних комунікацій та поштового зв'язку тощо опосередковано позитивно вплинуло і на мову цифрового простору. Крім того, після нейтралізації певних спроб дискредитувати або відтермінувати початок дії важливих законодавчих норм, суспільство остаточно сприйняло, схвалило і стало очікувати наступних кроків в напрямку зміцнення позицій державної мови, зокрема і в цифровому просторі України.

Рух "Простір свободи" у своєму аналітичному огляді "Становище української мови у 2019 році"¹⁹² проаналізував 25 найпопулярніших сайтів (за рейтингом липня 2019 року Kantar TNS CMeter, desktop & mobile, інтернет-користувачі у віці 14-70 років). Всі 25 найпопулярніших сайтів в Україні станом на 2 листопада 2019 року вже мали українськомовні версії, однак лише 11 з них мали українську версію за замовчуванням (44%); 8 - російську версію (32%), у 6-ти (сайти соціальних мереж та Вікіпедія) мовна версія обиралася користувачем самостійно (24%).

В огляді також було наведено аналіз найпопулярніших новинних ресурсів відповідно до рейтингу, складеного Комітетом ІнАУ із питань інтернет-реклами станом на травень 2019 року (використана медіа-панель чисельністю 5 тис. осіб, яка репрезентує українську аудиторію інтернет-користувачів старше 15 років). Серед 25 найпопулярніших новинних ресурсів станом на 02.11.2019 року 20 мали українськомовну версію (80%), але лише 11 мали українську версію головною за замовчуванням (44%).

Виявилось, що одним з головних чинників, що стримують поширення державної мови в українському сегменті інтернету є алгоритми пошукових сервісів та мовні звички користувачів при пошуку інформації в інтернеті. На жаль, точні дані про частку українськомовних органічних пошукових запитів у Google з території України станом на 2019 рік у відкритих джерелах відсутні. Однак, аналізуючи найпопулярніші запити українських користувачів за цей період, можна зробити певні висновки. Згідно з даними¹⁹³, опублікованими компанією "Google Україна", усі 10 найпопулярніших запитів, зроблених українцями у 2019 році, були російськомовними. При цьому на презентації результатів пошуку Дмитро Шоломко, директор з бізнес-операцій Google у Східній Європі, зазначив, що "запитів українською мовою стає все більше і більше".

Пріоритетне становище російської мови відносно української в алгоритмах пошукових сервісів суттєво стримувало популярність українськомовної Вікіпедії. Станом на початок 2019 року лише 23.9 % відвідувань з України припадало на українськомовну Вікіпедію, 56.0 % – на російську, 17.7 % – на англійську, 2.4 % – на інші.

Станом на 2019 рік ситуація з українськомовними версіями комп'ютерних програм і мобільних застосунків була різною залежно від категорії програмного забезпечення.

¹⁹² Становище української мови в Україні у 2019 році. - URL: <https://drive.google.com/file/d/1fZhcqyFcF4zbg1EhjIPgZH14YSO2PHaA/view>.

¹⁹³ Google представляє топ-запити 2019 року в Україні. - URL: <https://ukraine.googleblog.com/2019/12/google-2019.html>.

Операційні системи:

- Windows вже мала повноцінну українськомовну локалізацію;
- macOS на той час не підтримувала українську мову на рівні системи (повноцінну підтримку української мови в інтерфейсі Apple додала лише у 2022 році починаючи з macOS Ventura);
- Linux: більшість популярних дистрибутивів (Ubuntu, Fedora, Debian тощо) мали українськомовну локалізацію, але вона не завжди була повною.

Офісні програми:

- Microsoft Office: повноцінна українська версія була доступна.
- LibreOffice: мав досить якісну локалізацію українською.
- Google Docs: підтримував українську в інтерфейсі.

Браузери

Google Chrome, Mozilla Firefox, Opera, Microsoft Edge^{**}: всі мали україномовні версії.

Мобільні застосунки

- Android: інтерфейс операційної системи вже був доступний українською.
- iOS: Apple додала українську мову в операційну систему iOS 13, яка була випущена 19 вересня 2019 року;
- Facebook, Instagram, Twitter, YouTube мали україномовні версії.
- Viber, Telegram підтримували українську мову.
- WhatsApp на той час не мав офіційної української локалізації.

Ігри та розважальні сервіси

- Деякі великі видавці, як ****Ubisoft, Bethesda, CD Projekt RED****, пропонували українську локалізацію для окремих ігор.
- Steam мав часткову підтримку української мови.
- Netflix у 2019 році ще не підтримував українську в інтерфейсі.

Отже у 2019 році україномовна локалізація програмних продуктів активно розвивалася, але окремі найпоширеніші програми тоді ще її не мали або мали часткову підтримку.

2020 рік

Ефективність дії законодавчих норм значною мірою залежить від поінформованості громадян про ці норми та налагодження дієвого державного контролю за їх виконанням. Захист державного статусу української мови та права громадян на отримання інформації та послуг державною мовою, а також завдання моніторингу та державного контролю Законом про державну мову покладено на Уповноваженого із захисту державної мови, діяльність якого забезпечує Секретаріат. Після призначення на посаду Уповноваженого Тараса Кременя 8 липня 2020 року та запуску повноцінної роботи Секретаріату у

вересні 2020 року питання забезпечення функціонування державної мови в інтернет-просторі та у сфері цифрових технологій отримало інституційну підтримку.

Насамперед, позитивний ефект мала комплексна інформаційно-роз'яснювальна кампанія, яка охопила аудиторію загальноукраїнських та місцевих медіа, а також передбачала адресне інформування центральних органів виконавчої влади; обласних державних адміністрацій; обласних та районних рад; міських рад (територіальних громад з кількістю населення 75 тис. і більше). Крім того, Уповноваженим були проведені заходи з інформування щодо особливостей Закону про державну мову для установ та організацій в окремих сферах суспільного життя.

До кінця 2020 року шляхом моніторингу Секретаріатом опрацьовано 1691 офіційну інтернет-сторінку центральних органів виконавчої влади України, обласних державних адміністрацій, їх структурних підрозділів, підпорядкованих установ та організацій, органів місцевого самоврядування, а також їх структурних підрозділів, підпорядкованих установ та організацій.

Серед показників, згідно з якими здійснювався моніторинг виконання законодавства про державну мову, було виокремлено: місце за статусом української версії (за замовчуванням/повнота/актуальність); версії іншими мовами; основні розділи (мапа сайту); соціальні мережі (наявність, стан); відеоконтент; новини (у т. ч. актуальність та загальний зміст висловлювань у контексті дотримання законодавства про державну мову); наявні інтернет-посилання. Предметом особливої уваги та фіксації були факти використання в контенті українськомовних версій інтернет-ресурсів іншої, крім державної, мови.

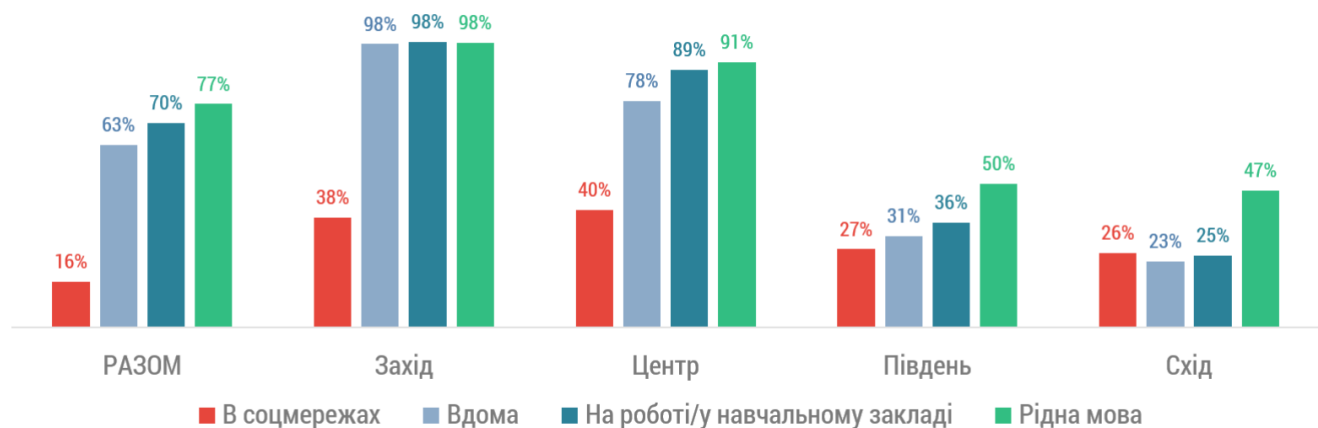
При здійсненні моніторингу інтернет-ресурсів центральних органів виконавчої влади України (їх структурних підрозділів, підпорядкованих установ та організацій) суттєвих порушень законодавства про державну мову не виявлено. Прослідковувалася позитивна динаміка оновлення офіційних веб-сайтів центральних органів виконавчої влади державною мовою, в багатьох структур наявні англomовні версії сайтів, а також версії для людей з порушенням зору. Під час моніторингу інтернет-ресурсів обласних державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, серед іншого, були виявлені факти: розміщення на офіційних інтернет-ресурсах матеріалів недержавною мовою; проведення засідань, нарад, брифінгів недержавною мовою тощо. За результатами моніторингу на адреси органів державної влади та місцевого самоврядування було надіслано відповідні рекомендації Уповноваженого щодо дотримання законодавства про державну мову.

Отже унормування застосування державної мови в діяльності органів влади, місцевого самоврядування, суб'єктів державної та комунальної форми власності призвело до певного збільшення протягом 2019-2020 років присутності української мови в інтернет-просторі України. Це сталося, насамперед, за рахунок поширення офіційної інформації та новинного контенту українською мовою. Водночас рівень застосування української мови в приватному секторі і на рівні приватних комунікацій громадян в інтернеті залишався доволі низьким. Про це свідчать результати дослідження Центру контент-аналізу, які були представлені в аналітичному огляді Руху "Простір свободи" щодо становища української мови у 2020 році¹⁹⁴. В дослідженні було представлено оцінку вживання української мови в українському сегменті соціальних мереж, зокрема, в регіональному розрізі. З'ясувалося, що станом на листопад 2020 року лише кожен шостий пост був написаний українською. Таке співвідношення стосувалося як особистих акаунтів, так і сторінок організацій. Охоплення українськомовних постів в середньому було помітно менше, ніж охоплення російськомовних.

Розрив між рівнем вживання української мови в реальному житті від її застосуванням в інтернет-комунікаціях в різних макрорегіонах яскраво ілюструє діаграма порівняння результатів дослідження Центру контент-аналізу з результатами опитування, проведеного фондом Демократичні ініціативи спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 14 по 19 серпня 2020 року в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій.

¹⁹⁴ Українці підтримують закон про українську мову, але в інтернеті, медіа й найбільших містах домінує російська. - URL: <https://prostirsvobody.org/news/0/550/>

Отже в соціальних мережах у 2020 році повністю домінувала російська мова, що сприяло подальшому зросійщенню: потрапляючи у віртуальний простір, українці переважно переходили на російську мову в усіх регіонах України.

2021 рік

Значний поштовх у зміцненні позицій української мови в інтернет-просторі відбувся внаслідок набрання чинності статті 30 та 57 Закону про державну мову, які встановили вимоги щодо застосування державної мови у сфері обслуговування споживачів та відповідальність за їх порушення. Важливо, що ці вимоги стосуються й обслуговування та надання інформації про товари та послуг через інтернет.

Зокрема, частиною другою статті 30 передбачено, що підприємства, установи та організації всіх форм власності, фізичні особи - підприємці, інші суб'єкти господарювання, що обслуговують споживачів (крім випадків, встановлених частиною третьою цієї статті), здійснюють обслуговування та надають інформацію про товари (послуги), у тому числі через інтернет-магазини та інтернет-каталоги, державною мовою. Інформація державною мовою може дублюватися іншими мовами. Відповідно до частини третьої на прохання клієнта його персональне обслуговування може здійснюватися також іншою мовою, прийнятною для сторін.

Згідно з частиною четвертою статті 30 суб'єкт електронної комерції, зареєстрований в Україні, під час своєї діяльності та в разі поширення комерційного електронного повідомлення зобов'язаний забезпечити надання всієї інформації, визначеної Законом України "Про електронну комерцію", в тому числі щодо предмета електронного договору, державною мовою.

На практиці це означає, що усі суб'єкти господарювання, які обслуговують громадян та надають інформацію про свої товари та послуги

через інтернет, повинні мати версію інтернет-ресурсу (вебсайт, сторінку в соціальних мережах), на якій інтерфейс, призначений для ознайомлення та вибору продукції, інформація про продукцію (товари, роботи, послуги), про сам суб'єкт (назву, контакти, адресу тощо), виконуються державною мовою. При цьому комунікація з користувачами через наявні на інтернет-ресурсах чати, месенджери, електронні повідомлення тощо має за замовчуванням відбуватися державною мовою.

Ці вимоги стосувалися практично всіх суб'єктів підприємництва та кожного громадянина. Тому набранню чинності статтею 30 Закону передувала організована Уповноваженим широка інформаційна кампанія із залученням громадськості, відомих діячів культури та публічних осіб. У столиці та регіонах України, на телебаченні, радіо та у мережі Інтернет розміщувалася соціальна реклама, присвячена нормам Закону, які стосуються обслуговування споживачів. Уповноважений із захисту державної мови також надавав відповідні роз'яснення та коментарі засобам масової інформації. У 2020 році Уповноваженим за участю працівників Секретаріату було проведено низку зустрічей та нарад з представниками бізнесу, зокрема Європейської Бізнес Асоціації та Американської торгівельної палати в Україні. Необхідна інформація надійшла на адресу різних бізнес-асоціацій, великих торговельних мереж та окремих суб'єктів господарювання. На офіційних веб-сайтах Уповноваженого, органів влади і місцевого самоврядування, в онлайн-медіа та соціальних мережах розміщувалися відповідні роз'яснення, мотиваційні постери та матеріали.

Інформаційна кампанія та організація ефективного реагування Уповноваженим на скарги громадян про порушення їхніх прав на отримання інформації та послуг державною мовою сприяли позитивним зрушенням у сфері обслуговування загалом, і зокрема в мережі Інтернет. За результатами загальнонаціонального опитування, проведеного Фондом "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 29 липня по 4 серпня 2021 року в усіх регіонах України (за винятком окупованих територій) 59% українців відзначили, що, за їхніми спостереженнями, за останні півроку використання української мови у сфері обслуговування та торгівлі стало більше.

У 2021 році на адресу Уповноваженого надійшло 1902 звернення стосовно порушень, пов'язаних зі сферою обслуговування (53% від загальної кількості усіх повідомлень). З них більше половини - 1044 повідомлення (55%) - стосувалися відсутності інформації українською мовою на вебсайтах та сторінках в соціальних мережах, через які здійснюється обслуговування споживачів, що означало порушення статті 30 Закону про державну мову.

Загалом у 2021 році Секретаріат Уповноваженого опрацював шляхом моніторингу виконання законодавства про державну мову 2019 інтернет-сторінок органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій різних форм власності, громадських об'єднань, політичних партій, інших юридичних осіб. З них 533 - за скаргами громадян, 1486 - за результатами окремих моніторингів (190 - закладів охорони здоров'я; 251 - районних рад та районних державних адміністрацій; 60 - банківських установ; 69 - туристичних операторів; 391 - музейних установ; 347 - бібліотечних закладів; 81 - книготорговців; 88 - видавництв, 6 - АТ "Укрзалізниця" та його філій; 3 - національних інтернет-операторів з продажу квитків на події).

За результатами аналізу інтернет-сторінок у 2021 році було встановлено 432 порушення. На вимогу Уповноваженого у встановлений строк виправлено 238 порушень, що склало 55,1% від загальної кількості встановлених. Додаткові моніторинги залежно від сфери діяльності суб'єктів зафіксували рівень виправлених порушень близько 75%.

Переважає більшість порушень стосувалась діяльності суб'єктів малого підприємництва, рідко - середнього. Практично всі великі українські маркет-плейси, інтернет-магазини та інтернет-агрегатори, супермаркети і торговельні мережі на момент набрання чинності статті 30 Закону про державну мову створили та швидко наповнили українськомовні інтернет-представництва, де інформація про товари і послуги подавалася державною мовою.

Відносно невелика кількість скарг громадян стосувалась порушення норм, що регулюють реалізацію та використання програмного забезпечення. Слід визнати, що ці норми (частина перша, третя, четверта, п'ята та сьома статті 27 Закону про державну мову), які набрали чинності разом із Законом у липні 2019 року, хоч і мали позитивний ефект, насамперед за рахунок вимоги використання програм з українськомовним інтерфейсом в державному і комунальному секторі, несуттєво вплинули на ситуацію на ринку програмного забезпечення. Норми дозволяють реалізовувати комп'ютерні програми без українськомовного інтерфейсу, якщо вони мають інтерфейс англійською або іншою мовою ЄС. Такий підхід не забороняє реалізацію програм без українськомовного, але одночасно з російськомовним та англомовним інтерфейсами. На жаль, станом на 2021 рік переважна більшість популярних програм для широкого кола споживачів отримувала російськомовний інтерфейс значно раніше за українськомовний. Як приклад, можна навести одну з найпоширеніших програм для відеоконференцій Zoom, яка досі не має українськомовного інтерфейсу, але наявність російськомовної версії дозволяє їй займати провідні позиції на українському ринку програмного забезпечення та онлайн-сервісів.

Небажання розробників витратити кошти на розробку окремого користувацького інтерфейсу українською мовою можна пояснити відсутністю відповідних законодавчих вимог, а також тим, що наявність російськомовної версії продукту зазвичай задовольняє пересічного українського користувача. Ця проблема особливо гостро досьгодні проявляється на ринку комп'ютерних ігор. Однак у 2021 році трапилась приємна несподіванка - 1 жовтня 2021 року глобальний стрімінговий сервіс Netflix запустив українськомовну версію. З того часу його інтерфейс, субтитри та частина вмісту стали доступні українською мовою.

Аналіз виконання станом на початок 2022 року частини сьомої статті 27 щодо обов'язкової наявності українськомовної версії мобільних застосунків органів державної влади, органів місцевого самоврядування, зареєстрованих в Україні медіа та суб'єктів, що реалізують товари та послуги в Україні, виявив нечисленні порушення, які стосувалися, як правило, місцевих сервісів таксі або доставки товарів.

Отже у 2019-2021 роках відбувалося поступове збільшення обсягу використання української мови в сфері інформаційних технологій, насамперед за рахунок успішної імплементації законодавчих норм, які встановлювали вимоги щодо обов'язкового застосування державної мови в державному та комунальному секторі, а також у сфері обслуговування громадян. Водночас, значна кількість громадян "за звичкою" надавали перевагу російській мові в особистих інтернет-комунікаціях та при використанні інтернет-ресурсів та програмного забезпечення.

2022 рік

Повномасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 року та подальші події призвели до стрімкого зростання рівня суспільної підтримки державної мови, кардинального збільшення її застосування в усіх сферах життєдіяльності, зокрема в інформаційних технологіях. Відтоді громадяни України нарешті усвідомили цінність права бути українцем. Крім того, всі зрозуміли, що мова – це також зброя, що зміцнює Україну, допомагає ідентифікувати і знищувати ворога.

Заміри, проведені 19 березня 2022 року соціологічною групою "Рейтинг"¹⁹⁵, засвідчили різкий стрибок у підтримці статусу української мови як єдиної державної – з 65% у вересні 2021 року до 83% у березні 2022 року. За надання державного статусу російській мові до війни виступали майже чверть,

¹⁹⁵ Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). - URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html

а в березні – лише 7% респондентів. Також у порівнянні із груднем 2021 року (фактично за 3 місяці) відбулося помітне зменшення тих, хто вдома розмовляє лише російською мовою: з 26% до 18%.

У перші дні повномасштабної війни відбулося стрімке відторгнення російської як мови держави-агресора. Вона практично зникла з комунікації популярних політиків, блогерів, медійних осіб, лідерів громадської думки та пересічних громадян. Винятком стали публічні звернення до росіян із закликом засудити війну та протидіяти кремлівському злочинному режиму. Багато, хто з відомих українців поширили відео- і текстові заяви про відмову від послуговування російською в публічному просторі і звернення до українців вчинити так само, а також довіряти більше тій інформації, яка подається державною мовою.

Українська мова стала відігравати роль ідентифікатора "свій – чужий", зокрема й в інтернет-просторі. Мова поширення інформації в інтернеті стала важливим фактором довіри до її джерела та змісту, засобом формування та захисту власного українського медіапростору, стійкого до впливу російської пропаганди та інформаційно-психологічних спецоперацій ворога.

Цікаво, що запеклі інформаційні бої відбувалися у вигляді "війни правок" у Вікіпедії. Її український сегмент, як, втім, і російський, став об'єктом масованої атаки з боку ворожих ботоферм, які намагалися викривити зміст статей, зокрема, про хід бойових дій. Завдяки згуртованості і завзятості української вікі-спільноти вдалося успішно відбитися і забезпечити швидкий розвиток українськомовного сегменту. За повідомленням "Вікімедіа Україна"¹⁹⁶, в порівнянні з квітнем 2021 року українська Вікіпедія серед усіх мовних версій піднялася за популярністю на три щаблі – з 18 на 15-е місце у світі. 107 мільйонів відвідувань – рекордний результат квітня 2022 року. Це на 18% більше за результат квітня 2021 року.

Потужна українізаційна хвиля, спричинена повномасштабною російською агресією, природно охопила й віртуальний простір. Але 16 липня 2022 року державна мова отримала ще й додатковий імпульс законодавчої підтримки. Цього дня набрали чинності такі норми законодавства:

- частина друга статті 27 Закону про державну мову, яка встановила, що "комп'ютерна програма з користувацьким інтерфейсом, встановлена на товарах, що реалізуються в Україні, повинна мати користувацький

¹⁹⁶ Українська Вікіпедія вперше в своїй історії на 15-у місці в світі за популярністю. - URL: <https://wikiukraine.wordpress.com/2022/05/04/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D0%B9-%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B4-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D0%B2/>.

інтерфейс державною мовою, який за обсягом та змістом має містити не менше інформації, ніж іншомовні версії такого інтерфейсу. Недотримання цієї вимоги має наслідки, визначені законодавством про захист прав споживачів для реалізації товару неналежної якості";

- частина шоста статті 27 Закону про державну мову, якою визначено, що "інтернет-представництва (в тому числі веб-сайти, веб-сторінки в соціальних мережах) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності, медіа, зареєстрованих в Україні, а також суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні та зареєстровані в Україні, виконуються державною мовою. Поряд з версією інтернет-представництв (у тому числі веб-сайтів, веб-сторінок у соціальних мережах), виконаних державною мовою, можуть існувати версії іншими мовами. Версія інтернет-представництва державною мовою повинна мати не менше за обсягом та змістом інформації, ніж іншомовні версії, та завантажуватись за замовчуванням для користувачів в Україні. Для іноземних суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні та мають в Україні дочірні підприємства, філії, представництва, версія веб-сайту державною мовою повинна містити достатню за обсягом та змістом інформацію для зрозумілої навігації та розкриття мети діяльності власника такого інтернет-представництва. Версія такого веб-сайту державною мовою для користувачів в Україні повинна завантажуватись за замовчуванням";
- статті 188-52, 188-53, 244-24 Кодексу України про адміністративні правопорушення, якими встановлено адміністративну відповідальність за порушення вимог Закону про державну мову, зокрема й у сфері користувацьких інтерфейсів комп'ютерних програм та вебсайтів (попередження або штраф від 3400 до 11900 грн) та право Уповноваженого застосовувати відповідні санкції.

Запровадження з 16 липня 2022 року вимоги обов'язкового завантаження інтернет-представництв за замовчуванням українською мовою нарешті законодавчо закріпило статус державної мови як пріоритетної в українському сегменті інтернету.

Незважаючи на те, що Закон про медіа не вимагає від онлайн-медіа обов'язкової реєстрації, за короткий проміжок часу українськомовні версії сайтів стали основними майже у всіх популярних в Україні новинних інтернет-

ресурсах. Моніторинг¹⁹⁷ 50-ти провідних онлайн-медіа, проведений Секретаріатом Уповноваженого у вересні 2022 року, засвідчив, що у 86% інформаційних сайтів існувала українськомовна версія, і вона завантажувалася за замовчуванням. Лише 2 сайти (Багнет та Голос.ЮА) подавали інформацію виключно недержавною. Більше того, у травні вперше одне з найвідвідуваніших онлайн-медіа LB.ua взагалі позбулося російськомовної версії.

Окремо варто відзначити кардинальну зміну у 2022 році уподобань українців при виборі мови контенту, доступного в мережі інтернет. Тенденція у наданні переваги споживанню українськомовного інформаційного та розважального вмісту не стала короткочасним сплеском, а продемонструвала сталу динаміку.

OSINT-спільнота Molfar аналізувала¹⁹⁸, як змінювалися музичні вподобання українців протягом 2022 року. Відомо, що до 24 лютого 2022 року в чартах ТОП-100 найпопулярніших серед українців стрімінгових музичних сервісів частка українськомовних пісень ніколи не перевищувала 5-10%. До прикладу, на початку лютого 2022 року в ТОП-10 на YouTube Music всі позиції належали росіянам. Після вторгнення ситуація різко змінилася. На кінець 2022 року в чартах ТОП-100 на всіх 5-ти найпопулярніших стрімінгових майданчиках українських виконавців суттєво більше, ніж російських: Youtube Music – 62 проти 12%, Deezer – 50 проти 2%, Spotify – 45 проти 18%, Shazam – 30 проти 17%, Apple Music – 50 проти 21%. При цьому важливо, що всі пісні українських виконавців в чартах українською мовою. Стрімкому зростанню популярності українських пісень і падінню російських посприяло те, що Youtube Music, Apple Music, Spotify після вторгнення закрили свої регіональні офіси в Москві, які формували рейтинги популярності музичних треків для України.

Відчутні зміни відбулися у виборі мови перегляду фільмів на стрімінгових платформах. Наприклад, у жовтні 2022 року один із найбільших онлайн-сервісів такого профілю MEGOGO.NET повідомив, що популярність українських аудіодоріжок стрімко зросла, а російська мова почала втрачати домінантне становище. Так, найпопулярніший серіал осені 2022 року 52% глядачів дивилися саме з українською озвучкою. А близько 7% – мовою оригіналу, англійською. До 24 лютого показники переглядів українською були

¹⁹⁷ Секретаріат Уповноваженого провів моніторинг дотримання мовного законодавства у сфері друкованих ЗМІ. - URL:

<https://nova-ombudsman.gov.ua/news/sekretariat-upovnovazhenogo-proviv-monitoring-dotrimannya-movnogo-zakonodavstva-u-sferi-drukovanih-zmi>.

¹⁹⁸ Яку музику слухали українці у 2022 році: російські виконавці у чартах. Аналітика Molfar. - URL: <https://molfar.com/blog/what-music-did-ukrainians-listen-to-in-2022>.

значно скромніші. Також компанія заявила, що, порівнюючи з 2021 роком, кількість переглядів фільмів українського виробництва зросла в п'ять разів. Такі тенденції компанія пов'язує як із підвищенням кількості та якості українськомовного контенту, так і з національним самовизначенням користувачів.

Водночас вирішити проблему відсутності українськомовних доріжок до переважної більшості іноземних фільмів лише силами вітчизняного бізнесу неможливо без допомоги держави. Міжнародні студії та правовласники все ще зараховують Україну до тих країн пострадянського простору, де поки переважає російська мова. Тому часто фільми та серіали передаються правовласниками з аудіодоріжками мовою оригіналу та з російською озвучкою. При цьому правовласники забороняють створювати додаткові аудіодоріжки без окремого погодження, бо це є втручанням у контент. Війна поступово змінює ставлення до України, тому є надія, що оригінального українського дубляжу нових фільмів стане більше. Однак великий масив наявного контенту потребує великих інвестицій у переклад. Норми, що зобов'язують державу сприяти українському дубляжу, містяться у статті 23 Закону про державну мову. На жаль, помітних змін у цьому напрямку не спостерігається.

На знак солідарності та зважаючи на зміни щодо вибору мови користувачів в Україні, відомі світові ІТ-компанії почали активніше впроваджувати українську мову в свої продукти. Так, у червні 2022 року компанія Apple повідомила, що додала підтримку української мови до розмовного контенту, Live Text та Voice Over, а застосунок Facebook став доступний українською мовою для операційної системи iOS від Apple. У популярних ігрових консолях від Sony з'явився інтерфейс українською мовою. Програма Scanner Pro, яка призначена для високоякісного сканування та створення цифрових копій документів, почала підтримувати українську мову. Один з найкращих онлайн-перекладачів DeepL отримав підтримку української мови.

Наміри "послати російську мову в слід за російським військовим кораблем" поширився і на практики українського бізнесу, який активно застосовує ІТ-технології. Серед перших компаній, які почали комунікувати з клієнтами виключно українською, стали великі українські банки: Приватбанк, Ощадбанк, Монобанк та інші. Найбільший приватний поштовий сервіс "Нова пошта" також відмовився від російськомовних версій свого вебсайту і мобільного застосунку. Такий приклад почали наслідувати і ті, хто працює у сфері інтернет-торгівлі. Однак важливим стримуючим фактором цього процесу стала інерційність алгоритмів пошукових сервісів, які продовжили толерувати пошук російською мовою і видавати в результатах російськомовні версії сайтів. Навіть

значні зміни мовних звичок українців, слабо вплинули на вибір мови при пошуку інформації в інтернеті.

За даними українського онлайн-сервісу для маркетологів та спеціалістів з SEO та контекстної реклами Serpstat, до початку повномасштабної війни три чверті запитів були російською мовою, після - частка запитів українською зросла до 35%. Однією з причин поширення російськомовних запитів в українському пошуку є те, що Google підказує запити російською і для економії часу на них клікають користувачі. Інші причини – в історії розвитку Google як пошукової системи, відсутності локалізацій українською мовою операційних систем та браузерів, а також в тому, що українці сприймають російський контент "за звичкою".

Цікавий аналіз опублікувала компанія з працевлаштування WORK.UA. У жовтні 2022 року роботодавці розмістили 84% повідомлень про вакансії українською мовою і лише 13% російською. У 2015 році ситуація була абсолютно протилежною – 16% українською і 80% російською. Водночас з моменту повномасштабного вторгнення використання державної мови зросло на 30%, а російської впало втричі. Прикметно, що найвідповідальнішим виявився великий бізнес, – 96% повідомлень про вакансії розміщені українською мовою, мікробізнес - лише 77%.

Бізнес-середовище, зокрема і українські ІТ-компанії, у 2022 році серйозно перейнялося проблемами переведення на українську мову не лише зовнішньої комунікації, а й внутрішньої. Відтак популярними темами публікацій та обговорень на спеціалізованих сайтах та форумах стали питання організації корпоративних мовних курсів і мовних клубів, правильна етапність та швидкість переведення на українську мову спілкування офісів, внутрішніх комунікацій, документообігу, програмного забезпечення тощо.

Серед аргументів щодо практичного значення українізації, які наводять керівники компаній: підтримка двох мов здорожчує і уповільнює бізнес-процеси, а українська відтепер є обов'язковою; використання російської мови несе репутаційні ризики, створює внутрішні конфлікти в колективі, оскільки це означає непрямую підтримку окупанта через просування його мови і культури. Крім того, дбаючи про майбутнє компанії, доцільніше впроваджувати англійську як другу робочу мову.

Про значне зміцнення позицій української мови у сфері приватного бізнесу свідчать також дані, опубліковані одним з найбільш популярних онлайн-сервісів для пошуку віддаленої роботи Freelancehunt. Зокрема, повідомляється, що 96% фрілансерів перейшли на українську мову після початку повномасштабного вторгнення рф в Україну, причому раніше частка фрілансерів, яка під час реєстрації обирала українську мову, становила 11-30%.

Замовники також стали частіше надавати перевагу українському інтерфейсу. У жовтні 2022 року цей показник сягнув 95-99%, а до початку повномасштабного вторгнення він становив близько 30%.

Про тенденцію прискореного збільшення українськомовного сегменту в загальному обсязі медіа- та інтернет-контенту, що споживають та створюють українці, засвідчили дані дослідження Центру контент-аналізу з оцінкою використання української і російської мов в українському сегменті соціальних мереж у червні 2022 року¹⁹⁹. Зокрема, порівняння показників 2020 та 2022 року вказують на те, що російська мова втратила домінантне становище в українському сегменті соціальних мереж. Ключові зміни демонструють спільноти, пов'язані з західним світом, – Facebook, Twitter та Instagram. Якщо два роки тому частка дописів українською мовою коливалася в цих спільнотах у діапазоні 13-27%, то тепер вона сягнула двох третин. Це при тому, що аналіз враховував дописи на тимчасово окупованих рф територіях, включно з Кримом.

Тенденцію щодо кардинального зміцнення української мови і послаблення позиції російської мови в українському сегменті соціальних мереж засвідчили також результати наукового дослідження, проведеного групою вчених з Мюнхенського університету Людвіга-Максиміліана, Мюнхенського технічного університету (Німеччина) та Університету Бата (Велика Британія)²⁰⁰. Науковці дослідили вибір мови та активність дописів в українському Twitter (X) з січня 2020 року по листопад 2022 року, використовуючи понад 4 мільйони твітів із геотегами від понад 62 000 різних користувачів. Результати були опубліковані в січні 2024 року.

Науковці зауважують стійкий довготривалий зсув від російської до української мови ще до повномасштабного вторгнення (вірогідність твітів українською мовою зросла з 33% до 48%). Активні користувачі з часом зменшують кількість російськомовних твітів на користь української. Це свідомий вибір того, як користувачі спілкуються та представляють себе своїй онлайн-аудиторії. Цей поступовий зсув різко прискорився з початком російської агресії: за кілька місяців частота українських твітів зросла з 48% до 76%. Більше половини переважно російськомовних користувачів перейшли на українську. Науковці трактують це як свідомий перехід до української онлайн-ідентичності, свідомого самовизначення себе українцем.

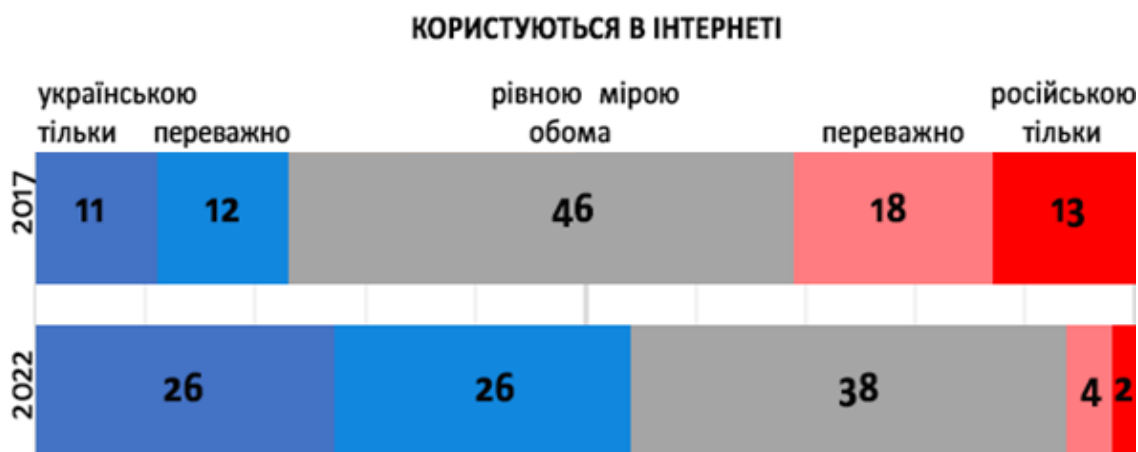
Отже, можемо констатувати, що користувачі (дописувачі) популярних соціальних мереж в Україні створюють здебільшого українськомовний

¹⁹⁹ Українська мова у соцмережах: що змінилося після початку повномасштабної війни?. - URL: <https://ukrcontent.com/reports/ukrainska-mova-u-socmerezah-shho-zminilosya-pislya-pochatku-povnomasshtabnoi-vijni.html>.

²⁰⁰ The Russian war in Ukraine increased Ukrainian language use on social media. - URL: <https://www.nature.com/articles/s44271-023-00045-6>.

комунікативний простір, що сприяє переходу на українську мову тих, хто ще надає перевагу російській.

Суттєві зміни у 2022 році на користь вживання української мови в інтернеті зафіксували й соціологи.

Провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України Володимир Кулик у своєму аналізі соціологічного дослідження КМІС²⁰¹, проведеного у грудні 2022 року, зробив такий висновок: "Користування інтернетом відрізняється від інших практик використання мови не лише тим, що в ньому більший ухил на користь молодших і заможніших, а й тим, що в ньому більше інших мов, крім української та російської, тобто насамперед англійської (серед найзаможніших респондентів про використання "іншої мови" заявили аж 10%). Але навіть за цих умов декларована частка української мови ("тільки" та "переважно") становить 52% і в багато разів перевищує частку російської (6%), тоді як 38% заявили про використання обох мов рівною мірою. Прикметно, що заможні респонденти, вживаючи більше англійської мови, водночас уживають не набагато менше української, ніж бідніші, а молоді навіть трохи більше, ніж старші. Тобто все рухається в правильному напрямку, важливо продовжувати".

У підтвердження такого висновку можна навести результати опитування учасників освітнього процесу щодо мовної ситуації в закладах загальної середньої освіти, яке було проведено в червні 2022 року в межах співпраці Уповноваженого та Державної служби якості освіти. Дослідженням було охоплено 58 228 учасників освітнього процесу (вчителі, учні 8 – 11-х (12-х) класів та їхні батьки) з різних регіонів країни, крім тимчасово окупованих областей. Щодо мови спілкування та контенту в мережі Інтернет 51% школярів відповіли, що використовують тільки українськомовний та/або переважно українськомовний контент, 30% споживають однаковою мірою як

²⁰¹ Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. - URL: <https://zbruc.eu/node/114247>.

українськомовний, так і російськомовний контент, 17% надають перевагу російськомовному контенту.

Незважаючи на обставини воєнного часу, Уповноважений та його Секретаріат продовжував виконувати у повній мірі визначені Законом про державну мову завдання, зокрема і у сфері забезпечення функціонування державної мови в інтернет-просторі. Організована активна інформаційно-роз'яснювальна робота стосовно законодавчих нововведень стимулювала не лише швидкі зміни в режимі функціонування інтернет-представництв, а й мотивацію українських користувачів інтернету захищати своє право на послуговування українською мовою.

З 16 липня 2022 року, коли запрацювала частина шоста статті 27 Закону про державну мову, в Секретаріаті Уповноваженого запроваджено окремий обрахунок скарг, у яких йдеться про порушення вимог щодо мови виконання інтернет-представництв. До кінця 3-го кварталу 2022 року за 2,5 місяці до Уповноваженого надійшло майже 600 скарг щодо порушення відповідної норми, що склало більше половини від усіх звернень, отриманих в цей період. Зауважимо, що до цієї статистики не входять ті скарги, що містять також інформацію про інші порушення в мережі інтернет, зокрема щодо мови безпосередньої комунікації при обслуговуванні споживачів, мови освітнього контенту, онлайн-навчання, мови надання інформаційних чи консультативних послуг, онлайн-медіа тощо. Такі скарги зараховувалися до статистики порушень у відповідних сферах (обслуговування споживачів, освіта, освіта дорослих, охорона здоров'я, медіа, тощо). До кінця 2022 року частка скарг на мову інтернет-представництв дещо зменшилася і становила 46%.

Загалом у 2022 році шляхом моніторингу²⁰² та в результаті розгляду скарг опрацьовано 1 562 інтернет-сторінки органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, громадських об'єднань, політичних партій, інших юридичних осіб, з яких 1422 сайти – інтернет-представництва суб'єктів господарювання, через які реалізуються товари і послуги, а решта 140 – інших установ та організацій (медіа, музеї, бібліотеки та ін.).

За результатами аналізу встановлено 1 112 порушень. На вимогу Уповноваженого у встановлений строк усунуто 611 порушень вимог Закону, що становить 54,9% від усіх встановлених за результатами моніторингів порушень. З них: 590 порушень усунули суб'єкти господарювання, 21 – інші установи та організації.

²⁰² Моніторинг 2022. - URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/monitorynh-2022>.

2023 рік

Стрімкі позитивні зміни у становищі української мови в інтернет-просторі та сфері ІТ-технологій, які відбулися у 2022 році, тривали і в 2023 році.

Центр Контент аналізу, який традиційно проводить відповідні дослідження²⁰³, констатував у 2023 році: за декілька років українські соціальні мережі пройшли видатний шлях від стану майже суцільного зросійщення до переважної ролі української мови. Для аналізу, як і у попередніх дослідженнях, були зібрані дописи з поширених в Україні соціальних мереж Facebook, Twitter (X), Instagram, Youtube, TikTok, в тому числі й із заборонених, але дотепер використовуваних російських платформ – VK та ОК. Всього було зібрано й проаналізовано 1,17 млн дописів, які містили широковживані українськомовні та російськомовні лексеми та були написані в період з 20 вересня по 20 жовтня 2023 року користувачами з України. Так було виявлено приблизні оцінки співвідношення вживання української і російської мов як в цілому в українському сегменті соціальних мереж, так і окремо для кожної соціальної мережі і кожної області. Порівняння отриманих даних із попередніми дало змогу оцінити динаміку мовних уподобань користувачів.

Найбільш показовими виявилися зміни²⁰⁴ у співвідношенні використання української та російської мов в конкретних соціальних мережах, що відбулися з жовтня 2020 по жовтень 2023 року. Українська мова стала помітно домінувати майже в усіх найпопулярніших соціальних мережах. Facebook, Twitter (X) та Instagram, які підтвердили тенденцію на стрімке посилення позиції української мови. Так, в Instagram державною мовою у жовтні 2023 року писалося понад 90% дописів; Facebook та Twitter (X) за цим показником сягнули 75-80%. У червні 2022 року частка української мови в цих соціальних мережах становила 65-70%, а три роки тому – коливалася в межах 15-25%. Вдвічі зросла частка української мови в TikTok: якщо раніше співвідношення було 1 до 2 на користь російської мови, то тепер аналогічна перевага на користь української.

Проте найбільшу динаміку посилення української мови у 2023 році продемонстрував Youtube. Дослідження, зроблене в червні 2022 року, не виявило змін в цій соціальній мережі порівняно з довоєнним періодом. Проте майже півтора роки по тому можна констатувати, що частка української мови в Youtube стрімко зросла, відірвавшись від 5% україномовних відеоматеріалів й сягнувши майже половини (45%).

²⁰³ Українська мова посилює свої позиції у соціальних мережах: YouTube теж поступово українізується. - URL: <https://ukrcontent.com/reports/ukrayinska-mova-poslyuyue-svoyi-pozyciyi-u-socialnyx-merezhax-youtube-tezh-postupovo-ukrayinizuetsia.html>.

²⁰⁴ Співвідношення використання української та російської мов в конкретних соціальних мережах. - URL: <https://store.livarava.com/b939768a-7b55-11ee-b88b-5254a2021b2b.jpg>.

Важливі тенденції демонстрував і регіональний вимір. Значне посилення присутності української мови за 2023 рік відбулося у центральному, південному та східному регіонах. Майже в усіх областях зафіксовано збільшення питомої ваги української мови на 10-15%. Дуже важливо, що вперше українська мова здобула сильніші позиції в Харківській, Дніпропетровській та Миколаївській областях. Цілком очікувано, що ситуація за рік майже не змінилася в окупованих регіонах.

Закономірно, що разом з суттєвим збільшенням обсягу українськомовного контенту зростає і його споживання. Як засвідчили результати дослідження "Індекс медіаграмотності української аудиторії"²⁰⁵, проведеного в січні 2024 року ГО "Детектор медіа", за останній рік значно збільшився інтерес українців до медіа-контенту українського походження. При цьому від 69 до 79% українців повністю відмовилися від російського інформаційного та культурного продукту.

Додатковим підтвердженням загальної тенденції щодо суттєвого збільшення у 2023 році використання української мови при комунікації в інтернеті, а також кількості і якості актуального українськомовного контенту, можуть слугувати результати щорічного онлайн-анкетування²⁰⁶ учасників освітнього процесу, проведеного в школах з 19 квітня до 4 травня 2023 року Державною службою якості освіти. Дослідження показало доволі різкі позитивні зміни щодо вибору української мови при спілкуванні онлайн (соцмережі, месенджери) у 2023 році усіма учасниками освітнього процесу, а також вибору учнями/ученицями українськомовного контенту в інтернеті. Так, частка тих, хто використовує лише українську мову при онлайн-спілкуванні, за рік збільшилася серед вчителів на 19%, серед батьків - на 19%, однак, серед учнів та учениць - на 9%. Водночас частка опитаних школярів, які обирають лише українськомовний контент, збільшилася на 17%.

Важливі дані²⁰⁷ з точки зору оцінки позицій української мови в інформаційному полі українського сегменту інтернету, зокрема й на регіональному рівні, представив у жовтні 2023 року Центр контент аналізу

²⁰⁵ Індекс медіаграмотності українців 2020–2023 (четверта хвиля). - URL: <https://detector.media/infospace/article/225738/2024-04-22-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-20202023-chetverta-khvylya/>.

²⁰⁶ Звіт за результатами проведення першого циклу моніторингу щодо забезпечення функціонування державної мови в освітньому процесі в закладах загальної середньої освіти, 2022/2023 н. - URL: [phttps://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/11/Zvit_Funkcionuvannya_derzhavnoi_movi_ZZSO-2023_SQE_Upovnovazheniy.pdf](https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/11/Zvit_Funkcionuvannya_derzhavnoi_movi_ZZSO-2023_SQE_Upovnovazheniy.pdf).

²⁰⁷ Близько 10% українських онлайн-ЗМІ не мають повноцінної українськомовної версії сайту - Дослідження. - URL: <https://ukrcontent.com/reports/blyzko-desiaty-vidsotkiv-onlayn-zmi-ne-maiut-povnocinnou-ukrainomovnoyi-versiyi-saytu-doslidzhennia.html>.

разом з Уповноваженим. Використано вибірку українських загальнонаціональних та регіональних онлайн-медіа, що містить 1924 портали, з яких 566 – це загальнонаціональні, а 1358 – регіональні.

За результатом аналізу виявлено, що повноцінна українськомовна версія сайту завантажується за замовчуванням у 81% загальнонаціональних та 85% регіональних медіа. Близько 5% сайтів національних та регіональних онлайн-медіа не мали україномовної версії. У більшості випадків це є агрегатори новин, проте трапляються й поодинокі "нішеві" видання. Загалом результати зазначеного дослідження можна оцінювати як позитивні.

Відповідно до частини шостої статті 27 Закону про державну мову інтернет-представництва медіа, зареєстрованих в Україні, повинні мати українськомовну версію, яка повинна мати не менше за обсягом та змістом інформації, ніж іншомовні версії, та завантажуватись за замовчуванням для користувачів в Україні. Водночас, норма статті 63 Закону "Про медіа", який набрав чинності у березні 2023 року, передбачає добровільну реєстрацію суб'єктів у сфері онлайн-медіа. Відтак виникла прогалина щодо онлайн-медіа, які не зареєструвалися як суб'єкт у сфері медіа. Це стримує подальше утвердження української мови в інтернет-просторі та обмежує інституційний вплив Уповноваженого на інформаційні інтернет-ресурси, які свідомо надають перевагу російській мові.

Відзначимо, що позитивний вплив на динаміку українізації онлайн-медіа мала взаємодія Уповноваженого з національним новинним агрегатором UKR.NET. Після того, як компанія встановила для партнерів вимогу наявності українськомовної версії новинних ресурсів для потрапляння повідомлень в новинну стрічку, українізація онлайн-ресурсів суттєво пришвидшилась.

Важливу роль в досягненні позитивних результатів українізації цифрового простору України відіграє співпраця Уповноваженого та активних громадян, які захищають свої мовні права та повідомляють про порушення Закону про державну мову. У 2023 році після значного сплеску, пов'язаного з набранням чинності 16.07.22 року частини шостої статті 27, інтенсивність надходження скарг на порушення цієї норми та частка в загальній кількості почала поступово зменшуватись. Це може свідчити про певну позитивну тенденцію щодо дотримання обов'язкових вимог Закону про державну мову стосовно мови інтернет-представництв, а також про позитивну динаміку українізації національного сегменту інтернет-простору.

У 2023 році повідомлення громадян про порушення з боку суб'єктів господарювання, що надходили до Секретаріату Уповноваженого, уважно опрацьовувалися, здійснювався аналіз зазначених інтернет-представництв.

На першому етапі, у разі фіксації порушення, встановлювалась контактна інформація суб'єкта, за можливості - відомості про його державну реєстрацію, перевірялась наявність та усунення раніше зафіксованих порушень тощо, направлявся лист з роз'ясненням норм Закону про державну мову та вимогою усунути порушення протягом 30 днів. Після завершення встановленого строку проводився моніторинг усунення порушень.

До переліку інтернет-представництв, щодо яких у 2023 році надходили скарги (вебсайти, вебсторінки в соціальних мережах), увійшло 1123 найменування (покликання). Більшість інтернет-представництв суб'єктів господарювання, що підлягали аналізу, функціонували з порушенням вимог Закону, а саме - 958 (85%). З них:

- 785 (82%) інтернет-представництв не мали сторінки, виконаної державною мовою;
- 130 (14%) - за замовчуванням завантажувалися недержавною мовою;
- 43 (4%) - українськомовна версія сторінки містила певну частину інформації, що була виконана недержавною мовою (обсяг інформації на українськомовній версії є меншим).

Дослідження стану усунення порушень частини шостої статті 27 Закону про державну мову на вимогу Уповноваженого, показало таке:

- 452 вебсайти та вебсторінки в соціальних мережах усунули порушення. Частина інтернет-ресурсів на момент здійснення перевірки припинили своє функціонування (недоступні);
- 425 інтернет-представництв продовжили функціонувати з порушенням вимог Закону про державну мову. Зауважимо, що активні бойові дії на території країни призвели до призупинення або припинення підприємницької діяльності з боку багатьох суб'єктів господарювання, що вплинуло на процес усунення порушень. Особи припинили реалізовувати товари та послуги, проте у споживачів залишився доступ до інтернет-представництв;
- 81 інтернет-представництво частково усунуло порушення вимог Закону (перебувають в процесі виправлення). Вебсайт та вебсторінка в соціальних мережах завантажуються за замовчування або ведуться державною мовою, проте частина інформації подана там недержавною мовою. Частина інформації є незначною і могла бути пов'язана з тривалими технічними роботами, які ведуться задля усунення порушення вимог Закону про державну мову (86 за результатами моніторингу 2022 року).

Частка усунення порушень у 2023 році становила 55,6% (533) і включала в себе як інтернет-представництва суб'єктів господарювання, які повністю

усунули порушення вимог Закону про державну мову, так і вебсайти та вебсторінки в соціальних мережах суб'єктів господарювання, що на момент перевірки через технічні причини (складності у роботі служби технічної підтримки інтернет-представництва через військові дії; велику кількість інформації (наповнення сайту, найменувань товарів та послуг) перебували в процесі усунення (потребують більше часу на усунення).

Зауважимо, що значна частина інтернет-представництв мають спеціальні налаштування, які запам'ятовують останню обрану користувачем мову. Інформація щодо дій користувача враховується при наступних відвідинах сайту: завантажується та мовна версія, яка відкривалась останньою. Такі налаштування не розглядалися як порушення, оскільки завантаження інтернет-представництва після обрання і використання конкретної мовної версії вже не можна вважати завантаженням за замовчуванням.

У вересні 2023 року Секретаріатом Уповноваженого здійснено моніторинг інтернет-представництв 112 театрів та філармоній. Загальна кількість інтернет-представництв, які аналізувались, становила 368. З них: 104 вебсайти (діючих - 97); 264 сторінки в соціальних мережах, застосунках та платформах для поширення інформації (Instagram, Твіттер (X), Facebook, TikTok, Viber, Telegram, YouTube). За результатами моніторингу зафіксовано порушення вимог частини 6 статті 27 Закону про державну мову в діяльності трьох театральних закладів: Комунальний заклад культури "Дніпровський міський театр "КВН ДГУ"; КЗ "Закарпатський обласний угорський драматичний театр" (порушення стосується показника: мова виконання інтернет-представництва); 3. Хмельницький міський монотеатр "Кут". На вимогу Уповноваженого ці порушення усунуто.

Також у грудні 2023 року Секретаріатом Уповноваженого здійснено моніторинг інтернет-представництв обласних рад та міських рад територіальних громад з кількістю населення 75 тисяч і більше. Загалом було проаналізовано 181 інтернет-представництво (вебсайти і сторінки в соціальних мережах). За результатами моніторингу порушень частини шостої статті 27 Закону про державну мову не зафіксовано.

Щодо злісних порушників після встановлення та уточнення необхідних відомостей про суб'єкти господарювання (найменування, організаційно-правова форма, місцезнаходження, інша контактна інформація, особа керівника тощо) здійснювалися заходи реагування відповідно до статей 56 та 57 Закону про державну мову та/або Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП).

Так, протягом 2023 року здійснювалося 20 заходів державного контролю за застосуванням державної мови в діяльності юридичних осіб та фізичних осіб

підприємців, які стосуються дотримання норм частини шостої статті 27 Закону про державну мову.

За їх результатами, а також в межах повноважень, визначених КУпАП, за порушення вимог Закону про державну мову щодо мови інтернет-представництв Уповноваженим було ухвалено:

- 21 постанову з накладенням адміністративного стягнення у вигляді попередження;
- 7 постанов з накладенням адміністративного стягнення у вигляді штрафу у розмірі 3400 грн;
- 1 постанову з накладенням адміністративного стягнення у вигляді штрафу у розмірі 8500 грн (повторне порушення).

Необхідно відзначити, що реагування на повідомлення про порушення щодо мови інтернет-представництв ускладнюється тим, що:

- у більшості випадків на інтернет-представництвах (сайтах, сторінках та каналах в соціальних медіа тощо) не зазначаються відомості про суб'єкт господарювання, який вони представляють (найменування юридичної особи чи фізичної особи-підприємця, реєстраційні дані з державних реєстрів (ЄДРПОУ/ІН), контактні дані суб'єкта тощо);
- близько 90% скарг про порушення щодо мови інтернет-представництв не містять відомостей про відповідний суб'єкт господарювання;
- встановлення відомостей про суб'єкт господарювання в межах повноважень Уповноваженого із захисту державної мови, який діє виключно на підставі та у спосіб, визначений законодавством, потребує значних витрат часу.

З метою підвищення результативності реагування на скарги щодо мови інтернет-представництв Уповноважений регулярно поширював рекомендації щодо доцільності застосування користувачами інтернету свого права на отримання інформації про продавців, виробників продукції, гарантованого законодавством про захист прав споживачів, у разі виявлення ними порушення вимог законодавства про державну мову і поданні відповідної скарги Уповноваженому.

На жаль, нова редакція Закону України "Про захист прав споживачів" (від 10 червня 2023 року № 3153-ІХ), яким передбачена можливість обмеження доступу до інтернет-ресурсів, де не опубліковано відомості про відповідні суб'єкти господарювання, набирає чинності після закінчення воєнного стану. До того часу ідентифікація суб'єкта господарювання, який порушує норми частини шостої статті 27 Закону про державну мову, залишається суттєво ускладненою.

Отже, можемо констатувати, що 2023 рік позначився значним збільшенням частки української мови в українському сегменті інтернету і загалом у сфері інформаційних технологій. Вочевидь цьому сприяли зміни у ставленні українців до мови держави-агресора, а також набрання чинності у липні 2022 року норм Закону про державну мову щодо мови інтернет-представництв та норм КУпАП щодо адміністративної відповідальності за їх порушення.

2024 рік

Як зазначалося, стрімкі зміни на користь української мови в цифровому просторі України у 2022 та 2023 роках були обумовлені двома основними факторами: масовою "самоукраїнізацією" користувачів після російського вторгнення та набранням чинності окремих норм Закону про державну мову та КУпАП. У 2024 році позитивна тенденція збереглася, але темпи змін уповільнилися. При цьому показники використання української мови в інтернет-комунікаціях, при пошуку інформації, використанні онлайн-сервісів та програмного забезпечення, як помітно на деяких прикладах, залишаються меншими за показники вживання її в публічному та приватному спілкуванні. Для виявлення причин зниження динаміки українізації та пошуку рішень для виправлення ситуації доцільно оцінити вплив кожного зі згаданих факторів у 2024 році.

Насамперед важливо з'ясувати, наскільки ефективно працюють норми Закону про державну мову, які стосуються сфери ІТ, та оцінити ефективність заходів щодо забезпечення їх виконання. Оскільки законодавством на Уповноваженого із захисту державної мови покладено завдання захисту української мови як державної та права громадян України на отримання державною мовою інформації та послуг, зокрема і в цифровому просторі, аналіз результатів його діяльності в цій сфері допоможе оцінити ефективність законодавчих норм.

За опублікованими даними²⁰⁸ реєстраторів станом на кінець другого кварталу 2024 року в доменній зоні UA було зареєстровано 466 327 доменів. Організувати постійний моніторинг такої кількості адрес силами Секретаріату Уповноваженого неможливо. Натомість для оцінки ситуації, виявлення тенденцій та динаміки змін щороку здійснюється аналіз окремих видів інтернет-ресурсів.

²⁰⁸ Доменна статистика .UA за підсумками другого кварталу 2024 року. - URL: <https://freehost.com.ua/ukr/faq/articles/domenna-statistika-ua-za-pidsumkami-drugogo-kvartalu-2024-roku/>.

У 2024 році під час вибіркового моніторингу понад 100 сайтів міст південних та східних областей порушень вимог щодо мови виконання інтернет-представництв не виявлено. Також здійснено моніторинг 701 інтернет-представництва (вебсайти, сторінки в соціальних мережах, канали та групи в месенджерах), зареєстрованих суб'єктів у сфері онлайн-медіа (станом на 09.10.2024 року Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення внесено до реєстру 436 суб'єктів у сфері онлайн-медіа). За результатами моніторингу виявлено окремі порушення в діяльності зареєстрованих онлайн-медіа: неповноцінне виконання сторінки державною мовою - частина інформації на українськомовній версії виконана недержавною мовою; завантаження сторінки за замовчуванням недержавною мовою; виконання реклами недержавною мовою. Зафіксовано лише один випадок виконання інтернет-представництва виключно російською мовою: сайт знаходиться у стадії розробки і містить лише назву українською мовою, а інші постійні елементи дизайну російською мовою. Загальна кількість порушень - 30.

Для онлайн-медіа, які працюють на базі сторінок в соціальних мережах та месенджерах, характерним є поширення відеоконтенту недержавною мовою (російською, англійською, корейською, грузинською тощо). На жаль, законодавством не встановлено чіткої норми щодо мови відеоконтенту, який поширюється через інтернет-представництва, зокрема соціальні мережі, сервіси спільного доступу до відео. Оскільки громадяни все частіше звертаються до Уповноваженого зі скаргами на порушення їхнього права на отримання інформації державною мовою при поширенні відеоконтенту через інтернет-представництва суб'єктів у сфері медіа та суб'єктів господарювання, ця проблема потребує додаткового законодавчого врегулювання.

Оскільки не всі онлайн-медіа реєструються, важливим для оцінки відповідності функціонування українських онлайн-медіа вимогам законодавства про державну мову є дослідження²⁰⁹, представлене у жовтні 2024 Центром контент аналізу (ЦКА) спільно з Уповноваженим. Було проаналізовано сайти приблизно 2 тисяч українських медіа в розрізі мовних версій незалежно від факту реєстрації. Станом на жовтень 2024 року повноцінну українськомовну версію мали близько 90% проаналізованих сайтів. Повноцінна українськомовна версія сайту, як і 2023 року, завантажується за замовчуванням у 81% загальнонаціональних медіа та 85% регіональних медіа.

²⁰⁹ Близько 5% сайтів українських медіа не мають україномовної версії, — Центр контент-аналізу. - URL: <https://ms.detector.media/onlain-media/post/36574/2024-10-29-blyzko-5-saytiv-ukrainskykh-media-ne-mayut-ukrainomovnoi-versii-tsentr-kontent-analizu/>.

Отже зіставляючи результати моніторингу зареєстрованих онлайн-медіа та згаданого дослідження ЦКА, можна зробити висновок, що близько 15% онлайн-медіа, які завантажуються за замовчуванням недержавною мовою, є незареєстрованими. Така ситуація свідчить загалом про дотримання чинних норм Закону про державну мову, а також про необхідність їх удосконалення.

Важливим джерелом для аналізу є скарги громадян України та результати їх розгляду. В таблиці наведено дані про кількість та частку скарг щодо порушень вимог частини шостої статті 27 Закону про державну мову в загальній кількості скарг за роками від дати набрання чинності цієї норми.

Таблиця. Кількість та частка скарг щодо порушень вимог Закону про державну мову щодо мови інтернет-представництв (частина шоста статті 27) у загальній кількості скарг за роками.

Рік	Загальна кількість скарг	Кількість скарг щодо мови інтернет-представництв	Частка скарг щодо мови інтернет-представництв
2022 (з 16.07.22)	1808	831	46%
2023	3692	992	27%
2024	3314	670	29%

Наведені дані вказують на тенденцію до зменшення кількості скарг щодо мови інтернет-представництв. Порушниками є переважно представники малого бізнесу. Також змінився характер порушень: У 2022 та у 2023 році році 70-80% зафіксованих порушень стосувалася відсутності українськомовної версії інтернет-представництва. У 2024 році більшість скарг стосується завантаження за замовчуванням російськомовної версії при наявності українськомовної версії. Така тенденція свідчить про поступове наповнення інтернет-простору інформацією українською мовою та наближення до цілком прийнятної ситуації щодо дотримання відповідної норми.

Важливо відзначити, що у 2024 році суттєво збільшено кількість заходів державного контролю за скаргами громадян. Близько третини зареєстрованих повідомлень про порушення статті 27 Закону про державну мову містять відомості, які дозволяють встановити власника інтернет-представництва. Це дозволяє розпочати державний контроль за застосуванням державної мови в діяльності відповідного суб'єкта, за його результатами скласти протокол про

адміністративне правопорушення та застосувати санкцію відповідно до КУпАП.

Так, за результатами державного контролю у 2024 році всього було встановлено 187 порушень вимог частини шостої статті 27, що складає 43% від загальної кількості встановлених порушень за результатами державного контролю. На підставі актів, в яких зафіксовані порушення, складено протоколи на відповідних керівників суб'єктів контролю та ухвалено постанови про застосування санкції за адміністративне правопорушення: попередження, або штраф у розмірі від 3400 до 5100 грн. Відтак власники близько третини інтернет-представництв, щодо яких надійшли скарги громадян, і які не мають українськомовної версії або завантажуються за замовчуванням недержавною мовою, притягуються до адміністративної відповідальності. Як зазначалося, головною проблемою, яка обмежує застосування санкцій за порушення вимог щодо виконання інтернет-представництв, є приховування суб'єктами господарювання відомостей про державну реєстрацію як юридичної особи або фізичної особи-підприємця. На жаль, норма Закону України "Про захист прав споживачів", яка дозволить вирішувати цю проблему, запрацює лише після завершення воєнного стану.

Крім скарг на порушення вимог частини шостої статті 27 Закону про державну мову щодо мови інтернет-представництв на адресу Уповноваженого надходили також нечисленні скарги, що стосувалися мови програмного забезпечення або функціонування онлайн-сервісів. Як і в попередні роки, декілька скарг стосувалися використання державними та комунальними установами російськомовних інтерфейсів поштових сервісів при листуванні з громадянами, що є порушенням частини третьої статті 27.

Окремі звернення стосувались використання державними органами спеціалізованого програмного забезпечення для кіберзахисту, освітнім закладом - онлайн-сервісу для відеоконференцій Zoom, закладами охорони здоров'я - медичного устаткування без української локалізації. Як вже зазначалося, чинне законодавство дозволяє реалізовувати програмні продукти без українськомовного інтерфейсу, якщо вони мають інтерфейс англійською або іншими мовами ЄС, використовувати в державному і комунальному секторі програми без українськомовного інтерфейсу доки він не буде створений, застосовувати спеціалізоване обладнання без української локалізації, якщо воно не належить до товарів широкого вжитку.

Отже, підсумовуючи аналіз стану дотримання законодавчих норм щодо мови комп'ютерних програм та інтернет-представництв, здійснений на основі даних моніторингу Секретаріату Уповноваженого та розгляду скарг громадян, можна констатувати значний прогрес. Загалом вдалося забезпечити виконання

відповідних норм суб'єктами державної та комунальної форми власності, великим та середнім бізнесом. Онлайн-медіа та суб'єкти малого підприємництва також переважно дотримуються законодавства. Найчастіше сьогодні порушується вимога щодо завантаження за замовчуванням українськомовної версії. Часто причиною є не свідоме ігнорування Закону про державну мову, а низька поінформованість, зокрема і про спосіб зміни налаштування функціонування інтернет-представництва без втрати його відвідуваності.

До порівняння - у 2019 році, до ухвалення Закону про державну мову за даними Каталогу українських виробників "Зроблено в Україні" (madeinua.org) українська мова була присутня тільки на 38,5% сайтів українських виробників.

На жаль, задовільна динаміка та показники дотримання Закону про державну мову в 2024 році не гарантували подальшого зростання присутності української мови в інтернеті та сфері ІТ. Порівняння наявних оцінок вживання української мови з показниками попередніх років, а також з даними соціологічних опитувань щодо функціонування української мови в реальному житті допоможе проаналізувати поточну ситуацію.

Наведемо деякі результати соціологічного опитування²¹⁰, проведеного Центром Разумкова з 6 по 12 червня 2024 року в рамках Програми сприяння громадській активності "Долучайся!".

Українську мову рідною назвали 78% опитаних, у 2017 р. таких було 68%, у 2015р. — 60%, у 2006р. — 52%. Відповіли, що і українська, і російська однаковою мірою є для них рідними, 13% опитаних (у 2006 р. таку відповідь дали 16% респондентів у 2015 р.- 22%). Частка тих, хто назвав рідною російською мову, становить 6%, у 2006р. таких було 31%, у 2015р. — 15%.

Розмовляють вдома лише або переважно українською 70,5% опитаних, у 2015р. таких було 50%, у 2006р. — 46%. Розмовляють вдома лише або переважно російською 11% опитаних, у 2015р. таких було 24%, у 2006 р. — 38%. Розмовляють приблизно однаковою мірою українською і російською 18% (у 2015р. — 25%, у 2006р. — 15%).

Корисним для оцінки мовних звичок українців, які є активними користувачами мобільних застосунків, є результат анонімного онлайн-опитування понад 7 тис. респондентів, проведеного у жовтні 2024 року Rakuten Viber. Rakuten Viber є частиною японської Rakuten Group, Inc., компанії у сфері фінтех, електронної комерції, цифрового контенту та комунікаційних послуг, застосунок Rakuten Viber в Україні встановлено на 98% смартфонів.

²¹⁰ Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.). - URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>.

За результатами дослідження: 55% - повністю перейшли на українську мову або завжди користувалися нею і в побуті, і в публічному спілкуванні; 22% - ще спілкуються російською в побуті, хоча публічно перейшли на українську. 8% опитаних повідомили, що ще не перейшли на українську мову, але планують. 8% - що не перейшли на українську і не планують. Але 7% респондентів повідомили, що раніше перейшли повністю на українську, але зараз потроху повертаються до спілкування російською, оскільки їм так зручніше. Зауважимо, що це вперше після повномасштабного вторгнення зафіксована кількісна оцінка явища, який можна назвати "рерусифікація" - повернення до російської мови спілкування, до сприйняття її публічного використання "нормальним" та "доречним".

Розглянемо деякі дані, що стосуються функціонування української мови в цифровому просторі. Показник 80% і вище можемо вважати дуже бажаним, оскільки така частка є близькою до рівня визнання української мови рідною, а показники від 60 до 70% такими, що відповідають рівню вживання державної мови у реальному житті "поза мережею" (офлайн).

Доволі інформативними та показовими виявилися результати дослідження Центру контент-аналізу "Оцінка вживання української та російської мов в українському сегменті соціальних мереж у серпні-вересні 2024 року та порівняння з даними 2020, 2022 та 2023 років"²¹¹. У дослідженні порівнювалася частота українськомовних постів у порівнянні з частотою російськомовних від користувачів, що вказали своє місцезнаходження в Україні.

У найбільш популярних американських соціальних мережах – Facebook, Twitter (X) та Instagram – лідерські позиції української мови залишилися незмінними. Хоча в Instagram відбулося певне зменшення у порівнянні з 2022 роком частки україномовних дописів (з понад 90% до 87%), у Facebook цей відсоток не змінився (79%), а Twitter (X) продемонстрував незначне зростання з 80% до 83%. Для наочності варто нагадати, що на три роки раніше – в жовтні 2020 року – частка української мови у цих соцмережах коливалася в межах 15-25%.

Таким чином, користувачі цих трьох соціальних мереж протягом 2-х останніх років перебувають в здебільшого українськомовному середовищі. Частка української мови навіть перевищує показники визнання української мови рідною. Це створює сприятливі умови для переходу на українську тих, хто ще надає перевагу російській мові у реальному житті. Проте позитивна

²¹¹ Оцінка вживання української та російської мов в українському сегменті соціальних мереж у серпні-вересні 2024 року та порівняння з даними 2020, 2022 та 2023 років. - URL: https://drive.google.com/file/d/1WzkwGKOiahEeRmWDl_KFRbKEVEF2GCr2/view.

тенденція сповільнилася і, найімовірніше, йде у зворотному напрямку. Незначну позитивну динаміку продемонструвала Платформа YouTube. У 2023 році українська мова відчутно посилити тут свої позиції, відірвавшись від 6% відео у 2022-му і сягнувши майже половини (46%). Але у 2024 році ця частка зросла лише на 4 відсоткові пункти - до 50%.

Показово, що певний регрес продемонстрував TikTok: якщо 2023 року була тенденція до переважання україномовного контенту в цій соцмережі (55%), то у 2024-му ситуація погіршилася: частка російської мови стала більшою (53%) за українську (47%).

В регіональному розрізі українська мова у 2024 році переважала в усіх областях, окрім частково окупованої Донецької, майже повністю окупованих Луганської й Криму, а також Одеської області. Після зростання частки вживання української мови з 27% в 2022 році до 49% у жовтні 2023 року, частка української там скоротилася до 43% станом на вересень 2024 року.

Вочевидь, сплеск української самоідентифікації у соціальних мережах досягнув у 2023 році свого максимуму, а у 2024-му почала проявлятися соціальна інерція та/або вплив держави-агресора. Зауважимо, що найбільше падіння рівня вживання державної мови зафіксовано в TikTok - найбільш популярній соціальній мережі серед молодшого покоління. Відомо, що контроль за налаштуванням алгоритмів TikTok здійснює КНР - близький партнер росії.

Симптоматично, що онлайн-анкетування старшокласників, проведене в рамках щорічного дослідження Державної служби якості освіти України та Уповноваженого²¹², виявило, що частка тих, хто спілкується тільки українською в інтернет-мережі, зменшилася у 2024 році на 6% порівняно з попереднім навчальним роком – з 55% до 49% відповідно. Так само зменшилася кількість учнів, які послуговуються лише українськомовним контентом – з 43% до 32%.

МОВА ТА ІНТЕРНЕТ

Порівняно з 2022/2023 навчальним роком:		2021/2022 н. р.	2022/2023 н. р.	2023/2024 н. р.
12%	менше старшокласників вважають мову контенту важливою	43%	62%	50%
5%	зменшилася частка учнів/учениць, які ліпше сприймають україномовний контент	34%	50%	45%
11%	менше учнів/учениць використовують україномовний контент	26%	43%	32%
6%	менше старшокласників спілкуються онлайн суто українською мовою	46%	55%	49%

²¹² Руслан ГУРАК: Батьки підтримують вживання державної мови в усіх сферах життя. - URL: <https://sqe.gov.ua/ruslan-gurak-batki-pidtrimuyut-vzhiv/>.

Зміни у музичних уподобаннях українців можуть вказувати на тенденції стосовно запиту споживачів на українськомовний контент загалом. Після стрімкого злету у 2022 році частка українськомовних пісень в чартах популярних стрімінгових сервісів у 2023 досягла максимальних показників - 65% на YouTube Music, 60% - Apple Music та близько 50% - Spotify. За оприлюдненими Apple Music результатами 2024 року частка українських пісень у ТОП-100 не змінилася, однак російських збільшилася з 15 до 19. За даними²¹³ сервісу для відстеження та дослідження української музики NUAM (New UA Music) кількість українських треків в чартах ТОП-200 стрімінгу Spotify піднялася з 5% (російських - 73%) в лютому 2022 року до максимуму в червні 2023 року в 56% (російських - 16%), а в 2024 році стала знижуватися. Зафіксований мінімум - 33% українських треків (російських - 33%) у вересні 2024. Згідно зі статистикою музичного проєкту bezodnya.music²¹⁴, опублікованою у вересні 2024 року, українські пісні загалом переважають у популярних чартах Spotify, YouTube Music, Apple Music та Shazam - на них припадає в середньому 39% прослуховувань. При цьому російські пісні мають 26%.

За рік російська Вікіпедія в Україні втратила 15 мільйонів переглядів. У грудні 2024 року вона зібрала 77 мільйонів переглядів, тоді як у грудні 2023-го було 92 мільйони. Про це повідомив Юрій Пероганич, співзасновник ГО "Вікімедіа Україна". Однак частка використання російської Вікіпедії все одно є більшою, ніж української – 45,03% і 39,185% відповідно. Частка української Вікіпедії стабільно зростала, досягнувши максимуму в понад 39% у 2023 році, однак знизилася на 0,6% у 2024 році. Динаміка показників Вікіпедії підтверджує уповільнення темпу зростання рівня вживання української мови в мережі Інтернет.

З метою оцінки динаміки змін у виборі українськими споживачами мовної версії інтернет-ресурсів, Уповноважений звернувся до декількох ІТ-компаній, які здійснюють управління найбільш популярними платформами, через які реалізуються товари та надаються послуги певних категорій.

ukr.net - найбільш відвідуваний український інтернет-портал, що агрегує та структурує новинний контент і має дві мовні версії: українську та російську, повідомив, що в грудні 2024 року російськомовну версію сайту відвідували

²¹³ Динаміка частки українських, російських і всіх інших артистів у чарті Spotify. - URL:<https://www.nuam.club/ua-vs-ru>.

²¹⁴ Статистикою музичного проєкту. - URL:https://www.instagram.com/p/C_ihk4aMTaw/.

всього 9,07% користувачів, частка переглядів російськомовних сторінок складала 4,13%. При цьому частка користувачів, які користувалися російськомовною версією веббраузера - 39,88%. Відповідні дані станом на довоєнний час, на жаль, не збереглися. Отже частка користувачів, які потребують новинного контенту українською мовою є дуже високою і навіть вищою за рівень визнання української мови рідною. При цьому значна частина користувачів не поспішають переходити на українськомовне програмне забезпечення - близько 40%.

ТОВ "Нова пошта", яка володіє сервісом логістичних послуг "Нова пошта" (novaposhta.ua) повідомило, що після початку повномасштабного вторгнення компанія відмовилася від російськомовної версії сайту та мобільного додатку - залишилися українськомовна та англomовна версії. Загальна кількість пошукових запитів на сайті та в додатку за 2024 рік серед загальної аудиторії становить 2,3 млн., з них: 167 тис. (5%) – англomовні, 2,2 млн. (95%) – українomовні.

ТОВ "УАПРОМ" надало таку інформацію щодо інтернет-ресурсів, які є власністю компанії.

На маркет-плейсі prom.ua:

- 63% продавців застосовують українськомовну версію сайту, 37% - російськомовну;
- 73% продавців застосовують українськомовну версію сайту, 27% - російськомовну;
- 39% користувачів здійснюють пошук на сайті українською мовою, 36% - російською, 25% - іншими мовами.

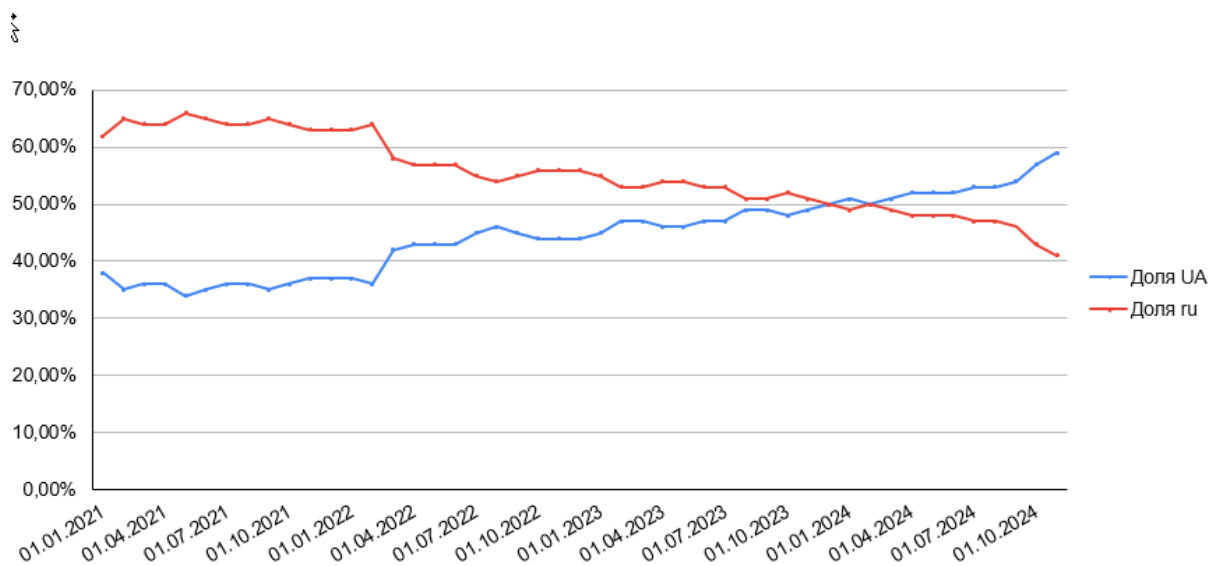
У мобільних додатках існують тільки українськомовні версії кабінетів продавців та покупців.

На вебсайті та у додатку онлайн-сервісу shafa.ua 57% користувачів застосовують українськомовну версію інтерфейсу, 43 - російськомовну.

На вебсайті маркет-плейсу bigl.ua 53% користувачів застосовують українську мову, 47% - російську. Мобільний застосунок має лише українськомовну версію.

На вебсайті онлайн-сервісу kabanchic.ua 78% користувачів розміщують замовлення українською мовою, 12% - російською, 10% - іншими мовами.

ТОВ "Епіцентр К", яке володіє маркетплейсом "Епіцентр" (epicentrk.ua), повідомило в листопаді 2024 року, що основною версією сайту є українськомовна, але оскільки пошукові запити на сайт здійснюються українською і російською мовами, то російськомовна версія також функціонує. Нижче наведено зміну показників використання мовних версій сайту у 2022-2024 роках.

З вересня 2024 року на головній сторінці відсутня можливість переходу на російськомовну версію, що відобразилося на динаміці зростання української мови на графіку. Компанія поінформувала, що частка звернень українською мовою до служби вебсайту у 2022 році складала 49%, у 2023 - 60%, а у 2024 підвищилася до 72%. Для представників бізнесу, які розміщують інформацію про свої товари на платформі Епіцентр, запропонована лише українськомовна версія інтерфейсу.

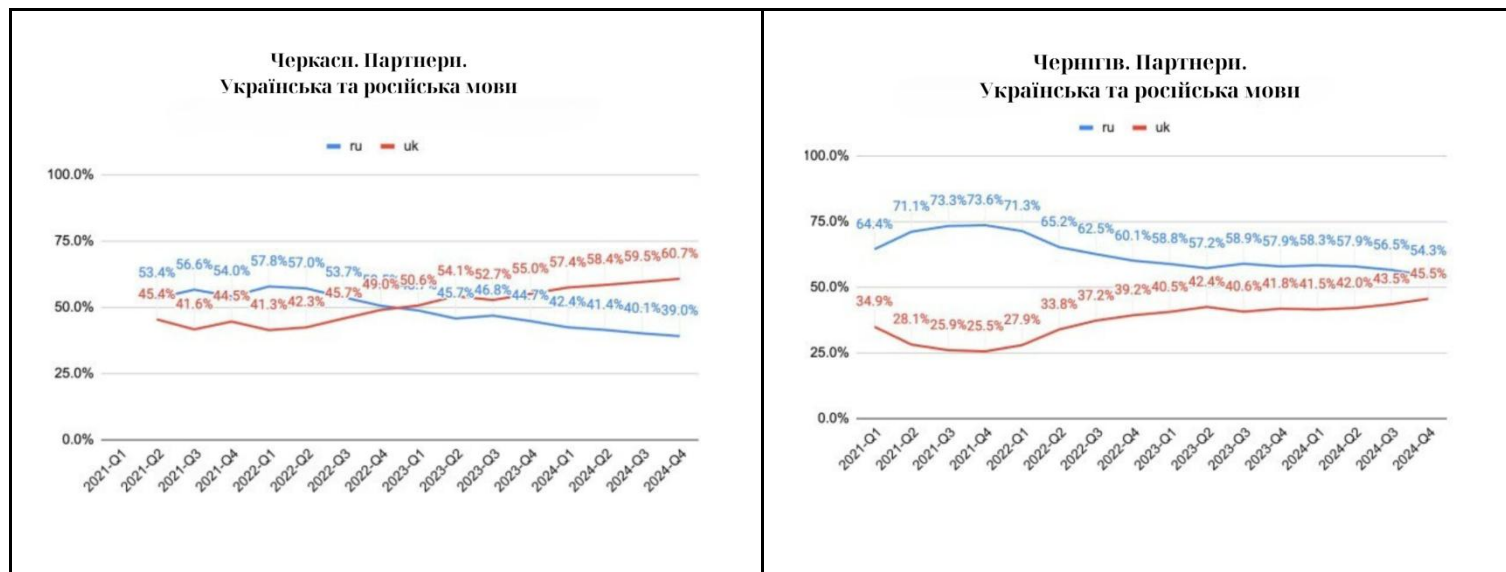
Надзвичайно корисну інформацію для оцінки загальної ситуації та останніх тенденцій надало представництво міжнародної компанії Bolt, яка організовує надання послуг пасажирських перевезень в Україні, насамперед через свій мобільний застосунок.

Використання мовних версій інтерфейсу мобільного застосунку Bolt користувачами з України виглядають так:

- завантаження додатку протягом всього періоду надання послуг, з 2018 року по листопад 2024 року: українська мова - 28%, російська - 46%, англійська - 24%;
- завантаження протягом 2024 року: українська мова - 41%, російська - 33%, англійська - 24%;
- завантаження за жовтень 2024 року: українська - 32%; російська - 23%; англійська - 44%.

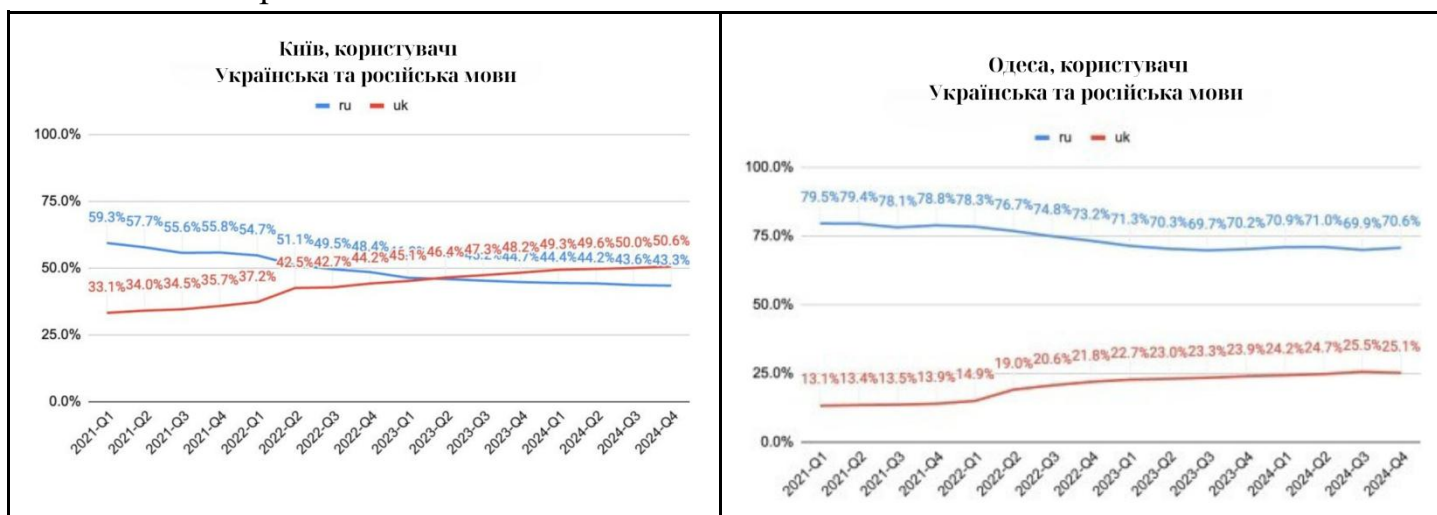
Заслуговує на увагу тенденція щодо збільшення показників використання англійської мови. Можна припустити, що з часом вона буде зберігатися. Певний перекис у бік російської мови у порівнянні з даними інших онлайн-сервісів можна пояснити тим, що компанія поступово поширювала свою діяльність в Україні, починаючи з найбільших міст України, більшість яких знаходиться на сході та півдні.

Однак особливо інформативними є графіки змін мовних пріоритетів користувачів додатку Volt в конкретних містах у 2021-2024 роках:

Очікувано, що на межі першого і другого кварталу 2022 року почалося стійке поступове зростання частки використання українськомовних інтерфейсів, однак російська мова, на жаль, зберегла на півночі своє панівне становище навіть на кінець 2024 року.

Оцінка ситуації в Києві є особливо корисною, оскільки в столиці, як правило, відображаються загальноукраїнські тенденції і проявляються основні фактори впливу. Аналізуючи відповідний графік Одеси, можна оцінити стан, вектор та динаміку змін мовної ситуації серед мешканців одного з найбільш зросійщених міст України.

Як ми бачимо, темп позитивних змін, який суттєво зріс після лютого 2022 року, поступово знизився як в Києві, так і в Одесі.

ТОВ "ЄМАРКЕТ УКРАЇНА", яке адмініструє один з провідних онлайн-сервісів українського сегменту мережі Інтернет OLX.UA, надало більш детальну інформацію щодо частки користувачів, які застосовують

українськомовну/російськомовну версії інтерфейсу в мобільних додатках (Android, iOS) та на вебсайті станом на листопад 2024 року.

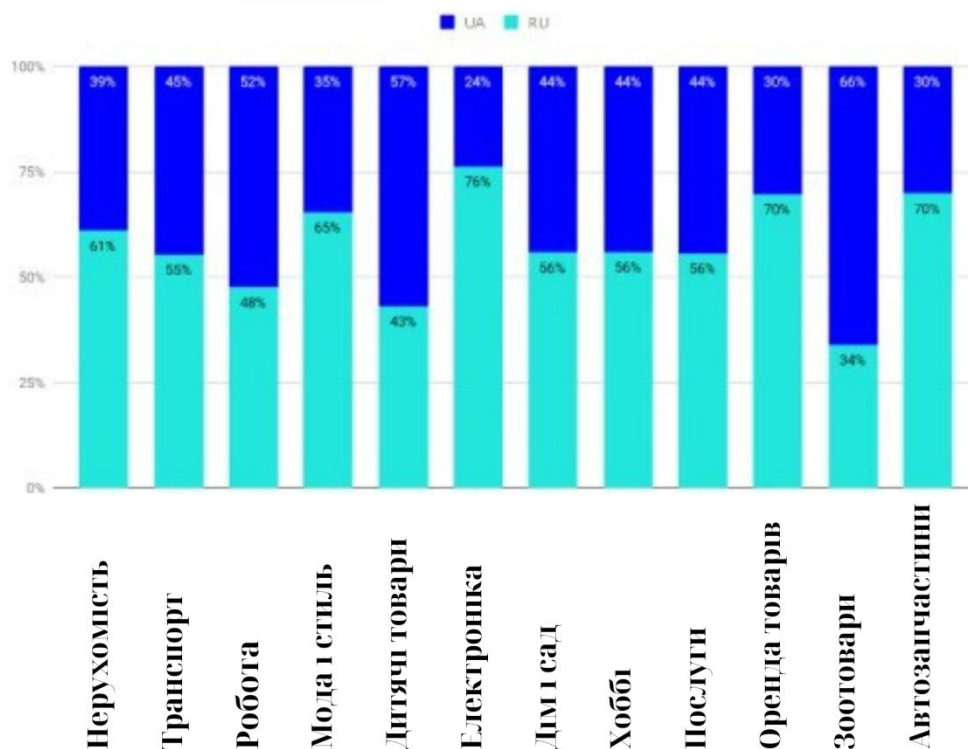
- Android: До 24.02.22 р. - 25-27%. Після 24.02.22 р. зростання - від 28% до 54%;
- iOS: До 24.02.22 р. - 22-23%. Після 24.02.22 р. зростання від 25% до 55%;
- Web: До 24.02.22 р. - 24-27%. Після 24.02.22р. зростання від 29% до 84%.

Вищі показники вебсайту, ймовірно, можна пояснити тим, що вимога частини шостої статті 27 щодо завантаження версії українською мовою за замовчуванням для користувачів з України реалізовується для вебсайтів незалежно від мови веббраузера користувача. Натомість при встановленні мобільного додатку за замовчуванням пропонується мовна версія, що відповідає мові інтерфейсу мобільного пристрою.

ТОВ "ЄМАРКЕТ УКРАЇНА" повідомили, що для функціонування такого сервісу, як OLX.UA, критично важливою є поведінка користувачів при пошуку товарів онлайн із використанням пошукової системи Google. Компанія поділилася своїми даними, які є результатом аналізу 960560 пошукових запитів-ключових слів в усіх категоріях сайту OLX.UA.

Діаграма розподілу мови пошукових запитів в розрізі основних категорій оголошень за 3-й квартал 2024 року через пошуковий сервіс Google.

Розподіл пошукових запитів

Як видно на інфографіці, частка запитів російською мовою в більшості категорій є більшою за частку українською: в категорії "Електроніка" 76% російської. Категорій, де переважає українська мова всього три з дванадцяти: "Робота" (52% української), "Дитячі товари" (57% української), "Товари для тварин" (66% української).

Отже, з кінця 2021 року спостерігається поступова тенденція збільшення частки вибору українськомовної версії на провідних інтернет-сервісах України. Проте рівень використання української мови користувачами в інтернеті зростає повільніше і є нижчим, ніж рівень її використання "поза мережею". Показники частки українськомовних пошукових запитів у більшості комерційних категорій є суттєво нижчими за показники вживання української мови офлайн, і в більшості категорій - нижчими за показники російської. Якщо специфіка бізнесу дозволяє не прив'язуватися до пошуку в інтернеті, то відмова від російськомовної версії сайту чи мобільного додатку, як це зробили, наприклад, "Нова пошта" та багато українських банків, не несе ніяких комерційних ризиків і є дуже бажаним рішенням.

Слід врахувати, що компанії, які надали Уповноваженому наведені дані, можна віднести до соціально-відповідальних та україноорієнтованих, оскільки проводять роботу, спрямовану на стимулювання використання та просування українськомовних версій своїх сервісів. Тому, вочевидь, реальний середній по Україні рівень використання українськомовних версій інтернет-магазинів, маркетплейсів, онлайн-сервісів оголошень може бути нижчими.

Маркетингова компанія Promodo зробила дослідження динаміки використання української мови в органічному пошуку Google, проаналізувавши 341 000 комерційних та інформаційних запитів у восьми категоріях: електроніка, новини, медицина, косметика та доглядові товари, спорт, алкоголь, зоотовари та дитячі товари.

Результати 2024 року у порівнянні з попереднім за категоріями:

Електроніка: Частка запитів українською становить 21,3%, що на 4,4% більше, ніж у 2023 році. Наприклад, пошук "безпроводні навушники" зріс на 3% (22 800 запитів), тоді як "беспроводные наушники" зменшився на 18% (22 200 запитів).

Новини: Україномовні запити зросли на 4%, досягнувши 52% від загальної кількості. Запит "новини" зріс на 20% (4 908 000 запитів), тоді як "новости" залишився без змін (1 830 000 запитів).

Алкоголь: Частка запитів українською зросла на 19%. Наприклад, слово "текіла" шукають на 22% більше, ніж у 2023 році (6 600 запитів), тоді як "текила" зменшився на 18% (8 100 запитів).

Дитячі товари: Частка запитів українською зросла з 47,8% до 50,6%. Запит "іграшки" використовували 40 500 разів, що дорівнює кількості запитів "игрушки".

Спорт: Частка пошуку товарів українською мовою становить 43,5%, що на 10% більше, ніж минулого року. Запит "Адідас" зріс на 22% (27 100 запитів), тоді як "Адидас" також зріс на 22% (60 500 запитів).

Косметика: Частка комерційних запитів українською досягла 34%. Запит "пудра для обличчя" збільшився на 233%, тоді як "пудра для лица" зменшився на 21%.

Медицина: Частка пошукових запитів українською становить 29,5%, збільшившись з 26% минулого року. Запит "амізон ціни" зріс на 179%.

Зоотовари: 41,2% пошукових запитів — українською, що на 13% більше, ніж у 2023 році. Запит "корм для котів" зріс на 49% (12 100 запитів), тоді як "корм для кошек" зменшився на 18% (6 600 запитів).

Зауважимо, що наведені оцінки є нижчими за показники сервісу OLX.UA, однак корелюються з ними.

Узагальнені дані з 2021 по 2024 рік та прогноз на 2025 виглядають так:

Отже, згідно з дослідженнями компанії Promodo частка пошукових запитів українською мовою у 2024 році трохи перевищила 30%. Щорічний приріст декілька останніх років складає близько 5%. Таку динаміку ніяк не можна вважати задовільною. Тому проблема повільної українізації інтернет-пошуку потребує невідкладного розв'язання. У відповідь на звернення Уповноваженого до ТОВ "Гугл" щодо можливості ухвалення компанією Google рішень, спрямованих на зміцнення позицій української мови в українському сегменті інтернету та на ринку програмних продуктів, українська компанія повідомила про те, що вона не є філією чи представництвом глобальної компанії Google LLC, а є лише постачальником послуг Google Ads, здійснює

консультування та впровадження продуктів Google для споживчого маркетингу в Україні.

На прохання Уповноваженого маркетингове агентство Webpromo²¹⁵ зробило важливе дослідження, що дозволяє оцінити частки локалізованих мобільних застосунків. В цьому огляді термін "локалізовані" використовується для позначення програмних продуктів, що мають українськомовну версію. В дослідженні було проаналізовано завантаження українцями мобільних застосунків у маркетплейсах Google Play та App Store. Вибірка охоплює період за січень — жовтень 2024 року і стосується всіх пристроїв (Android, iOS). В Україні переважає кількість користувачів Android. Частка ринку цієї мобільної операційної системи становить 67,32%, iOS — 32,31%. Серед іншого в дослідженні зазначається таке.

ТОП-30 найпопулярніших пошукових запитів в Google Play та App Store здійснюється українською мовою на рівні більше, ніж 50%.

ТОП-20 застосунків за кількістю завантажень з січня по жовтень 2024 року в Україні виглядає так:

<ol style="list-style-type: none">1. TikTok2. Telegram3. Temu4. WhatsApp Messenger5. Instagram6. Threads7. Nova Poshta8. Viber9. Мій Київстар10. ChatGPT	<ol style="list-style-type: none">11. Дія12. Facebook13. Privat2414. AliExpress15. Повітряна тривога16. monobank17. Sinsay18. Brawl Stars - не має української19. OLX Ukraine20. GetContact
---	--

Лише один застосунок з ТОП-20 не має українськомовної версії.

Однак серед 100 найпопулярніших застосунків на всіх пристроях в Україні 43 не мають українськомовної версії (наприклад, ZOOM Cloud Meetings, VPN-сервіси, навчальні, корисні, розваги). Значна частина нелокалізованих мобільних додатків відносяться до категорії ігор.

20 листопада 2024 року була випущена відео гра українського виробництва "S.T.A.L.K.E.R. 2: Heart of Chernobyl", яка стала важливою подією для ігрової індустрії, отримавши визнання як в Україні, так і за її межами. Якісна та автентична українськомовна версія однієї з найочікуваніших прем'єр останніх років та відсутність її російської локалізації стали предметом жвавого

²¹⁵ Маркетингове агентство Webpromo. - URL:<https://web-promo.ua/>.

суспільного обговорення і, серед іншого, привернули увагу до загальної проблеми української локалізації комп'ютерних ігор.

За інформацією Локалізаційної спілки "Шлякбитраф", яка з 2012 року здійснює переклад на українську мову (локалізує) популярні комп'ютерні ігри у 2024 році кількість активних гравців в Україні оцінювалася на рівні 2,4 мільйона, обсяг ринку - 270 млн. доларів, який зростає щорічно на понад 7%. Загалом в останні роки спостерігалась позитивна тенденція щодо позицій української мови на ігровому ринку. За 2024 рік кількість користувачів з українськомовним інтерфейсом на найбільш популярній платформі для комп'ютерних ігор Steam зросла у 1,5 рази і складає 0,75% від усіх користувачів. Станом на кінець 2023 року кількість ігор з українською локалізацією на Steam склала 4 142, що становить приблизно 4,2% від загальної кількості на платформі. На початок 2025 року - 5,5%.

В листопаді 2024 року Уповноважений звернувся до ТОВ "ЮБІСОФТ ЮКРЕЙН", українського представництва відомого міжнародного виробника ігрових продуктів Ubisoft Entertainment JSC (Франція) з проханням поінформувати про корпоративну політику щодо української локалізації продукції та планів на майбутнє. У відповідь керівництво компанії повідомило, що, економічні умови та мала кількість гравців, які обирають українськомовну версію в глобальному вимірі, не дозволяють комерційно виправдати витрати на українську локалізацію. На жаль, як стверджують в компанії, випуск у травні 2024 року з ініціативи українських студій безкоштовного "шутера" XDefiant з українськомовною локалізацією підтвердив цей висновок. В жовтні 2024 року директор компанії Ольга Сендзюк повідомила, що загальний тренд на світовому ринку - зменшення кількості мов, на які перекладаються ігри. "Якщо в країні відсутній широкий ринок ігор та масовий попит на локальну мову, потрапити до локалізаційної політики досить складно", - заявила вона. На думку експертів ігрового ринку, стимулювання українськомовної локалізації розважального програмного продукту і контенту є вкрай важливим і актуальним завданням державної політики.

Отже, співставлення даних соціологічних досліджень та оцінок вибору мовних версій вебсайтів, програм, мобільних застосунків вказують на те, що показники використання української мови в цифровому просторі, дещо нижчі, ніж при безпосередньому спілкуванні. Можна помітити, що частка інтернет-користувачів, які вибирають українськомовну версію вебсайту чи онлайн-сервісу ближче до частки користувачів, які в житті спілкуються виключно українською. Виходить, що ті, хто в житті послуговується як українською, так і російською в інтернеті користуються переважно російською. Крім того, можна

припустити, що українці продовжують толерувати російську мову як мову операційних систем, веббраузерів, іншого програмного забезпечення

Маркетологи вказують, що 80-90% відвідувань вебсайтів маркетплейсів здійснюється через посилання в пошуковому сервісі Google. Відтак оцінюючи нижчі показники застосування мови в маркетплейсах, можна зробити висновок, що Google у результатах пошуку надає перевагу російській мові. Вочевидь, така проблема існує і в рекомендаціях Ютубу, інших соціальних медіа. Це може свідчити про те, що алгоритми пошукових сервісів є занадто інерційними, а відтак є чинником стримування просування української мови.

Стан та майбутні перспективи української мови в інтернеті стали предметом обговорення на XV Українському форумі з управління інтернетом (IGF-UA 2024 XV Ukrainian Internet Governance Forum), який 28 та 29 листопада 2024 року проходив за підтримки Уповноваженого із захисту державної мови. Цей щорічний форум є національним етапом щорічного Міжнародного форуму з управління інтернетом, який відбувається під егідою ООН. Питанням функціонування української мови в інтернеті була присвячена робота окремої секції, участь в якій взяли представники ІТ-індустрії, зацікавлених державних органів та громадських організацій, експерти українських компаній, що аналізують інтернет-активність, адмініструють провідні маркетплейси та онлайн-сервіси в Україні. На форумі були представлені результати аналізу різних аспектів функціонування української мови в інтернеті: ефективності правового регулювання; мови соціальних мереж та онлайн-медіа, мовних пріоритетів українських користувачів при замовленні товарів та послуг, мови пошукових запитів, вибору мови інтерфейсів застосунків, локалізації програмних продуктів тощо. За результатами роботи форуму підготовлено національний звіт з управління інтернетом, окрема частина якого присвячена функціонуванню української мови.

Отже за останні 10 років українська мова пододала значну відстань на шляху свого утвердження в цифровому просторі України: від маргінального, упослідженого становища до позиції основної мови публічних інтернет-комунікацій, користувацьких інтерфейсів програмного забезпечення в державному та комунальному секторі. Також усі наведені дослідження та оцінки вказують на стрімкі зміни мовних пріоритетів українських користувачів на користь української мови після 2019 року. Серед основних чинників, що сприяли українізації кіберпростору, можна виокремити позитивні результати імплементації відповідних норм Закону про державну мову, а також повномасштабну російську агресію проти України, яка спричинила докорінні зміни у світобаченні українців. Значне зміцнення української мовної

ідентичності громадян, які припинили толерувати російську мову в публічному просторі і почали активніше застосовувати українську в повсякденному житті проявилось і у віртуальному просторі України.

Аналіз ефективності дії законодавства про державну мову дозволяє зробити висновок, що чинні норми, які встановлюють обов'язкові вимоги щодо застосування української мови при виконанні інтернет-представництв українських суб'єктів та інтерфейсів комп'ютерних програм, станом на кінець 2024 року переважно виконувалися. Водночас п'ятирічна практика застосування Закону про державну мову виявила певні законодавчі прогалини. Серед основних актуальних проблем нормативно-правового регулювання застосування державної мови в цифровому просторі можна виокремити такі:

- Нова редакція Закону України "Про захист прав споживачів", яким передбачена можливість обмеження доступу до інтернет-ресурсів, на яких не опубліковано відомості про відповідні суб'єкти господарювання, набирає чинності після закінчення воєнного стану. До того часу ідентифікація суб'єкта господарювання, який порушує норми статті 27 Закону про державну мову, залишається суттєво ускладненою. Це знижує ефективність реагування Уповноваженого та притягнення порушників до відповідальності.
- Неврегульованість застосування державної мови незареєстрованими онлайн-медіа, відсутність чіткого законодавчого визначення терміну "інтернет-представництво" створює простір для дій держави агресора, спрямованих на витіснення української мови з інформаційного поля України, посилення впливу російської пропаганди. Ця проблема набуває високої актуальності у зв'язку із стрімким зростанням рівня популярності російського месенджера Telegram та китайського соціального медіа TikTok.
- На відміну від мови трансляції відео- та аудіо- контенту на телебаченні та радіо питання мови такого контенту, поширеного через онлайн-медіа та інтернет-представництва законодавством чітко не врегульовано. Це також створює умови для просування російськомовного контенту в мережі Інтернет.
- Чинні норми дозволяють реалізовувати і навіть застосовувати в державному і комунальному секторі програмні продукти без українськомовного, але з російськомовним інтерфейсом, за умови наявності версій офіційними мовами ЄС. Такий підхід, зважаючи на значно більшу поширеність російської мови у світі, не стимулює виробників програмного забезпечення локалізувати свої продукти

українською мовою, просуваючи російськомовні версії на українському ринку.

Водночас, як виявилось, задовільний стан дотримання законодавства не гарантував збереження високого темпу українізації цифрового простору протягом 2022-2023 років. Порівняння показників вибору української мови користувачами у 2024 році з показниками попереднього року, а також з результатами останніх соціологічних опитувань щодо мови побутового та публічного спілкування вказує на те, що:

- динаміка зростання частки української мови у виборі мови користувачами суттєво сповільнилася, а подекуди маємо від'ємні показники (мова постів в Інстаграм, Тік-Ток);
- показники вибору української мови інтернет-користувачами помітно менші за показники використання української мови громадянами при безпосередньому спілкуванні. Російська мова зберігає міцні позиції у виборі мови інтерфейсів популярних онлайн-сервісів, комп'ютерних програм, як мова споживання відео-контенту, зі значною перевагою випереджає українську в пошукових запитах та рекомендаціях Google тощо.

Вбачається, що для збереження позитивної динаміки та подолання розриву між показниками використання української мови офлайн та онлайн, доцільно зосередити зусилля на таких напрямках:

- усунення наявних прогалин в нормативно-правовому регулюванні функціонування української мови в цифровому просторі України;
- посилення взаємодії та об'єднання зусиль органів державної влади з провідними ІТ-компаніями та операторами інтернет-сервісів з метою виявлення та зменшення впливу недоліків програмних алгоритмів, які створюють переваги для російської мови;
- створення сприятливих умов для інвестування в українськомовну локалізацію програмних продуктів;
- стимулювання вибору користувачами української мови через публічну позицію та соціально-відповідальну внутрішню політику українських компаній;
- підвищення рівня цифрової грамотності та обізнаності про наявні інструменти мовної стійкості в інтернеті та при використанні програмного забезпечення.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

У 2024 році завершився п'ятирічний термін дії Закону про державну мову, який став першим в історії України законодавчим актом, що запровадив не декларативні, а дієві законодавчі норми, спрямовані на всебічний розвиток української мови, зміцнення її державного статусу, захист прав громадян на застосування державної мови в публічних сферах життя. За цей період вдалося досягти значних результатів: утворено та забезпечено функціонування важливих мовних інституцій (Уповноважений із захисту державної мови, Національна комісія зі стандартів державної мови), успішно впроваджено і забезпечено контроль за виконанням норм, що встановлюють вимоги до застосування державної мови, зокрема й ті, які поступово набирали чинності протягом перехідного періоду, практично завершено виконання основних завдань імплементації закону (з певною затримкою, але у 2024 нарешті ухвалена та почала діяти відповідна державна цільова програма, спрямована на розвиток української мови) тощо.

У п'яти публічних річних звітах, що підготовлені командою Уповноваженого, подано детальну інформацію про зміни та тенденції щодо становища української мови, стану дотримання вимог Закону про державну мову. За цей час українська мова суттєво зміцнила свої позиції у визначених Законом про державну мову сферах, утвердився її статус як єдиної державної в усіх регіонах України, крім тимчасово окупованих ворогом територій, де проти неї системно і цілеспрямовано здійснюється лінгвоцид.

Водночас п'ятирічна практика застосування Закону про державну мову виявила в ньому деякі нормативно-правові прогалини та юридичні неточності, які планується усунути шляхом підготовки законодавчих змін в рамках роботи відповідної робочої групи, створеної за рішенням Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики.

Успішне впровадження та реалізація законодавства про державну мову не є єдиним фактором, який вплинув на мовну ситуацію. Потужний імпульс "самоукраїнізації", який став одним з проявів реакції українського суспільства на повномасштабне вторгнення росії в Україну в лютому 2022 року, значною мірою прискорив розширення сфери застосування української мови в останні роки.

Однак, незважаючи на тенденцію до поліпшення стану виконання вимог Закону про державну мову, у 2024 році з'явилися ознаки уповільнення процесів українізації. Має місце певне зниження порівняно з 2023 роком показників української мовної ідентичності (частки громадян, які вважають українську мову рідною). Російська мова почала поступово відновлюватися як мова

повсякденного спілкування, зокрема й в освітньому середовищі, при комунікації та споживанні контенту в цифровому просторі. Реальний рівень функціонування української мови на значній території України залишається незадовільним. Російська мова домінує в таких великих містах як Харків, Одеса, Дніпро, Запоріжжя, Кривий Ріг. Нові покоління українців наслідують мовні звички своїх російськомовних батьків: надають перевагу російській мові або продовжують толерувати її як в приватному, так і в публічному спілкуванні, підпадають під вплив системної політики держави-агресора, яка залучає значні ресурси на просування російськомовного культурного продукту, розважального та політичного контенту в мережі Інтернет.

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 14 липня 2021 року № 1-р/2021 встановив, що "без повноцінного функціонування української мови в усіх ділянках публічного життя суспільства на всій території України українській нації загрожує втрата статусу й ролі титульної й державотвірної нації, що є рівнозначним загрозі зникнення Української держави з політичної карти світу".

З урахуванням актуальних ризиків для національної безпеки в умовах російсько-української війни формування та реалізація ефективної політики щодо забезпечення функціонування української мови має стати одним з головних державних пріоритетів на рівні з завданнями, пов'язаними із відсіччю збройній агресії, відновленням територіальної цілісності, зміцненням обороноздатності, економічної та суспільно-політичної стійкості держави.

З огляду на це виглядає не виправданим зволікання з виконанням перехідних положень Закону, окремих рекомендацій КСУ та тих, що містяться у Річних звітах Уповноваженого, оскільки вони спрямовані на досягнення конкретних практичних результатів.

У цьогорічному звіті наведено чимало підтверджень досягнення позитивних результатів щодо стану дотримання вимог законодавства про державну мову. Однак для подолання актуальних викликів ефективні нормативно-правові засоби захисту та підтримки державної мови мають бути підкріплені програмно-цільовими інструментами реалізації державної мовної політики. З 2020 року з ініціативи Уповноваженого силами Секретаріату без виділення окремого державного фінансування було реалізовано багато організаційних, координаційних, інформаційних та інших заходів, спрямованих на виконання завдань, які належать, насамперед, до повноважень виконавчих органів влади, органів місцевого самоврядування, але з певних причин залишалися поза їхньою увагою. Ухвалення у квітні 2024 року довгоочікуваної Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах

суспільного життя на період до 2030 року створило необхідні інструменти для активізації та підвищення ефективності державної політики у сфері функціонування державної мови.

З огляду на це українське суспільство очікує від Міністерства культури та стратегічних комунікацій України як замовника, координатора та основного виконавця програми лідерства та дієвих рішень щодо забезпечення її виконання та досягнення значимих результатів.

Підсумовуючи наведені у звіті результати аналізу сфер застосування державної мови, стану дотримання Закону про державну мову, з метою забезпечення ефективної реалізації державної політики, спрямованої на захист державної мови, її всебічний розвиток і функціонування у визначених законом сферах суспільного життя на всій території України, задля запобігання порушенню прав громадян на отримання інформації та послуг державною мовою:

I. Кабінету Міністрів України в 2025 році рекомендується:

1) Продовжити роботу із виконання абзацу шостого підпункту 3 пункту 8 Розділу IX "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" та забезпечити переклад і опублікування державною мовою міжнародних договорів України, які не оприлюднювалися державною мовою станом на день набрання чинності цим Законом.

2) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проект закону щодо внесення змін до Виборчого кодексу України та до Закону України "Про всеукраїнський референдум", яким передбачити, що: особи, які претендують на обрання на пост Президента України, на обрання депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, районної у місті, міської, селищної, сільської ради, на посаду сільського, селищного, міського голови, в обов'язковому порядку подають до відповідної виборчої комісії копію документа, що підтверджує відповідний рівень володіння державною мовою відповідно до статті 9 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", а неподання копії такого документа є підставою для відмови в реєстрації; однією з підстав дострокового припинення повноважень члена окружної, територіальної, дільничної виборчої комісії, члена окружної, дільничної комісії з всеукраїнського референдуму, дільничної комісії з електронного голосування з всеукраїнського референдуму є повторне протягом року вчинення ним порушення вимог Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у процесі виборів

та референдумів, встановлене Уповноваженим із захисту державної мови відповідно до закону.

3) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проект закону про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", яким віднести до повноважень органів місцевого самоврядування підтримку, популяризацію, зокрема шляхом поширення знань про українську мову та її роль у розвитку української та європейської культур, та створення умов для розвитку і використання державної мови у відповідних адміністративно-територіальних одиницях, а також привести пункт 50 статті 26 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" № 280/97-ВР від 21.05.1997 у відповідність до чинного законодавства у зв'язку із тим, що Закон України "Про засади державної мовної політики" втратив чинність як такий, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), відповідно до Рішення Конституційного Суду № 2-р/2018 від 28.02.2018.

4) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проекти законів про внесення змін до Законів України "Про Кабінет Міністрів України", "Про Національну поліцію", "Про Державну кримінально-виконавчу службу України", "Про Раду національної безпеки і оборони України", "Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим", "Про місцеві державні адміністрації", "Про культуру", якими передбачити, що особи, які беруть участь у конкурсі (доборі) на відповідні посади або які призначаються на відповідні посади для участі у такому конкурсі (доборі) або перед призначенням на посаду, в обов'язковому порядку подають копію документа, що засвідчує рівень володіння державною мовою відповідно до статті 10 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

5) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проект закону про внесення змін до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", зокрема до частини шостої статті 27: 1) вимоги щодо обов'язкової наявності інтернет-представництв політичних партій, виконаних державною мовою, із можливістю існування версій таких інтернет-представництв, виконаних іншими мовами; 2) інтернет-представництва медіа незалежно від факту реєстрації мають бути виконані державною мовою; до статті 13: мовою нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії, діловодства і документообігу підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності є державна мова; пункт 4

частини четвертої статті 49 привести у відповідність до Закону України "Про державну службу".

6) Підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проект закону про внесення змін до Закону України "Про публічні закупівлі", якими передбачити, що мовою тендерної пропозиції є державна мова, а документи, які до неї додаються та не готуються учасником, подаються державною мовою або іншими мовами із забезпеченням автентичного перекладу на державну; невідповідність тендерної пропозиції цій вимозі є підставою для її відхилення.

7) Внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 08.09.2004 р. №1181 "Деякі питання спорудження (створення) пам'ятників і монументів" та забезпечити внесення змін до Порядку спорудження (створення) пам'ятників і монументів, затвердженого наказом Державного комітету України з будівництва та архітектури, Міністерства культури і мистецтв України від 30.11.2004 р. №231/806, якими передбачити, що розміщення будь-яких написів та іншої інформації на пам'ятниках і монументах державного і місцевого значення здійснюється державною мовою та за потреби може дублюватися іншими мовами; при цьому розмір шрифту тексту або напису будь-якою іншою мовою не може бути більшим за розмір шрифтів тексту або напису державною мовою.

8) Затвердити порядок проведення мовної експертизи, передбаченої пунктом 1 частини третьої статті 55 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

9) Затвердити Порядок обмеження та відновлення доступу до веб-сайту суб'єкта господарювання, передбачений Законом "Про захист прав споживачів" №3153-IX від 10.06.2023.

10) Розробити та затвердити стратегічні документи щодо співпраці з закордонними українцями та щодо підтримки українців, що були змушені тимчасово виїхати за кордон у зв'язку із військовою агресією рф.

11) Внести зміни до пункту 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1993 року № 301 "Про трудові книжки" в частині затвердження бланків трудової книжки і вкладиша до неї та викласти зразок трудової книжки і вкладиша до неї тільки державною мовою.

12) Забезпечити виконання офіційної назви Державного агентства України "ПлейСіті" державною мовою.

13) Забезпечити невідкладне затвердження Національною комісією зі стандартів державної мови української правничої, медичної термінології, а також опрацювати питання щодо розробки української термінології у галузях інформаційних технологій, косметології тощо, в яких використовується міжнародна номенклатура або вживаються спеціальні іншомовні терміни.

14) Забезпечити приведення Міністерством освіти і науки України Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 р. № 367 у відповідність до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" щодо зарахування до класів з навчанням мовою національної меншини та корінного народу дітей, які належать до відповідної національної меншини чи корінного народу, та передбачити форму подання батьками клопотання про забезпечення такого права.

15) Забезпечити внесення змін до Порядку затвердження конструкції транспортних засобів, їх частин та обладнання, затвердженого наказом Міністерства інфраструктури від 17.08.2012 р. № 521, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 14 вересня 2012 р. за №1586/21898, передбачивши наступне: 1) текстові частини інформаційної підшивки, які складено українською мовою, можуть дублюватися іншими мовами. Якщо текстові частини інформаційної підшивки виконані мовою держави, резидентом якої є виробник, то необхідно здійснити дублювання такої текстової частини інформаційної підшивки державною мовою; 2) інформаційний пакет документів – комплект документів, який містить інформаційну підшивку, а також документи окремих затверджень, протоколи випробувань та інші документи, що їх додають до інформаційної підшивки уповноважений орган або технічні служби під час виконання своїх функцій, текстові частини яких складено українською мовою, можуть дублюватися іншими мовами. Якщо текстові частини комплекту документів, який містить інформаційну підшивку, а також документи окремих затверджень, протоколи випробувань та інші документи, що їх додають до інформаційної підшивки, виконані мовою держави, резидентом якої є виробник, необхідно здійснити дублювання такої текстової частини інформаційної підшивки державною мовою.

16) Забезпечити внесення змін до Тимчасового порядку оформлення і видачі паспорта громадянина України, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.06.2019 р. № 456 (зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14.06.2019 р. за № 620/33591) шляхом вилучення

з підпункту 2 пункту 2 розділу II відомостей про внесення російською мовою даних на другій сторінці паспортів громадянина України зразка 1994 року (у формі книжечки). Затвердити нову форму бланка паспорта громадянина України (у вигляді паспортної книжечки).

17) Розробити та затвердити новий національний стандарт на заміну ГОСТ СРСР 11677-85 та нову редакцію Правил з охорони праці в целюлозно-паперовій промисловості замість Правил НПАОП 21.0-1.01-87, що мають бути виконані державною мовою.

18) Забезпечити внесення Міністерством економіки України змін до Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників, затвердженої наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29 липня 1993 р. № 58, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 17 серпня 1993 р. за № 110, передбачивши наступне: в пункті 2.1 "Трудові книжки і вкладиші до них заповнюються у відповідних розділах українською мовою", в абзаці четвертому пункту 4.1: "Трудова книжка заповнюється українською мовою".

19) Відновити роботу Експертної групи з питань мовної політики як консультативно-дорадчого органу при Кабінеті Міністрів України, утвореного постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 761.

20) Вжити необхідних заходів для підвищення інституційної спроможності Національної комісії зі стандартів державної мови для ефективної розробки передбачених законом стандартів та Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови для забезпечення повноцінної постійної роботи представників Уповноваженого із захисту державної мови в більшості областей України.

II. Вважаємо за доцільне наголосити на необхідності вжиття деякими іншими органами державної влади, місцевого самоврядування, установами та організаціями окремих заходів, що сприятимуть виконанню Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Зокрема:

1. Верховній Раді України:

1) Виконати рекомендацію Конституційного Суду України, викладену в рішенні у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 №1-р/2021 [Справа № 1- 179/2019(4094/19)], зокрема ухвалити в

першому читанні та в цілому проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з оновленням офіційного перекладу Європейської хартії регіональних або міноритарних мов № 12364 від 26.12.2024.

2) Доопрацювати проєкт Закону України "Про професійну освіту" № 13107-д від 11.04.2025 в частині узгодження з нормами Закону про державну мову та ухвалити відповідний закон.

3) Забезпечити перейменування 269 населених пунктів, назви яких не відповідають стандартам державної мови.

4) Ухвалити закон, який визначатиме порядок та особливості застосування української жестової мови у різних сферах суспільного життя, а також забезпечуватиме мовні права жестомовних осіб.

5) Внести зміни до Прикінцевих та перехідних положень Закону України "Про захист прав споживачів" (№ 3153-IX від 10.06.2023), передбачивши набрання ним чинності не пізніше, ніж до 1 січня 2026 року.

6) Внести зміни до Положення про паспорт громадянина України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 26.06.1992 р. №2503-ХІІ, якими передбачити, що паспорт складається державною мовою згідно з частиною першою статті 8 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", громадяни України, рідна мова яких відмінна від української, мають право на транскрибований запис своїх прізвища та імені відповідно до своєї національної традиції в документах, що посвідчують особу громадянина України, відповідно до статті 40 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

2. Органам державної влади, органам місцевого самоврядування:

1) Забезпечити перейменування географічних об'єктів, назви яких не відповідають стандартам державної мови.

2) Привести у відповідність до стандартів державної мови назви підприємств, установ, організацій державної та комунальної форми власності.